

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**HAKKÂRİ İLİNDE BÖLGESEL KALKINMAYI
HIZLANDIRMADA, BÖLGESEL GELİR ADALETSİZLİĞİNİ VE
İŞSİZLİĞİ AZALTMADA DEVLETİN VE KOBİLERİN ROLLERİ**

**Yüksek Lisans Tezi
ARMAĞAN GÜNEY**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Levent AKSOY

İSTANBUL, Eylül 2014

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

HAKKÂRİ İLİNDE BÖLGESEL KALKINMAYI
HIZLANDIRMADA, BÖLGESEL GELİR ADALETSİZLİĞİNİ VE
İŞSİZLİĞİ AZALTMADA DEVLETİN VE KOBİLERİN ROLLERİ

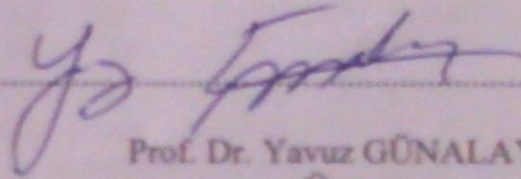
Yüksek Lisans Tezi
ARMAĞAN GÜNEY

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Levent Aksoy

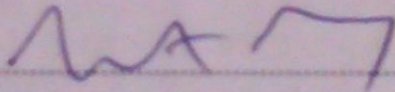
İSTANBUL, Eylül 2014

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

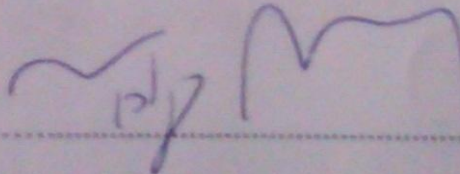
08.09.2014 tarihinde tezinin savunmasını yapan Armağan GÜNEY'e ait "Hakkari İlinde Bölgesel Kalkınmayı Hızlandırmada, Bölgesel Gelir Adaletsizliğini ve İşsizliği Azaltmada Devletin ve KOBİ'lerin Rollerini" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, e-MBA Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak Oy Birliği/~~Oy Çoğunluğuyla~~ Kabul Edilmiştir.



Prof. Dr. Yavuz GÜNALAY
Üye
(Başkan)



Yrd. Doç. Dr. Levent AKSOY
(Üye)



Yrd. Doç. Dr. Tolga DURSUN
(Üye)

ÖZET

Geri kalmış bölgeler, küreselleşen Dünya ortamında, gelişmiş ülkelerle rekabette her geçen gün ekonomik açıdan daha da geriye düşmektedir. 1980’li yıllardan sonra Neoliberal ekonomi politikalar, geri kalmış ülke ve bölgelerin kalkınmasına çare olamamış, dengesizlikler daha çok derinleşmiştir. Bireyler gelir dağılımından ve zenginleşmeden yeterince yararlanamamışlardır. Toplumlarda sosyal çatışmalar yaşanmış ve toplumsal huzur zedelenmiştir.

Bu perspektiften bakıldığında, Hakkâri ilinin bölgesel kalkınmasını sağlamak ve bölgeler arasında gelir eşitsizliğinin önüne geçmek için özellikle Devlete düşen görevler incelendiğinde, Devlet kurumunun daha aktif olması gerektiği düşünülmektedir. Hakkâri’nin kendi doğal ve iç dinamikleri ile il ve ilçelerinin refah seviyesini Türkiye ortalamasına çıkartması çok zor görünmektedir. Nitekim Hakkâri, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması 2(İBBS2) sonucu TRB2 bölgesindedir ve Türkiye İstatistik Enstitüsü (TÜİK) 2012 verilerine göre bu bölgede yaşayan bireyin kişi başına Gayri Safi Katma Değeri(GSMH) 3.419 \$’dır. Ülke ortalaması 9.384 \$ ile TRB2 bölgesinin yaklaşık 3 katıdır. En yüksek değere sahip bölge olan TR10 İstanbul bölgesi 14.591\$ ile TRB2 bölgesinden yaklaşık 4,5 kat daha fazla kişi başına katma değer üretmiştir. Bu eşitsizlikler bölgeleri, fırsat eşitsizliği, işsizlik ve nihayetinde yoksulluğa sürüklemektedir. Dolayısıyla, devlet kurumu ülkenin toplumsal ve ekonomik geleceği için bu dengesizliklere kayıtsız kalmamalıdır. Devlet geri kalmış bu bölgeye direk sanayi yatırımı yapmalıdır. Bölgeye direk kamu harcamaları ile talep yaratılmalıdır.

KOBİ’lerin ekonomik hayattaki bütün rolleri bölgeler içinde geçerli sayılmıştır. Bölgelerin gelişimi ve sosyal ekonomik açıdan bireylere sağladığı fırsat eşitliklerinden dolayı KOBİ’lerin bölgelerin kalkınması ve gelir dağılımını sağlamadaki rolü irdelenmiştir. Diğer yandan, bölgesel kalkınmanın ve gelişmenin en önemli argümanlarından olan Küçük ve Orta Boy İşletmeler(KOBİ)’ in gelir dağılımını düzenlemede, mülkiyeti tabana yaymada, fırsat eşitliği sağlamada ve işsizliği azaltmadaki rolleri düşünüldüğünde, Hakkâri ilindeki sayılarının artırılması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hakkâri, Bölgesel Kalkınma, Kamu Harcamaları, KOBİ, Gelir Eşitsizliği

ABSTRACT

Underdeveloped Regions, in competition with developed countries in a globalized world environment, is lagging further behind economically each year. After 1980s, Neo-liberal economic policies could not be a cure for the development of underdeveloped countries and regions and imbalances deepened more. Individuals could not benefit from the distribution of income and wealth. There seem a social conflict in communities and social peace is damaged.

Seen from this perspective, It is thought that State institutions, especially when it is considered the duty of the State, must be more active to ensure regional development of the province of Hakkâri and to avoid income inequality between regions. It seems difficult for Hakkâri to raise the welfare level of itself and its districts to the average of Turkey, with its own natural and internal dynamics. Indeed, Hakkâri is on the territory of TRB2 as a result of 2 Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS 2) and individuals living in the region Gross Value Added per capita (GNP) based on Turkey Statistical Institute (TSI) 2012 data is \$ 3,419. It is about 3 times of TRB2 with the national average of \$ 9,384. Istanbul, region with the highest value of the TR10, with \$ 14,591, produced about 4.5 times more per capita value added than TRB2. These inequalities have led regions to inequality of opportunity, unemployment and eventually poverty. Hence, State should not remain indifferent to this imbalance for social and economic future of the country. State should make direct industrial investment in this area lagging behind. Demand should be created in the region with the direct public spending.

All the roles of SME's in the economic life are valid in the region. Due to the regional developments and socioeconomic opportunities provided to individuals, roles of SMEs are examined in the development of regions and in providing income distribution. On the other hand, when the roles of SMS are taken into account in the regulation of income distribution, sharing wealth and property among people, ensuring equality of opportunity and reducing unemployment, the number of SMEs in the province of Hakkâri should be increased and supported.

Keywords: Hakkâri, Regional Development, Public Expenditure, SMEs, Income Inequality

ÖNSÖZ

Öncelikle bu araştırma, Devlet ve PKK arasında yaşanan çatışmalar sonucu sıkışıp kalan gelir ve bölgesel eşitsizliklerini ciddi anlamda yaşayan kadim ve mağdur Hakkâri halkına adanmıştır. Bu anlamda araştırmanın bölge halkının kalkınmasında ve gelişmesinde yardımcı olması dileğiyle...

Ayrıca araştırmanın gerçekleştirilmesinde büyük katkısı olan, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, içten ve özverili yardımları ile beni yüreklendiren değerli hocam tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Levent AKSOY' a, Yüksek lisansa başlamamda maddi desteğini esirmeyen çok sevgili Dayım Mehmet Yasin ÖZİŞÇİ' ye, araştırmada bilgi ve deneyimleriyle yol gösterici olan Değerli arkadaşım İngilizce Okutmanı Mete ÇAL' a, maddi ve manevi destekleriyle her zaman arkamda olan merhamet ve sevgilerini hiçbir zaman esirgemeyen Sevgili Babam Behçet GÜNEY'e ve Canım Annem Abide GÜNEY' e, bu araştırma esnasında her zaman yanımda olan bana inanan, sonsuz sevgisi ile bana desteklerini sunan Canım Eşim İngilizce Okutmanı Betül GÜNEY'e en içten şükranlarımı sunarım.

10.10.2014

Armağan GÜNEY

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
1. HAKKÂRİ İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	4
1.1. Hakkâri İlinin Tarihi, Coğrafik Özellikleri Ve Jeopolitik Konumu.....	4
1.1.1. Hakkâri İlinin Tarihi	4
1.1.2. Hakkâri İlinin Coğrafik Özellikleri ve Jeopolitik Konumu	6
1.1.3. Nüfus	10
1.2. Hakkâri'nin Sosyal ve-Kültürel Özellikleri	12
1.3. Hakkâri' de PKK, Zorunlu Göç ve Göç.....	14
1.4. Hakkâri'nin Ekonomik Özellikleri ve Göstergeleri	17
1.5. Hakkâri' nin Dış Ticaret Göstergeleri.....	22
1.6. Hakkâri' de İmalat Sanayi.....	24
1.7. Hakkâri'nin İşgücü Analizi ve İşsizlik Sorunu	24
2. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI	30
2.1. Küreselleşme bağlamında Bölgesel Kalkınmaya Genel Bir Bakış	30
2.2. Bölge ve Kalkınma Kavramları	40

2.2.1. Bölge kavramı	40
2.2.2. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Türleri	42
2.2.2.1. Homojen Bölge	42
2.2.2.2. Polarize Bölge	42
2.2.2.3. Plan Bölge	43
2.2.3. Ekonomik Gelişmişlik Derecelerine Göre Bölgeler	44
2.2.3.1. Gelişmiş Bölge	44
2.2.3.2. Az Gelişmiş Bölge	45
2.2.3.3. Gelişme Halindeki Az gelişmiş Bölge	45
2.2.3.4. Potansiyel Bakımından Az gelişmiş Bölge	45
2.3. Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma	46
2.3.1. Bölgesel Kalkınma	47
3. BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER.....	50
3.1. Bölgesel Eşitsizlikler Ve Ortaya Çıkış Nedenleri.....	52
3.1. Bölgesel Eşitsizliklerin Ortaya Çıkışının Tarihsel Gelişimi	54
4. YOKSULLUK, İSTİHDAM, İŞSİZLİK ve GELİR DAĞILIMININ DENGESİZLİĞİ BAĞLAMINDA BÖLGESEL EŞİTSİZLİK	58
4.1. İstihdam ve İşsizlik Kavramları	60
4.1.1. İstihdamın Tanımı ve Türleri	61
4.1.1.1. Devrevi Düşük İstihdam:	63
4.1.1.2. Kronik Düşük (Eksik) İstihdam:	63
4.1.1.3. Tam İstihdam:	65
4.1.1.4. Aşırı İstihdam.....	66
4.2. İşsizlik Kavramı ve Türleri	67
4.3. İşsizlik Türleri	70
4.4. Açık İşsizlik	71
4.4.1. İradi İşsizlik.....	72

4.4.2. Gayri İradı İşsizlik.....	73
4.4.2.1. Geçici İşsizlik.....	74
4.4.2.2. Mevsimlik İşsizlik.....	75
4.4.2.3 Konjonktürel İşsizlik.....	75
4.4.2.4. Yapısal İşsizlik.....	76
4.5. Gizli İşsizlik.....	78
4.6. İşsizliğin, Ülke ekonomisi, Birey ve Toplum Üzerindeki Etkileri.....	79
4.7. Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik.....	85
5. GERİ KALMIŞ BÖLGELERDE DEVLETİN PİYASAYA MÜDAHELESİNİN VE YATIRIMLARININ ZORUNLULUĞU.....	89
5.1. Neoliberal Ekonomi Politikalarının, Geri Kalmışlık, Kalkınma ve Gelir Dağılımı Bağlamında Analizi.....	112
5.2. Kalkınmada Keynesyen Ekonomi Politikaları.....	126
5.3. Türkiye’ de Devletçiliğin Ortaya Çıkışı ve Yükselişi Sağladığı Atılımlar.....	130
5.4..Bölgesel Kalkınmada Devlet İmkânlarıyla Bir Devrim Tennessee Valley Authority (TVA).....	152
6. GENEL EKONOMİK ÇERÇEVEDE VE BÖLGESEL KALKINMADA KÜÇÜK VE ORTA BOY İŞLETMELERİN (KOBİ) ÖNEMİ.....	161
6.1 Genel Ekonomik Çerçeve KOBİ’lerin Önemi.....	161
6.2. Bölgesel Kalkınmada ve Sosyal Açından KOBİ’lerin Önemi.....	166
6.3. KOBİ’lerin Karşılaştıkları Temel Sorunlar.....	176
6.3.1. KOBİ’lerin Finansal Sorunları.....	177
6.3.2. KOBİ’lerin Yönetim ile İlgili Sorunları.....	178
6.3.3. KOBİ’lerin Pazarlama ile ilgili Sorunları.....	179
6.3.4. KOBİ’lerin İnsan Kaynakları İlgili Sorunları.....	180
6.4. Hakkâri İlindeki KOBİ’lerin veya Kurulacak Yeni İşletmelerin potansiyel Sorunları.....	182

6.5. Kalkınmada ve Yoksulluğu Önlemede Yeni Bir Yaklaşım Mikro KOBİ ve Mikro Kredi.....	185
7. HAKKARİ' NİN HAYVANSAL ÜRÜNLER VASITASIYLA KALKINMASI İÇİN KOMŞU ÜLKE IRAK' IN PAZAR ARAŞTIRMASI.....	191
7.1. Hayvansal Ürünler Bağlamında Hakkâri İçin Irak Pazar Araştırması	193
8. SONUÇ	196
KAYNAKÇA.....	198
EKLER.....	213
ÖZGEÇMİŞ.....	217

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ACP	: Accion Comunitaria of Peru
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASHI	: Ahon Sa Hirap Inc
AVM	: Alışveriş Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
DP	: Demokrat parti
EUROSTAT	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletme
MTA	: Maden Tetkik Arama
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
TİSVA	: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı
TL	: Türk Lirası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TVA	: Tennessee Valley Authority
USD	: Amerikan Doları

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Hakkâri İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları 2012.	26
Şekil 4.1: İşsizlik Türleri.....	71
Şekil 5.1: 1961-2001, 22 OECD Ülkesinde Kamu Yatırımlarının GSYİH Oranı... ..	121
Şekil 5.2: Sanayi Üretimi ve GSMH' de ki Payı: 1923-1938.....	148

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Hakkâri İli Genel Arazi Dağılımı	8
Tablo 1.2. Hakkâri' nin Gayrisafi Üretim Değerlerine Göre İlk On Ürünü (2012)	9
Tablo 1.3. İlin Toplam Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığı ve Süt Üretimi.....	19
Tablo 1.4. Hakkâri ili 2011 Arıcılık Verileri.....	20
Tablo 1.5 : Hakkâri İli Bitkisel Üretim Arazi Dağılımı	21
Tablo:5.1. 2009 Yılında Devletlerin Ekonomideki Payı.....	103
Tablo 5.2. Türkiye Coğrafi Bölgelerine İlişkin Temel Göstergeler Bölgeler	106
Tablo 5.3. Bazı doğu illerimizde elde edilen vergi gelirleriyle illere harcanan giderler karşılaştırılmıştır.....	108
Tablo 5.5: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Dünyada Ortalama GSYH Büyümesi, %	122
Tablo 5.6. 1924-2007 Türkiye Cumhuriyeti Dönemlere Göre İktisadi Büyüme.....	147
Tablo 5.6: Tennessee'de Yıllar İtibari ile Kişi Başına Düşen Gelir (\$).....	157
Tablo 7.1. Yıllara göre Türkiye'nin Irak ile ihracat ve ithalat rakamları.....	193
Tablo 7.2. Irak iç piyasasında satılan süt ve süt ürünlerinin marka ve menşeleri ..	194

GİRİŞ

Geri kalmış bölgeler, küreselleşen Dünya ortamında gittikçe artan oranda rekabette her geçen gün ekonomik açıdan daha da geriye düşmektedir. 1980’li yıllardan sonra uygulanan Neoliberal ekonomi politikaları, geri kalmış ülke ve bölgelerin kalkınmasına çare olamamış ve dengesizlikler daha çok derinleşmiştir. Gelir dağılımından ve zenginleşmeden yeterince yararlanamayan bölgeler ve toplumlarda sosyal çatışmalar yaşanmakta ve toplumsal huzur zedelenmektedir.

Bu perspektiften bakıldığında Hakkâri ilinin bölgesel kalkınmasını sağlamak ve bölgeler arasında gelir eşitsizliğinin önüne geçmek için özellikle Devlete düşen görevler incelendiğinde Devlet kurumunun bölgede daha aktif olması gerekmektedir. Hakkâri’nin ve ilçelerinin kendi iç dinamikleri ile refah seviyesini Türkiye ortalamasına çıkartması çok zor görünmektedir. Nitekim Hakkâri, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması 2(İBBS2) sonucu TRB2 bölgesindedir ve Türkiye İstatistik Enstitüsü (TÜİK) 2012 verilerine göre bu bölgede yaşayan bireyin kişi başına Gayri Safi Katma Değeri(GSMH) 3.419 \$’ dır. Ülke ortalaması 9.384 \$ ile TRB2 bölgesinin yaklaşık 3 katıdır. En yüksek değere sahip bölge olan TR10 İstanbul bölgesi 14.591\$ ile TRB2 bölgesinden yaklaşık 4,5 kat daha fazla kişi başına katma değer üretmiştir. Bu eşitsizlikler bölgeleri, fırsat eşitsizliğine, işsizliğe ve nihayetinde yoksulluğa sürüklemektedir. Devlet kurumu ülkenin toplumsal ve ekonomik geleceği için bu dengesizliklere kayıtsız kalmamalıdır. Devlet geri kalmış bu bölgeye direkt sanayi yatırımı yapmalıdır. Bölgeye direkt Kamu harcamaları ile talep yaratılmalıdır. Nitekim bu alanda yapılan deneysel araştırmalarda Kamu harcamalarının bölgesel kalkınmayı hızlandırdığına ve bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlikleri giderdiğine dair bulgular mevcuttur.

Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) ekonomi düzenindeki bütün önemli rolleri, bölgeler içinde geçerli sayılmıştır. Bu çalışmada, bölgelerin gelişimi ve sosyo-ekonomik açıdan bireylere sağladığı fırsat eşitliklerinden dolayı KOBİ’lerin

bölgelerin kalkınması ve gelir dağılımını sağlamadaki rolü irdelenmiştir. Diğer yandan bölgesel kalkınmanın ve gelişmenin en önemli argümanlarından olan KOBİ'lerin, gelir dağılımını düzenlemede, mülkiyeti tabana yaymada, fırsat eşitliği sağlamada ve işsizliği azaltmadaki rolleri Hakkâri ili örneğinde faydalı olabilecektir. Bu nedenlerle sayılarının artırılması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir.

Bölgesel kalkınmanın sadece devlet ve kamunun gücüyle yürütülemeyeceği ve geri kalmış bölgelerde ki bu sorun "*istihdam hacminin artırılması, hem talebin özendirilmesi hem de sermaye donanımını artırılmasını gerektiren topyekûn bir kalkınma sorunudur*" (Aren,2008).

Bölgesel kalkınma kavramı, Kamu alt ve üstyapı yatırımlarını, her türlü sermayeyi ve birçok unsuru içinde barındıran bir kavramdır. Bölgesel kalkınma, bu unsurların birbirlerini başarılı bir şekilde tamamlamaları sonucunda sağlanabilir. Kamu, geri kalmış bölgelerde, bireylerin veya firmaların yatırım kararı almaları için gerekli bütün altyapı çalışmalarını hızlı bir şekilde yürütmelidir.

Çalışmamızda geri kalmış bölgelerde hem kamu hem de özel girişimin özendirilmesi sonucunda hızlı ve sağlıklı kalkınmanın olacağı varsayılmıştır.

Diğer yandan Çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm' de Hakkâri ili bütün yönleriyle incelenmiş özellikle ekonomik anlamda yapısı irdelenmiştir. İlin geri kalmasının sebepleri ve sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

2. ve 3. Bölümlerde bölgesel kalkınma kavramına giriş yapılmış, literatür taramasıyla küreselleşme bağlamında bölgesel kalkınmaya genel bir bakış yapılmıştır. Bölge ve kalkınma kavramları üzerinde bölgelerin geri kalmalarının sebepleri araştırılmıştır. Bölgesel eşitsizliklerin sebepleri ve sonuçları arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

4. bölümde yoksulluk, istihdam, işsizlik ve gelir dağılımının dengesizliği bağlamında bölgesel eşitsizlikler incelenmiştir. Literatür araştırmaları ortaya konulmuş ve bu kavramlar arasındaki bağların ne kadar etkili olduğu araştırılmıştır.

5. bölümde geri kalmış bölgelerin kalkınması için Kamu müdahalesi ve harcamaların artırılması savunulmuştur. Literatürde yapılan ampirik araştırmalar

incelenmiş ve Kamu harcama ve yatırımlarının bölgesel eşitsizlikleri azalttığı yönünde bulgulara rastlanmıştır. Atatürkçü kalkınma modeli ile birlikte ülkemizde çoğu zaman uygulanan Devletçi ekonomi politikalarının ülkemizi yoksulluk batağından kurtarışı anlatılmıştır. Bu bağlamda son 30 yılda uygulanan Neoliberal politikaların, eşitsizlikleri artırdığı Dünya çapında işsizliğe, yoksulluğa ve bölgesel geri kalmışlığa çözüm üretmediği ortaya atılmış ve savunulmuştur.

6. bölümde ilk önce KOBİ'lerin ülke ve dünya ekonomisi için önemleri tartışılmış ardından ülkemizde en son kabul gören KOBİ tanımı açıklanmıştır.

Literatürde yapılmış ampirik araştırmalarda KOBİ'ler ve ekonomik kalkınma arasındaki olumlu ilişki açıklanmıştır. Diğer yandan mikro KOBİ ve Mikro Kredi kavramı incelenmiş Dünya üzerinde ve Diyarbakır ilimizde yapılan mikro kredi uygulamasının sonuçları incelenmiştir. Olumlu ve olumsuz yanları açıklanmıştır.

7. bölümde sonuç olarak Hakkâri ili için ekonomiyi canlandırmada devletin Hakkâri'ye özel bir Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) uygulamasına gitmesi gerektiği ve böylece yaratılan talep ile bölgede yaşayan bireylerin gelirleri ve tasarrufları artacağı varsayılmıştır. Artan gelirin tüketimi artıracığı ve talep oluşacağı varsayılmıştır. Böylelikle kar elde edebileceklerine ikna olan girişimcilerin de kendilerine ait KOBİ girişimlerinde bulunacakları ve Hakkâri'nin kalkınacağı varsayılmıştır. Böylece bireylerin hem gelirlerinin artıracığı işsizliğin azalacağı ve bölgenin kaynaklarının ülke ekonomisine katılacağı varsayılmıştır.

1. HAKKÂRİ İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Hakkâri İlinin Tarihi, Coğrafi Özellikleri Ve Jeopolitik Konumu

1.1.1. Hakkâri İlinin Tarihi

Hakkâri şehri ve çevresi insanlık tarihinin seyri açısından önemli izler taşımaktadır. Kesin tarih bilinmemekle birlikte, M.Ö. 7000 yıllarından bu yana farklı kavimlere ve kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. “Hakkâri” adı, eskiden Van gölünün güneyinde ve bir bölümü de İran’a doğru uzanan yörelere yerleşmiş “*Hakkar*” kabilesinin isminden gelmektedir. Arap dili, coğrafyası ve tarihlerinde bölge adı “*Hakkâriye*” olarak geçmekte olup, “*Hakkarlar’ın Şehri*” anlamına gelmektedir.”(Özkahraman, 1996, s.33).

Hakkâri merkezinin eski adı Çölemerik’tir. Süryanice: Akkare, Kürtçe: Colemêrg olarak anılmaktadır. Yöre 1536’ da Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı topraklarına katılmasından bu yana, Hakkâri olarak anıla gelmektedir. Bugün Hakkâri ilinin Merkez ilçesi olan Çölemerik’e, Ermenilerin İmar, Memlukların da Colamerg adını verdikleri bilinmektedir(Hakkâri Valiliği, 1998). Yerel halk tarafından hala eski adı olan “Çölemerik” kullanılır ve yerel Kürtçe ağızda “Colemêrg” diye telaffuz edilir.

Hakkâri bölgesi, yazılı tarih öncesi çağlardan beri, insan topluluklarının uğrak yerlerinden biri olmuştur. Bu bölgelerde yapıla gelen araştırmalar, bu bölgede M.Ö. 100.000-40.000’e tarihlenen Orta Paleolitik dönemden başlayarak kısa süreli yerleşmeler olduğunu ortaya koymaktadır(Kaya, 2007). Bölgedeki yerleşmenin Neolitik dönemde de sürdüğünü ortaya koyan belgeler, il sınırları içinde değişik yerlerde bulunan kaya resimlerdir. Bu resimlerin önemli bir bölümünü Hakkâri’nin güneydoğusundaki Gevaruk vadisinde bulunanlar oluşturmaktadır (Hakkâri Belediyesi, 2009).

Yazının bulunmasından bu yana bölgede çok sayıda devletin hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Bölge İran, Irak ve Anadolu coğrafyasının tam ortasında bulunduğu ve yalçın ve sarp dağlara sahip coğrafyasından dolayı bir kale vazifesi gördüğünden birçok devletin istilasına uğramıştır. Sırasıyla Hakkâri'de Urartular, Medler, Akadlar, Asurlular, Persler, Makedonyalı İskender, İskender'in komutanlarından Selevkos'un yönetimindeki Selökidler, Sasaniler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar Hüküm sürmüştür. Ayrıca Safeviler de belirli aralıklarla hüküm sürmüşlerdir("Hakkâri Tarihi, t.y."). I. Dünya Savaşında Hakkâri'nin durumu şu şekildedir:

Ağustos 1914'te Ruslar 3 Aralık 1914'te Hakkâri'ye girdiler. Hakkâri'yi üç yıl kadar işgal altında tutan Ruslar, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından yapılan Erzincan ve Brest-Litovsk antlaşmaları ile yöreleri boşaltmaya başladılar. Irak'ta bulunan 6. Ordu kuzeye ilerleyerek 22 Nisan 1918'de Hakkâri ve yöresinde denetimi ele aldı. Hakkâri Lozan'da pazarlık konusu yapıldı. Silahlı çatışma ile değil görüşme ve antlaşma ile Türkiye sınırları içine alındı. I. Dünya Savaşı yıllarında Ruslar'ın işgaline uğrayan Colemerg, 1924'te kurulan Hakkâri ilinin merkez ilçesi durumuna getirildi.1933'te Van İli'ne bağlanan Hakkâri, 1936'da yeniden il olunca, Colemerg kesin olarak, Hakkâri ilinin merkez ilçesi olmuş ve bugünkü konumunu kazanmıştır.(Hakkâri Belediyesi, 2009, s. 16)

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Hakkâri bölgesi devamlı olarak eski medeniyetlerin çatışmaları arasında sıkışıp kalmış ve uzun yıllar boyunca savaflara ve istilalara maruz kalmıştır. Bu istilaların en önemli sebebi diğer coğrafyalara göre yükseltisinin fazla olmasından dolayı bir kale gibi görev görmesidir. Çok çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmasına ve jeopolitik konumunun geçiş güzergâhı özelliğine rağmen coğrafi yönden elverişsiz olmasından dolayı 20.yüzyıldan günümüze yeterince ekonomik gelişme gösterememiştir. Nitekim Kalkınma Bakanlığının Avrupa Birliği(AB) kriterlerine uyum sağlamak ve kalkınma ajanslarının bölgelerinin belirlenmesi için İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS) bölge sistematığı sonucu (Bkz. EK 1.1) Türkiye'yi bölgelere ayırdığı ve benzer özelliklerinden dolayı TRB2 bölgesi olarak adlandırdığı Van Muş Bitlis ve Hakkâri illerinin 2008 yılından kişi başına gayri safi katma değeri 3.419 \$ iken Türkiye ortalaması olan 9.384 \$ yaklaşık 3

kat altında kalmıştır. TRB2 bölgesi, 26 adet bölge içersinde 26. Sırayı alarak sonuncu olmuştur(TÜİK, 2013).

70li yıllara kadar eldeki veriler, gelişmelerin Cumhuriyet dönemine ait olduğunu göstermekle birlikte, Hakkâri alt ve üst yapı konusunda büyük mesafe kat etmiştir; ancak okul, hastane, ulaşım, yol ve içme suyu bağlamında hala gelişmeye ihtiyaç duymaktadır. TÜİK (2013) verilerine göre Yüz bin kişiye düşen ortalama hastane yatak sayısı Türkiye ortalaması 252 iken Hakkâri’ de 130 adettir. Yine TÜİK (2013) verilerine göre öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ortalaması 20 iken Hakkâri’ de 30’ dur ve Belediyelerde kişi başına temin edilen su miktarı Türkiye’ de 216 litre iken Hakkâri ili yine ortalamanın altında kalarak 163 litrede kalmıştır.

Gelişme evrelerinde iki kez il statüsü ortadan kaldırılıp Van iline bağlanmış, ancak 1936 yılında tekrar ve son olarak il statüsünü kazanmıştır. Mevcut durumda Hakkâri; merkez ilçe haricinde, Yüksekova, Şemdinli ve Çukurca olmak üzere üç ilçeye sahiptir.

1.1.2. Hakkâri İlinin Coğrafik Özellikleri ve Jeopolitik Konumu

Hakkâri ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneydoğu ucunda 42-10' ve 44-50' doğu boylamları ile 36 - 57 ve 37-48' kuzey enlemleri arasında yer alan bir sınır ilidir. İl merkezinin denizden yüksekliği 1720 metredir (Hakkâri Belediyesi, 2009).

Darkot' a göre; (aktaran Kaya, 2007) “*Hakkâri il sınırları, Türkiye'nin en sarp ve dağlık yörelerinden biridir*”(s. 1). Nitekim Hakkâri Dağları üçüncü zaman yereyleri Alp- Himalayaların ülkemizdeki bağlantı kuşağı durumundaki Torosların en heybetli ve sık yamaçlı bölümünü oluşturur. Ulaşım Bu akarsu yatakları durumundaki vadi yamaçlarında, yer yer dağların zirvelerindeki geçişlerden sağlanır (Hakkâri Valiliği, t.y.).

Yukarıdaki alıntıdan hareketle, Hakkâri denildiğinde akla gelen ilk karakteristik özelliği, bilinen manada şehir yerleşimi şansına sahip olmayışı, yükseltili ve dağlık oluşudur. Derin Zap Vadisi'ne eşlik eden sarp kayalar,

bölgedeki yükseltelerin çeşitlilik göstermesine ve bunun da şehir yerleşimini olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır (Yücel, 1970).

Hakkâri Dağları olarak bilinen yükselteler, Güneydoğu Toros dağlarının bir uzantısı şeklindedir. Bölgenin belli başlı yükselteleri Cilo (buzul) Dağı (4.168 m.), Arnos Dağı (3.559 m.), Sümbül Dağı (3.500 m.)'dır (Hakkâri Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, t.y.). Doğuya gidildikçe artan yükselteler, vadilerin dar ve dik oluşu, ovalık alanların sınırlı kalmasına sebep olmuştur (Darkot, 1964).

Hakkâri'nin denizden yüksekliği yaklaşık 1.700 metredir. Karasal iklimin hakim olduğu bu bölgede, kışlar uzun süreli ve kar yağışlıdır. Yazları genellikle, diğer bölgelerle karşılaştırıldığında, serin ve kurak geçmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık 13.1, en yüksek sıcaklık 33,2 ve en düşük sıcaklık -3.2 derece olarak ölçülmüştür (Şan, 2002).

Mevsim sürelerinin farklılık göstermesinden ötürü, Yalçın- Heckmann'a göre, vadiadaki akarsuların rejimleri düzensizdir. Bu yüzden sulamaya ve elektrik üretimine yeterli katkı sağlamaz (aktaran: Battal, 2010).

Hakkâri Valiliği 2012 yılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğüne verilen brifing raporlarına göre:

İlin Toplam Yüzölçümü 714.684 ha olup, bunun 61.529 Tarım arazisi, 369.610 ha' ı çayır mera arazisi, 174.955 ha orman ve fundalık, 107.631 ha' ı tarım dışı araziye ve 959 ha yerleşim alanı oluşturmaktadır. Yağışın yıllık toplamı 650 mm olmasına karşın, mevsimlere göre dağılımındaki dengesizlik nedeniyle, ilde kuru tarım sistemi hâkimdir. Bitkisel üretim tahıllar üzerinde yoğunlaşmış olup, tahıl yetiştirmede nadas+tahıl sistemi uygulanmaktadır Hakkâri'de toplam 61.529 hektar tarım arazisi mevcut olup bunun % 27,39' unda hububat tarımı yapılmaktadır. Tarla ürünleri içerisinde ilk beş sırayı ekiliş alanlarına göre Yem bitkileri(Yonca-Korunga ve Fiğ), Buğday, Arpa, Tütün ve Çeltik yer almaktadır. Sebzeler içerisinde domates, hıyar ve karpuz öncelikli ürünlerdendir. Meyvelerden ise en çok ceviz, üzüm, elma, kayısı, nar ve incir yetiştirilmekle olup, bunları diğer meyveler takip etmektedir.

Diğer yandan yukarıdaki raporlanmış bilgilerden yola çıkılarak sınırlı ve az olan ekilebilir tarım arazilerinin de ekonomik hayatta kullanım şekli aşağıdaki gibidir.

Tablo 1.1. Hakkâri İli Genel Arazi Dağılımı

KULLANILIŞ ŞEKLİ	ALAN (HA)	TARIM ALANLARI İÇİNDEKİ ORANI (%)
Tarla Arazisi	32.423,5	82,6
Nadas	1850,0	4,7
Sebze bahçeleri	1251,8	3,2
Meyve-Bağ Arazisi	3723,7	9,5
TOPLAM	39.249,0	100

Kaynak: Hakkâri Valiliği Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. (2013). 2013 Yılı Brifingi, s.3

Hakkâri'nin bitki örtüsü yok denecek kadar azdır. Yer yer seyrek bodur bitkiler ve ağaçlar yer almaktadır. Düz ve yükselti az olan alanlarda otlaklık alanlar bulunmaktadır. Bu sebeple bu bölgelerde hayvancılık yapılmaktadır. Sıcak yaz aylarının diğer bölgelerimize oranla kısa olması sebebiyle tahıl üretimi de azdır (Hakkâri Valiliği, 2003).

Kıyaslama yapılacak olursa yaklaşık olarak aynı yüz ölçüme sahip İç Anadolu illerinden Niğde' de buğday üretimi 2013 yılında toplam tarım arazisi 275.783 Ha olarak belirlenmiş ve bu arazilerin 77.104 Ha' lık kısmında buğday ekimi gerçekleşmiştir. Buğday üretimi 286.396 Ton' dur. Verimlilik ölçütü ise hektar başına 3.719 Kg olarak tespit edilmiştir (Niğde Valiliği,2013).

Hakkâri ilinde ise 2012 yılı itibariyle toplam tarım arazisi 39.249 Ha dır ve bu arazinin 6231,4 Ha' lık kısmında buğday ekilebilmektedir. Toplam buğday üretimi 10.274 ton ve hektar başına üretim sadece 1.648 Ton dur (Hakkâri Valiliği,2013).

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere buğday ve benzeri tahıl ürünlerinde hem verimlilik hem de ekilen alan azdır.

Tablo 1.2. Hakkâri'nin Gayrisafi Üretim Değerlerine Göre İlk On Ürünü (2012)

Sıra no	Ürün cinsi	Ekim alanı (da)	Üretim (ton)	Gayri safi hasıla (1000 tl)
1	Yem bitkileri	728.441	212.028	84.871
2	Buğday	62.314	10.274	8.222
3	Ceviz	12.341	13.098	69.629
4	Elma	2.177	2.857	12.881
5	Domates	6.723	19.688	20.250
6	Üzüm	42.271	54.592	62.919
7	Hıyar	3.025	9.075	10.065
8	Kayısı	2.152	876	1.761
9	Arpa	1.810	291	132
10	Biber	780	942	2.697

Kaynak: TÜİK veritabanı

Tablo verilerinden yola çıkılırsa hayvancılık faaliyetleri için yem bitkilerinin ekimi tablodaki diğer bütün ekonomik tarım ürünlerinin yaklaşık 5,5 katıdır. Bu oran hayvancılık faaliyetlerinin ve bunun sonucunda ekilen tarım arazilerinin tarımsal üretime yüksek oranda yansıdığını göstermektedir.

Tahıl üretimi için yeterli sıcaklık ve kuraklık elde edilmelidir. Nitekim buğday ürünü için, ekim ve hasat zamanları Adana ilimizde 86 günde yapılabilmekteyken Hakkâri ili için bu 109 güne kadar çıkmaktadır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2013).

Hakkâri, iki komşu ülke İran ve Irak ile ortak sınırı olan tek ildir. Bu açıdan bakıldığında Hakkâri jeopolitik açıdan kilit rol oynamaktadır. Komşu ülke Irak üretim çeşitliliği ve ihracat bakımından zayıf tüketim ve ithalat bakımından dışa bağımlı bir ülke profili çizmektedir. Irak'ın en önemli gelir ihracat kalemi % 98' lik oranla petrol ürünleridir(Ekonomi Bakanlığı, 2013).

TÜİK (2013) verilerine göre Irak'a en fazla ihracat yapan ülke Türkiye olup Irak'ın toplam ithalatı içinde % 30'luk pay almıştır. Türkiye' den yapılan ithalat % 24,2 oranıyla temel gıda maddeleri ve içecek sektörü birinci sırada yer almıştır. Diğer yandan ülkemizin coğrafi yakınlık ve kalite avantajı ile pazar payının daha da artması

beklenmektedir (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2010). Gıda ürünleri ve içecek sektörü, Hakkâri ili Irak'a ihracat amaçlı yatırımlar yapılabilir bir durumdadır. Ayrıca yiyecek ve içecek sektörü, ağır sanayi gibi yüksek sermaye ve fiziksel yatırım gerektirecek yatırımlar gerektirmemektedir.

Diğer komşu ülke İran ile ülkemiz arasındaki karşılıklı ticaret, İran ve batılı ülkeler arasındaki nükleer kriz ve ekonomik ambargolar yüzünden sekteye uğramaktadır. Sınır ihlalleri, güvenlik zafiyetleri, kaçakçılık olayları, ilçe ve mezraların dağınık yerleşim yapısı ve diğer etmenler Hakkâri'nin ekonomik durumunu etkilemektedir. Sınır ticareti açısından gelişmeye açık olan bu bölge birçok sınır kapısı barındırmaktadır.

HATSO (2013) sınır kapılarıyla ilgili oluşturduğu rapora göre:

Hakkâri İli'nde biri İran ile ikisi Irak ile olmak üzere toplam üç sınır kapısı bulunmaktadır. Bunlar Yüksekova-Esendere(İran), Şemdinli-Derecik(Irak) ve Çukurca-Üzümlü(Irak) sınır kapılarıdır. Esendere Sınır Kapısı faal konumda olup, Irak ile olan sınır kapıları aktif konumda değildir. Derecik ve Üzümlü Sınır Kapıları'nın açılması için Bakanlar Kurulu Kararı alınmış olup yakın zamanda (2012/2013) bu sınır kapılarının açılması beklenmektedir (s.22)

1.1.3. Nüfus

Her beş yılda bir yapılan genel nüfus sayımları Hakkâri'nin nüfus yapısına ilişkin önemli veriler ortaya koymaktadır. Özellikle son dönem terör olayları sonucu il ve ilçe merkezlerinde, mezralarda birçok köy boşaltılmıştır. 1997 yılı itibariyle Hakkâri ilinde, 42 köy, 145 mezra, 5026 hane ve toplamda 41.716 yurttaş göç etmek zorunda kalmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1997). Yerleşim yerlerindeki nüfusların bazı nedenlerle gösterdiği değişikliklere rağmen, Hakkâri nüfusu, diğer illere nazaran kuvvetli bir artış göstermektedir. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında Hakkâri nüfusu 25.016 olarak tespit edilmiş olup, 2012 yılı adrese dayalı nüfus sayım sistemine göre 279.868 kişi olarak hesaplanmıştır. Hakkâri'deki ilçe sayısı 4, belediye sayısı 8 ve köy sayısı ise 132'dir. İkamet edilen ilçeye göre nüfus sayısı; Çukurca 15.292, Şemdinli 67.158, Yüksekova 115.963 ve merkez ilçe 81.465'tir (TÜİK, 2013)

Hakkâri Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü (2013)' e göre “2012 yılı sonuçlarına göre Hakkâri ilinin nüfusu 279.982 olup, ilde 154.526 erkek, 125.456 kadın yaşamaktadır. 15+yaş 184.060 bin kişidir” (s. 10)

Bu nüfus verilerinden hareketle, Hakkâri'nin çok genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu çıkarmakla birlikte, genç işsizliğinin de aynı oranda büyük olduğunu söylemek çok da yanlış olmamaktadır.

Bunun belli başlı diğer sebepleri, Hakkâri'nin yerleşim alanının %67'sinin hiçbir ekonomik ve sosyal olguya yer açmayacak nitelikte olan dağlık bölge ile kaplı olması, % 27'sinin yılın birkaç ayında yarar sağlanabilen yüksek yaylalarını varlığı, %5'inin orman arazisi olması ve sadece %1'ninin ekime elverişli toprak olmasıdır. Bu durum, hem göç hareketlerini, hem ekonomik durgunluğu hem de yöre halkının hayvancılığa yönelişini mantıklı sınırlar çerçevesinde açıklamaktadır (Hakkâri, Valiliği 1972).

Hakkâri'nin bir diğer dikkati çeken istatistiği nüfus artış hızı noktasında gerçekleşmektedir. Türkiye ortalamasının %2,6 olduğu göz önünde bulundurulursa, Hakkâri'nin %4 gibi bir nüfus artış hızı, son derece yüksek bir rakam olarak göze çarpmaktadır. Merkez ve diğer ilçelerin cinsiyete göre doğum rakamları 2012 yılı itibariyle sırasıyla Çukurca 116 erkek, 121 kız, merkez 953 erkek, 844 kız, Şemdinli 710 erkek, 658 kız, Yüksekova ise 1.298 erkek, 1.188 kız olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2012). Diğer bir deyişle, Hakkâri'nin “kaba doğum hızının” %6.6 ile Türkiye'nin en yüksek kaba doğum hızına sahip olması bu durumu açıklamaktadır (Shorter, 1971).

Analizlere bakıldığında, en yüksek değerlere sahip olan Yüksekova ilçesinin istatistikleri, Van-İran yolunun açılması sonucu sınır ticaretinin gelişmesi ile açıklanabilir. Buradan hareketle, 1960-1980 yılları arasında, her ilçenin köy nüfusları yaklaşık iki katına çıkmış, bunun nedeni olarak da sınır ticareti ortaya konulmuştur (Yalçın-Heckmann, 2002).

1.2. Hakkâri'nin Sosyal ve-Kültürel Özellikleri

Hakkâri ili dışı kapalı bir ilimizdir. Yüksek ve aşılması zor dağların çevirdiği ilde ulaşım Van ilinden karayolu ile yaklaşık 4 saat sürmektedir. Diğer komşu il olan Şırnak' a yaklaşık 6 saat sürmekte ve yer yer toprak yollardan gidilmektedir. İlde henüz tamamlanmayan ve bu yılın ortalarında bitirilmesi planlanan havaalanı ile batı illerine ve dünyaya daha hızlı entegre olabilme imkânına kavuşacaktır. Kamu yatırımlarından özellikle ulaşımın geliştirilmesi ve sonucunda ilin nispeten sosyal ve ekonomik olarak gelişeceği ileri sürülebilir.

Kaya 'nın çalışmasına göre:

Coğrafi bölgelerde sosyal yapı, yöreden yöreye, tarihi, coğrafi, ekonomik yapı ve eğitim durumuna bağlı olarak bazı farklılıklar gösterir. M.Ö. 7.000 yıllarına uzanan tarihi geçmişine rağmen Hakkâri yöresi, coğrafi yapısından kaynaklanan özelliğinden dolayı başka kültürlerle ciddi bir etkileşimi olmayan içe dönük bir sosyal yapı görüntüsü vermektedir. İl topraklarının büyük bir kısmının bozkır ve dağlarla kaplı ve dağlarında yükseltilerinin fazla olmasından dolayı yöre insanı, ekonomik bakımdan hayvancılığa bağımlı hale gelmiştir. Tarıma elverişli kültür arazisinin azlığı ve iklimin karasal olması da bunda önemli rol oynamıştır. Bunun tabii sonucu olarak yöre halkı sabit ve toplu yerleşme yerine bağlı kalmamış, hayvanlarını otlatmak için konar-göçer bir (göçerevli) hayatı diğer bir deyişle hayvancılık merkezli bir hayatı tercih etmek zorunda kalmıştır. Coğrafi şartlar ve hayat tarzına bağlı olarak eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yetersiz olması yukarıdaki olumsuzluklara eklenince; Türkiye'nin konar-göçer hayat tarzını benimsemiş olan diğer yörelerde olduğu gibi Hakkâri'de de yerleşik hayat tarzından farklı bir sosyal yapı (doğum, ölüm, evlenme, eğlenme vb.) ile karşılaşırız. (Kaya, 2007, s. 60)

Ulaşımın bu denli zor ve zaman almasından dolayı il dış çevreden yalıtılmıştır. Bu yüzden Hakkâri halkı çoğu gelenek ve göreneklerini nispeten hala yaşatmaktadır.

“Hakkâri yöresinde de aile yapısı, üretim ve tüketim birliği ve ortak mülkiyet anlayışına sahip ve kuşakların birlikte oturduğu geniş aile tipi ile karşılaşırız.” (Kaya, 2007, s. 61). Bu tip geniş ve kuşakların birlikte yaşadığı toplumlarda aile büyükleri olan anne, baba, dede ve nine figürleri çokta hürmet görür ve sözleri

dinlenir. Aile büyüğünün yönettiği Hakkâri halkı aile büyükleri karşısında saygılı tavırlar sergiler.

Tekin (2005)' göre;

Hakkâri'de hakim olan aile tipi geleneksel babaerkil aile tipidir. Aile reisi, genellikle ailenin en büyüğü olan ve otoriteye sahip olan babadır. Bu aile içindeki ilişkiler akrabalık konumu (baba, anne, ağabey, büyükbaba, amca gibi), toplumsal cinsiyet rolleri ve yaş hiyerarşisine göre belirlenir. Aile içi ilişkilerde genellikle, itaat, koşulsuz boyun eğme, fedakarlık, feragat, ve güçlü bir biz duygusu gibi özellikler hâkimdir (s.68).

Hakkâri' de eskiden beri süregelen aşiret kavramı vardır. Bruinessen (2003)' e göre; *“Kürt aşireti gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik)kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birimdir”*(s.397)

Birçok aşiretin bulunduğu ilde, her birey kendini bir aşirete mensup sayar. Geçmişten günümüze kadar süre gelen bu kavram insanların kendilerini genel olarak iyi hissetmesine yardımcı olmuştur. Ekonomik ve politik olarak zayıf kalmak istemeyen aileler veya bireyler bu yapıya hem entegre olmuşlardır hem de ölüm pahasına savunmuşlardır. Çünkü devletin, adaletin, ekonomik varlığın ve güvenliğin olmadığı bir bölgede aile ve aşiret, devletin bazı işlevlerini üstlendiğini bilinmektedir (Türkyılmaz, Çay, Avşar ve Aksoy, 1998).

Aşiretler kendi aralarında yine kabilelere ve ailelere ayrılır. *“Yörede aşiret aynı zamanda aşiretsiz gruplara karşıt bir durumu da ifade eder. Yani aşiret, etnik olarak aynı kökenden gelmeyi değil bir oluşuma mensubiyeti gösterir”*. (Kaya, 2007, s. 67). Kırdan şehre göçlerin başlamasıyla aşiretçilik ve bireyin kendini bir aşirete adama kavramları unutulmaya başlamıştır. Özer (1998)' e göre *“Herhangi bir bölgede kapitalist hamleler yoğunlaşırken aşiret örgütlerini ayakta tutmanın hiçbir olanağı yoktur”*(s. 382). Aşiret yapısındaki bozulma ve bireylerin aşiretlerine bağlı olmalarının en büyük sebeplerinden biri, hayvancılıkla uğraşan ve meralara ihtiyaç duyan göçebe ve yarı göçebe toplumun artık şehirleşmeye başlamasıyla özetlenebilir. Orijinal aşiret örgüt yapısına dönüş ancak kırsala ve hayvancılığa dönüşle mümkün

olacaktır. Şehir hayatının zorluğu, ekonomik sıkıntılar ve küreselleşmenin hızla etkisi altına aldığı ve tek tipleşen bireyler artık bu tür mensubiyetlerin kendilerine faydası olduğunu düşünmemektedir.

Tekin (2005) bu konuda aşağıdaki gibi düşünmektedir.

Geleneksel bir örgütlenme biçimi olan aşiret de modern süreçten en çok etkilenen söz konusu yapılardan biridir. Aşiret örgütlenmesinin, modernleşmenin birçok yönünden etkilenmiş olmakla beraber özellikle kırdan kente göç, okur-yazarlığın artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi faktörlerle çözülme sürecine girdiği söylenebilir.(s. 85)

Öyle ki günümüz Hakkâri bölgesinde aşiret kavramı çoğu bireyin, artık sadece kimlerden olduğunu yani tanınmasına vesile olan bir kavramdır. Çekirdek aileler ve bireyler, ekonomik sıkıntılarının gölgesinde, bölgenin kendine özgü coğrafi özelliklerinden dolayı genellikle hayvancılık yapan ve hayvanları dolayısıyla yaylaya çıkan atalarının yüzyıllardır süregelen yayla kavgalarından, kan davalarından ve aşiretler arası çekişmelerinden bıkmıştır. Bu sebeplerden toplumda bireyselleşme belirgin olarak kendini hissettirmeye başlamıştır.

1.3. Hakkâri' de PKK, Zorunlu Göç ve Göç

Hakkâri, dağlık ve sarp arazisi sebebiyle maalesef PKK (Kürdistan İşçi Partisi) saldırılarının sıklıkla yaşandığı bir ilimizdir. İşeri (2008)' e göre; “*PKK uzun vadede, Türkiye'nin güneydoğusunu, Irak'ın kuzeyini, İran'ın kuzeybatısını ve Suriye'nin kuzeydoğusunu içerisine alan bölgede bağımsız bir Kürdistan devleti kurmayı amaç edinmiştir*”(s.74).

Örgüt ve devletin güvenlik güçleri arasında uzun yıllardır yaşanan çatışma ortamı bölgeyi ve ülkemizi ekonomik ve sosyal yönden çok zor durumlara sürüklemiştir. Yine İşeri (2008)' e göre “*Kuzey Kürdistan'ın kuruluşu için Türkiye Cumhuriyeti'ni zayıf düşürecek, otoritesini sarsacak ve uluslararası baskı*

yapabilecek her türlü şiddet, eylem ve propaganda türlerini kullanmayı amaçlamıştır”(s.75).

Bununla birlikte PKK zaman içinde devlete ve yerel halktan kendisine düşmanca tavır sergileyen kişi ve kurumlara karşı giriştiği terör saldırıları sonucunda binlerce insan ölmüştür. TBMM (2013) İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu’na göre eldeki resmi rakamlara göre 35.576 yurttaşımız hayatını yitirmiştir. Gayri resmi söylemlere göre bu sayı 50.000’ i bulmaktadır. Nitekim faili meçhuller ve örgüt içi infazlar sonucu hayatını yitiren yurttaşlarımızın tam olarak sayısı bilinmemektedir.

İşeri (2008) bu konuda , aşağıdaki şekilde bilgi vermektedir.

PKK, bugüne kadar il, ilçe, köy ve mezra baskınları, il ve ilçe merkezlerinde bombalı saldırılar, intihar saldırıları, sabotaj, baskın, gasp, adam kaçırma, yol kesme, mayınlama, yol kesme, araç taraması, polis, asker, köy korucusu, öğretmen, hemşire ve normal vatandaşa yönelik saldırı, askeri birlik ve karakollara bombalı saldırı ve miting, eylem, yürüyüş ve izinsiz toplantı tarzı eylemlerde bulunmuştur(s.85).

Bölgede yaşayan insanlarla yapılan mülakatlarda, yukarıdaki bütün bu eylemler sonucunda kolluk kuvvetlerinin, yetersiz istihbarat, kolaycılığa kaçmak ve savaşın olumsuz psikolojisi yüzünden örgüt üyeleri ile yerel sivil halkı ayırt etmeksizin birçok olumsuz davranışları ve sert müdahaleleri olmuştur. İki ateş arasında kalan yöre insanı çaresiz bir şekilde kaderine ve zorunlu göçe razı olmuştur.

Bu konuyu Yalçın (aktaran Battal, 2010) şöyle açıklamıştır; “*Özellikle 1990’lı yıllar boyunca Güneydoğu Anadolu’da PKK terör örgütüne karşı yürütülen mücadele, doğal olarak, o bölgede yaşayan çok sayıda insanı da olumsuz yönde etkilemiş ve birçoğu mezralarını, köylerini veya kasabalarını terk etmeye zorlanmıştır”(s.71)*

Bununla beraber halk zorunlu olarak göçe başlamış genellikle ilk önce kırdan kente sonra da kentten ülkenin batısına ve Van’ a göç etmiştir.

Zorunlu göç, beraberinde Hakkâri' ye gecekonduyu, çarpık yapılaşmayı, plansız yapılaşmayı ve işsizliği dayatmıştır (Battal, 2010). Halen Hakkâri ilinde su varlığının fazlalığına rağmen büyük ölçüde içilebilir su sıkıntısı yaşanmaktadır. Belediye yılın 8 ayı ilde hanelere 2 günde bir 1 saat su vermektedir.

Savaş ve kaos durumu ile plansız ve acele bir şekilde gerçekleşen zorunlu göçlere hazırlıksız yakalanan kurumlar sorunlara çare üretememişlerdir. Gerek devlet gerekse yerel yönetimler sorunlara yıllardır sadece seyirci kalmıştır. Devletin bütün organları PKK sorununu sadece bir güvenlik sorunu olarak algılayıp sorunu bütünüyle kolluk kuvvetlerine bırakması ile kolaycılığa kaçmış var olan kıt kaynakları halkın gerçek refahı yerine sadece güvenlik harcamalarına yöneltmesi sorunların kartopu gibi daha çok büyümesine, karışık bir hal alıp kronikleşmesine sebep olmuştur.

PKK ve Devlet arasında yıllardan beri süregelen çatışmalar neticesinde yatırımlar durmuştur. Kamunun yapması gereken bütün altyapı yatırımları güvenlik harcamalarına kaymıştır. Nitekim ilerleyen konularda devletin ihmal ettiği ekonomik konuları tartışılacaktır.

Bu bağlamda devletimizin yöredeki sosyal, kültürel ve ekonomi politikalarını gözden geçirmelidir. Bölgeyi ve bölge insanını ülkeye daha çok katkı sağlar hale getirmelidir. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (2012) yılı itibariyle “ *Hakkâri sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması itibariyle 81 il içinde 80. Sıradadır*”(s. 1).

81. sırada Kalkınma Bakanlığı'nın ayırdığı bölgelere göre Hakkâri ili ile aynı TRB2 bölgesinde yer alan Muş' tur. Bu bölgelere ayırma işlemi genel itibariyle sosyo-gelişmişlik sıralamasına göre aynı özellikleri taşıyan ve birbirleri ile yakın illere göre yapılmıştır.

TÜİK (2013) verilerine göre Muş' un ekonomisi aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Muş ili ekonomik açıdan geri kalmış bir ildir. Ekonomik yapı temelde tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Tarım ve hayvancılık büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle yapıldığı için verim düşüktür. Sanayi gelişmemiştir. Muş ili, sanayileşme açısından geri kalmıştır. Sanayinin gelişmemesinin temel nedenleri; sermaye birikiminin yetersizliği, iklim koşullarının olumsuzluğu

ve hammaddenin kısıtlı oluşudur Muş ili şehirleşme oranı, nüfus artış hızı, kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla, sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından Türkiye ortalamalarının altındadır (s. 7).

Sanayinin gelişmemiş olması, doğa koşullarının zorluğu ekonominin ve geçim kaynağının genel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olması, yapılan, yapılan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin geleneksel yöntemlerle yapılması ve yeterli sermaye birikiminin olmaması gibi ortak özellikleri Muş ve Hakkâri illeri Türkiye’de sosyo –gelişmişlik listesinde son iki sırayı kendilerine yer edinmişlerdir.

Yıllardır atıl vaziyette kalan bölge kaynakları, değişecek politikalarla ülkeye kazandırılmalı ve yurttaşların sosyal, kültürel ve ekonomik olarak daha onurlu ve ülkesine bağlı özgür bireyler olmaları sağlanmalıdır.

1.4. Hakkâri’nin Ekonomik Özellikleri ve Göstergeleri

İlde çok canlı bir ekonomik hayata rastlanmamaktadır. Var olan ekonomik hayat zayıftır. Öyle ki ilin sanayi envanteri çıkarılmamıştır. İl, kısmen tarım, sınır ticareti, hayvancılık ve madencilik için elverişlidir. İklim ve bitki örtüsü hayvancılık yapmaya müsaittir. Hayvancılık, halkın geçim kaynakları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak gözlemlediğimiz kadarıyla şehrin gelişme, kalkınma potansiyeline ve atıl vaziyette kalan kaynaklarına göre hayvancılık sektörü de diğer sektörler gibi yeteri kadar gelişme kaydedememiştir. Ayrıca tabii olarak hayvancılık ta terör olaylarından nasibini almıştır. Terör olaylarını sonlandırmak için uygulanan sert tedbirler nedeniyle, güvenlik korkusu ile köyünü ve yaylasını terk eden bölge halkı, hayvancılığa yeterince eğilememiştir. Halkın önemli geçim kaynaklarından olan bu sektör sekteye uğratılmıştır.

Coğrafyasını yüksek dağlar ve derin vadilerden oluşturan bu ilde ulaşım altyapısı çok gelişmemiştir. Ancak günümüz imkân ve teknolojileri bu sorunun üstesinden gelebilecek düzeydedir. Kırsalda kolay ulaşım imkânlarının geliştirilmesi halkın en önemli geçim kaynağı hayvancılıktan daha fazla fayda görmesine yardımcı olacaktır.

İlde hayvancılık, büyük ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık ve az sayıda balıkçılık ve ipek böcekçiliği faaliyetlerden oluşur.

Hakkâri Ticaret Odası (HATSO) 2013 yılı verilerine göre “İlde tarımsal nüfusun % 50’ si hayvancılıkla uğraşmaktadır”(s. 19).

İlin büyük ve küçükbaş hayvan kaynakları HATSO verilerine göre;

İl genelinde yerli ırklarda bir azalma görülürken melez ve kültür ırklarında bir artış gözlemlenmektedir. Genetik ıslah çalışmaları devam etmekte, lakin işletmelerin genellikle aile tipi, ekonomik değeri olmayan, sadece geçimlik ekonomi esasına dayanması nedeniyle ıslah çalışmalarının uzun soluklu olacağı öngörülmektedir. İl’de yaklaşık 28 ton süt üretilmekte olup, süt üretiminin % 44’ünün il koşullarına uyum sağlayan melez ırktan elde edildiği görülmektedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Türkiye ekonomisinde özel bir önemi vardır. Toplam et üretiminin % 24.75’i, süt üretiminin % 12.35’si, deri üretiminin % 63.18’i koyun ve keçiden sağlanır. Bölge’de hayvansal üretim toplam tarımsal üretim değerinin %87’sini oluşturmaktadır; bu oran Türkiye ortalamasından (% 42,77) oldukça yüksektir. Esasen çayır ve mera kaynaklarının uygunluğu ile birlikte bölge insanının sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak hayvancılığa (özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliğine) yatkınlığı hayvancılık faaliyetlerinin tarımsal üretimde öne çıkmasını sağlamaktadır. (HATSO, 2013, s. 19)

Yukarda bahsedildiği üzere hayvansal üretim değerleri Türkiye ortalamasının 2 katından fazladır. Buda değere göre hayvancılıktan elde edilen gelir tarımdan elde edilen gelirlerin 6 katından fazladır. Bu değerler göz önüne alındığında yöre halkın hayvancılıkla çok ilgilenmekte ve büyük ihtimalle bundan sonra da bu sektör ilin önemli geçim kaynağını oluşturacaktır. İlin hayvansal üretim faaliyetlerinde ayrıca uzmanlaşmış olması bu sektörde kolaylıkla yatırım avantajı sağlayabilmektedir.

Tablo 1.3. İlin Toplam Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığı ve Süt Üretimi

	Toplam	Süt üretimi(Ton)
Büyükbaş hayvan sayısı	36.229	27.699,74
Küçükbaş Hayvan sayısı	425.171	16.427,08

Kaynak: Türk İstatistik Enstitüsü, 2011

1990' lı yılların ortalarında büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı 10 milyon olduğu ilde, veriler bu sektörde de büyük bir kayıp yaşandığını göstermektedir. Nitekim 1987 yılında il GSYİH içinde payı % 40' lar dan 1995' te % 10 düzeyine inmiştir. (Şan, 2002)

Diğer yandan arıcılık bölgenin en önemli hayvansal geçim kaynaklarından. Coğrafyanın kendine has temiz havası, bitki örtüsü ve bitkisel varlığın çeşitliliği sayesinde arıcılık faaliyetleri çok verimlidir.

Yine TÜİK verilerinden hareketle hazırlanan HATSO (2013) raporuna göre;

Kovan sayıları her geçen yıl artan bir ivme ile çoğalmaktadır. Arazi varlığına bağlı olmadan faaliyetini devam ettiren arıcılık, özellikle gelir seviyesi düşük, az topraklı veya topraksız köylüler açısından önemli bir faaliyettir. Ayrıca fazla sermaye ve işgücü gerektirmediğinden kısa zamanda gelir getirecek ve katma değer oluşturacak bir uğraştır. Sosyo-ekonomik önemi yanında tozlaşma yolu ile ekonomiye sağladığı katkının da dikkate alınması gerekmektedir. Bölgede markalaşmış "Şemdinli Balı" Hakkâri ilinin Şemdinli ilçesinde 700-3.500 metre rakımda bulunan ve yalnızca yöre florasında yer alan endemik bitkiler başta olmak üzere yüzlerce bitkinin nektar ve polenlerini içermektedir. "Şemdinli Balı" doğallığı ve özgün tadı ile gerek ülke içinde gerekse ülke dışında rağbet görmekte ve talep edilmektedir. Şemdinli arı varlığı ve bal üretimiyle hali hazırda önemli bir arıcılık merkezidir. Gezgin arıcılıkta geçmişte yaşanan güvenlik sorununun çözülmesi ile bölge potansiyelinin tamamen harekete geçeceği ve üretimin artacağı öngörülmektedir. Öte yandan söz konusu bölge öncelikli olmak üzere il genelinde farklı arı ve bal ürünlerinin üretilmesi, pazarlama ve markalama stratejilerinin geliştirilmesi ile de ekonomik katma değeri artacaktır. (HATSO, 2013, s. 21)

Bahsedildiği üzere gezici arıcılık faaliyetleri topraksız ve yoksul kesim tarafından tercih edilebilir geçim kaynağı olabilir. Üretilen ürünler daha ziyade halkın geçim kaynağı olmaktadır. Ekonomik olarak sermaye birikimi sağlayamamakta ve pazarlanmasında ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Üretici elindeki balı yıl boyu satamamaktadır.

Tablo 1.4. Hakkâri ili 2011 Arıcılık Verileri

	Toplam Köy Sayısı	Toplam kovan sayısı	Bal Üretimi(Ton)	Bal Mumu Üretimi (Ton)
Veriler	79	96.562	1.796,10	29.48

Kaynak: TÜİK, 2012

Balıkçılık, bölgede ticari olarak pek fayda sağlayamamaktadır. Ancak gelişmeye açık verimli bir yatırım sahası olacaktır. Bölgede bazı yoksul bireylerin geçim kaynağı olan balıkçılık teşvik edilmelidir. Bölgenin su varlığı ve Zap Nehri'nde balıkçılık faaliyetleri yeterli düzeye ulaşmamıştır.

Yine HATSO verilerine göre;

Dicle Nehrinin ana kaynakları bölgemizin yüksek dağlarından aldığı sular ile beslenmektedir. Bu ise Alabalık gibi tatlı su ürünlerinin hastalıklardan arı ve ekonomik bir şekilde yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır. İlde gökkuşağı alabalığı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Merkez ilçede 6 adet ve Şemdinli ilçesinde 2 adet olmak üzere toplam 8 adet alabalık işletmesi olup, bunlardan 4 tanesi faal durumdadır. İlde yem maliyetlerinin yüksek olması, yetiştiricileri, Ege Bölgesinde bulunan yem üreticilerine yöneltmektedir. Yetiştiricilikte girdi maliyetinin şu an itibarıyla yüksek olmasına rağmen il genelinde anaç, yumurta ve yavru alabalık yetiştiriciliği için uygun, karlı yatırım alanları mevcuttur. (HATSO, 2013, s. 21)

Bitkisel tarım faaliyetleri ilde, coğrafyanın zorluğu, ekilebilir tarım arazilerinin azlığı ve coğrafyanın yükseltisinin fazla olmasından dolayı çok gelişmemiştir.

HATSO (2013)' e göre;

Ayrıca tarımsal üretim içerisinde kişi başına bitkisel üretim değeri ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Bu durumun başlıca sebeplerini incelediğimizde; topografya ve iklim koşullarının olumsuz etkilerinin yanı sıra istihdamın büyük bir kısmının tarım sektöründe bulunmasına rağmen, işletme verimliliklerinin düşük olması ve üretilen ürünlere katma değer oluşturulamamasıdır. (HATSO, 2013, s. 18)

Ürünleri işleyebilecek ya da pazarlayabilecek kabiliyette işletme olmaması ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Üretim sadece geçimi sağlamak veya büyük ve küçükbaş hayvancılık için yem üretimi şeklinde sınırlı kalmıştır.

Tablo 1.5: Hakkâri İli Bitkisel Üretim Arazi Dağılımı

Ekilen Tarla Alanı (da)	321.273
Nadas Alanı	19.000
Sebze Bahçeleri Alanı	15.447
Meyve Alanı	38.556
Toplam Alan	394.276

Kaynak: TÜİK,2012

Madencilik ilde yeni gelişen, gelişmeye açık ve işsizlerin istihdamına katkı sağlayan önemli ve stratejik bir sektördür. Hakkâri'nin merkez ilçe dahil bütün ilçelerinde maden kaynakları vardır. HATSO (2013)' göre "*Maden Tetkik ve Arama Van Bölge Müdürlüğü' nün il ve yakın çevresinde yaptığı çalışmalar sonucunda titan, krom kurşun-çinko ve kükürt cevherleşmelerine yönelik bulgular ortaya çıkarılmıştır*"(s. 21). Ayrıca Maden Tetkik ve Arama Hakkâri ili Maden Haritası'na göre: Çukurca' da kurşun Şemdinli'de mermer madenleri vardır (Maden Tetkik ve Arama, 2010). (Bkz. EK 1.2)

1.5. Hakkâri' nin Dış Ticaret Göstergeleri

Bölgenin en büyük avantajlarından biri iki ülkeye birden sınırının olmasıdır. Ancak bu avantajını kullanamamaktadır. Üretimin olmaması, İşletme sayısının azlığı, terör, devlet yatırımlarının yetersizliği ve kamunun bölgeye duyarsızlığı sebepler arasında gösterilebilir. Hakkâri' deki kalkınmayı başlatmak için sınır ticaretine önem vermek gerekmektedir. Nitekim Öztürk (2006)' e göre *“Sınır ticareti sınır illerinde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamaları amacıyla düzenlenmiş özel bir dış ticaret şeklidir ve Türkiye’de bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur”* (s.108). Var olan sınır kapılarının modernleşmeye ve altyapı eksikliklerinin giderilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Kamunun çıkaracağı özel yasalar bölge insanının kaçakçılıktan ziyade kanuni dış ve sınır ticaretine yönelmesine katkı sağlayacaktır. Hakkâri halkı iki ülkeye sınır olmasına rağmen yetersiz sermaye birikimi, yetersiz kanuni mevzuatlar, yetersiz alt ve üst yapı ve zamanla topluma yerleşmiş girişim kültürünün eksiliği nedeniyle sınır avantajını yeterli oranda kullanamamıştır. Halk daha çok İran ve Irak’ ta var olan aşiret ve akrabalık ilişkilerini kullanarak kaçakçılık faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu ticaret yasal olmamasının yanında kanuni yaptırımları vardır ve de tehlikelidir.

Bruinessen (2003), Sınırların çizilmesiyle birlikte, kaçakçılık mesleğinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Son yıllarda artan petrol fiyatlarıyla, ülkemizde petrol ürünlerinin tüketimine ağır vergilerin getirilmesi kaçakçılığı canlandırmıştır. Bu yasadışı meslek fırsat eşitsizliğine yol açmakta kamu veya PKK ile bağlantıları iyi olanlar büyük rant sağlamaktadır.

Tekin (2005)' e göre *“Kaçakçılığı yapılan ürünlerin başında çay, tütün ve elektronik eşyalar gelmektedir. 1980’lerin sonuna kadar yoğun olarak yapılan kaçakçılık, bu tarihten itibaren terör nedeniyle kesintiye uğradı, ancak bugün az da olsa yapılmaktadır”*(s.83).

Cumhuriyetin kurulması ile çizilen sınır aşiretleri ve aileleri birbirinden kısmen ayırmıştır. Gözlemlerden ve mülakatlardan edinilen bilgilere göre Hakkâri halkının İran ve Irak’ ta hala akrabalarıyla görüşüklerini ve birbirlerine özlem duyduklarını göstermiştir. Bölgede yaşayanlar, bu ilişkileri sayesinde ekonomik

kalkınma sağlayabilecek potansiyele ve diğer ülkeler hakkında bilgi birikimine sahiptir.

Ülkemizin komşu ülkeler Irak ve İran ile son yıllarda artan dış ticaret hacmi, Hakkâri' nin ekonomik durumunu düzeltememiştir. TÜİK' in "Seçilmiş göstergelerle Hakkâri 2012" raporuna göre Hakkâri iline bağlı firmalar tarafından 363 milyon Amerikan Doları(USD) ihracat yapılmıştır ve Hakkâri ili İhracat sıralamasında Türkiye' de 26. Sıradadır. Bütün bu verilere rağmen şehirde birkaç imalat tesisi bulunmaktadır. TÜİK(2012) verilerine göre ilde istihdam edilen işgücünün % 70,8' i Hizmet sektöründe bulunmaktadır.

TÜİK verilerinden derlenen Hakkâri İşgücü Piyasası Analizi Raporu (2013)' göre ;

Çalışanların % 29,2'si inşaat, %14,4'ü ise toptan ve perakende ticaret sektörü ve %13,1 ile idari ve destek hizmetleri yer almaktadır. En fazla çalışanı olan sektör Türkiye'deki imalat sektöründen farklı olarak inşaat sektörüdür. İmalat sektöründe çalışanlar Türkiye'de toplam çalışanların % 24'ü iken, bu oran ilde % 4'e tekabül etmektedir. Türkiye'de ilk sırada yer alan imalat sektörü ilde 5. Sırada yer almaktadır(s.1).

TÜİK verilerinden anlaşılacağı üzere Fiziksel altyapısı olmayan, sosyal, beşeri ve fiziksel sermayesi yetersiz bir il olan Hakkâri' nin ülke ihracat sıralamasında 26. olması tezat bir durumdur. Bu tezatlığı, istihdam edilen işgücünün % 70.8 Hizmet sektöründe bulunması ve geri kalan işgücünün tarımsal alanlarda istihdam edilmesi desteklemektedir. Nitekim Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği Cumhuriyet Gazetesi'nin 10 Eylül 2013 Tarihli Nüshasında Yer Alan "İhracat Ne Zaman Hayali Olur?" Başlıklı Habere İstinaden Basın Açıklaması (11.09.2013) aşağıdaki gibidir ve Basın Açıklamasına göre Hakkâri ilinde 2007-2010 yılları arasında hayali ihracat yapıldığı açıkça beyan edilmiştir. *"Toplam 101 Milyon USD tutarındaki ihracatlar ile ilişkilendirilerek haksız olarak toplam 12 milyon TL tutarında KDV'nin nakden ve/veya mahsuben iadesinin talep edildiği ve bu tutarın 11 milyon TL'lik kısmının iade/mahsup*

işleminin gerçekleştirildiğinin sabit olduğu açıklanmıştır”(Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı,2013).

1.6. Hakkâri’ de İmalat Sanayi

İlde imalat sanayine yönelik teşvikler olmasına rağmen imalat sanayi yok denecek kadar azdır. Battal (2010)’ nin araştırmasına göre; “*Hakkâri’ de, gıda sanayi kapsamında; un-kepek, küp şeker, taş ve toprağa dayalı sanayi kapsamında; kum-çakıl ve mıcır ve tekstil sanayi ürünleri kapsamında; iplik, kilim ve çeşitli hazır giyim ürünleri üretimi yapılmaktadır*”(s. 172). Son yıllara maden işletmeleri de bu listeye dâhil olmaktadır. Nitekim son 4 yılda 2 maden zenginleştirme tesisi birden açılmıştır.

Battal(2010)’ a göre imalat sanayinin gelişmemesinin sebepleri aşağıdaki gibidir: “*İmalat sektörünün gelişmemesi veya var olan işletmelerin büyümemesi nedeniyle istihdam sağlanamamaktadır. Gerek sanayinin gelişmemiş olması ve gerekse sermaye yetersizliği nedeniyle üretim hammadde işlemleri kurulu kapasitelerinin çok altındadır.*”(s. 167).

Bilindiği üzere sanayileşmeyen bölgelerde yeterli düzeyde işgücü istihdama katılamamaktadır. Hakkâri İl Çevre ve Orman Müdürlüğü (2009)’ e göre İldeki 16 imalat işletmesinde toplamda 267 birey istihdam edilmektedir. İmalat sanayinde çalışan bireyler toplam nüfusun % 0,1 kadar düşük bir orandadır.

Gözlem ve mülakatlarda var olan işletmelerin her türlü kanuni teşvik ve desteklerine rağmen yetersiz talep ve yetersiz sermaye birikimi sebebiyle zorlandıkları belirlenmiştir.

1.7. Hakkâri’nin İşgücü Analizi ve İşsizlik Sorunu

1990’lı yıllardan itibaren terör saldırıları ve güvenlik endişeleriyle büyük göçlere maruz kalan Güneydoğu ve Doğu Anadolu il ve ilçe merkezleri kalkınmada öncelikli bölgeler ilan edilmelerine rağmen yeterli gelişme sağlanamamıştır. Bölgeye

özgü hızlı nüfus artışına paralel olarak yeterli düzeyde işgücü istihdamı yeterli seviyelere ulaşmamış veya işgücü atıl kalmıştır.

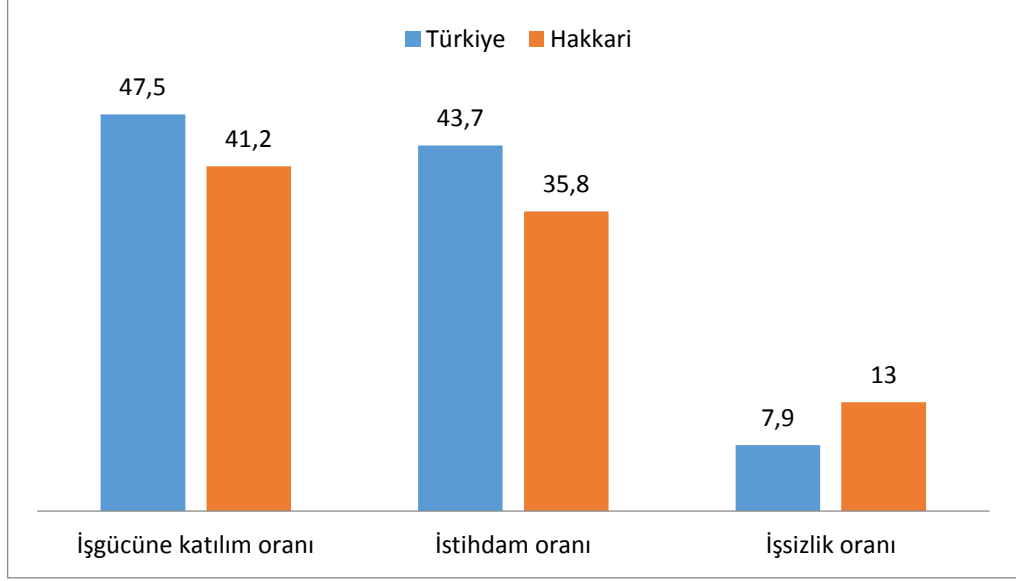
Artan nüfus, mülakat ve gözlemler ışığında Hakkâri ili içinde emek piyasasında kendine yer aramaktadır. Ancak çalışma yaşına gelmiş ve iş aradığı halde iş bulamayan kesim, mevsimlik işçi olarak ya da yakın illere veya batı illerine kesin göç yaparak geçimlerini sağlama yoluna gitmiştir. Bir diğer alternatif ise kaçakçılık olmuştur.

TÜİK (2010) İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri'nin ortaya koyduğu bazı sonuçlara göre 81 il içinden en yüksek işsizlik sıralamasında Hakkâri 2. sıradadır ve işsizlik oranı % 17,4 ile resmi rakamlara göre hemen hemen her 5 kişiden biri işsiz kalmıştır.

Hakkâri Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü (2013) raporuna göre;

İl bazında mevcut işgücü piyasası temel değişkenler itibariyle ele alındığında Hakkâri ilinde dikkati çeken önemli husus işsizlik oranının yüksek olmasıdır. İşsizlik oranı 2011 yılı itibariyle % 13'tür. Bu oran ile en yüksek işsizlik oranına sahip 80. ildir. İşgücüne katılım oranı % 41,2'dir. İstihdam oranı % 35,8 ile % 43,7 olan Türkiye ortalamasının altındadır(s. 1).

TÜİK' 2010 da ortaya koyduğu rakamlar 2008 sonlarında ABD' de patlak veren küresel krizden hemen sonra elde edilmiş. Krizin etkilerinin geçmesiyle 2011 ve 2012 de işsizlik oranları azalmıştır.



Şekil 1.1 Hakkâri İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları 2012.

Kaynak: Hakkâri Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. (2013). Hakkâri işgücü piyasası analizi raporu 2013, s. 14

TÜİK verilerine dayanarak oluşturulan İŞKUR raporlarından anlaşılacağı üzere Şekil.1 de görüldüğü üzere Türkiye çapında istihdam oranı % 47,5 iken Hakkâri ilinin oranı % 41,2 de olmuştur. Türkiye istihdam oranı % 43,7 iken Hakkâri ilinin oranı % 35,8 de kalmıştır. Türkiye çapında işsizlik % 7,9 iken Hakkâri ilinin işsizlik oranı % 13 gibi bir oran ile Türkiye ortalamasının üstündedir.

DiE (aktaran Battal, 2010) aktarımıyla:

İşsizlik oranı il merkezinde ilçe merkezlerinden daha yüksektir. İl merkezinde % 31 olan işsizlik oranı, ilçe merkezlerinde % 22,8, köylerde ise % 0,4'tür. İl merkezi ve ilçe merkezlerinde kadınların işsizlik oranı, erkeklerin işsizlik oranından daha yüksek iken, köylerde erkeklerin işsizlik oranı kadınlardan daha yüksektir. İl merkezinde işsizlik oranı kadınlarda % 62,2, erkeklerde % 26,4 ve ilçe merkezlerinde kadınlarda % 63,4, erkeklerde % 20,4 iken, köylerde bu oran kadınlarda % 0,1, erkeklerde ise % 0,7'dir. İşsiz nüfusun büyük çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. İşsiz nüfusun % 70'i 30 yaşından küçüktür. (DiE, aktaran Battal,2010, s.149).

Ülkemizde olduğu gibi Hakkâri ilinde kayıt dışı çalışma veya kayıt dışı işsizlik yüksek oranlardadır. *“İlimizde 6500 kayıtlı, 20 bin de kayıt dışı işsiz var. Yani okumuş veya okumamış, yüksek lisans dahil 26.500 işsizimiz var. 60 bin nüfusa 26 bin işsiz ciddi bir rakamdır.”* (Taş, 2012)

Ayrıca resmi rakamlarla açıklamak istersek;

Bölge istihdamının % 72,7’si kayıt dışındadır. Bölgenin tarım, tarım dışı sektörler ve toplam kayıt dışı istihdam oranı toplam kayıt dışı istihdam oranı Türkiye ortalamasından daha yüksektir. Bölgede toplam istihdamın %44,3’ü tarımda iken, bu oran Türkiye ortalamasında %24,6’dır. Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışma oranı %52,1, tarım sektöründe %98,7’dir(Hakkâri Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2013, s. 18).

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) ve TÜİK veri tabanı ile ortaya çıkarılan nüfus ve işsizlik oranları Hakkâri ili için gerçek işsizlik rakamlarını verememektedir.

TOBB (aktaran: Battal, 2010)’ a göre; *“Ancak il sayım nüfusuyla daimi ikametgah olan nüfus arasında 40.000’i bulan sapma ilde memur ve asker gibi geçici yerleşim özelliği olan nüfusun yüksek olduğunu göstermektedir”*(s. 74). Öyle ki Hakkâri nüfusuna kayıtlı il dışından gelen kamu personeli, terör, savunma ve güvenlik için bölgede görevli olan güvenlik güçleri çalışabilir nüfus verilerinden düşürülürse ve TÜİK veritabanında kayıtlı olup çeşitli nedenlerden dolayı *‘iş arama umudu olmayanlar’* eklenirse gerçek işsizlik sayısına nispeten yaklaşılacaktır.

Dura (2013)’ e göre;

TÜİK’ e göre birinin işsiz sayılması için, son 3 ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış olması gerekiyor. Daha açık bir ifade ile, kişi iş sahibi olmak için resmî bir girişimde bulunmuş olmalı. Aksi halde, yani böyle bir girişimde bulunmamışsa TÜİK’ e göre işsiz sayılmıyor.(s.15)

TÜİK verilerinden anlaşılacağı üzere Hakkâri de istihdam oranı % 35,8 ile Türkiye ortalaması olan %43,7 altında kalmıştır. Bir başka deyişle ilde istihdam azdır ve bireyle istedikleri halde iş bulamamaktadır. Uzun süre işsiz kalanlar artık resmi girişimlerden vazgeçip kayıt dışı ve güdübirlik iş aramaya yönelmektedir.

Yine Dura (2013) bu konuda aşağıdaki bilgileri paylaşmaktadır:

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK' in) açıkladığı işsizlik oranları reel olarak işsiz olanları göstermemekte. Örnek olarak: işsiz olduğu halde, fiilen iş aramayanları dikkate almamak. İş arama kanallarından birini, son 3 ay içinde kullanmış olma şart koşmaktadır. Oysa bu kişiler; işsiz kalmaktan bıkmış usanmış, tükenmiş olan bireylerdir Çok uzun bir süre iş aradıktan sonra umutsuzluğa kapılmış umutlarını kaybetmiş kimselerdir. TÜİK bu bireyleri "İş umudu olmayanlar" olarak sınıflandırmakta ve işsizlik oranından ayırmaktadır(s. 15).

İlde aşiret ve akrabalık bağları güçlü oldu için herhangi bir istihdam durumunda, aileden bireylere yardım edilir ve işe yerleştirme yapılır. Ancak ilde ekonomik yapı buna dahi izin vermemekte ve eğitimi yetersiz veya mesleki bir eğitim almamış bireyler umutlarını tüketmektedir. Bireyler iş bulmakta daha çok aile ve çevreye güvenmektedir ve kayıt dışı olarak iş aramaktadır.

TÜİK' in 2012 Ağustos ayı için açıkladığı işsiz sayısı yaklaşık 2,4 milyon kişidir. Buna karşılık aynı ay iş aramayıp çalışmaya hazır olanların sayısı 1,9 milyonu bulmakta. Bu değerler toplanırsa, gerçekte işsizlik yaşayanların sayısı 4,3 milyona yükselmektedir(Dura, 2013).

Hakkâri' de inşaat mevsimi olarak adlandırılan bahar ve yazları eğitimsiz nüfusun çoğu inşaatlarda kaçak olarak çalışmakta veya başka illere çalışmak için göç etmektedir. TÜİK istihdam ve işsizlik verilerine göre mevsimsel olarak çalışan ve yılın büyük bir kısmı boşta kalan insanlarda dâhil edilmektedir. TÜİK açıkladığı verileri tahminler üzerinden oluşturmaktadır(Dura, 2013). Bu oranlarda işsizliğin gerçek oranlarını sorgulatmaktadır.

İşgücüne katılım oranı, herhangi bir işte çalışanların toplamı, toplam aktif nüfusa bölünerek hesaplanır ve çalışabilir nüfusun ne kadarının çalıştığını

gösterir(Dura, 2013). Bu oran ne kadar yüksek olur ise ülkenin sağladığı katma değer de yüksek olacaktır. Ülkedeki toplam çalışabilir bireylerin ne kadarının ekonomiye katkı sağladıkları ortaya çıkmaktadır.“Eurostat’ın 2011 verilerine göre AB ülkelerinde işgücüne katılım oranı yüzde 68,6 düzeyindedir. (Dura, 2013, s.16). TÜİK (2011) verilerine göre Aynı oran Türkiye’ de aynı yıl % 48,8 Hakkâri’ de %40,1 dir.

Ayrıca Hakkâri’ye, ADNKS’ ye kayıtlı olup ta Hakkâri’ de çalışmayan nüfusu da göz ardı etmemek gerekir. Salt veritabanında kayıtlı verilerin ve verilerin birbirleriyle oranlanarak elde edilen, saha içinde hiçbir anket ve araştırma yapılmadan merkezi otoritenin bu oranları açıklaması Hakkâri ili gibi sanayileşmemiş idari yönden ülke ekonomisine entegre ve kayıt olamamış yöreler için gerçekçi değildir.

Hakkâri’ de var olan ekonomik canlılık büyük çoğunlukla devlet görevlilerinin harcamalarına bağlıdır. Bölgedeki devlet görevlilerinin sayısının fazlalığı işyerlerinin ekonomik açıdan rahatlatmaktadır ve var olan istihdam nispeten korunmaktadır. Ancak her yıl çalışabilir işgücüne katılan genç bireyler işsiz kalmaya devam etmektedir.

Yukarda da bahsedildiği üzere 20 yıl önce 10 milyon büyük ve küçükbaş hayvan varlığı olan ilde şu anda 500 bin civarında hayvan varlığı vardır. 20 yıl önce geçimini hayvancılık ve hayvansal ürünler üzerinde sağlayan yöre insanların şu anda nerede istihdam edildikleriyle ilgili herhangi bir kapsamlı çalışma da bulunmamaktadır.

2. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

2.1. Küreselleşme bağlamında Bölgesel Kalkınmaya Genel Bir Bakış

Özgür (2010) küreselleşme ve bölgesel gelişme hakkında fikirlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır; “*Günümüzde bölgesel gelişme, küreselleşme süreçlerinden bağımsız olarak ele alınabilecek bir husus değildir. O nedenle de küreselleşme ile bölgesel/yerel gelişme arasındaki ilişkilerin araştırılması, bölgesel gelişmenin yeni yaklaşımlarla küreselleşme perspektifinde irdelenmesi kaçınılmaz olmaktadır*”(s.5).

Aslında birbiri arasında direkt olarak bir bağ kuramayacağımız küreselleşme ve bölgesel kalkınma kavramları nasıl ve neden birbirlerinden bağımsız düşünülemez? Bu soruya Özgür (2010) şöyle cevap vermektedir;

Son yıllarda bölgelerin sadece ülkelerin/ulus devletlerin bir parçası değil, aynı zamanda uluslar arası sistemin bir parçası olduğu ve bir bölgenin gelişmesinin, yerel kapasite ve birikimin uluslar arası rekabet koşullarında kullanılabilmesi ile mümkün olduğu gerçeği kalkınma yazınının gündemine girmiştir. Yeni düzende var olma mücadelesinin; yerel/bölgesel kalkınma çerçevesinde rekabet gücü, buluşçuluk ve öğrenme kapasitesi kavramlarıyla anılıyor olması, yeni küresel ekonomik ortamda bölgelerin birbirleriyle hem yarışan hem de paylaşan birimler şekline dönüşmesi, bu konular üzerinde de yoğunlaşmamızı gerektirmektedir. Bu çerçevede bir bölgenin dünya ekonomik sisteminden dışlanması veya artan zenginleşmeden pay alabilmesi için gerekli koşulların belirlenmesi de yerinde olacaktır.(s.5)

(2008), küreselleşme kavramını piyasaların serbestçe işleyişinin önündeki tüm toplumsal ve siyasal engelleri sermaye yararına kaldırma projesi olarak tanımlar. Dünya Bankası tanımına göre küreselleşme;

Kişilerin ve şirketlerin, diğer ülke birey ve kurumlarıyla gönüllü ekonomik işlemler başlatma özgürlük ve kabiliyetidir. Küreselleşme bu anlamda, üretim faktörlerinin (sermaye ve vasıflı iş gücü) daha fazla dolaşımı, artan ticaret ve yabancı yatırımlar yoluyla dünyanın daha fazla bütünleşmesi anlamına gelmektedir (Milnoviç aktaran: Çarkçı, 2007, s. 6).

Küreselleşme kavramı hala birçok yazar ve düşünür tarafından irdelenmekte ve olumlu olumsuz birçok yorumlar yapılmaktadır. Küreselleşmenin bu denli tartışmalı bir konu olması bazı araştırmacıların ilgisini uyandırmıştır. Özellikle küreselleşme kavramına ekonomik açıdan bakıldığında Dünya üzerinde bu kadar hızlı bir dönüşümün ve değişimin yaşanmasına sebep olan bu kavrama ciddi ve çok yönlü yaklaşılması gerektiği ortadadır. *“Bireyler, toplumlar, ülkeler ve ekonomiler arasında ilişkiler ve etkileşimler giderek yoğunlaşmaktadır. Bütün bunlara bağlı olarak; üretim faktörleri (emek, sermaye, doğal kaynaklar), kültür, hukuk, eğitim, siyaset, toplum ve teknoloji, sınır ötesi nitelik kazanmakta ve uluslararasılaşma sürecine girmektedir”*(Çeken ve ark., 2008, s. 80).

Etkileyen birçok konuda etkindir. Özellikle bölgeler ve ülkeler açısından önemi siyasi ve ekonomik alanlarda yaşanan değişimler olarak göze çarpmaktadır.

Küreselleşme ile ilgili var olan tanımlar üzerinde henüz bir fikir birliği oluşturulamamıştır. Ancak küreselleşme kavramının düşünürleri 2 zıt teze ayırdığı söylenebilir. Birinci görüş, küreselleşmenin olumlu bir hareket olduğu yönündedir. İkinci görüş ise küreselleşmenin faydasından çok zararı olduğu ve kesinlikle ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği yönde telkin eder.

Birinci görüşe göre; küreselleşme Dünya halklarına ekonomik siyasal ve özgürlükler bağlamında geniş imkânlar sunar ve mutlaka desteklenmesini ister. Buna göre hızla artan iletişim ve güçlü ekonomik bağlar toplumları ve ekonomileri birbirlerine yaklaştıracak ve Dünya üzerinde fırsatlar doğuracaktır. Sonuç itibariyle refah sağlanmış olacaktır.

Bu konuda Çeken ve ark.(2008) küreselleşmenin olumlu yönlerini siyasal, ekonomik ve uluslararası sistem açısından şöyle izah etmektedir:

Ekonomik açıdan: Küreselleşme dünya kaynaklarının en akılcı ve verimli biçimde kullanılmasına olanak vererek toplam dünya ticaretini ve gelişmeyi hızlandırmaktadır ki orta vadede bunun herkese yararı olacaktır.

Siyasal açıdan: Küreselleşme demokratikleşme sürecini hızlandırmaktadır. Bu da iki yoldan olmaktadır. Ya Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan temel değerleri küreselleşme aracılığıyla az gelişmiş ülkelere taşınmaktadır, ya da iletişim alanındaki gelişmeler kamuoyunun her şeyden anında haberdar olmasını hızlandırdığından, demokrasiyi ve bireyin özgürlüğünü güçlendiren bir etki yapmaktadır.

Uluslararası düzen açısından: Dünyaya Batı düzeninin egemen olması ki bu, ideolojik kavğaların sona ermesi ve yenedünya düzeninin sağlanması demektir(s. 83).

İkinci görüş, küreselleşme karşıtı savların dayandığı görüştür. Bunlar ulus devletlerin ve bölgelerin yeni bir sistem yoluyla modern anlamda sömürülmesi ve ekonomilerin dış pazarlara olabildiğine savunmasız hale getirerek krizlere açık hale getirmesi ve toplumları ve medeniyetleri tek tipleştirerek özellikle gelişmiş ülkelerin diğer ülkelere ve halklara demokrasi ihraç etmeleri yerine zayıf ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek müdahalelerde bulunmalarındır.

Yine Çeken ve ark. (2008) ikinci görüşe göre küreselleşmenin olumsuz yönlerini siyasal, ekonomik ve uluslararası sistem açısından şöyle izah etmektedir;

Ekonomik açıdan: Küreselleşme, Batı'nın ekonomik düzeni olan kapitalizmin ulusal kalıbına sığmadığı ve dünyaya yayılmak istediği durumdur. Amaç, Batı'nın dünyadaki Pazar payını maksimize etmektir. Bununla birlikte dünya genelinde gelir dağılımının bozulması, yoksulluğun artması ve çevre kirliliği gibi unsurlar ortaya çıkmaktadır.

Siyasal açıdan: Küreselleşme demokrasiyi getirememekte, batılı ülkeler bu kavramı az gelişmiş ülkelerin işlerine müdahale etmek ve bu ülkeleri zayıflatarak amaçlarına daha kolay erişmek için kullanmaktadırlar. Böylelikle az gelişmiş ülkelerin gerek ulusal olsun gerekse uluslararası ilgili kararların tek başına alınmasını da engellemiş oluyorlar. Yani daha doğrusu ülkelerin

bağımsızlığını zedelemektedirler. Günümüzde bunu demokrasi adı altında ülkelerin toprak bütünlüğünü dahi tehlikeye sokmaktadırlar. ABD'nin yaptığı gibi demokrasi götürüyorum diye ülkeyi ya işgal ediyor ya da bölüyor. Günümüzde ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgali, mikro milliyetçilik ve din sataşmalarını da beraberinde getirmiştir.

Uluslararası Düzen Açısından: Küreselleşmenin başlıca sloganı olan “yeni dünya düzeni” kavramı düzensizliği de beraberinde getiriyor. Ülkelerde çatışmaların artması, uluslararası terörün yaygınlık kazanması, göçmen olayının ciddi boyutlara ulaşması, yoksulluk, açlık, sefalet ve insan tacirliği bunun somut örnekleridir (s. 82).

Çoşkun (2011) ekonomik olarak küreselleşmenin planlı olarak yaygınlaştırılmasını şöyle izah etmektedir;

ABD liderliğinde, AB ülkeleri ve uluslararası kuruluşlar(Dünya Bankası ve İMF) tarafından bütün dünyada yaygınlaştırmaya çalışılan küreselleşmenin nedenleri, gerekçeleri ve amaçları kısaca şöyle özetlenebilir:

- Dış ticaret tamamen serbestleşmeli, gümrük duvarları kaldırılmalıdır.
- Finansal sermaye en üst düzeyde hareket etme yeteneğine ve serbestliğine kavuşmalıdır.
- Devlet harcamaları ve yatırımları kısılmalıdır, devletin ekonomiye müdahalesi bütünü kalkmalıdır.
- Ekonomi içindeki kuruluşları olan,“kamu iktisadi teşebbüsleri”(KİT'ler) vakit geçirmeden özelleştirilmelidir.
- Ulus devletler önemlerini yitirmişlerdir, merkezi devletin yerini yerel yönetimler almalıdır. Yerel yönetimler küresel pazarlara açılmalıdır (s.50).

Küreselleşme ile ilgili yapılan olumlu olumsuz bütün eleştiriler gösteriyor ki; *“İster bir dayatma olsun isterse de gönüllü ve ya yararlı bir gelişme ve değişme biçiminde algılsın, sonuçta küreselleşme olgusu, günümüz dünyasında bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır”*(Çeken ve ark. , 2008, s. 83).

Bu gerçeklik ülkeleri ve bölgeleri ekonomik ve sosyal anlamda etkilemektedir. Küreselleşme ve bu kavramın dinamikleri son yıllarda getirdiği yenilik ve dönüşümlerle bölgelerin kalkınmasına veya kalkınamamasına etki

edebilmektedir. Örnek olarak bölgeler, ürettikleri mal ve hizmetler ile diğer bölgelere karşı avantajlarını kullanarak girdikleri rekabet sonucunda kalkınma hamlelerini geliştirebilmektedirler.

Diğer bir ifade ile Özgür (2010)' e göre; *“Günümüzde bölgesel gelişme, küreselleşme süreçlerinden bağımsız olarak ele alınabilecek bir husus değildir. O nedenle de küreselleşme ile bölgesel/yerel gelişme arasındaki ilişkilerin araştırılması, bölgesel gelişmenin yeni yaklaşımlarla küreselleşme perspektifinde irdelenmesi kaçınılmaz olmaktadır”*(s. 5).

Yeni yaklaşımlar bölgelerin kalkınma hamlelerine yeni bir soluk getirecektir. Nitekim bölgelerin kalkınması birçok içsel ve dışsal dinamiklerin irdelenmesini gerektirmektedir. Küreselleşen Dünya' da, sorunlar, çözümler, fırsatlar ve krizler maalesef iç içe girmiştir. Bu nedenle bölgelerin kalkınmasını, tekdüze çözümler ve planlarla sağlamak zor görünmektedir.

Bu konuda Özgür (2010) küreselleşme ile gelen yeni düzende bölgelerin kalkınma hamlelerinde başarılı olabilmeleri için iç ve dış dinamiklerin irdelenmesini şöyle izah etmektedir;

Son yıllarda bölgelerin sadece ülkelerin/ulus devletlerin bir parçası değil, aynı zamanda uluslar arası sistemin bir parçası olduğu ve bir bölgenin gelişmesinin, yerel kapasite ve birikimin uluslar arası rekabet koşullarında kullanılabilmesi ile mümkün olduğu gerçeği kalkınma yazınının gündemine girmiştir. Yeni düzende var olma mücadelesinin; yerel/bölgesel kalkınma çerçevesinde rekabet gücü, buluşçuluk ve öğrenme kapasitesi kavramlarıyla anılıyor olması, yeni küresel ekonomik ortamda bölgelerin birbirleriyle hem yarışan hem de paylaşan birimler şekline dönüşmesi, bu konular üzerinde de yoğunlaşmamızı gerektirmektedir. Bu çerçevede bir bölgenin dünya ekonomik sisteminden dışlanması veya artan zenginleşmeden pay alabilmesi için gerekli koşulların belirlenmesi de yerinde olacaktır.(s. 5)

Bu denli hızlı sosyal ve ekonomik serbestleşmenin varlığı ülkelere ve bölgelere yeni sorumluluklar yüklemektedir. Nitekim küresel rekabette ekonomik

açından geri kalmak ve gerekli istihdamı sağlayamamak geri kalan bölgeleri daha fazla sömürülmeye ve geri kalmaya itecektir.

Bu bağlamda, bölgesel aktörlerin elindeki insan gücü kalitesi; bilgi/teknoloji düzeyleri ve öğrenme/yenilikçi potansiyelleri; işbirliği arzusu ve düzeyleri ile yaratabildikleri sinerji küresel başarı için önemli faktörler olarak nitelenmektedir. (Göymen, 2010).

Bölgeler ya var güçleriyle bu rekabette var olacaklar ya da başarısız olarak geri kalmaya devam edeceklerdir.

Bölgesel Kalkınma, günümüzde hızla artan yok edici rekabet ve küreselleşme kavramlarıyla daha çok önem kazanmıştır. Bölgesel kalkınma; karar alıcıların, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve ekonomi politikalarının uluslarına faydalarını artırmak için eskiye nazaran daha çok eğildikleri ciddi bir konu haline gelmiştir. Bu kavramın üzerinde durulmasına en büyük etken, 1900'li yılların başından günümüze kadar ki süreçte küreselleşme kavramı toplumları sosyal kültürel ve en önemlisi ekonomik olarak hızla etkisi altına almıştır.

Sakal (2010) bölgesel kalkınma dönüşümü hakkında fikirlerini şu şekil açıklamıştır;

Dünyada 1980'li yıllarda merkezi hükümetlerin aktif olarak bölgesel politika ve sanayi politikalarından çekilmesiyle birlikte, ekonomik kalkınma açısından bölgesel ve yerel boyut öne çıkmaya başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm sürecindeki en önemli etkenlerden biri kalkınma politikalarının yerel olarak tanımlanmaya başlaması ve ekonomik kalkınma açısından yerel dinamiklerin öneminin ortaya çıkarmasıdır (s. 15).

Özellikle Son yıllarda ki kalkınma yaklaşımlarının hedefleri: bölgesel eşitsizlikleri ve yoksulluğu ortadan kaldırmak gibi gözükse de daha çok küreselleşme ile toplumlar ve ekonomiler arasında yaşanan kıyasıya rekabet sonucunda bölgelerin yerel potansiyelini açığa çıkartmak veya rekabet edebilirliklerini artırmaktır.

Küreselleşme, hakim bir ideolojik kavram olarak daha çok olumlu, kendilerinin, kapitalistlerin engellemeleri ve toplumlara marjinal gösterilmelerinden dolayı çok fazla çıkmaya da karşıtlarınca olumsuz nitelendirmelerle kullanılmaktadır. Çoğu kimseler tarafından, küreselleşmeyi insanlığın tarihinde insanlığa teknolojik, ekonomik ve sosyal birikimlerinin sonucu ve şimdiye kadar görülmemiş imkânlar sunan, insanlığın geldiği son ve mükemmel nokta olarak görürken, küreselleşme karşıtları da bu kavramı kapitalist sömürü düzeninin küresel çapta uygulanması ve toplumları daha rahat sömürmek için kullanılan bir araç olarak görmektedir. (Özdemir, 2002)

Diğer yandan Şenses (2004) küreselleşme süreciyle ilgili fikirlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır;

Küreselleşmenin en yaygın kullanımında, mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği, faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreçtir. Ulus devletlerin etkisinin azalarak, çok uluslu şirketlerin giderek baskın bir rol üstlenmeleri, küreselleşme sürecinin en belirgin özelliklerindedir. İktisat dışında sosyal bilimciler de küreselleşmeyi “sosyal ilişkilerde ve karşılıklı bağımlılıkta dünya çapında artış” şeklinde tanımlamaktadırlar (s. 1)

Küreselleşme ekonomi anlamında daha çok serbestlik dünya çapında mal ve ürün alım satımı gibi konular küreselleşmeyi anlatmaya yetmeyecektir. Kotaların, korumacı ekonomi politikaların tümünden yok edilmesi ulus hükümetlerine sadece kanunları düzenleyici rol verilmesi ve hiçbir şekilde ekonomiye müdahale etmemeleri gibi bir dizi uluslararası ticareti sekteye uğratacak uğraşlardan kaçınmaları telkinlerinde bulunur.

Koçdemir (2000) küresel serbestleşme ve ulusal ve bölgesel kaynakların dışa açılması konusunda aşağıdaki şekilde açıklamıştır;

Ekonomik boyut öne çıkarılarak yapılan tanımlarda küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlanması, bağımlı hale gelmesi olarak algılanmaktadır. Buna göre küreselleşme, sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynakların ve organizasyonun

uluslararasılaştığı ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılaştığı bir ekonomik ve siyasi yapılanmadır. Bu yeni yapılanma içinde ekonomik rekabetin zemini milli ekonomiler olmaktan çıkarak dünya gezegeninin (globus) tamamı haline gelmektedir (s. 154).

Ancak bu dışı açılımlar ve serbestleşme süreçleri bölgeler arasında var olan eşitsizlikleri artan ticaret hacmi ile giderememektedir. Rekabet edebilen, beşeri ve teknoloji sermaye bakımından donanımlı olan bölgeler daha fazla büyüme ve kalkınma elde etmiştir. Ekonomik büyüme ve uyum tedbirleri yoluyla kendiliğinden ortadan kalkacağı beklenen yoksulluk küreselleşme sürecinde yaygınlaşmakta, farklı görünümde tekrar tekrar gündeme gelmekte ve daha da derinleşmektedir. Finansal krizlerin de olumsuz etkisiyle artan bölüşüm sorunları, yoksulluk sorunu dünya ekonomilerinin bütünü açısından önemli bir sorun haline getirmiştir (Ongan, 2012).

Bu sorun kendini sadece az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler vatandaşlarını da etkilemektedir.

Ortalama olarak yoksul ülkeler zengin ülkelerden daha yavaş büyüme oranına sahip olduğu için ülkeler arasındaki gelir uçurumu giderek genişlemektedir. 1960 yılında en zengin 20 ülkenin geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinden 18 kat fazla iken, 1995'te bu oran 37 ile ikiye katlanmıştır (Tosuner, 2007).

20 yıl önceki bu rakamlar küreselleşmenin hızlanmasının başı itibariyle 1995 yılının verileriyle bu kadar fazladır. Bu fark gittikçe açılmakta zengin ve fakir bölgeler arasında gelir uçurumu daha da derinleşmektedir

Dünya Bankası'nın 2008 verileri itibariyle;

2008 yılı itibariyle DB' nin belirlemiş olduğu dünyanın kişi başına düşen GSMH rakamı en yüksek olan ülke 58500 dolar ile Norveç'tir. Dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamlarına bakıldığında aradaki inanılmaz uçurum göze çarpmaktadır. 290 dolar ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti en yoksul GSMH sıralamasında iken, 58500 dolar ile Norveç en yüksek kişi başına GSMH sıralamasındadır. Bu demek oluyor ki, GSMH bakımından dünyanın en zengin bölgesi en yoksul bölgesinden yaklaşık 200 kat daha büyüktür. Böylece bir kez daha yoksulluğun küresel bir boyutu, ülkeler arasındaki inanılmaz gelir uçurumu açıkça görülmektedir(Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 65)

Kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) ülkelerin yarattığı katma değerlerin ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilen rakamlardır. Ortalama rakamlarla elde edilen kişi başına düşen GSMH'lar arasındaki 200 katlık fark, zengin ve yoksul bireylere indirgendiğinde uçurum daha da derinleşmektedir.

Nitekim Dünya Bankası'nın bilgileri ışığında Küreselleşmenin hızlanması ile birlikte insanlık eşi benzeri görülmemiş teknolojik ilerlemeler kaydetmiş aynı anda toplumlar ve sınıflar arasında sosyo-ekonomik olarak uçurumlar yaratmıştır.

Bölgeler arasındaki bu gelir farkı normal olarak gelişmişlik ve kalkınma durumlarına da yansımaktadır. Zengin ülkeler daha rahat ve çok üretip, ürettiklerini küreselleşmenin ve liberalleşmenin etkileriyle fakir bölgelere satmaktadır. Küreselleşmenin nimetlerinden görüldüğü gibi yoksul ülkeler yeterince yararlanamamaktadır. Nitekim Aren(2008) Üretmeyen ve devamlı olarak tüketen bölgeler için şu görüşü beyan eder “*tüketime harcanan dış kredilerin koşulları ne kadar elverişli olursa olsun ülkeye bir yararı olmaz*”(s.262). Ayrıca bunun finansmanını yine zengin ülkelerden aldıkları sermaye piyasası araçlarıyla yapmaktadırlar. Sonuç itibariyle bu döngü bölgeler arasındaki farkları git gide artıracaktır. Bölgelerin kalkınmışlık farklarını bu düzende azaltmanın zor olduğu ortadadır.

Şenses(2004)' e göre “*Küreselleşme sürecinin hız kazanmasında etkili bir rol oynayan Neoliberal iktisat politikalarının olumsuz sonuçları ortaya çıkmaya başladığında bu politikaları savunanların tepkisi bu yaklaşımın köklü bir biçimde yeniden gözden geçirilmesi biçiminde olmadı*”(s.4). Aksine az gelişmiş ülkelerin yönetimleri suçlanarak yeterli liberal atılımların yapılmadıkları savını savunmuşlardır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında küreselleşme ile bölgesel kalkınmanın birbirinden ayrı kavramlar olmadığı gibi birbirleriyle aralarında önemli bağlar olduğu söylenebilir. Rekabetin bu denli ağır şartlarının olduğu ve sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında eşitsizliklerin giderilmesinde bölgesel kalkınma kavramı

çok önemli bir yer arz etmektedir.

Bölgesel kalkınma küreselleşme ile zorunlu bir durum halini almıştır. Kalkınmada geri kalan ülkeler küreselleşmenin nimetlerinden daha az fayda sağlayacak ve bu yarışta daha geriye düşecektir.

Sayın Öz (aktaran Çarkçı, 2007) Greider küreselleşme tarifini aşağıdaki gibi açıklamaktadır;

Greider, küreselleşmeyi tanımlarken makine tasvirinden yararlanmıştır. Bu tasvire göre, makineler büyük, hareketli ve oldukça güçlüdür. Sınırları önemsemez. En önemlisi de makine geliştikçe arkasında tahribat izleri bırakmakta, aynı zamanda da refah ve zenginliği de beraberinde getirmektedir. Zengini daha zengin fakiri daha fakir yapmaktadır. Hızı ve yönü kontrol edilemeyen, özgür ve sınırsızdır. Dolayısıyla bu makine, dünyayı yeniden yapılandıran kendi kendine işleyen endüstriyel devrimin yönettiği modern kapitalizmdir(s.7).

Bu bağlamda bu yarışta önemli olan çalıştırdığımız makineler büyüklüğüdür. Yani ekonominizin bir başka deyişle kalkınmanızın büyüklüğüdür. Kalkınmış yada kalkınmakta bir ekonomini kendisine refah, zenginlik ve mutluluk getirirken eş an itibariyle gelişmemiş ve kalkınmamış bölgelere fakirlik, acılar ve borç yükleyecektir.

Küreselleşme sürecinin yarattığı rekabet, bölgesel birimleri birer ekonomik aktör konumuna getirmiştir. Yerel kaynaklarının ve potansiyelini iyi ve organize bir şekilde harekete geçirerek belirli sektörlerde uzmanlaşan bölgelerin, dünya ekonomisinde ve diğer bölgelerle karşılaştırıldığında bazı sektörlerde üstünlük ve rekabet avantajları elde ettikleri gözlemlenmektedir (Aydemir ve Karakoyun, 2011).

2.2. Bölge ve Kalkınma Kavramları

2.2.1. Bölge kavramı

Zeynel Dinler (2001)' e göre bölgesel planlamalar ekonomi politikası aracı olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede ulusal kalkınma plânları hazırlanmaktadır. Bu planlar, makro hedeflere odaklandığından, ekonomik gelişmenin mekânsal dağılımının izlenmesi mümkün olamamaktadır.

Mekân kavramının önemi kalkınma ve geri kalmışlık sorunlarının çözümlenmesi için geliştirilen en önemli araçlardandır (Özgür, 2010).

Özmen (2008)' e göre bölge kavramı aşağıdaki şekilde açıklanmıştır;

Geleneksel anlayışa göre “bölge” kavramı: “sınırları belli mekânsal olarak birbirine bağlı, merkezi otoritenin güdümünde şekillenmiş birimler” olarak tanımlandığı geleneksel bölge anlayışından sıyrılıp daha esnek bir yapı kazanarak, iliksi ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan, uluslararası ilişkilere açık, sınırları değişken bir birim olarak yeniden tanımlanmaktadır (s. 388).

Rasyonel olarak, ülkelerin ekonomik verilerinin hangi kaynaklardan geldiğini bu kaynakların neler olduğu ve en önemlisi hangi mekânların ekonomiye ne kadar katkı yaptıkları gibi sorular bölgelerin refah düzeylerinin ipuçlarını vermektedir. Bölgeler kıstası kendi önemini bu tip sorularda belli etmektedir.

Erkal, (aktaran Özgür, 2010)'e göre mekân unsuru çok önemlidir aşağıdaki açıklamaya göre

Mekân unsurunun ekonomik analiz ve araştırmalarda dikkate alınması ve kalkınmaya kaynak görevi görecekt etmenlerin sağlayacağı kazançların yükseltilmesinde mekân olarak bölgelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bölge verilerinin bilinmesi ve üretimde etkin bir şekilde kullanılması, bir bakıma ulusal plânların başarı şansını da artırmaktadır (s.4).

Bu planların bölgelere aktarılmasıyla ve bölgelere özgü planların yapılması durumları bölge kavramlarının neler olduğu gibi sorulara neden olmaktadır.

Mengi (2001)' ye göre Bölge tanımı: Etimolojik kökleri Latince “regio: çevre-alan” anlamına gelen bölge çok boyutlu, çok anlamlı ve sınırları oldukça güç çizilebilen bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kullanılan ölçütler farklı bölge tanımlamaları yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, bölge tanımlamasında kullanılan başlıca ölçütlerin; coğrafi, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel olduğu görülmektedir (s. 23).

Türk Dil Kurumu (aktaran Güler,2010) tarafından ise bölge; “*sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası şeklinde tanımlanmıştır*”(s. 5).

Parlak ve Özgür (2002)“*Bölge; şehirden daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırları ile çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi olarak*” tanımlanmaktadır (s. 255).

Güler (2010)' göre“*Bölge kavramının kullanımına ilişkin çeşitli farklılıklar olmasının nedeni farklı amaçlar için bölge yapılanması sağlanırken farklı kriterlerin kullanılmasıdır*”(s. 5). Siyasal, coğrafik ve ekonomik olarak bölge tanımlamaları, ihtiyaçlara göre belirlenmiştir. İhtiyaçlar ekonomik ve kalkınma ile ilgili olduğunda bölgenin ekonomik durumu, gelişme potansiyeli, kalkınmışlığı ve bazı sınırlamalar doğrultusunda ekonomik yapısı ön plana çıkmaktadır.

Ekonomik yapı bakımından bölgeler ‘homojen bölge’, ‘polarize bölge’, ‘plan bölge’ olarak 3 gruba ayrılmaktadır. Ekonomik gelişme seviyesi açısından, ‘gelişmiş bölge’, ‘az gelişmiş bölge’, ‘gelişme halindeki az gelişmiş bölge’, ‘potansiyeli bakımından az gelişmiş bölge’ olarak 4’ e ayrılmıştır.(İldırrar, 2004)

2.2.2. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Türleri

2.2.2.1. Homojen Bölge

Dinler (2008) Homojen bölgeyi, sürekli bir homojen alana karşılık gelen, birbirine yakın karakteristikler gösteren komşu alanlar grubu olarak tanımlar. Buna göre aynı alanda birbiriyle komşu ve ekonomik ve sosyal açıdan aynı verilere sahip alanlar şehirler ve ya mikro düzeyde yerleşimlerdir.

Diğer yandan Boudeville (aktaran Güler, 2010) homojen bölge hakkında; homojen bölge tanımının en basit ve en klasik tanımlama olduğunu belirtir ve buna göre homojen bölge, her bir birimi bir diğer birimi ile mümkün olan en fazla bir biçimde benzer karakteristiğe sahip alanı tanımlanmaktadır.

Yani eldeki verilen alanların birbirleriyle birçok ortak noktası olduğunu belirtir. Bu bölgeler mümkün oldukça birbirlerine benzeşmektedirler.

2.2.2.2. Polarize Bölge

Aydemir ve Karakoyun (2011)' e göre; Polarize bölge, bölge tanımına dinamik bir yaklaşım getirir. Bir ülkede büyük küçük tüm merkezler ticari olarak daha büyük merkezlere bağlıdır. Yani küçük ticari merkezler büyük ticari merkezlerin etkisi altındadır(Aydemir ve Karakoyun, 2011).

Buradan yola çıkarak hareketli bir yerleşkenin çevre alanlara bu hareketini kabul ettirmesidir diyebiliriz. Ildırar (2004) polarize bölge, bir kutup ve bu kutbun etkisi altındaki yerleşim merkezleri arasındaki ilişkiyi gösteren dinamik bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir demektir.

Boudeville, (aktaran: Güler, 2010) polarize bölgeyi aşağıdaki şekilde ifade etmektedir; *“Bölgenin alt birimleri arasındaki ilişkileri ifade eden bir tanımlama sağlar. Formel olarak bağımsız ve polarize grupları ve her bir polarize grup içerisindeki hiyerarşiyi tanımlamaya yardımcı olur”(s.7).*

Diğer yandan Polarize bölgeler şu özellikleri göstermektedirler (Taneri, 1977):

1. Merkezi bir yönetici şehir vardır İhtisaslaşma gelişmiştir.
2. Merkezi şehirle, fonksiyonel açıdan sosyo-ekonomik ilişki vardır.
3. Üretim gücü ve ülke ilişkileri yüksek düzeydedir.
4. Yaşama standardı yüksektir
5. Bölgede, büyüklükleri ve gördükleri fonksiyonlara göre kademelenmiş ikinci ve üçüncü derecede merkezler vardır. (s. 24).

Merkezdeki şehir devamlı bir şekilde hareket halindedir. Bölge coğrafi açıdan rahat ve ulaşım imkânları var ise merkezdeki şehir nispeten daha çok gelişecektir. Bu gelişme çoğu zaman çevreye de yansımayacaktır. Yatırımları merkezdeki şehir çekecek ve cazibeli bir konuma yükselecektir.

Yani diğer bir deyişle uygun bir yerleşme merkezi, kendisinden daha küçük ve cansız yerleşme merkezlerini etki alanına almışsa bu merkez bir “cazibe merkezi” haline gelmiştir. Cazibe merkezlerinin etki sahasıyla birlikte kapsadığı alan polarize bölgeyi oluşturur (Aydemir ve Karakoyun, 2011).

2.2.2.3. Plan Bölge

Güler (2010)'e göre “Plan bölge, ekonomik kalkınma planlarının uygulanmasını kolaylaştırmak ve bunlarla ilgili ekonomik kararlar arasında birlik, bütünlük, uyum ve eşgüdüm sağlamak amacıyla tanımlanmış bölgelerdir”(s. 7). Bu bölgeler, kalkınma hedefleri doğrultusunda merkezi otoritenin yönlendirmeleriyle hedeflere ulaşılması için kurum ve kuruluşlar yönetiminde olur.

Gerek bölgesel gelişme politikası uygulamalarının, gerekse istatistikî verilerin toplanmasının yerel idari birimlere bağlı olması, plan bölge ile idari birimler arasında uyumu zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden plan bölgeler idari birimlere bağlı olarak oluşturulmaktadır (Erkan, 1987).

Bölgesel kalkınma politikasını uygulamakla görevli yönetimin etki alanı içinde kalan sahadır. Yani, bölge planının uygulandığı alanlar bütünüdür. Plan bölgeler, bölgesel planlama uygulayan ülkenin tamamını kapsadığı gibi, sadece belirli bir bölgeyi de kapsayabilir (Dinler, 2008).

2.2.3. Ekonomik Gelişmişlik Derecelerine Göre Bölgeler

Ildırar, (aktaran Doğan ve Yıldız, 2007) bölgelerin ayrımları hakkında ekonomik yapılarına göre bölge ayrımı statik incelemeyle belirlenirken, ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre bölge ayrımı dinamik bir yapı arz etmektedir ve bu sınıflandırmada kullanılan ayırıcı nitelikler durağan değil devamlı bir değişme ve gelişme sürecinin bir ürünüdür demektedir.

Yani geçmişte az gelişmiş bölge bugün gelişmiş bölge olabilmektedir. Nitekim bu mümkündür.

2.2.3.1. Gelişmiş Bölge

Sanayileşme ve şehirleşme derecesi fazla olan, zengin ve verimli topraklara sahip, kişi başına geliri genellikle ülke ortalamasının üstünde olan bölgelerdir”(Taneri aktaran Doğan ve Yıldız, 2007). Bu bölgelerde “gelir seviyesi ve gelir artışı nedeniyle ülke ortalamasının üstünde olan bölgelerdir. Gelişmiş bölge gelir düzeyinin yanı sıra eğitim, sağlık, yol, su, elektrik gibi sosyal altyapı yatırımları da yüksektir” (Ildırar, 2004).

Doğan ve Yıldız (2007) gelişmiş bölgeyi aşağıda ki şekilde açıklamıştır;

Bu bölgelerin gelişmişlik göstergesi sadece ekonomik bakımdan değil aynı zamanda sosyal ve kültürel göstergelere göre de gelişmiş özellikler taşımaktadır. Bu tür bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri ülke ortalamasının üstündedir, okuryazarlık oranı yüksektir, vasıflı işgücü potansiyeli yüksektir, yüksek gelire bağlı olarak tasarruf ve yatırım fazla ve süreklidir, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar en üst seviyede karşılanmaktadır ve bölge yüksek istihdam olanakları sebebiyle sürekli göç almaktadır (s. 150).

2.2.3.2. Az Gelişmiş Bölge

Gelişme potansiyelini kaybetmiş veya gelişme avantajları olmayan bölgelerdir. Ekonomik avantajları ve artıları ya sınırlıdır ya da yoktur. Örnek olarak İtalya'nın güneyi, İsveç, Norveç ve Finlandiya'nın kuzeyi, Almanya'nın doğusu, Türkiye'nin doğusu ve güney doğusu gibi bölgeler az gelişmiş bölgelerdir (Aydemir ve Karakoyun, 2011).

Bu tanımdan yola çıkarak, *“kişi başına gelir düzeyi ve aynı zamanda gelir artış hızının gelecekteki beklentisinin de ülke ortalamasının altında olacağı tahmin edilen bölgeler az gelişmiş olarak”* (Klaasen aktara: Güler, 2007) tanımlanabilir.

2.2.3.3. Gelişme Halindeki Az gelişmiş Bölge

Güler gelişme halindeki az gelişmiş bölgeyi şöyle açıklamaktadır;

Gelişme halindeki az gelişmiş bölge ise, kişi başına gelir seviyesi ülke ortalamasının altında yer almasına rağmen gelir artış hızı ülke ortalamasının üzerinde olan ve gelecekte de böyle seyredeceği tahmin edilen bölgelerdir. Bu tip bölgeler, yeni fırsatların yaratılması ve kamu tarafından gerçekleştirilecek pozitif politikalar ile bu durumun ekonomik trendi daha da iyileştirebilmesi açısından önemlidir.(Güler, 2007, s. 11).

Aydemir ve Karakoyun(2011) gelişme halindeki az gelişmiş bölgeler hakkında *“Bu bölgelerdeki kaynaklar yeterince değerlendirilememektedir”*(s. 10) der. Bu yüzden kamunun destekleri ve yatırımları bu bölgenin sürdürülebilir kalkınma yakalayabilmesi için önemlidir.

2.2.3.4. Potansiyel Bakımından Az gelişmiş Bölge

Güler (2010)' e göre *“Potansiyel olarak az gelişmiş bölge, gelir seviyesi ülke ortalamasının üzerinde olmasına rağmen gelir artış hızı ülke ortalamasının altında yer alan ve gelecekte de böyle seyretmesi beklenen bölgelerdir”*(s. 10). Potansiyelleri

var olduğundan bu tür bölgelere özgü kalkınma politikaları ve kamu altyapı müdahaleleri bu bölgeleri kalkındırabilir.

Erkal (aktaran Doğan ve Yıldız, 2007) bu bölgeler hakkında fikirlerini şöyle beyan etmektedir “*Gelişme potansiyellerini kaybetme sebepleri ise, geleneksel endüstriyel faaliyetlerin çöküşü, sınıî faaliyetleri sürdürecekt fiziki altyapının yetersizleşmesi ve hammadde kaynaklarının tükenmesi olarak gösterilebilir*”(s. 151). Bu tür bölgeler zamanla az gelişmiş bölge konumuna geçebilirler.

Peşellioğlu (2007) bu bölgelere örnek olarak İngiltere’deki Yorkshire, Belçika’da Walloon bölgesi ile Almanya’da Ruhr havzasını potansiyel bakımından az gelişmiş vermektedir.

2.3. Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma

Kalkınma, ülkemizde siyasilerin iktidara gelebilmek için seçmen karşısında, seçmenlerin en çok muzdarip oldukları ekonomik hayatın olumsuzluklarına vurgu yaptıkları için sadece ekonomik bir kavram olarak algılanmıştır. Aydemir ve Karakoyun (2011) Kalkınma hakkında şunları beyan etmektedir; “*Kalkınmayı, sadece ekonomik boyutlu olan bir kavram olarak ele alarak üretimin ve kişi başına gelirin artırılması şeklinde tanımlamak yeterli olmayacaktır*”(s. 10).

Kalkınma, az gelişmiş bir ulusta ekonomik verilerin yanı sıra sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi demektir (Han ve Kaya aktaran 2008, Aydemir ve Karakoyun, 2011).

Artan GSMH ve kişi başına gelir kalkınmayı açıklamaya yetmeyecek verilerdir. Toplumun sosyo- kültürel gelişimi halkın genel refah düzeyi direkt olarak toplumun kalkınması ile ilgili olan kavramlardır.

Meydan Larousse ansiklopedisine göre sosyo-kültürel ve siyasi gelişme aşağıda şu şekilde açıklanmıştır;

Bir toplumun demografik yapısının, kır ve kent nüfusu bölümünün, doğum ve ölüm oranlarının, yatay ve dikey akışkanlığın, kentleşme hızının, aile büyüklüğünün, sosyal gruplar arası birincil ilişkilerin, tabakalaşmanın gelir dağılımının, çevre şartlarının, insanın fiziksel ve kültürel gücünün, bilgi birikiminin, devletin sorumluluk alanının, siyasal katılımın ve genellikle kurum ve kurulların iktisadi gelişmeye paralel dönüşümlere uğraması demektir (Meydan Larousse, s. 400).

Kalkınma, toplumun eğitim seviyesinden sağlığa fiziksel altyapı ve üstyapılardan toplumun bireyleri arasındaki münasebetlerinden, diğer toplumları etkilemeden yönetsel kurumların gelişmesine kadar birçok alanda kendine yer bulmaktadır.

Aren (2008)kalkınmanın tek boyutlu olmadığını şöyle açıklamaktadır;

Ekonomik kalkınma, sadece sermaye birikiminden ibaret mekanik (teknolojik) ve tek boyutlu değil, aynı zamanda sosyal-siyasal gelişmeleri de gerektiren çok boyutlu bir olaydır. Gerçekten sosyal ve siyasal yapıda, eğitim ve kültürde gerekli değişiklikler yapılmadan bir ülkenin ekonomik bakımdan kalkınması olanaksızdır(s.252).

Özetle ekonomik verilen olumlu ve sağlık bir düzeyde ilerlemesi ve eş anlı olarak halkın sosyal gelişmişliği de artırılmalıdır. Kalkınma sadece devletin uygulayacağı planlar ve programlarla alakalı bir olgu değildir. Halkın direk refahını ilgilendirdiği için toplum kalkınma programında baş aktör konumundadır. Son olarak Aren (2008) kalkınmanın başarısı için şöyle demektedir; “*Kalkınmanın başarı derecesi ve özverinin adil biçimde dağıtıldığı ve kalkınmanın başarılı bir biçimde yürütüldüğü bir durumda, halkı daha fazla özveride bulunmaya razı etmek ve böylece kalkınma hızını artırmak olanaklıdır*”(s. 354).

2.3.1. Bölgesel Kalkınma

Vurucu (2013) kalkınmanın önemi hakkında “*Bir arada yaşayıp ortak bir coğrafya, dil, etnistite veya değerler birliğini paylaşan insanların oluşturduğu en üst mertebedeki organize teşkilat olan modern devlet aygıtının ortaya çıkışından bu yana*

en büyük sorumluluklarından birini kalkınma kavramı oluşturmuştur”(s.1) demektedir.

Genel olarak bir ülkede veya toplumda ekonomik gelişme düzeyi hiçbir zaman ülkenin bütün bölgelerinde eş anlı ve eş hızda başlamamıştır. Coğrafi avantajı, sermaye birikimi, nüfus, bölgenin eğitim düzeyi, beşeri sermaye vb. diğer kaynaklar bakımından avantajlı bölgeler diğer bölgelere göre ekonomik ve sosyal bakımdan daha önce ve daha hızlı kalkınacaklardır.(Doğan ve Yıldız, 2007)

Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş toplumların bölgeleri arasında, ekonomik sosyal ve kalkınma seviyesi bakımında farklı yoğunlukta da olsa önemli gelişmişlik farklılıklarının olduğu gözlenmektedir. Bu farklılığın yoğunluğu ise az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha fazladır. Bu durum bölgesel eşitsizliklerin hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde de bulunduğunu göstermektedir. (Ildırar, 2004)

Bölgesel kalkınma, bir ülkenin sınırları içersinde olan bölgelerin çevre bölgeler ve küreselleşen dünya ile devamlı ve karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu benimseyen, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel prensip edinen ve eğitilmiş ve eğitimsiz insan kaynaklarının geliştirilebilmesi ekonomik ve toplumsal potansiyellerin güdümlenmesi yoluyla bölgelerin toplumsal refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmaların tamamıdır. (Devlet planlama Teşkilatı, 2003).

Özetle *“Bölgesel kalkınma politikaları, belirli sosyal ve ekonomik kriterler bakımından ortak özellik taşıyan ve öncelikle ülke ortalamasının altında yer alan bölgelerin kalkındırılarak diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesini amaçlar”(Doğan ve Yıldız, 2007, s. 147)*. Bu farklar ülke sınırları içersinde yaşayan halkın da ülkeye bağlılığıyla doğru orantılıdır. Refah seviyesi, kabul edilebilir seviyenin üstünde ise halkı yönetime ve devlete bağlı kalacaktır. Eğer bu düzey aşağı seviyelerde kalacak olursa huzursuzluk ve memnuniyetsizlik dışı vuracaktır. Bu sorun ülke genelindeki toplumlar ve bölgeler içinde huzursuzluk kaynağı olacaktır.

Bölgesel kalkınma özellikle az gelişmiş bölgeler için önemli bir kavramdır. Ulusal bütünlüğün sağlanması için bölgeler arasındaki eşitsizliklerin azaltılması gereğine vurgu yapılmıştır. (Sakal, 2010)

Aydemir ve Karakoyun yerel kalkınma hakkında aşağıdaki fikirleri aşağıda şöyle açıklamaktadırlar;

Yerel kalkınma, ulusal ekonomik kalkınmayı katkılar sağlamaktadır. Arttıran küresel rekabet, nüfustaki mekânsal hareketlilik, teknolojik ilerlemeler, bölgeler arası farklılık ve dengesizlikler, bölgesel kalkınmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Etkin bir yerel kalkınma, zengin ve yoksul bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılmasını, özel sektör yatırımlarını arttırılmasını, yeni iş imkânları oluşturulmasını sağlayabilir. (Aydemir ve Karakoyun, 2011, s.11)

Bölgesel kalkınma kavramı, bölgelerin ve merkezi yönetimlerin üzerinde durulması gereken önemli bir kavramdır. Ülke bütününe küresel zenginleşmeden pay kapabilmesi için bütün bölgelerin kalkınmasıyla mümkün olmaktadır. Ülkenin bütün bölgeleri ekonomik kalkınmada eş anlı olarak ekonomiye potansiyelleri kadar katkıda bulduklarını düşünürsek ülke küresel çapta güçlü ve halkının refah seviyesini belirli bir düzeye getirmiş bir ülke konumuna yükselecektir.

Ancak *“geçen 20-25 yıllık süreçte, yerel kalkınmayı gerçekleştirme çabalarının sonucu olarak illerin ve bölgelerin önemini bir kez daha ortaya çıkmıştır. Hükümetler, ulusal gelişme ve kalkınma çabalarına daha fazla katkı için bölgelerin güçlendirilmesine ihtiyaç olduğunun farkına varmamışlardır”* (Aydemir ve Karakoyun, 2011, s.14).

3. BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER

Bütün dünyada kendini belirgin bir şekilde hissettiren gelişmiş ekonomilerde bile görülen en çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kendini hissettiren bölgesel eşitsizlik kavramı hala çözülebilmemiş değildir.

Dünyada toplam gelir ve refah artışının sürmesine rağmen, gerek ülkelerin kendi içinde gerekse uluslararası düzeyde eşitsizlikler büyüme eğilimi göstermiştir.(DPT, 1996). Yapılan araştırmalar bu söylemi doğrular niteliktedir.

Küreselleşme ile bu dengesizliklerde artış olduğu gözlemlenmektedir. Liberilizasyon sürecine entegre olmaya çalışan ve küresel ekonomik kuruluşların dayattığı ekonomik istikrar reçeteleri uygulayan ülkelerde eşitsizlikler daha çok artmış ve bu reçeteler faydalı olamamıştır.

Cornia ve Kiiski yaptıkları çalışmalarda özellikle son 20 yılda çok sayıda ülkede farklı seviyelerde gelir eşitsizliğinin arttığını gözlemlemişlerdir ve aşağıda ki sonuçlara ulaşmışlardır.

73 ülke için yapılan analizlerde (ülkelerin toplam nüfusu dünya nüfusunun %80'i, toplam GSYİH'ları ise dünya GSYİH'sının %91'idir) son 20 yılda 48 ülkede ülke içi eşitsizliklerin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı dönemde 16 ülkede eşitsizliğin aynı düzeyde kaldığı, 9 ülkede ise azaldığı görülmüştür. Afrika ülkelerinde, Latin Amerika'da, Doğu Avrupa ve geçiş ekonomilerinde ülke içi eşitsizlik artmıştır(Cornia ve Kiiski aktaran Oral ve Uğur,2013, s.144).

Yine Lundberg and Squire (aktaran Oral ve Uğur, 2013) serbestleşme politikaları üzerinden yaptıkları araştırmaları sonucunda, ülkelerin ekonomilerinde

liberal politikalar uygulamaya başlamasıyla elde edilen gelirlerden ve zenginleşmelerden yoksulların yararlanmadığını ve bu şekilde gelir dağılımındaki bozukluklar ve dengesizliklerin arttığını ortaya koymuşlardır. Buna göre ticaret haddindeki iyileştirmeler, sosyal sınıflar arasındaki farklılığı açmaktadır. Onlara göre serbestleşme, ülke içindeki yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini artırmaktadır.

Neoliberal küreselleşme sürecinin büyüme performansı da çok dengesiz bir görünüm içindedir. Azgelişmiş ülkelerin ortalama büyüme oranları ülkeler arasındaki derin farklılıkları gizlemektedir(Şenses, 2004).

“Her ülkede varlığı söz konusu olan bölgesel dengesizlik olayı, ülkemizde de başta siyasal olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkisini hissettirmektedir. Bölgelerarası farklılıkların giderilmesi için çeşitli ülkelerde ve ülkemizde bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır” (Çelebi aktaran Oral, ve Uğur, 2013, s. 141).

Bölgesel eşitsizliği, aynı devletin farklı coğrafyalarından görülen her türlü iktisadi ve fonksiyonel dengesizlikler, doğal ya da coğrafi dengesizlikler ve sosyal ve kültürel dengesizlikler (Aydın, 2008) olarak sınıflandırmak mümkündür.

DPT(2000) göre; çeşitli kaynakların (doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji, altyapı vb.) bölgeler arasında dengeli dağılamaması, toplumun tarihi, fiziki, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar bölgeler arasında eşitsizlik ve dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur.

“Bu farklılıklar kimi bölgeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan daha cazip hale getirerek bu bölgelerin gelişimini sağlarken, bu kaynaklardan görece daha yoksun olan kimi bölgeler ise diğer bölgelere nazaran daha geri kalmaktadır” (Seyhun ve Zafer, 2007, s. 178). Ülkemizde özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu Bölgesi yukarıdaki bölgeler arası eşitlik kavram ve tanımına uymaktadır. Coğrafyanın getirdiği zorluklar, etnik ve siyasal çekişmeler, bölgenin sosyal, ekonomik anlamda modernleşmesine engel olmuştur.

“Bölgenin özellikleri ve toplumsal yansımaları bu tür bir dengesiz birikime ve eşitsiz dağılıma neden olsa da, 18. yüzyılda sanayi devriminin yarattığı sermaye birikimi ve kalkınma biçimleri ile birlikte tarihsel olarak günümüzün bölgesel

eşitsizlikleri oluşmuştur”(Oral ve Uğur, 2013, s. 144). Birçok tedbir uygulanmasına rağmen eşitsizlik devam etmektedir. DPT(2000)’ e göre; kalkınmada öncelikli yörelerde Planlı dönemde geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlanmasına rağmen, bölgelerarası dengesizlikler hedeflenen ölçüde giderilememiştir.

Bölgesel dengesizlikleri azaltmanın ya da yok etmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal zorlukları bulunmaktadır. Az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak, bölgelerarasında kabul edilebilir bir denge oluşturmak, yüksek maliyetli politikaların uygulanmasını gerektirir(Oral ve Uğur, 2013).

Ancak bu yüksek maliyetli politikalardan kaçınmamak gerekmektedir. Çünkü dengesizliklerin ileriki aşamaları bölgelere ve topluma maliyeti de hesaba katılmalıdır. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi hem sosyal, hem de ekonomik boyutları olan ve birçok dinamikleri içinde barındıran bir konu olarak değerlendirilmektedir. Sosyal boyutlu dengesizliklerin giderilmesi, devlet desteği ve kamu ağırlıklı düzenlemeleri yani genellikle alt yapıya dayalı faaliyetleri kapsamaktadır. Ekonomik boyutuyla ise bölgenin gelişmesinin hızlandırılmasını içermektedir (Abuşoğlu ve İnan, 1989)

Giderilemeyen dengesizlikler, ülkenin az gelişmiş bölgesinde ekonomik ve sosyal eşitsizliklerden kaynaklanan toplumsal huzursuzluklarla ortaya çıkacaktır (Seyhun & Zafer, 2007). Sakal(2010)’ a göre; Ulusal bütünlüğün ve huzurun elde edilmesi için bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltılması gerekmektedir. *“Kuşkusuz günümüzün çağdaş toplumlarında da düzenin sağlanması birincil öneme sahiptir. Düzen sağlanır, güvenli ortam oluşturulursa ekonomik alanın düzgün işleminin de sağlanmış olacağı varsayılır”*(Coşkun, 2011, s. 27).

3.1. Bölgesel Eşitsizlikler Ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Bölgesel eşitliklerin veya dengesizliklerin ortaya çıkış nedenleri ulusların kalkınma bağlamında en çok ders almaları gereken konulardandır. Sorunun tarihçesi ve ortaya çıkış nedenleri iyi irdelenirse problemler daha kolay ortaya dökülecek ve

çözümler üretilebilecektir. Bu problemler, uygulama esnasında kararlı olunursa çözümlenebilmektedir.

Stilwell (1980)' e göre gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülkede bölgesel eşitsizlikler özelliklerine göre üç ayrı grupta toplanabilir.

1. Doğal veya coğrafi eşitsizlikler
2. Ekonomik ve fonksiyonel eşitsizlikler
3. Sosyal ve kültürel dengesizlik

Doğal dengesizlikler, bölgenin ülkenin veya kentin doğal yaşam sınırlarının ekonomik gelişmeye ne kadar müsait olduğu ile alakalıdır. *“Kıyı ve liman bölgeleri, zengin maden damarları bulunan bölgeler ve verimliliği yüksek tarım bölgeleri ile dağlık, kurak ve kış mevsimi çok uzun süren bölgeler arasındaki dengesizlikler bu tür dengesizliklere örnektir.”*(Vurucu, 2013, s. 25). *“Bu tür dengesizlikler doğal kaynakların ve fiziki koşulların doğrudan sonucu olan dengesizliklerdir”* (Güler, 2010, s. 15).

Ekonomik ve fonksiyonel eşitsizlikler, bu anlamda dengesizlikleri bulunan ülkelerde, aynı üretim faktörleri, farklı pazarları nedeni ile değişik bölgelerde değişik kazançlar elde ederler. İşgücünün tarımdan, sanayi sektörüne aktarılması halinde kazançlarda da artma ve ya azalışlar ortaya çıkabilir (Gündüz, 2006)

Sosyal ve kültürel dengesizlik, *“farklı bölgelerde yaşayan insanların yararlandıkları kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesi arasındaki farklılıklarla ilgilidir. Bu farklar eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri sahasında görülebilir. Sosyal dengesizlikler, insanların davranışları ve değer yargıları arasındaki farklılıklardır”*(Vurucu, 2013, s. 25). Örneğin Osmanlı Devletini oluşturan etnik toplumların dini ve sosyal değer yargıları devlet içinde bazı toplumların ekonomik anlamda güçlenmesine sebep olmuştur. Türk- İslam toplumları savaşçı olduklarından ve İslami cihat düşüncesiyle sadece savaşmışlardır ve ticarete fazla eğilememişlerdir. Genel olarak ilgilendikleri üretim ve ticaret şekli genel olarak küçük ve sadece geçimi sağlayacak kapasitede mesleki atölyeler olmuştur. Nitekim gerileme ve çöküş zamanında devletin içine düştüğü borç sarmalında faizle borçlanan devlete, galata bankerleri ve kuyumculukla uğraşan diğer Hıristiyan ve Yahudi toplumlar yüksek

faiz oranlarında borç vererek, sanayi devriminin getirdiği teknolojik yenilenme ile daha fazla mal ve hizmet üretmişler ve artan ticaret hacimleriyle zenginleşmişlerdir.

Diğer yandan ülkeyi oluşturan unsurlar arasında ayrımcılık ve dışlama politikalarının izlenmesinde bölgeler arasında eşitsizlikleri tetiklemektedir. Bu konuyu Oral ve Uğur(2013) aşağıdaki şekilde açıklamaktadır;

Eşitsizliğin oluşmasının en önemli sebeplerinden bir diğeri de ülkede ayrımcılığın ve dışlamanın bulunmasıdır. Farklı kültürel grupların siyasal, ekonomik ve sosyal kaynaklara ulaşamaması, kaybeden grupta bireysel refahı azaltmaktadır. Örneğin, eğitim hizmetinden tüm vatandaşların faydalanamaması durumunda, bu gruptaki çocuklar okuyanlara göre daha iyi bir iş imkânına kavuşamayacak ve daha düşük gelire sahip olacaklardır (Oral, ve Uğur, 2013, s. 145).

3.2. Bölgesel Eşitsizliklerin Ortaya Çıkışının Tarihsel Gelişimi

“Bölgenin özellikleri ve toplumsal yansımaları bu tür bir dengesiz birikime ve eşitsiz dağılıma neden olsa da, 18. yüzyılda sanayi devriminin yarattığı sermaye birikimi ve kalkınma biçimleri ile birlikte tarihsel olarak günümüzün bölgesel eşitsizlikleri oluşmuştur”(Oral, ve Uğur, 2013, s. 144). Sanayi devrimi tarımda ve endüstri de makineleşme kavramını daha da hızlandırmış ve bu avantajı kullanan batılı devletler üretim ve istihdam da büyük atılım yaşamıştır. Bu atılım ekonomide var olan üretimi katlamış ve geleneksel yöntemlerle üretimi makinelerle üretime taşımıştır. Bu durum verimlilik artışıyla maliyetlerin düşmesine ve karların artmasıyla sonuçlanmıştır. Batılı ekonomiler hali hazırda var olan sömürgeleri ve etkin oldukları zayıf devletleri birer pazar haline getirmişlerdir. Osmanlı devleti batılı devletlere karşı uyguladığı antlaşmalar, kapitülasyonlar ve düşük gümrük tarifeleri sebebiyle çoğunlukla geleneksel üretime dayalı olan ekonomisini tükenme noktasına getirmiştir. Nitekim Sömürge devletlerinin ekonomileri irdelendiğinde geri kalmışlıkları sanayi devriminden itibaren derinleşmektedir.

Güler bu konuyu aşağıda şöyle açıklamaktadır:

Ülkeler arasında ciddi gelişmişlik farklarına neden olan sanayi devrimi olgusu aynı zamanda ülkeler içerisindeki bölgeler arasında da farklılıkların oluşmasına yol açmaya başlamıştır. Ancak bölgelerarası gelişmişlik farklarının önemsenecek derecede ciddi boyutlara ulaşması ve ülkelerin kalkınma politikalarında bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı politikaları uygulamaya başlaması 1929 buhranı ve özellikle de ikinci dünya savaşı sonrasında denk gelmektedir(Güler, 2010, s.16).

Sanayi devrimini gerçekleştiren toplumlar hızla kalkınırken, devrimi gerçekleştiremeyen ülkelerin devrimlerini gerçekleştiren ülkelerle olan siyasal ve ticari ilişkilerinden dolayı sömürülmekten kurtulamamaları, dünya ülkelerinin bariz bir şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler diye iki gruba ayrılması sonucunu doğurmuştur(Bozkurt, 2005). Diğer yandan “*Önemli düşünür ve kuramcıların, yoksulluk sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başladığı 18. ve 19. yy. ’ da giderek arttığı gözlenmektedir*” (Şenses, 2001, s.33).

Ayrıca Arpacıoğlu ve Yıldırım sanayi devrimi ile ilgili fikirlerini aşağıda şöyle açıklamışlardır:

Zira 18. yy’ ın ortalarında kapitalist yörüngede gelişen sanayi devrimi her ne kadar emeğin verimliliğini olağanüstü arttırıp, kitlesel üretime geçiş imkânları sağlayan insanlık tarihinin büyük dönüşümlerinden biri olsa da beraberinde kentleşme, nüfus artışı, kitlesel bir toplum, hızla sanayileşen toplumların daha yoğun emperyalist politikalar izlemesi ve hızla sanayileşen ülkeler arasında yoğun rekabeti de beraberinde getirerek yoksulluk sorununu önemli bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkarmıştır(Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 62).

Eşitsizliklerin tarihsel kökenlerine inildiği zaman görülüyor ki sanayi devrimi ile başlayan ve artan oranda artan bu süreçte ülkeler ve kıtalar arasında eşitsizlikler artmıştır.

Bu dönemde Avrupa'nın batısı ticari sermaye birikimiyle zenginleşirken, dünyanın diğer bölgeleri bu süreçte yoksullaşmaya ve zenginliklerini Batı Avrupa lehine kaybetmeye başladılar. Buna da Ernest Mandel kısa ve öz bir ifade ile "eşit olmayan değerlerin eşit olmayan değişimi" adını vermiştir (Başkaya, 2001).

19. ve 20. yüzyıllarda özellikle Batı Avrupa ülkeleri artan mal ve hizmet üretimleri sonucunda hem üretim faktörlerinin temini hem de ürettikleri mal ve hizmetleri daha geniş pazarlara satabilmek için diğer ülke ve toplumları fetih ve sömürge hareketlerine girişmişlerdir. Bu hareketler sonucunda 20. yy başları ile başta Batı Avrupa olmak üzere Dünya üzerinde sömürülen alanların paylaşımı konusunda ciddi ihtilaflara düşülmüş ve 1. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu savaşlar sonucunda savaşın finansmanı için yine sömürülen devletlerin hem beşeri hem de coğrafi kaynakları kullanılmış böylelikle eşitsizlikler artmıştır.

1. ve 2. Dünya Savaşları sonucunda imparatorlukların yıkılması, ulus devletlerin kurulması ve demokratik rejimlere yönelim ile sonuçlanmıştır. Ülkelerin kendi ekonomilerini güçlendirmeye ve bölgeleri arasındaki eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikalar oluşturmalarını sağlamıştır.

Devletler özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında savaşın yaralarının sarılması için '*sosyal refah devleti*' anlayışı, ülkeleri, geri kalmış bölgelere yönelik birçok kalkınma planı hazırlanmaya veya bir dizi ekonomik ve sosyal yatırımlar uygulamaya sevk etmiştir"(Göktürk, 2006).

2. Dünya savaşı ile başlayan ve 1970'li yıllara kadar bölgesel eşitsizlikleri giderme anlayışı, Keynezyen kuram anlayışın sürdürüldüğü firma merkezli, standartlaşmış, teşvik sisteminin esas olduğu 'devlet güdümlü' ekonomik kalkınma politikalarıyla yürütülmüştür. (Akpınar, 2004). Bu politikalar içinde gelirin yeniden paylaşımı, düzenlenmesi ve sosyal politikalar bulunmaktadır. Bu politika, az gelişmiş bölgelerde kaynakların ekonomide istihdamını ve geliri artırmada yardımcı olduysa bile, gelişmiş bölgeler ile arasındaki dengesizliği yeterince kapatamamıştır (Akpınar, 2004).

Nitekim gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin arasındaki farkları gidermek zor bir süreçtir. Etkin politikalar sonucunda uzun vadede sonuç verebilecek bir olaydır. Çünkü gelişmiş bölge daha canlı bir ticaret sunarken az gelişmiş bölge bunu vaat

edememektedir. Dolayısıyla bütün sermaye türleri gelişmiş bölgelerde kümelenmektedir.

Bu konuyu Kapusuz aşağıda şöyle ifade etmektedir:

Ülke içinde çekim merkezlerine doğru sermaye ve emek göçü başlamıştır, bu durum çevrenin fakirleşmesine yol açarak, kendini sürekli yeniden üreten bir kısır döngüye neden olmuştur. Birçok ülke, bir yandan gelişirken, bir yandan da kendi içinde bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının belirginleşmesine tanık olmuştur.(Kapusuz, 2010, s.4-5)

4. YOKSULLUK, İSTİHDAM, İŞSİZLİK ve GELİR DAĞILIMININ DENGESİZLİĞİ BAĞLAMINDA BÖLGESEL EŞİTSİZLİK

Emek, üretim sürecine insan unsurunun gerek bedeni gerekse zihni yönden aktif olarak katıldığı ve üretim sürecinin en önemli faktörü olarak nitelendirilir. “Şüphesiz üretim süreci, üretime katılan üretim faktörlerinin ortak çalışmaları ile yürütülmektedir. Üretim tek bir üretim faktörünün eseri değildir”(Bocutoğlu, 2012, s.50). Emegi karşılığında geçimini sürdüren insan, çalıştığı zaman için aldığı ücret ile ailesinin ve kendisinin refah seviyesini ilk önce sabit tutmaya sonrada artırmayı hedefler. Emek “İnsanın üretici gücünü simgeler. İşsizlik toplumsal sorunlara ve peşi sıra siyasal gerilimlere yol açar. Gerek ekonomiye, gerekse bireye ve topluma çeşitli maliyetler yükler” (Erarslan, 2010, s. 11). İşsizliğin ekonomiye getirdiği en belirgin sorun düşük GSMH verileridir. İşsizliğin yani emek faktörünün ekonomide yeterince istihdam edilememesi sonucu üretimde düşüş gözlenmektedir. Bu durum diğer üretim faktörleri içinde geçerli olabilmektedir. İşsizlik ve düşük GSMH arasında ki ilişki ilk olarak 1962 yılında Arthur Okun tarafından ‘ Okun Yasası’ olarak ortaya atılmıştır. Okun Yasasına göre II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD’ de %4 oranındaki işsizliğin üzerinde ortalama olarak gerçekleşen her bir yüzdelik artış, reel GSMH’ de yaşanan yaklaşık %3’lük bir düşüş ile ilişkilendirilmektedir (Kurt, 2005).

Alexei Izyumov ve John Vahaly’ e göre (aktaran Kurt, 2005) “Arthur Okun’ un yaptığı bu çalışmadan sonra piyasa ekonomilerindeki işsizlik ve üretim ilişkisi geniş bir şekilde incelenmiş ve bu ilişki geniş ölçüde doğrulanmıştır” (s.50).

Yaman (1997)' e göre Okun Yasası aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Okun Yasası, işsizlik seviyesinin belirlenmesine istihdam seviyesinde ulaşacağı 'potansiyel çıktı' ile ekonominin fiilen istihdam ettiği işgücünün yarattığı 'reel çıktı' arasındaki açıklıktan yararlanarak yaklaşmaktadır. Uygulamalı alışmaları gösterdiğine göre potansiyel çıktı ile reel çıktı arasındaki açıklığın boyutundaki değişmeler ile işsizlik arasında sabit bir ilişki vardır (s.65).

Okun yasasından da anlaşılacağı üzere bireylerin üretim sürecine emekleri vasıtasıyla katılamamaları sonucunda, ülkede üretilen mal ve hizmetlerde düşüş yaşanmaktadır. Bu düşüş beraberinde düşük istihdam düzeyleri, düşük ihracat rakamları ile ülkelerdeki kaynakların ekonomide etkin olarak istihdam edilememesi sonuçlarını doğurur. Sonuç olarak üretimde çıktı verilerinde azalma görülür. Bu azalma beraberinde işsizliği peşinden getirmektedir. İşsiz kalan bireyler ülkede var olan gelirden pay alamayacaklardır. Oluşan bu dengesiz durumun faturası dolaylı yollardan tekrar bütün topluma çıkar.

Toplumdaki her bireye iş olanağı sağlayamamak, bir ekonomi düzeni için can alıcı büyük bir kusurdur. Bu kusur, sadece, işsiz kalan kimselerin maddi ve manevi acı çekmelerine neden olmamakta, aynı zamanda, ekonomi düzeninin; var olan kaynaklarını tam olarak etkin kullanabilmek ve böylece ulusal refahı olanaklar dâhilinde en yüksek düzeye çıkarabilmek konusunda aciz duruma düştüğünü ifade eder (Aren, 2008). İktisat biliminin amacı halkın refahını artırmak olduğuna göre işsizlik yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımını oluşturan ekonomik düzenler ve politikalar halkın refahını maksimize edecek şekilde tekrar gözden geçirilmelidir.

Nitekim Kuştepelili ve Halaç bu durumu şöyle açıklamışlardır:

Özellikle 1980'li yıllarda uygulanan günümüzde de değişik boyutlarıyla sürdürülmeye çalışılan ekonomik ve sosyal politikalar var olan olumsuzlukları ve yoksulluğu daha da belirgin hale getirmiştir. Kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bir ekonomik yapıda, gelir dağılımının bozuk olması bölgesel yoksulluk sorununu da beraberinde getirmektedir.(Kuştepelili ve Halaç, 2004, s. 2)

TRB2 bölgesi bu yönden bölgesel olarak yoksulluk kavramıyla birebir örtüşmektedir. TÜİK' in 'Seçilmiş Göstergelerle Hakkâri 2012' verilerinden de anlaşılacağı üzere TRB2 bölgesi ülke gelir ortalamasından yaklaşık 3 kat daha azdır.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere işgücünün veya diğer kaynakların istihdama kabul edilebilir ölçülerde katılamaması ülkenin veya toplumun içinde bulunduğu ekonomik düzenin ve politikaların sonucudur. *“Bir ülkede bazı kimseleri, çalışmak istedikleri halde, iş bulamamaları, çok defa sanıldığı gibi, bu kimselere değil, var olan ekonomi düzenine atfedilmesi gereken bir kusurdur”* (Aren, 2008, s. 29). Yoksulluk, İstihdam, işsizlik ve bütün dengesizlikler birbirleriyle iç içe ve birbirilerinden ayırt edilmemesi gereken kavramlardır. Ekonomik düzen içinde bu önemli konuları beraber irdelemeli ve refah devletine doğru yol alınmalıdır. *“Ekonomileri az gelişmiş ülkelerde istihdam hacminin artırılması, hem talebin özendirilmesi hem de sermaye donanımını artırılmasını gerektiren topyekûn bir kalkınma sorunudur”*(Aren, 2008, s. 32).

4.1. İstihdam ve İşsizlik Kavramları

İstihdam ve işsizlik birbirleriyle yakından ilişkilendirilmiş iki kavramdır. Bu kavramların ekonomideki durumları incelenirken diğerinden mutlaka bahsedilmesi ve anlatılması elzemdir.

“İstihdam ve işsizlik kavramları, aynı gerçeğin iki farklı, fakat birbirlerini bütünleyen parçalarını oluşturur. İstihdam bu gerçeğin olumlu tarafını ve ulaşılmak istenen hedefini, işsizlik ise olumsuz yönünü ve kaçınılmak istenen tarafını oluşturmaktadır”(Aktürk aktaran Gül, Ekinci ve Konya, 2009, s. 7). Bu iki kavramdan *“hangisi ele alınrsa alınsın, ötekinden bahsedilmeden konunun incelenmesi, sonuçlandırılması olanaklı değildir”* (Erarslan, 2010, s. 16). Bu açıklamalar ışığında istihdam ve işsizlik dar anlamda yuvarlak bir pastayı oluşturan parçalardır.

4.1.1. İstihdamın Tanımı ve Türleri

İstihdam kavramı, bir ülkede ki çalışma miktarını göstermektedir. İstihdam seviyesi ise, çalışma düzeyini ifade etmekte olup, istihdam edilenlerin işgücüne oranlanması ile elde edilir. Bir ülkenin ekonomik yapısında istihdam önemli bir sorundur (Kocacık, 2000).

İstihdamın kelime olarak; hizmete almak, çalıştırmak ve bünyede çalıştırmak anlamına gelmektedir. “*Ekonomik kavram olarak istihdam ise üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılmasıdır*”(Gül, ve ark., 2009, s. 7).

Burada anlatılmak istenen istihdam kavramı var olan üretim faktörlerinin bir araya getirilerek gelir veya kar elde etme hedefiyle ekonomiye katılmasıdır. Ancak istihdam çoğu zaman işgücünün üretim sürecine girmesi anlamında kullanılmaktadır.

Parasız (aktaran Gül ve ark. 2009) istihdam kavramı için “*tam gün çalışan yetişkin işçilerin sayısı ile ifade etmek mümkündür*”(s.8)demektedir. Başka bir ifade ile istihdam, hizmete hazır emek faktörünün üretimde aktif bir şekilde kullanılması olarak da açıklanabilir (Ünay, aktaran: Gül ve ark. 2009). En basit anlamda istihdam kavramını Eyüboğlu (1998) “*insan gücünün hizmette kullanılması anlamında ‘işlendirme’*” olarak açıklamaktadır. (s.12)

Basit anlamda istihdamı, emek faktörü açısından Işığışok (2011) aşağıdaki gibi açıklamıştır;

Emek için; kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamada yegane araç olmasının yanı sıra, aynı zamanda refahını da sağlayan tek geçim kaynağı olma özelliği de taşımaktadır. Bu nedenle istihdam kavramının çeşitli kesimler tarafından farklı anlamlar taşıdığı da göz ardı edilmelidir (s. 19).

Buradan da anlaşılacağı üzere; istihdama farklı pencerelerden baktığımızda sadece insanının emek gücünü temsil etmediği anlaşılmaktadır. Farklı kesimler tarafından farklı anlamlar taşımaktadır. Eğer ki kast edilen emek faktörü ise bu istihdam kavramını dar anlamda inceler.

Dar kapsamda istihdam denildiğinde, sadece emek faktörünün kullanılmasına ya da çalıştırılmasına ilişkin sorunları, geniş anlamda istihdamda da insan unsuru yani emek dahil bütün üretim faktörlerin kullanılmayla alakalı sorunları anlamak daha uygun olacaktır (Pekin, 2007). Karakayalı (1995)' e göre; istihdam, bir ekonomide belli bir zaman diliminde üretim öğelerinin hâlihazırda var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır. Yani geniş anlamda istihdam, üretim kaynaklarının tamamının ekonomiye katılmasını ifade eder.

Dar anlamda istihdam, çalışmak isteyen ve çalışmak için gönüllü olan bireylerin gerek bedenleriyle, aldıkları eğitim ve gerekse mental özellikleriyle var olan ekonomik üretim süreçlerine dâhil edilmesi ve bu bireylerden yararlanılmasıdır. Burada önemli olan bireylerin ekonomiye dâhil edilerek işlendirilmeleri ve atıl vaziyette kalmamalarıdır. Bireylerin işlendirilmesi konusu istihdama katılmalarından sonra üretimde gerek miktar gerekse verimlilik bakımından fazladan çıktı sağlamalıdır. Atıl vaziyetteki işgücünün işlendirilmesi, emek faktörünün özgür iradesi ile olmalıdır. Özgür iradesi ile ekonomide istihdam edilen emek faktörü bu süreç boyunca, daha önce elde edilen üretim çıktılarından daha çok çıktı elde edilmesine katkı sağlamalıdır. Süreç içerisinde ek katkı sağlanmıyor ise bu sürece dâhil olmasının bir anlamı kalmayacaktır.

Kapar bu konuda fikirlerini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Nitekim gerçek anlamda istihdam, ürün (mal veya hizmet olarak) artışı yaratmalı, istihdam edilen bireye üretime katılması karşılığı gelir ve saygınlık sağlamalı, nihayet devamlılık arz etmelidir. Bu bakımdan ‘‘ üretken istihdam’’in, günümüz dünyasının hem önemli sorunsalı, hem de anahtar faktörü olduğu söylenebilir. Bu nedenle istihdam, geçmişte olduğu gibi günümüzde de zenginliğin yaratılması ve üretilen zenginliğin dağıtılmasında zorunlu ve öncelikli bir araç olma özelliğini korunmaktadır. (Kapar, aktaran; Işığışık, 2011, s. 20).

Diğer bir deyişle istihdamın artması, ekonomide artı değerlere imza atmalıdır. Özgür iradesiyle üretim sürecine katılan emek faktörü, üretken olmalı ve ekonomi içerisinde bu üretkenliği devam ettirerek yeni istihdamlara yol açmalıdır.

4.1.1.1. Devrevi Düşük İstihdam:

Diğer adı konjüktürel olan devrevi düşük istihdam ekonomileri gelişmiş ülkelerde ekonominin belirli bir doygunluk noktasına ulaşması, aşırı genişlemesi ve buna müteakip yeterli talebin oluşmaması oluşan krizler olarak izah edilebilir. “Marx’ a göre; kendi işleyiş mantığından ve yapısından doğan nedenlerle, kapitalist ekonominin dönemsel(periyodik) krizlere sürüklenmesi kaçınılmazdır” (Coşkun, 2011, s. 37).

Sadun Aren’ e göre devrevi düşük istihdamın nedeni aşağıda açıklanmıştır:

Devreyi düşük istihdamın nedeni talep yetersizliğidir. Bu tip işsizlik, daha çok, ekonomileri ileri ülkeler için önemlidir. Ekonomik faaliyet hacminin devrevi bir biçimde genişleyip daralması çok eskiden beri gözlemlenen bir olay olup, en şiddetli ve ürkütücüsü 1929 yılında başlamış olanıdır. 1929 Bunalımı ile başlayan işsizlik, ABD de çalışan nüfusun %25’i düzeyine çıktıktan sonra. İkinci Dünya Savaşı’na doğru azalmış ve ancak savaşın yaratmış olduğu geniş iş hacmi (yüksek talep) sayesinde tamamen ortadan kalkmıştır.(1929 bunalımı’nın en şiddetli döneminde ABD’de işsizlerin yıllık ortalama sayısı 12.8 milyon, İngiltere’de 2.8 milyon ve Almanya’da 5.6 milyondur. (Aren,2008, s. 30)

Buradan da anlaşılacağı üzere; bu istihdam türü genel olarak ağır krizlerin yaşandığı dönemlerde kendini hissettirmektedir. Bu devrevi kriz dönemlerinde istihdamda görece olarak dalgalanmalar yaşanmaktadır.

4.1.1.2. Kronik Düşük (Eksik) İstihdam:

Emek ile diğer üretim kaynaklarının ekonomide etkin veya tam kapasite ile kullanılamaması ya da bu olayın kronikleşmesi sonucu oluşan eksik istihdam türüdür. “Geniş anlamda eksik istihdam kavramı tüm üretim faktörlerinin hepsinin üretim sürecine aynı anda katılmadığı bir durumu ifade etmektedir. Dar anlamda eksik istihdam ise, üretim faktörlerinden biri olan emeğin üretim sürecine tamamen katılmaması durumudur” (Acun ve Güneş, 2013,s. 2). Başka bir ifade ile eksik istihdam “ekonomide var olan üretim öğelerinin var hali hazırda oluşmuş olan

teknolojik imkânlarla oranla yeterince ve tam anlamda kullanılmamasıdır.(Gediz ve Yalçınkaya, 2008). Diğer yandan bir ekonomide çalışma irade ve gücünde olanların hepsinin her zaman iş bulması söz konusu olamayabilir. Bu bağlamda, ekonomide her hangi bir anda gerçekleşebilecek maksimum istihdam hacmi ile fiili istihdam hacmi arasındaki boşluk eksik istihdamı ifade etmektedir (Gül ve ark. , 2009).

Bu durumda “*sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, toprak teknolojik olanaklara göre en iyi biçimde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilmesi olanaklı bulunanın altında kalmaktadır. Kaynaklar atıl tutulmakta, ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülmektedir*” (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012, s.4).

Diğer yandan Aren (2008) eksik istihdam ile aşağıdaki bilgileri paylaşmaktadır:

Kronik (devamlı) düşük istihdam ya da aynı şey demek olan kronik işsizlik, daha çok ekonomileri az gelişmiş ülkelerde önemli bir olaydır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu ülkelerde işsizlik insanların tamamıyla işsiz kalmalarından çok, az çalışmaları biçiminde dışa vurur. Bu tür işsizliğe gizli işsizlik denmektedir.(gizli işsizliğin tanımı şöyledir: üretim teknolojisi sabit kalma koşulu ile, herhangi bir üretim kolunda çalışmakta olan insanların bir kısmı buradan alındıkları taktirde üretim hacminde hiçbir azalma olmayacaksa, o faaliyet kolunda gizli işsizlik var demektir.) Gizli işsizliğin nedeni, devrevi işsizlikten farklı olarak, yalnız talep yetersizliği değil, daha çok, fiziki çalışma olanaklarının, diğer bir deyişle sermaye donanımının yetersiz oluşudur (s. 31).

Hâlihazırda çalıştığı işinde veya başka işte çalışabilir olduğu halde haftalık 40 saatten daha az çalışanların eksik istihdamda olduğu kabul edilmektedir. Eğitim ve vasıflarına uygun olmayan işlerde istihdam edilenlerle çalıştığı halde aldıkları ücretlerin yetersizliği, çalıştıkları işte mutlu olmama gibi nedenlerle çalıştıkları işi değiştirmek istediği için iş arayan kişiler de eksik istihdamdadırlar.(Murat, 2007)

4.1.1.3. Tam İstihdam:

Tam istihdam; cari ücret düzeyinde, çalışmak isteyen ve herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyidir. Gerçek hayatta böyle bir durum, iş arayanlardan daha çok (ya da tam o kadar) boş yer bulunması biçiminde karşımıza çıkar. Yani bir miktar insanın işsiz kalması tam istihdamda halinde olabilmektedir (Aren, 2008). İsteyen herkesin istedikleri an itibariyle işbaşı yapabildiği, cari fiyat düzeyinde işsiz kalmadıkları ve istihdama katıldıkları istihdam türüdür. Ancak, tam istihdam düzeyindeki bir ekonomide bile %2 veya %3 gibi az oranlarda işsizlik görülmesi mümkün olabilmektedir ki bu orana “doğal işsizlik oranı” denir. Tam istihdam durumu için önemli olan, açık iş yeri sayısının o anda iş arayanlardan daha fazla olmasıdır. (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012).

“Tam istihdamı, “işgücünün istihdam hacmine eşit olduğu ekonomik durum”, “makro düzeyde toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzına eşit olduğu ekonomik durum “ ve “çalışma arzu ve yeteneğinde olan kimselerin topluca üretime katılabildikleri ekonomik durum” olarak çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür” (Unay aktaran Gül ve ark. , 2009, s. 10).

Tam istihdam, ne istihdam hacmi ne de reel milli gelir bakımından sabit bir düzey olarak düşünülmemelidir. Nüfus hemen hemen her ülkede çoğalmakta ve ayrıca çalışmak isteyen işgücü oranı da artmaktadır. Ekonomide kendine yer arayan yeni emek faktörü için tam istihdamın sağlanması ve sürdürülmesi, ancak istihdam hacminin devamlı olarak geliştirilmesiyle olanaklıdır. (Gül ve ark. ,2009)

Özsabuncuoğlu ve Direkçi (2012) tam istihdam konusunu aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide, mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve doğal kaynakları da tamamen üretime katılmış durumdadır. Böylece, ekonominin mevcut üretim potansiyelinden tamamen yararlanılmakta ve atıl(boşta, çalışmayan) kapasite bulunmamaktadır (s.3).

Tam istihdam kavramı, stabil bir kavram değildir. Dinamik bir hal içindedir. Tam istihdamda dengeye gelen bir ekonomi, yıllara göre artan işgücüne, teknolojiye sağlanan ilerlemeler ve verimlilik artışlarına göre değişebilen bir kavramdır. Dolayısıyla tam istihdam düzeyi değişebilecektir.

Ülkeler diğer taraftan yakalanan tam istihdamın düzeyinin sürdürülmesi için yapılan yatırımlar, ülkenin sermaye donanımını sürekli arttıracaktır. Sermaye donanımının artması ve teknolojiye ilerlemelerden dolayı aynı zamanda verimlerinin de yükselmesi, tam istihdam düzeyinde reel milli gelirinde sürekli artmasına neden olacaktır (Aren, 2008).

Tam istihdam düzeyinden sapmamak adına yapılan yatırımlar devamlı olarak yeni iş sahaları açacak ve işgücüne yeni katılan herkese iş olanakları sağlayacaktır.

4.1.1.4. Aşırı İstihdam

Aşırı istihdam da ekonomi, eksik istihdam koşullarının tam tersi bir durumda bulunur (Eyüboğlu, 2003). “ *Ulusal ekonomideki işgücünün veya bütün kaynakların tümü tam çalışmada olduğu halde, yine de işgücüne ve diğer kaynaklara talep devam ediyor ise; böyle bir ekonominin “aşırı istihdam” durumu içinde olduğu söylenebilir*” (Kasnakoğlu, 2001, s. 63). Diğer bir deyişle “*kullanılan üretim faktörleri tam istihdam durumunda olmasına rağmen, üretim mal ve hizmet miktarı toplamı talebi karşılamıyorsa, aşırı istihdamdan söz edilir*”(Gül ve ark. ,2009, s. 13).

Özsabuncuoğlu ve Direkçi (2012) ekonominin aşırı istihdam durumunu aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Aşırı istihdam, bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet miktarlarının, toplam talebi karşılayamaması durumudur. Bu durumda istihdam hacmi arttırılmadığı için kısa dönemde toplam reel hâsılanın arttırılması da imkânsızdır. Üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artar. Ancak, bu sürekli olmayacağı için kısa bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir (s. 4).

Aşırı İstihdama örnek vermek gerekirse 2. Dünya Savaşı sonrasında topyekûn büyük bir yapılanmaya giden Almanya emek faktörünü nedeniyle aşırı istihdam durumuna düşmüştür. Yetersiz kalan emek faktörünü başka ülkelerden temin yolunu seçerek konuk işçiler istihdam etmişlerdir.

Aşırı istihdam sonucunda, üretim kaynaklarına olan talep artacak ve bu talep cari fiyat düzeyini yukarı yönlü hareket ettirecektir. Yani “*aşırı istihdam durumunda bulunan bir ekonomide enflasyonist baskısının ortaya çıkması olası bir durumdur. Çünkü toplam talebin, toplam arzdan fazla olması fiyatların yukarı çıkmasını sağlayacaktır. Meydana gelen bu enflasyona “talep enflasyonu” denmektedir*” (Gül ve ark. ,2009, s. 13).

4.2. İşsizlik Kavramı ve Türleri

İşsizlik, ekonomide eksik istihdamın emek boyutunu işsizlik temsil eder. Eksik istihdamda, üretim faktörleri ekonomide yeterince etkin kullanılamamakta ve kaynaklar atıl kalmaktadır. “*Bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının kullanılmaması eksik istihdam durumunu ifade ediyordu. Bu eksik istihdam durumunda emek faktörünün üretim dışında kalmasıyla ortaya çıkan duruma da işsizlik denilmektedir*” (Gül ve ark. , 2009, s. 14). Diğer bir deyişle İnsan gücünün ve emeğinin, her ne sebeple olursa olsun zaman bağlamında israfi ve atıl kalması işsizlik olarak ifade edilebilir (Gök,2004). İşsizliğin diğer bir kavramsal açıklaması da “*çalışma çağında ve arzusunda olan ve çalışmaya engel bir özrü bulunmayan kişilerin iş bulamaması durumudur*” (Seyitoğlu, 1999, s. 294). İşsizliğin tanımını kavramsal olarak biraz daha genişletmemiz gerekirse “*çalışma arzusunda ve gücünde olan ve cari ücretten çalışmaya razı olmasına rağmen iş bulamayan işgücünün varlığı*” (Yıldırım ve Karaman, 2001, s. 308) biçiminde açıklayabiliriz. Teorik anlamda ise; “*toplam arz ve talep eğrilerinin birbirlerini kestikleri noktada olacak denge istihdamı iş arayanların tam sayısı ile arada bir boşluk oluşturmuş ise ekonomide eksik istihdam vardır. Tam istihdam ile fiili istihdam arasındaki boşluk işsizliği belirtir*” (Gül ve ark. ,2009, s. 14).

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkılırsa “*İşsizlik, çalışmak isteyip de iş bulamadığı için çalışamayan çalışma çağındaki nüfusun, nedeni kendileri olan bir*

becerisizlik olmayıp, ekonomi yönetiminde söz sahibi olanların bir beceriksizliği olan toplumsal merkezli bir olgudur”(Gül ve ark., 2009, s. 14) denilebilir.

Bir ülkede ekonomik düzenin düzgün v etkin şekilde çalışıp çalışmadığı, geçerli cari ücret karşılığı çalışmak isteyen herkese iş temin edilip edilemediği ile ölçülür (Güney, 2010). Etkin ve tam anlamıyla düzgün işleyen bir ekonomide cari fiyat düzeyinde normal şartlar altında çalışmak isteyen herkesin iş bulacağı varsayılır. Çalışmak istemeyen ve kendi özgür iradeleriyle işsiz kalan bireyler bu konuya dâhil değildir. Bu tip işsizlik bireylerin kendi istekleriyle işsiz kalmaları sonucu oluşmaktadır. İşsizlik ile ilgili tanımlar genel olarak birbirine benzemektedir. Ancak önemli olan işsizliğin sebeplerini ortaya çıkaran işsizlik türleridir. İşsizlik türlerini iyi incelenmesi ve ayrıntılarıyla sorunlar ortaya dökülmesi ekonominin emek faktörü cephesinde yaşanan aksaklıkların giderilmesinde yardımcı olacaktır. Bunun için İşsizlik, uluslararası standartlara göre kriterlere ayrılmıştır.

Bunlar Özşabuncuoğlu ve Direkçi tarafından aşağıda açıklanmıştır:

İşsizliğin uluslararası standart tanımı üç kritere dayanır:

- İşi olmama,
- İşbaşı yapmaya hazır olma
- İş arıyor olma kriterleri.

Kişinin işsiz sayılabilmesi için bu kriterlerin üçüne de aynı anda uyması gerekir. (Özşabuncuoğlu ve Direkçi, 2012, s. 5).

Diğer yandan ülkemizde var olan kurumlar da bu kriterleri kullanmakta ve araştırmalar yapılırken bu kriterler doğrultusunda sonuçlar açıklanmaktadır.

“Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) işsizliğin ölçümünde; ILO’ nun ‘‘iş yok’’, ‘‘ iş arıyor’’ ve ‘‘ işe başlamaya hazır’’ dan oluşan 3 temel kriterini kullanmaktadır”(Işığışok, 2011, s.28).

Türkiye İş Kurumu'na yapılan tanıma göre; kurumun kendi envanterinde ki iş bekleyenlerden (kayıtlı işgücü), yalnız belli bir işte ve işyerinde çalışmak arzusunda olan ve diğer iş yerlerinde sağlanabilecek iş imkânlarını kabul etmeyeceklerini bildirmiş bulunanlar, bir iş varken daha elverişli ve cazip işleri seçmeyi isteyenler ve emeklilerden iş arayanların ay sonlarında ayıklanarak toplam kişi sayısından düşürülmesinden sonra geri kalanlar işsiz sayılmaktadır (Aktürk, aktaran: Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012).

İşsizlik; her ne kadar ülkelerin kendi sosyo-ekonomik yapılarına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklı nedenlerle ortaya çıksa ve farklı sonuçlara yol açsa da genel olarak iki temel kavrama dayanır. Birincisi talep eksikliği, ikinci olarak da emek arzı ile talebi arasındaki uyumsuzluklar, ya da emek pazarının organizasyon bozukluklarıdır (Erarşlan, 2010).

“İşsizlik olgusu, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin uğraştığı en önemli sosyal sorunların başında gelmektedir. Ülkeler özellikle 1980’lerden itibaren teknolojik olarak gelişirken, buna bağlı olarak üretim sistemleri de değişmiş ve işgücünün bu gelişmelere ayak uydurması zorlaşmıştır” (Güney, 2010, s. 239). Küreselleşme ile yaşanan serbestleşme ve ekonomilerin sosyal politikaları öncü politikalarından çıkarması, emek piyasasının zaten savunmasız iken daha çok savunmasız kalmasına sebep olmuştur. Kapitalist ekonomi politikaları uygulayan ülkeler, art arda yaşadıkları krizlerin ardından uyguladıkları ‘istikrar politikaları’ işsizliğin artma eğilimini tetiklemiştir.

“Özellikle de az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde ticaretin serbestleşmesi ile birlikte, 1990’larda yaşanan krizler de göstermiştir ki, ülkelerin ekonomik duyarlılık ve mali kırılganlıkları artmış, krizler ciddi yoksullaşmaya neden olmuştur”(Tireli, 2009, s. 48). Nitekim Güney (2010)’e göre; *“Küreselleşmeyle birlikte 1980’lerden itibaren uygulanan ekonomik politikalar, özelleştirmeler, sendikaların güçsüzleşmesi, çokuluslu şirketlerin ucuz işgücü arayışında olması gibi etmenler yüzünden tüm dünyada işsizlik oldukça önemli bir sorun haline gelmiştir”* (s.239).

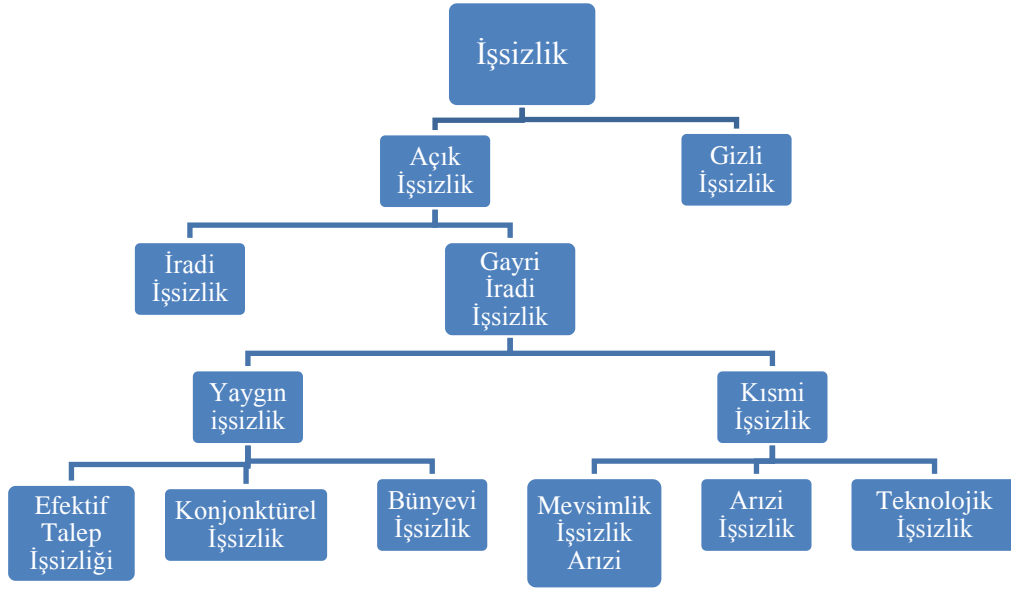
Son 30 yılda enflasyonu düşürmek, bütçe açıklarını kapatmak ve ekonomik istikrar için uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile IMF' in uyum programları geliştirmekte olan ülke ekonomilerine daralma, işsizlik oranında artış ve yoksulluk getirmiştir. Küreselleşme sürecinin örnek ülkesi olarak gösterilen Güney Kore'de ILO verilerine göre; 1990 yılında %2,5 olan işsizlik oranı, 1998'de %7,1 olmuştur (Sertlek, 2002). *“TÜİK verilerine göre ülkemizde 1999 yılında işsizlik oranı eksik istihdamla birlikte %21,9 iken, 2001 Şubatında yaşanan kriz sonrası bu oranın %30'u geçtiği söylenebilir”* (Demiral vd. aktaran Tireli, 2009, s. 49).

Son yıllarda işsizlik oranlarının bu denli fazla olması, hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkelerin ekonomilerine ciddi zararlar vermektedir. Ancak zararın büyük kısmını işsiz ve gelirsiz kalan bireyler görmektedir. İşsizlik, toplumu oluşturan bireyler üzerinde kalıcı ve ciddi sorunlara neden olmaktadır. İşsizlik oranının artması üretime katılmayan işgücü sayısının artmasına ve üretken insanların tüketici konumuna düşmesine de yol açacaktır. Bu durum iktisadi büyüme ve kalkınmayı yavaşlatacaktır(Gül ve ark. , 2009).

4.3. İşsizlik Türleri

İşsizliğin daha iyi irdelenebilmesi ve ekonominin sorunlarının daha iyi analiz edilebilmesi için işsizliğin türlerini ve oluşum nedenlerini iyi bilmek gerekir. Nitekim sorunların çözümleri, sorunları tanımlamaktan ve analiz etmekten geçmektedir. Bu nedenle işsizlik, sorunlar bağlamında türlere ayrılmıştır.

İşsizlik, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, etnik köken gibi çeşitli kişisel karakteristiklere göre bir gruplandırma yapılabileceği gibi coğrafi dağılıma, mesleklere ve işsizliğin süresine ve nedenine göre de sınıflandırma yoluna gidilebilir (Bozdağlıoğlu, 2009). Ancak genel olarak işsizlik ikiye ayrılır. İşsizlik türlerine ait bu ayrım bir şema halinde gösterilebilir (Boztepe, 2007).



Şekil 4.1: İşsizlik Türleri

Kaynak: Boztepe, Y. (2007).Türkiye’de İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Ortadan Kaldırılması İle İlgili Bir Model Oluşturulması . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE.

4.4. Açık İşsizlik

Açık işsizlik, çalışmaya arzusu ve gücü olduğu halde, var olan cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamının oluşturduğu işsiz bireyleri ifade etmektedir (Zaim,1997). “Diğer bir ifade ile, kişinin para kazanmak ve geçimini temin etmek üzere yapacağı bir işinin bulunmaması durumudur” (Gül ve ark. , 2009, s.16).

Nitekim açık işsizlik; genellikle iş olanaklarının mevcut olmayışı nedeni ile iş gücünün gönüllü olmak sızın katlanmak zorunda kaldığı boşta gezerlik olarak tanımlanmaktadır (Baştaymaz,1983). Bu bağlamda açık işsizlik; çalışma arzu ve

gücünde olup, cari ücret düzeyinde yasa, örf ve adetlerden belirlenmiş saatler içinde, aktif olarak iş arayıp ta bulunmaması karşılığında gönülsüz olarak katlanılan boşa gezerleri ifade etmektedir (Işığışık, 2011). Diğer bir kavramsal tanım ile “*İş bölümü, uzmanlaşma ve otomasyonun önemli olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkan ve iktisadi bakımdan asıl önemli olan işsizlik türüdür. Bu işsizlik türünde, şartlar ne olursa olsun çalışmak isteyen insanların kendi iradesi dışında iş bulamamalarıdır. Bunun en önemli sebebi iş gücüne olan talebin yetersizliğidir*” (Gül ve ark.,2009, s.16).

Bu tanımdan hareketle açık işsizleri ortak özelliklerini

- Belirli bir yaş grubunda olmak,
- Belirli bir süre çalışma gücünde olduğu halde gönüllü olmaksızın çalışmamak,
- Bu süre içinde çalışma isteğinde olup olarak iş aramak ve

Bu süre içinde bireyin kendi emeği ile gelir elde edememek olarak sıralanabilir (Baştaymaz,1983).

Açık işsizliğin nedenlerinin çeşitlilik arz etmesi çok sayıda alt türün varlığına yol açar (Ayvaz, 1990). Nedenler arasında kişiden kişiye değişen farklılıklar olduğu gibi, işsiz kalınan süreler, sektörler ve alan bakımından da farklılıklar bulunur. Bu nedenle Açık İşsizlik tek bir grupta ele alınabilecek bir yapıya sahip değildir (Serter, 1993).

4.4.1 İradi İşsizlik

İradi işsizlik, bireylerin kendi hür iradeleri ile işsiz kalmalarını ifade eden durumdur. Diğer bir ifade ile “*Liberal ekonomilere özgü olan bu işsizlik türü geçerli ücret ve koşullarda çalışmak istemeyenlerin neden olduğu işsizliktir. Bireyler ya tembel olduklarından ya geçerli ücret düzeyini ve koşullarını kendi niteliklerine uygun bulmadıklarından ya da gelir gereksinimi duymadıklarından çalışmamayı yeğleyebilirler*”(Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012, s. 5). İradi şekilde işsiz kalan bireyler, cari ücretle istedikleri anda iş bulabileceklerdir. Ancak işsiz kalmaya razı

oldukları için beklemeyi ve daha yüksek düzeyde ücretle emeklerini sarf etmek isterler.

Başka bir kavramsal tanıma göre iradi işsizlik “*cari ücretten daha yüksek bir ücret istendiği ya da var olandan daha iyi iş koşulları arandığı için bulunmaması halidir. İradi işsizliği gerçek bir işsizlik sayamayız, çünkü bu gibi işsizler, yürürlükteki koşulları razı gösterdikleri takdirde hemen iş bulabileceklerdir*” (Aren, 2008, s. 36).

Bireylerin iradi işsizlik durumları birçok parametreye göre bağlıdır. Bireyin ruh hali, öğrenimi, iş doyumunu, emeği karşılığında alacağı ücret, fiziksel ve mental özellikleri sonucu işsizlik başlayabilir.

Bireyin İradi işsizliğinin nedenleri (Eyüpoğlu, 2003):

- Hiçbir zaman aktif şekilde iş aramıyor olabilir.
- İşin kendisine uygun bir iş olmadığını düşünebilir.
- Kendisine arzu ettiği ücretten ya da hak ettiği ücretin verilmeyeceğini düşünebilir.
- Çalışmayı istemeyebilir.

Herhangi bir kişinin çalışmaktan kaçması, kaçınması, verilen işte mutlu olmayacağına inanması verilen işi beğenmemesi, ücreti az bulduğu için işi kabul etmemesi ve benzeri olaylar tarafından yaratılır (Boztepe, 2007). İradi işsizlik “*Sosyal yapıya ve bireyden bireye farklılık gösterir. Kısaca gönüllü işsizliktir. Bu gruba uzun süre iş arayıp bulamayan ve iş aramaktan vazgeçen, cesareti kırılmış işsizlerde dâhil edilebilir*”(Erarslan, 2010, s.13).

4.4.2. Gayri İradi İşsizlik

Cari ücret düzeyinde çalışmayı kabul edip iş bulamayan insana gayri iradi (iradi olmayan) işsiz denir. Gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerdeki gizli işsizlik, devrevi bunalımların neden olduğu konjonktürel işsizlik ve teknolojik ilerlemelerin neden olduğu teknolojik işsizlikler gayri iradi işsizliğin çeşitleridir. Bu tür işsizliğin nedeni, ya sadece talep yetersizliği ya da hem talep hem sermaye donanımının

yetersizliğidir (Aren, 2008).

Özsabuncuoğlu ve Direkçi' ye göre gayri iradi işsizlik aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

Çalışabilir işgücünün geçerli ücret ve çalışma koşulları altında çalışmak istediği halde geçici veya sürekli olarak çalışabilecekleri işyeri bulamamaları durumudur. Bu işsizlik türü işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkmaktadır. Klasik ekolden iktisatçılar, bu tür işsizliği kabul etmemişlerdir. İşsizliğin irade dışı bir olay olduğunu Keynes kendi kuramında ileri sürmüştür. İrade dışı işsizlik üretim kapasitesinin yetersizliğinden, konjonktürel dalgalanmalardan ve yapısal değişmelerden kaynaklanabilir. Keynes'e kuramına göre, gayri iradi işsizliğin en önemli nedenlerinden biri piyasadaki talep yetersizliğidir. (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012, s. 5)

J. M. Keynes, İşsizliğin daha çok gayri iradi bir olay olduğu öne sürer (Gül ve ark. , 2009). Gayri iradi işsizlik, işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri düzeyde olduğu toplumlarda sık sık ortaya çıkan ve ekonomik iradi işsizliğin aksine, işsiz kalan kimse isteyerek işsiz duruma düşmüş olmadığından, bu durumdan kurtulması da yine kendi çabalarına bağlı değildir. Kendi çabalarıyla iş bulmaları o anki ekonomik konjonktüre nazaran zordur. Ülkedeki ekonomik koşullar, kişilerin cari ücret düzeyine ve iş koşullarına razı olsalar bile iş bulamamaktadırlar (Gül ve ark. , 2009).

4.4.2.1. Geçici İşsizlik

Bu işsizlik türü kısmen gönüllü, kısmen de gönülsüzdür. İş ve yer değiştirmeler gibi geçici nedenlere dayanır ve ekonominin bütünü etkilenmez. İşgücündeki emeğin, piyasaının iyi organize edilmemiş olması, işgücü piyasasındaki bilgi eksiklikleri, işgücünün mobilite eksikliği, üretim girdilerinin zamanında sağlanamaması, çalışabilir nüfusa yeni işgücü katılımlar, yeteneklerine uygun işyeri bulamayıp, daha iyi koşullarda iş bulabilmek umuduyla işlerini bırakanlar gibi nedenlere bağlanabilir (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012).

4.4.1.2. Mevsimlik İşsizlik

Ekonomik etkinlikler mevsimlik dalgalanmalar gösterebilir. Çalışma olanaklarının arttığı mevsimlerde istihdam düzeyi yükselir, azaldığı mevsimlerde istihdam düzeyi düşer. Mevsimlik işsizlik en belirgin şekilde tarım kesiminde görülmektedir. İnşaat ve turizm sektörlerinde de mevsime bağlı işsizlik görülmektedir. Mevsimlik işsizlik doğal nedenlerin yanında, ulusal ve dini bayramlar gibi sosyal nedenlerle de olabilir (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012).

Mevsimlik işsizlik, esas olarak, gayri iradi bir işsizlik türü olmakla beraber, varlığı üretimin teknik koşullarına bağlı olduğu için, konumuz bakımından önem taşımamakta ve ihmal edilmiş bulunmaktadır (Aren, 2008).

4.4.2.3. Konjonktürel İşsizlik

“Piyasa ekonomilerinde ekonomik etkinlikler zaman içinde dalgalanır. Bu dalgalanmanın sonucu duraklama ve bunalım dönemlerinde ortaya çıkan işsizliğe konjonktürel işsizlik denir. Konjonktürel işsizlik, efektif talebin ekonominin üretim hacmine göre düşük düzeyde kalmasının bir sonucudur” (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012, s. 6). Bu işsizlik türü, ekonomik yaşamın hep aynı etkinlik düzeyini sürdüremeyip; dönüp gelen dalgalanmalar göstermesinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu dalgalanmaların çöküş dönemlerinde, büyük işgücü kitleleri işsiz kalabilmekte ve bu işsizlik dönemleri, ekonominin eski düzeye çıkması uzun zaman alırsa işsizlik uzun sayılabilecek bir zaman sürebilmektedir(Gül ve ark. ,2009).

“Devri işsizlik,” “devresel işsizlik” veya “talep yetersizliği işsizliği” adı da verilen konjonktürel işsizlik; ekonomik düzende gelişen dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan bir işsizlik türüdür (Koray aktaran Işığışok, 2011). *“Konjonktürel işsizlik; piyasa ekonomilerinde ekonomik faaliyetlerindeki dönemsel dalgalanmaların yarattığı bir işsizlik türü olarak da tanımlanmaktadır”* (Gündoğan ve Biçerli aktaran Işığışok, 2011, s. 79).

Gündoğan ve Biçerli' ye göre konjonktürel işsizliğin nedeni ve ekonomiye göre durumu aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

Nitekim belirli bir dönemde ekonomi de üretilen mal ve hizmetlere olan talebin düşmesi veya yetersiz kalması, bu mal ve hizmetlerin üretimini de düşürmekte; daha düşük üretim daha az sayıda iş gücü kullanılmasını gerektireceğinden ekonomik yapıda meydana gelen dalgalanma konjonktürel işsizliğe yol açmaktadır. Bu bağlamda ekonominin daralma dönemlerinde artan konjonktürel işsizlik, ekonominin genişleme dönemlerinde ise; toplam talebe bağlı olarak azalmaktadır (Gündoğan ve Biçerli, aktaran: Işığıçok, 2011, s. 79).

Buradan da anlaşılacağı üzere ekonominin canlı ve hareketli olduğu genişleme zamanlarında konjonktürel işsizlik azalma eğilimine girmektedir. Bu tür işsizliği azaltmak için ekonomide genişleyici politikalar dikkatli bir şekilde uygulanabilmektedir.

4.4.2.4. Yapısal İşsizlik

Bu işsizlik ekonominin yapısal özelliklerinden ve talep yapısındaki değişmelerden ileri gelen bir işsizlik türüdür. İnsan gücünün makine ile ikamesinin veya talepteki kaymanın neden olduğu işsizlik, ekonomi içindeki politikalardan veya ani gelişen teknik ve teknolojik nedenlerden ileri gelir. Bazen politik ve doğal öğeler gibi ekonomi dışı nedenlerle ekonominin kapasitesinde meydana gelen daralmalar veya işgücü arzındaki ani artışlar da işsizliğe neden olabilir. Yapısal işsizlik gelişmekte olan ülkelerde, emek öğesini etkin kullanacak üretim araçları kapasitesinin olmayışı nedeniyle daha çok görölmektedir. (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012)

“Bir ekonomide yapısal değişmeler sürecinde, bir kısım endüstrilerde, işgücü kategorilerinde ve bölgelerde gerilme olurken, diğerleri gelişmektedir. Sonuç olarak, daralan sektörlerdeki işgücü arz fazlası ve genişleyen sektörlerdeki işgücü talep fazlası ile bir dengesizlik hali ortaya çıkmaktadır”(Gül ve ark. ,2009, s.18).

Yapısal işsizliğin nedenleri arasında;

- Ekonomik büyüme ve gelişmeler, endüstriyel ve teknolojik gelişmeler
- Hükümetlerin izlediği sektörel, endüstriyel ve bölgesel politikalar oluşturur (Parasız, aktaran: Gül ve ark. , 2009).

Yapısal işsizlik daha çok, az gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Bu ülkelerde özellikle sermaye yetersizliğinin doğurduğu işsizliktir. (Gül ve ark. , 2009)

Gelişmekte ve az gelişmiş olan ülke ekonomilerinde üretim kapasitelerinin, nüfusa oranla az ve sınırlı kalmasından ötürü oluşan işsizliktir.

Genel ekonomik yapıdan ve politikalarından kaynaklanan bir işsizlik türü olmakla beraber, nüfus artışı ile birlikte artan işgücünü bas edebilecek ve üretimi artıracak yapısal değişimlerin ve politikaların gerçekleştirilmemesi durumunda ortaya çıkan devamlı bir işsizliktir(Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007).

Teknolojinin gelişmesi ve değişmesi de yapısal işsizliğe neden olmaktadır. Üretimde emeğin yerine makine veya yeni bir teknolojik teknik ikame edilmesi nedeniyle ortaya çıkan işsizliğe teknolojik işsizlik denir. Yani makinenin insan emeğinin yerine geçecek bir kısım emek sahiplerini işsiz ve atıl durumda bırakmasına kavramına teknolojik işsizlik denilmektedir(Pekin,2007). “*Her ekonomi sürekli bir değişim içerisindedir. Her ülkede gerek tarım sektöründe gerekse endüstriyel sektörde ekonomideki sermaye birikimine paralel olarak, verimi artırıcı sermaye yoğun teknolojiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır*”(Gül ve ark. ,2009, s. 20).

Özşabuncuoğlu ve Direkçi (2012)’ ye göre yapısal işsizlik aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

Yeni tekniklerin, makinelerin kullanılması ve böylece insan gücünün yerini makinelerin alması teknolojik işsizliktir. Yeni teknolojinin girdiği kesimlerde üretim artarken, bu kesimde çalışanlar işsiz durumuna gelir ve bu kesimden diğer kesimlere doğru emek akımı başlar. Bu nedenle, teknolojik işsizliğe aynı zamanda yapısal işsizlik de denir. Ancak, teknolojik gelişme kısa dönemde istihdam azaltıcı, uzun dönemde ise istihdam yaratıcı bir rol oynar. Uzun dönemde yan çalışma kolları ortaya çıkmakta ve işgücünü yeniden kullanma olanakları doğmaktadır(s. 6).

Yapısal işsizliğe günümüzde daha çok rastlanmaktadır. Çünkü teknolojik ilerlemeler, bazı sektör veya işkollarının demode olmasına sebep olmaktadır. bu sektörlere olan girişimlerin azalması o sektörde meslek edinmiş bireylerin işsiz kalmasına neden olmaktadır.

4.5. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik; bir kişinin açık bir şekilde işsiz görünmemesine rağmen gerçekte üretime hiçbir katkısının olmaması durumudur(Yıldırım ve ark. , 2006). İşsizlik türleri içinde diğerlerinden nitelik itibari ile farklı bir biçim gösteren gizli işsizlik, aslı itibariyle işsizliğin bir türü olmasına rağmen bu tür işsizliğin ortaya çıkmasında talep yetersizliği yanında, ülkede sermayenin az ve organizasyonun bozuk olması gibi yapısal sorunlar da rol oynamaktadır. (Gül ve ark. , 2009)

Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu' na göre gizli işsizlik aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

Gizli işsizlik olgusunda açık işsizlikten farklı olarak bireyin bir işi vardır ve birey teknik olarak işsiz değildir. Ancak bireyin toplam üretime katkısı ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bu nedenle bu tür çalışıyor görünen birey veya bireylerin o iş alanından çekilmeleri halinde üretim düzeyinde bir değişiklik ortaya çıkmaz (aktaran Işığık, 2011, s. 88)

Diğer bir deyiş ile çalışanların, çalışıyor gibi görünmekle birlikte; ellerinde olan veya olmayan nedenlerle üretime katkıları olmadan veya az verimle çalışmaları (Korkmaz ve Mahiroğulları,2007) olarak tanımlanabilir.

Korkmaz ve Mahiroğulları gizli işsizliği bir örnekle aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Yine gizli işsizlik; üretim teknolojisi sabit kalmak koşuluyla herhangi bir üretim aşamasında bulunan iş gücünün bir bölümünün üretim dışına alınması durumunda; üretim hacminde bir azalma söz konusu oluyorsa, gizli işsizlikten söz edilebilir şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu bağlamda gizli işsizlik olgusu bir örnekten yola çıkılarak da açıklanabilir. Örneğin 20 işçinin istihdam

edildiği bir işletmede, üretim teknolojisi değiştirilmek sizin, istihdam edilen işçilerin bir kısmı işten çıkarıldığında; geri kalan işçilerle önceki düzey bölüm miktarda üretim yapılabilirse; bu işletmede aşırı istihdam ve gizli işsizlik sorunu vardır denir. Bu bakımdan gizli işsizlik olgusunun varlığı halinde; fiilen ‘‘ işsizim’’ diyerek iş arayan kimse yoktur ancak yapılan işlerde düşük verimlilik, dolayısıyla marjinal verimliliğin sıfır ya da sıfıra yakın hatta bazı durumlarda bile olabilmekte; işletmenin istihdam ettiği bir kısım iş gücü işten çıkarıldığında ise üretim artışı bile sağlanabilmektedir (aktaran: Işığışık, 2011, s. 88)

Herhangi bir ekonomi aktivitesinde, bir bölüm emeğin çekilmesiyle toplam üretim çıktısında hiçbir değişme olmuyorsa burada gizli işsizlik olgusu ortaya çıkar. Emek ögesi çalışır ve üretir görüldüğü halde, gerçekte elde edilmesi gereken verimliliğin altında çalışmaktadır. Bir ekonomide gizli işsizliğin nedeni, daha çok emek ögesi artışına uygun üretim kapasitesinin yaratılmaması ve organizasyon yetersizliğidir. Bu durum tarım sektöründe aile bireylerinin aynı arazide çalışıyor gözükmelerine rağmen, gerçekte sadece bazı bireylerin çalıştığı (örneğin kadınların) şeklinde görülür. (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012)

4.6. İşsizliğin, Ülke ekonomisi, Birey ve Toplum Üzerindeki Etkileri

İşsizlik, özellikle gelir kaybı bağlamında işsiz birey açısından kendisinin ve ailesin asgari düzeyde geçimini sağlaması ile çok önemli bir meseledir. İşsiz birey açısından işsizlik, çok sıkıntılı bir süreçtir. İşsiz birey üretim sürecine katılmadığı gibi topluma ve ekonomiye de maliyet yükler.

Diğer yandan İşsizlik, hem ekonomik hem de sosyal etkileri bakımından Türkiye ekonomisinin her dönemde en önemli sorunlarından biri olma özelliği göstermiştir. Bir ülkedeki işsizlik sorunu ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik pek çok soruna yol açabilmektedir. İşsizlik, toplam üretim ve refah kaybı yanında suç, şiddet ve birçok toplumsal olaylarının perde arkasında durmaktadır(Akçacı ve Özçalıcı, 2012).

İş sahibi olmak, birey için günlük bir uğraş gibi normal bir kavramdır. Birey, yemek içmek gibi sıradan şekilde çalışır ve uğraş verir. Bu uğraş sonunda üretime katkı sağlar ve kendini olumlu hisseder. Emeğinin karşılığında aldığı ücret ile hayatını onurlu bir şekilde sürdürür. Bir işte çalışmak, insan hayatı için sıradan ve bir o kadar önemli bir kavramdır. İnsanın üretme ve kazanma hakkını elde edememesi, atıl vaziyette kalarak ruhsal anlamda çökmesine zemin hazırlar. Bireyin çökmesi domino etkisi yaparak tüm topluma sirayet eder.

İnsanın sağlıklı ve mutlu yaşaması basit gereksinimlerin karşılanmasıyla olasıdır. Gereksinimlerin karşılanması ise öncelikle insanın çalışması ve emeğinin karşılığında ücret alması ile sağlanabilir. Diğer bir deyişle insanın mutlu ve gönençli olmasının ön koşulu; yetenekleri doğrultusunda, hoşnutlukla çalışabileceği ve bu çalışma karşılığında alacağı ücretle gereksinimlerini karşılayacağı bir iş sahibi olmasıdır(Kocacık, 2000).

Cengiz ve Şahin işsizliğin olası bazı sonuçlarını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

İşsizlik olgusunun ekonomik ve sosyal maliyetleri bireysel ve toplumsal anlamda ele alınabilir. Bireysel anlamda işsizlik; kişilerin sağlık, barınma ve gıda gibi parasal yükümlülüklerini yerine getirmelerinde zorlanmalarına yol açmaktadır. Toplumsal olarak ise; önemli bir üretim kaynağının eksik kullanımı nedeniyle üretim ve refah kaybına yol açmaktadır. Toplumsal anlamda şiddet ve terör gibi sorunsalların temelinde yüksek işsizlik yer almaktadır (aktaran Akçacı ve Özçalıcı, 2012, s. 162)

Diğer yandan ekonomilerdeki işsizlik oranı, özellikle de yüksek olduğunda ekonomi için endişe duyulan son derece önemli bir göstergedir. Bu konuda endişe duyulmasına neden olan çeşitli nedenler vardır (Biçerli aktaran Işığışık, 2011)

- İşsizlik oranı, ekonominin konjonktürel performansını gösterir.
- İşsizlik oranı, ekonomik etkinliğin ve canlılığın göstergesidir.
- İşsizlik oranı, bir ekonomik ve sosyal anlamda sıkıntı göstergesidir.

Nitekim işsizlik oranında meydana gelen bir düşüş, ekonomide üretim ve satış düzeylerinin yükseldiği gösterirken; aksine işsizlik oranında meydana gelen artış ise; üretim ve satışların azaldığını göstermektedir (Işığışok, 2011).

İşsizlik oranının bir sıkıntı göstergesi olması, işsiz kalan süre ve yüklediği maliyetler ile yakından ilgili bulunmaktadır. İşsizliğin hem bireye, hem ailesine, hem de topluma ciddi anlamda maliyetler yüklediği bilinmekte; işsiz kalan süreler uzadıkça yüklenen maliyetlerde artan oranda artmaktadır (Işığışok, 2011).

Beveridge (1944) yayımladığı “ *Full Employment in a Free Society*” adlı ünlü eserinde daha o tarihlerde, işsizliğe ilişkin görüşlerini böyle belirtmiştir;

İşsizliğin yarattığı en büyük kötülük tam istihdam haline nazaran bizim kaybetmiş bulunduğumuz ilave maddi refah değildir. İşsizlikten doğan iki büyük kötülük/tehlike vardır. Bunlardan ilki; işsizliğin, işsiz kalan bireyde faydasız, işe yarmayan, arzu edilmeyen insan olduğu hissini yaratması; ikincisi ise; işsizliğin insanların hayatına korkuyu getirmesidir ki, bu korkudan da nefret doğar (aktaran: Işığışok, 2011, s. 41)

Nitekim Utah Üniversitesi’nde Mary Merva tarafından yapılmış olan geniş çaplı kriminal suçlar ve işsizlik arasındaki araştırmasında işsizlik oranlarının artışı suçların işlenmesine sebep olduğunu belirtmiştir.

Merva, 1976-1990 yılları arasında, belirlenmiş 30 büyük şehrin verileri ışığında bir araştırma ile işsizliğin sonuçlarını incelemiş ve araştırma sonucunda; ulusal işsizlik oranındaki her % 1’lik artışın cinayet oranlarını %6,7, ateşli silahlarla vurulma sonucu ölümleri % 3,1, ölümcül kalp hastalıklarını %5,6, ve intiharları da % 3,4, oranında arttırdığını ortaya çıkarmıştır (Gündoğan ve Biçerli, 2003).

Raphael ve Ebmer ile İngiltere’de Lewis Ve Sloggett’ in bu konuda yaptıkları araştırmaların sonuçlarında işsizlik ve şiddet olayları arasında anlamlı ilişki yakalamışlardır.

Yine de bu konuda dikkat çeken araştırmalardan biri de Raphael ve Ebmer'in araştırmasıdır. Raphael Ve Ebmer; işsizlik oranındaki %21,1k bir düşüşün, soygun oranını %9, otomobil hırsızlığını %13, cinayet ve tecavüzü %14, saldırıyı yaklaşık %30 oranlarında azalttığını ortaya koymuştur. İngiltere'de Lewis Ve Sloggett tarafından yapılan bir başka araştırmada ise; gençler arasında işsizlik ile kalıcı psikolojik rahatsızlıklar ve intihar eğilimleri arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur. Araştırma sonucunu açıklayan Lewis ve Sloggett işsizliğin azaltılmasının intihar oranlarını da azaltabileceğini ileri sürmüşlerdir (aktaran: Işığışok, 2011, s. 44).

Ülkemiz terör olayları ele alındığında TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2013) Terör ve şiddet olayları kapsamında yaşam hakkı ihlallerini inceleme raporuna göre; *"PKK Örgütüne katılmadan önce herhangi bir işi olmayanların oranı % 78'dir. Yaklaşık her 5 kişiden 4'ünün örgüte katılmadan önce herhangi bir işi bulunmamaktadır. Örgüt üyelerinin % 71'inin ailelerinde bir tek çalışan bile bulunmamaktadır"* (s. 51). Bu bağlamda örgüte katılım işsiz kalan bireyler tarafından olmaktadır. İşsiz kalan bireyler ayrıca bir takım nedenlerin tetiklemesinden etkilenerek şiddete ve toplumsal şiddet olaylarına çalışan bireylere oranla daha meyilli olmaktadır.

Yüksel (aktaran Akçacı ve Özçalı, 2012) yaptığı araştırmada, *"işsizlerin karşılaştıkları psiko-sosyal sonuçlar ve cinsiyete göre psiko-sosyal sonuçların algılanmasındaki farklılıkları incelediği çalışmasında, işsizlik sürecinde işsizlerin sosyal, ekonomik, fizyolojik ve psikolojik durumlarının güç koşullar içinde yaşamını sürdürdüklerini göstermiştir. Çalışmadan çıkarılan sonuca göre işsizlik sürecinde işsizlerin ailesine karşı tutumlarının olumsuzlaştığı görülmüştür"*(s.164).

"Diğer taraftan bir işte çalışıyor olmak bireylerin kendilerine olan özgüvenlerinin arttırmakla kalmamakta; topluma olan aidiyet duygusunu da güçlendirmektedir. Dolayısıyla bireyler işsiz kalmakla birlikte"(Işığışok, 2011, s. 44); sadece maddi bir gelirden yoksun kalmamakta; aynı zamanda çalışma hayatının kendilerine kazandırdığı/kazandıracağı sosyalleşme sürecinin de dışında kalarak manevi yönden de yoksunluk hissetmektedirler (Gündoğan & Biçerli, 2003). Yani işsizlik, ekonomik açıdan bir gelir kaybı olarak değerlendirilirken; sosyal açıdan da bireyin kendisini yaşadığı topluma, ülkeye veya devlete ait hissedip hissetmemesi sosyal içerimle/sosyal dışlanma (Ataman,1999) kavramlarıyla değerlendirilebilir. *"Bireyin bir işte çalışması ekonomik olarak gelir elde etmenin yanında kişinin*

kendine güven ve saygı duygusunu geliştirmekte ve ona bir değer katarak topluma ait olma duygusunu güçlendirmektedir”(Ataman,2000, s.1).

İşsizliğin bireyler ve dolayısıyla toplum üzerindeki yaratacağı olası etkileri şöyle sıralanabilir (Aytaç ve Keser, 2002):

- Bireyi yaşamını idame ettirmek için gerekli olan gelirini,
- Ailesine ya da bakmakla yükümlü olduğu kişilere karşı itibarını,
- Öncelikle özgüvenini ve kendisine olan saygısını,
- Yaşamında merkezi bir role sahip olan işine, dolayısıyla çalışma arkadaşlarını ve sosyal çevresini,
- Yaşam kalitesinin en önemli unsurlarından birisi olan işini kaybetmiş olmaktadır.

“Ayrıca işsizlik, bireyi umutsuzluk, çaresizlik, gibi birçok olumsuz duyguya da sürüklemekte; bu nedenle bireyler hayatlarının anlamını yitirebildikleri gibi, kendilerine olan saygıları da azalabilmektedir ki, bu durum da bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına açık ve net bir şekilde yansımaktadır”(Işığışık, 2011, s. 45).

Mütevellioglu ve Çizel (aktaran: Akçacı & Özçalı 2012), yaptıkları alan araştırmasında, *“işsizlerin %59,5'i, işi olan yurttaşlarla eşit haklara sahip olmadığı görüşündedir. Araştırma bulguları, Türkiye’de işsiz olmanın, varlıksal güvenceden, dolayısıyla tüm haklardan yoksunluğu ifade ettiğini ortaya koymakta; diğer taraftan işsizlerin sosyal hak bilincinin ve dolayısıyla talebinin zayıflığına işaret etmektedir”*(s. 165).

Yılmaz vd. (2004), işsizlik ve toplumsal sonuçları üzerine yaptıkları çalışmaya göre;

İşsizlik ekonomik ve toplumsal bir problem olmasının yanında bireyler açısından da psikolojik sonuçları olan bir olgudur. İşsizler ekonomik ve sosyal baskıların da etkisiyle kendilerine olan güven duygularını yitirmekte, geleceğe ilişkin beklentilerde ümidin yerini alan karamsarlık, yeni

işler için yapılan başvurularda karşılaşılan olumsuz cevaplar kısır döngüyü tamamlayarak, işsiz kalan bireyde psikolojik yıkım sürecini başlatmaktadır. (aktaran: Akçacı & Özçalı, 2012, s.165).

Diğer yandan Pazarlıoğlu ve Turgutlu (2007), yaptıkları araştırmada, bireylerin bazı suç verilerinin gelir ve işsizlikle uzun dönemli denge ilişkisi ve nedensellik ilişkisine sahip olduğu tespit etmiştir. Örnek olarak Türkiye’de toplam suç, devlete karşı, kamu güvenliğine karşı, genel ahlaka karşı işlenen suçlar ile KBGSYH ve toplam işsiz sayısı arasında uzun dönemli denge ilişkisi tespit edilmiştir. Araştırmalardan anlaşılacağı üzere suç verileri ile işsizlik verileri arasında anlamlı ilişkiler görülmektedir. İşsizlik kavramı gerek ekonomi için gerekse araştırmacılar için ilgi çekici ve önemli bir sorundur. Bu sorunun çözümü için araştırmalar yapılmakta ve farklı fikirler ortaya atılmaktadır.

Nitekim Harvard Üniversitesi profesörlerinden ünlü iktisatçı ve düşünür Amartya Sen, 1997 yılında “ İşsizliğin neden olduğu 10 sorun ve olumsuzluğu” olarak tanımlanan bir görüş ortaya atmıştır.

Sen’in (aktaran: Işığçok, 2011) bu tanımlaması, günümüzde işsizliğin “ toplum ve birey üzerinde yarattığı etkileri”,dolayısıyla da “ işsizliğin önemini” özetlemesi açısından son derece dikkat çekicidir. Sen’e göre işsizliğin toplum ve birey üzerinde yarattığı etkiler, yani “ işsizliğin neden olduğu 10 sorun ve olumsuzluk “ şöyle sıralanmaktadır:

- Üretim kaybı, bütçeye külfet,
- Özgürlük kaybı, toplumsal dışlanma,
- Vasıf kaybı, entelektüel yeteneklerin zedelenmesi,
- Psikolojik etkiler,
- Ortalama ömrün kısalması,
- İsteklilik kaybı ve mesleki çıkmaz,
- Toplumsal ilişkilerde kopuş, aile yaşamında çözülme,

- Toplumlar arasında, kadın ve erkek arasında ayrışmalar,
- Toplumsal değerlerde ve sorumluluk duygusunda gerileme
- İşin örgütlemesi ve yenilik alanlarında blokajlar (s. 46).

Diğer yandan işsizlik ve işsiz kalınan süre ailede bireyler üzerinden olumsuz etkileri vardır. Nitekim Thomas' a göre; “*Son dönemlerde yapılan çalışmalar ekonomik krizlerin özellikle de erkeğin işsizliğinin aile ilişkilerinde gerginliğe neden olduğunu ortaya koymuştur*” (aktaran Kurt ve Topbaş, 2005, s. 30). İşsiz aile bireyi, işsizlik baskısı, gelir ve refah kaybı, dış baskılar ve zamanı gelen zorunlu ödemeler gibi baskılar sonucunda gerilmekte ve aile içinde gerginlikler artmaktadır. Hansen (aktaran Kurt ve Topbaş, 2005).’ e göre; “*Gerçekten de işsizlik nedenleri ile olduğu kadar sonuçları ile de halen önemli bir araştırma konusudur. Çünkü işsizlik beraberinde bazı ekonomik kayıplara neden olmakla kalmayıp bir dizi ve önemli sosyal, bireysel ve psikolojik sorunlara da neden olmaktadır*”(s. 30).

4.7. Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik

Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireylerin ürettiği mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağılım araçları ile paylaşılmasını veya bölüşümünü ifade eden bir kavramdır (Işığışık, 1998).

Milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere bölüşüm ilişkileri adı verilir. Bölüşüm ilişkilerinin sonucunda kişi veya gruplara düşen gelirin ifadesine gelir dağılımı denilmektedir (Sönmez, 1990). Diğer yandan “*Ekonomik birimlerin yaratılan milli gelirden ne kadar pay aldıkları oldukça önemlidir. Aynı zamanda toplumun refah ve gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Gelir dağılımı araştırmaları içinde yaşanan toplumun sosyal ve politik yapısını anlama ve açıklama imkânı vermektedir*”(Tayyar, 2011, s. 4).

Yani gelir dağılımının araştırmaları, var olan sorunların irdelenmesi yönüyle önem arz etmektedir. Yaşanan dengesizlik “*Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir*

dağılımının o ülkedeki bireyler tarafından eşit ve adil olarak bölüşülmediğinin kanıtıdır” (Kuştepelı ve Halaç, 2004, s. 3).

Gelir dağılımını gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini, gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi, büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır (DPT, 2001).

“Gelir dağılımındaki eşitsizlik genel olarak sosyal bilim araştırmacıları tarafından istenilmeyen bir durum olarak nitelendirilir. Bunun sebeplerinden bir tanesi de, ekonomik büyümeye olan ters etkisidir” (Kuştepelı ve Halaç, 2004).

“Literatürde, gelir dağılımındaki eşitsizliğin, en azından demokrasilerde, büyüme oranlarını düşürdüğüne dair yeterince bulgu vardır” (Weede aktaran Kuştepelı ve Halaç, 2004, s. 3).

“Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk günümüzde dünyanın karşılaştığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Dünyada 1980’lerle başlayan değişim sürecinde gelir dağılımı sorunu sıradan bir ekonomi sorunu olmaktan çıkarak, politik ve sosyal bir sorun olmaya başlamıştır”(Atabay Baytar, 2010, s. 119).

“Özellikle 1980’li yıllarda uygulanan günümüzde de değişik boyutlarıyla sürdürülmeye çalışılan ekonomik ve sosyal politikalar var olan olumsuzlukları ve yoksulluğu daha da belirgin hale getirmiştir. Kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bir ekonomik yapıda, gelir dağılımının bozuk olması bölgesel yoksulluk sorununu da beraberinde getirmektedir”(Kuştepelı ve Halaç, 2004, s. 2).

Atabay Baytar (2010)’a göre “Gelir bölüşümünün eşit olmadığı bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak, var olan eşitsizlikleri azaltmak ve gelir düzeyi düşük kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak bu bakımdan önemlidir”(s. 119).

Tayyar (2011)’ın bu konuda fikirleri şöyledir; “Gelir dağılımının ekonomik öneminin yanı sıra politik önemini demokrasinin işlemesi bakımından vurgulamak gerekir. Bu noktada bir demokrasinin iyi işleyebilmesinin temel şartının gelir eşitliği olduğu şeklinde yorum yapılabilir” (s. 4).

“İktisat biliminin gelişmesinde başlıca itici güç, öncelikle gelir dağılımı konusu olmuştur. Thomas Robert Malthus ve David Ricardo’nun temellerini attıkları pozitif iktisat kuramının temel sorunsalı, toplam gelirin toprak rantı, kâr ve ücret arasında nasıl paylaşıldığı şeklindedir” (Atabay Baytar, 2010, s.120). David Ricardo, bu paylaşımı net olarak (aktaran Atabay Baytar, 2010, s. 120) *“dağılımı düzenleyen yasaların saptanması, Politik İktisadın temel sorunudur”* demektedir.

Bir ülkede sosyal ve ekonomik kararların alınmasında gelirin ne şekilde dağıldığının bilinmesi sermaye birikimi ve sosyal yapının iyileştirilmesi bakımından büyük önem taşır. Gelirin dağılımının nasıl olduğunun bilinmesi, sermaye birikimi ve sosyal yapının iyileştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (DPT, 2001).

Kuştepli ve Halaç gelir dağılımındaki değişimleri aşağıda şöyle açıklamışlardır:

Gelir dağılımındaki değişiklikler, küreselleşme ve/veya teknolojik değişme gibi yapısal etkilerden veya ülkenin makroekonomik performansının kötüleşmesinden kaynaklanabilir. O halde, gelir dağılımını belirleyen faktörleri kısaca şöyle sıralayabiliriz: İşgücü piyasası ve işgücünün dağılımı, üretim faktörlerinin ve bu faktörlerin fiyatlarının dağılımları, servetin dağılımı, eğitim düzeyi, sosyal kurallar ve düzenlemeler, dünya ekonomisindeki değişiklikler (küreselleşme, teknolojik değişim, vb.) ve ülke ekonomisindeki değişiklikler ve politikalar (enflasyon, krizler, bütçe açıkları, devalüasyon, özelleştirme, vb.) (s. 4).

Gelirin eşit dağılımı, sosyal adaletin sağlanabilmesinde kilit rol oynamaktadır. Gelir eşitsizliğinin var olduğu, nüfusun önemli bir yüzdesinin ülkede yaratılan gelirden çok küçük pay aldığı, yoksulluğun ve dışlanmışlığın etkili olduğu ülkelerde, sosyal çatışmalar, siyasi karışıklıklar, anarşi, gerilla hareketleri, darbeler gibi sosyal huzursuzluğa konu olan olaylara sıkça rastlanılmaktadır (Atabay Baytar, 2010).

Araştırmacılar Edward N. Muller ve Mitchell A. Seligson’ un geniş bir veritabanı kullanarak yaptıkları ve çeşitli ulusları karşılaştırdıkları çalışmalarına göre;

Gelir adaletsizliği yüksek olduğunda, yurtiçi siyasi Şiddet olasılığı (domestic political violence) önemli ölçüde yükselmektedir. Buldukları sonuçlar, Vietnam ve Orta Amerika'da olduğu gibi, gelir dağılımlı eşitsizliğinin ayaklanmalara, gerilla hareketlerine ve i savaşlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, Őiddetin, mülkiyet üzerinde büyük ölçüde yıkıcı etkileri olması ve en önemlisi birçok hayat kaybına neden olmasından dolayı, iktisadi büyüme olumsuz yönde etkilenmektedir. Kısaca, gelir dağılımlı eşitsizliği bir ülkede Şiddet olaylarının artmasından ve bu sebeple, ekonomik büyümenin yavaş olmasından sorumludur (Aktaran: Atabay Baytar, 2010, s. 125).

Buradan da anlaşılacağı üzere gelir dağılımlındaki eŐitsizler bireyler ve toplumlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Etkileri dolaylı veya direkt olarak ülkede görülmekte ve maalesef maliyeti yine topluma çıkmaktadır.

5.GERİ KALMIŞ BÖLGELERDE DEVLETİN PİYASAYA MÜDAHALESİNİN VE YATIRIMLARININ ZORUNLULUĞU

İnsanoğlunun ekonomik faaliyetlerinin başladığı andan itibaren, çoğu zaman birçok sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim “*Devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün ne olması gerektiği tartışmaları 'bilim öncesi dönem'e kadar geriye gitmektedir. Ekonomik analiz tarihi bu tür tartışmalarla doludur. Dolayısıyla sorun sadece bu günün konusu değildir*”(Ergün, 2000, s. 257). Bu sıkıntılar ilk başlarda ticaretin yollarının güvenliği, isyan hareketlerin yıkıcılığı ve bölgeler arası savaşların halk ve halkın ticareti üzerine olumsuz etkileri olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada insanoğlu güvenli bir liman olarak kendisine benzeyen aynı dili konuştuğu veyahut ortak başka argümanlara sarılarak devletleşme ile güvenlik sorunlarını halletme yoluna gitmiştir. İnsanlar, ekonomik faaliyetleri sonucu kazançlarının bir kısmından devlet lehine feragat etmeyi seçmişlerdir. Devlet kurumundan ilk önce bekledikleri devletin asayişini sağlaması ve ticaretin önündeki bireylerin tek başlarına güçlerinin yetemeyeceği ve aşılamaz engelleri kaldırmaları olmuştur. Buna karşılık devlet ise sınırsız olan insan ihtiyaçlarının sınırlı olan kaynaklar arasında dengeyi kurmaya çalışır. Devlet kurumu dengesizliği bertaraf etmek için siyasalar oluşturur. Oluşturduğu bu siyasaları bireysel ve toplumsal talepler doğrultusunda şekillendirir.

Yukarıda bahsedilen engelleri aşmak için insanoğlu birlikte yaşamayı uygun görmüş. Belirli sistemler kurarak, birlikteliklerinin verimli olmasına çaba sarf etmişlerdir. “*İnsanoğlu tarihsel olarak sürekli hemcinsleri ile beraber toplum halinde yaşama ve geleceğe dönük olarak varlığını güvence altına alacak bir düzen kurabilme mücadelesi vermek durumunda kalmıştır*” (Çeçen, 2013, s.1). Bu düzen kurma çabası, ilk önce küçük grupları daha sonra küçük grupların ortak çıkarları doğrultusuyla birleşmeleriyle daha büyük grupların oluşturulmasını sağlamıştır. Bu gruplar aile, aşiret, kabile ve ulustur. Uluslaşmaya giden bu evrim hemen olmamış aksine çok uzun ve birikimli bir dönem gerektirmiştir.

Uluslar, tarihsel bir gerçeklik olarak tarih sahnesine çıkarken, hem uluslaşma hem de ulusçuluk olguları ulusların modern çağın ürünü bir toplum yapılanması olmasını sağlamışlardır. Hiçbir ulus dünya sahnesine bir gecede çıkmamıştır. Her ülkenin olduğu kadar her ulusun tarihi de olmuştur. İnsan toplumlarını ortak acılar, kazançlar, paylaşımlar, savaşlar ve çıkarlar uluslaştırmıştır (Çeçen, 2013, s.5).

İnsanoğlunu uluslaşmaya veya devletleşmeye götüren en önemli birikim bahsedildiği üzere yaşama arzudur. Yaşama arzusu içinde birçok duygu ve düşünce eklenebilir. Ancak yaşamak için güvenli bir şekilde yaşamayı, üretmesi, ürettiğini gelecek için saklaması ve çıkarları doğrultusunda pazarlaması olayları bir sistem tarafından güvenceye alınmalıdır. *“Bütün bu süreç boyunca insan, ölüm ve şiddet korkusu içinde yaşanan bir doğa durumundan, akılcı bir hesaplama yeteneğine sahip olduğundan dolayı, barışı sağlayacak ve sürekli kalacak devleti kurmaya doğru yönelmiştir. Yani, devlet toplumsal bir kurumdur”* (Çeçen, 2013, s.1).

Altınkaş(2013) iktisat ve tarih arasındaki bağı aşağıdaki şekilde açıklamıştır. *“İktisat ve tarih, birbirine sıkı sıkıya bağlı iki bilimdir. Bazı tarihçiler, iktisadi gelişim olmadan tarihin de ilerleyemeyeceğini iddia ederler. Gerçekten de, dünya tarihinin gelişiminde iktisatın belirleyici rolü gözardı edilemez”* (s.31).

Buradan da anlaşılacağı üzere İktisat bilimi en az insanlık tarihi kadar eski ve birbiriyle çok yakın ilişkili iki kavramdır. İnsanoğlu kendi tarihi boyunca hayatta kalma, doğaya karşı mücadele etme, başarılı ve güçlü olma veya fitratı gereği için onu var eden dürtülere çareler aramıştır.

Nitekim Kök (1999) bu konuda çarpıcı bir örnek vermektedir; Kuraklık yüzünden çoraklaşan topraktan ayrılan insanlar, Nil Vadisi'ne inip, oralara yerleştiler ve toprakları sulayarak, bentler yaparak ve kanallar açarak suların yükselmesini engellediler ve hayatta kalmayı başardılar.

İlerleyen çağlarda toplumlar arası ticaretin, deniz ve kara ticaret yollarıyla yaygınlaşması, batılı milletlerin yeni kaynaklar arayışları sonucu sömürgeleştirme yoluyla bazı ulusların üzerinde etkili olduğu görülür. Bu durum bölgeler ve milletler arasında bazı eşitsizliklerin doğmasına sebep olmuştur. Burada ayırt edilmesi gereken, ticaretin ve zenginleşmenin toplumların sömürgeleşmesine sebep olup

olmadığı değildir. Sorun zenginleşmenin ve refah seviyesinin kabul edilebilir bölüşüm sistemleriyle daha adil yönetme sorunudur. Ticaret sonucu toplumlar, refah seviyelerini hiç ticaret yapmadıkları varsayılan duruma göre muhtemelen daha gelişmiş olacaklardır.

Altınkaş (2013)' in dediği gibi “*Antik çağlarda gelişmiş olan uygarlıkların özelliklerine baktığımızda hepsinin ticaret yolları üzerinde olduklarını görürüz. Aynı şekilde, gerek Ortaçağ'dan çıkış gerekse Sanayi Devrimi sonrası iktisadi gelişim süreçlerinde de, üretim seviyeleri en yüksek olan devletlerin başat güçler olduklarını görürüz*”(s.31).

Bu durumda ticaret yapan toplumların zenginleştiği görülecektir.

Eski Yunan'da iktisadi düşüncenin gelişmesi, coğrafi koşullar, siyasi reformlar ve filozofların etkisiyle şekillenmiş ve ticaretin gelişmesine büyük yararı dokunmuştur. Coğrafi olarak dağlık alanların etkisi ve deniz ticaret yollarında bulunmasıyla Antik Yunan'da bu sosyal yapı beraberinde küçük ticaret devletlerini getirmiştir. Bu devletler birbirinden ayrı ve bağımsız olarak var olmuşlardır. Akabinde, siyasi anlamda bu koloni devletlerini yöneten liderlerin daha çok genişlemek ve güçlenmek amacıyla zaman zaman çıkardıkları yasalar da, iktisadın gelişimine büyük katkılarda bulunmuşlardır (Altınkaş, 2013).

Diğer yandan milletlerin sömürgeleşme faaliyetleri merkantilizm iktisadi düşünce ve politikaların yerleşmesi ve sonrası ile hızlandığı görülür.

Savaş (1997) merkantilizmi aşağıdaki şekilde anlatmıştır;

Merkantilizmin esası devlet idaresine dayanır ve ekonomi politikası hem ekonominin ve hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden bir tanesi de hazinenin büyümesi idi ve bunun için de dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerektiği için hükümdar ile tacirler arasında bir çıkar birliği olmuştur (s. 138).

Bu düşünceye göre; devletin zenginliği için gerekli bütün önlemler alınmalıdır. Altın ve gümüş stoklarının fazlalığı, milletin zenginleşmesinin ve bu düşüncenin temel argümanı olduğu için ülkede bulunmayan değerli metaller dışarıdan sömürü veya dış ticarete ihracat lehine politikalarla temin yoluna gidilmiştir.

Tekelioğlu (1993)' na göre;

Merkantilist doktrin üç temel faktöre dayalı olarak açıklanabilir: Bunlardan birincisi; milli ve güçlü devlet ilkesidir. İkincisi kazanç tutkusu ve kıymetli madenlere sahip olma tutkusudur. Üçüncüsü ise dış ticaretin gerekliliğidir. Ancak bu üç ilke birbirinden bağımsız değil, tam aksine birbirine bağlı olarak dikkate alınması gereken ilkelere. Bunun için kuvvetli bir ordu ve donanmaya güçlü ve büyük bir ticaret filosuna da ihtiyaç vardı. Bunu başarabilen ülkeler daha çok koloniye sahip olabilecek deniz ticaret yollarını ellerinde tutabilecek ve rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilecektir (s.18).

Bu üç ilke ile birbiriyle bütünleşen, sömürgeciliği ve eşitsizliği dayatan bir yapı ile karşılaşmaktadır. Aşırı güçlü ve milliyetçi devlet akımı, diğer toplumların kaynaklarını kendi milletlerinin güçlü olması için kullanmayı ve tüketmeyi güdülemektedir. Diğer yandan kazanç tutkusu ve değerli madenlere ulaşma ilkesi de bu yönde diğer milletleri sömürmeyi güdülemektedir. Dış ticarete ihracat lehine hamleler ise diğer milletlerin ticaretini ülke içinde engellemeye ve kendi malların rahatça diğer ülkelerde dolaşımında olmasını hedef alır. Zorla ya da çeşitli karşılıklı çıkarlar yoluyla elde edilen kapitülasyonlar sayesinde de finansal sömürü tamamlanmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, merkantilizm, parayı ve değerli madenleri tek zenginlik kaynağı olarak görenlerin; dolayısıyla da, bir devletin ve milletin zenginliğinin, her şeyden önce değerli madenlere sahip olmaya ve ihracata bağlı olduğunu ve hükümlerlik gücünün sömürü politikasına dayandığını ileri sürenlerin öğretisi olarak bilinmektedir (Kök, 1999).

Buharlı makine sistemlerinin icat edilmesi sonucu başlayan, sanayi devrimi ile artan, üretim ve verimlilik yeni ve kolay pazarlar bulma ihtiyacını doğurmuştur.

Sanayi devrimi ile ekonomik faaliyetlerini artıran devletler kendi halklarının diğer halklara mal ve ürün satma noktasında ön ayak olmuşlardır. *“Sanayi Devrimi ile başlayan sanayileşme hareketiyle birlikte ülkeler fiziki ve beşeri sermaye açısından zenginleşmeye başlamışlardır. Bunlarla birlikte teknoloji ve bilimdeki yenilikler ile gelir seviyelerinde de artış görülmüştür”* (Atabay Baytar, 2010, s. 17).

Sanayi devrimini başaran ülkeler, Osmanlı Devleti ve diğer zayıf ülkelere bazı kapitülasyonlar alarak zayıf devletlere her türlü sanayi ürününü satmışlardır. Kapitülasyonlar sadece zorlama yoluyla elde edilmemiştir. Bir takım siyasi(denge politikaları), dini ve milli çıkarlar uğruna ekonomik çıkarlar gözden çıkarılmış veya gelecekteki olası etkileri fazla dikkate alınamamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti’nde ilk ekonomik ayrıcalıklar Osmanlıların siyasi ve askeri yönden güçlü olduğu dönemlerde verildiği gözden kaçmamaktadır. Sonuç olarak, sonrası düşünülmeden verilen ayrıcalıklar ve kapitülasyonlar, ucuz ve gümrük vergisiz ürün satan güçlü üretim sahibi devletler, zayıf devletin var olan üretimini baltalamıştır. İşte bu noktada devlet kavramının ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir.

Sanayi devriminden sonra devlet eliyle gelişen uluslar, refah seviyelerini artırmış diğer uluslar ise devletin kötü yönetimiyle az gelişmiştir. *“Ülkelerin kalkınmama nedenleri, devletin yanlış müdahalesine, yolsuzluğa ve de eksik ve yanlış yönetilen iktisadi teşvikle bağlanmaktadır”*(Saad Filho aktaran Tahsin, 2012, s. 280). Diğer yandan kalkınmamanın toplumsal nedenleri de ayrıca incelenmelidir. Ahlaki çöküntü, yozlaşma ve eğitim eksikliğine bağlanabilir. Yani beşeri sermayenin kalitesi en az devlet kurumu kadar önem teşkil etmektedir: *“Ekonomik gelişme sürecinde, ekonomik alanda devletin rolü, hükümetlerin ekonomi alanda aldıkları kararlar son derece önemlidir”* (Coşkun, 2011, s. 25).

Öyle ki günümüz Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) kuzey eyaletleri, devletin ekonomi politikalarının nasıl olması gerektiği ve eyaletlerin çıkarlarının ne olması gerektiği hususunda savaşıyorlar devlete rol biçmişlerdir.

Arslan (2011) ekonomi politikasının seçimin önemini ABD örneğinde aşağıdaki şekilde açıklamaktadır;

19. yüzyıl ABD ekonomik büyümesi devletin ekonomik büyümedeki rolü açısından öğretici bir örnektir. Güney eyaletlerinin geniş arazilerinde tarım yapan ve köle ticareti ile uğraşan büyük çiftlik sahipleri ile Kuzey eyaletlerinde sanayi ve ticaret ile uğraşan iş adamlarının çıkarları, ülkenin ekonomik büyüme noktasında nasıl bir tercih yapacağı noktasında çatışmış ve bu çatışma İç Savaş'ı doğurmuştur. İç Savaş sonrası Kuzey'in tercihleri ile ülke sanayileşme yolunda ciddi bir aşama kaydetmiş ve geniş arazilere sahip çiftçilerin ülkesi ABD dünyanın en büyük sanayi gücüne dönüşmüştür (s. 172).

Sanayi devrimi ile Dünya' nın tanışmış olduğu yüksek hadlerde üretim, verimlilik ve gelişme kavramları kendi kendine oluşmamıştır. Devlet kurumu, gerçekte gelişen, büyüyen ve kalkınan her toplum için zorunlu bir geçiş noktası olmuştur. Bunun en önemli örneklerinden birisi merkantilizm ile aşlayan ve 1700 ile 1850 seneleri içerisinde gerçekleşen İngiliz sanayileşmesidir (Polanyi, 2006).

İngiliz devletin öncü rol oynadığı ve liderlik ettiği bu süreçte etkin bir mülkiyet hakları sistemi kurulmuş, etkin vergi politikaları yolu ile kaynak dağılımı mali ve askeri bir sermayenin oluşturulması yolunda yeniden düzenlenmiş, yüksek gümrük tarifeleri ve ihracat stratejisi ile toplam talep yetersizliğinin ikamesi yoluna gidilmiştir (Weiss ve Hobson, 1999). Diğer yandan aynı kültür ve ekolden gelen ABD' de aynı yolu benimsemiştir. Japonya' nın özellikle elektronik ürünler ve teknoloji alanında uzmanlaşması yine devlet yardımları ile sürdürülmüş ve teşvik edilmiştir. Kalkınma ve gelişme “*sanayi devriminin mekânı olan İngiltere ve ABD'nin büyüme ve kalkınma tecrübeleri bu öncülüğün devlet eli ile nasıl gerçekleştirildiğini gösteren öğretici örneklerdir*”(Arslan, 2011, s. 170). Burada devlet kurumunun ekonomide her zaman ön planda olma durumu anlaşılmalıdır. Devlet kurumu, kaliteli ve nitelikli olarak piyasada var olmalıdır.

Lakin milletlerin refah ile ilgili problemlerini irdeleyen modern iktisadın kurulmasında rol oynayan Adam Smith' in 1776 yılından “*Ulusların Zenginliği*” adlı eserinden ilham alınarak ortaya çıkan Klasik öğretisi devletin piyasaya ve ekonomiye müdahalesini dışlamaktadır. Bu dışlama ve devlete biçilen rol 1929 yılına kadar

işlerliğini yürütmüştür. Öyle ki devletin rolü neredeyse hesaba bile katılmamış bir faktör izlenimi vermektedir. Bunun başlıca nedeni neoklasik iktisadın devlete biçtiği paydadır. Tam rekabet koşullarındaki bir piyasanın denge için yeterli olacağını varsayan bu yaklaşımda devlet, en az işleve sahip aktörlerden birisi olarak denklem dışında tutulmuştur (Arslan, 2011).

Ancak ekonomik hayatın en tepesinde yer yalan devlet kavramının rolü dışlanması ve etkisiz bir seyir haline bırakılması var olan gerçekliğe aykırı bir model izlenimi vermektedir. *“Tarihi gerçeklikler bu olgunun büyüme ve kalkınma konusunda ne kadar hayati bir rol oynadığını açıkça göstermektedir”*(Arslan, 2011, s. 161).

Dünya üzerinde, sanayi devrimi ile başlayan yerleşik ekonomik düzen olan Klasik öğretiyeye göre; ekonomik aktörlerin, karar alırken özgür olduğu ortamda piyasa aksaklıklarının kendiliğinden giderileceği ve hiçbir kavramın bu özgürlüklere müdahale etmemesi gerektiğini savunur ve böylelikle bireyler veya ekonomik aktörlerin kendileri için maksimum fayda getirecek kararları alabilir.

Arslan (2011) bu konu ile ilgili aşağıdaki şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur:

Müteşebbis ya da yatırımcı, iktisadi büyümenin yönünü ve hızını belirleyen temel unsur olarak başrolde dir. Ama sonuçta bu unsuru yönlendiren de talep koşulları ve fiyat düzeyi ile piyasanın kendisidir. Azami kar peşinde koştuğu düşünülen rasyonel yatırımcı aslında özgür değildir, çünkü azami faydanın piyasa tarafından belirlendiği bir ortamda piyasanın kendisine dayattığından başka bir seçim yapma olanağına sahip değildir (s. 163).

Bu gerçeklik ile bireylerin aslında piyasa ortamında özgür olmadığı ve Dünya üzerinde bölgeler arası gelişmişlik farklarının ve gelir dağılımlarının eşitsizliği bu anlamda bu öğretille kısmen ters düşmektedir. *“Bilindiği gibi Klasik Teori, 1929 Dünya Ekonomi Bunalımı karşısında çaresizdi. Teorinin sunduğu istikrar reçeteleri bunalımı gidermekten çok uzaktı. Gerçi klasik sistem kendi içinde tutarlı ve çelişkisizdi. Teoride bir eksiklik veya mantık hatası yoktu. Sadece modelin varsayımları gerçeklere uymuyordu”*(Ergün, 2000, s. 260).

Yine Ergün (2000) bu konu ile ilgili aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir;

Netice itibariyle klasik düşünce sisteminden iktisat politikası açısından şu önemli sonuç çıkmaktadır: Ekonomide piyasa ve fiyat mekanizması, kısa dönem bunalımlar hariç, tam istihdamda dengeyi sağlar. Tam rekabet ortamında ve faktör ile mal fiyatlarının esnek alınması koşulu altında herkes cari ücretlerde iş bulur. İşsizliği gidermek amacı ile devletin müdahalesine gerek yoktur. Devlet, ekonomiyi kendi işleyişine bırakmalı ve piyasa ile fiyat mekanizmasının düzgün işlemesini sağlamalıdır. Bu amaçla rekabet ortamı sağlamak ve tekelleşmeyi önlemek devletin en önemli görevlerinden biri olmalıdır. Bu durumda fiyatların idari olarak tespit edilmesine, taban ve tavan ücretlerin belirlenmesine gerek yoktur. İstikrar sağlayıcı değişkenler, serbest hareket edebilen fiyatlar, nominal ücretler ve faiz oranlarıdır. Diğer taraftan kamu harcamalarındaki bir artış özel kesimin ekonomik faaliyetlerini dışlar (Crowding-Out-Etkisi). Bu durumda toplam istihdamda bir değişme olmaz. Ne var ki devletin faaliyetleri söz konusu olmayan bir ekonominin, sadece bir ütopyadan ibaret olduğunu klasik iktisatçılar da kabul etmektedirler(s. 259).

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere ister gelişmiş ister az gelişmiş ülkeler ve ya bölgelerde yaşayan bireyler kendi refahları ile ilgili aldıkları kararlarda özgür olsalar dahi onlar için maksimum faydayı sağlayamamakta ve ortalamanın altında bir yaşam standardıyla hayatlarını sürmektedirler.

Arslan (2011)' e göre;

Uzun süre neoklasik ekonomik yaklaşımın iktisadi büyümeye bakışını belirleyen bu açıklamanın ancak tam rekabet koşullarına sahip bir piyasa ortamında anlamlı geleceği açıktır. Ancak böyle bir piyasa ortamı sadece teoride mevcuttur ve eksik rekabetin olduğu gerçek piyasa sürekli müdahale ve düzenlemelere maruz kalmaktadır. Müdahalenin olduğu bir piyasa, azami faydasını gözetken rasyonel yatırımcıdan başka karar vericilerinin de var olduğunu gösterir. Bu ortamda, iktisadi faaliyetler müdahale araçlarının çeşitliliği ve etkisine göre şekillenir, yatırımlara da bu çoklu etkenlere göre karar verilir. Yatırımcının, fiyatın tek belirleyici olmadığı bu tür bir piyasada yine de yatırım kararı alabilmesi ise devlet, gelenek ve değerler gibi belirsizliği bir ölçüde ortadan kaldıran kurumlar sayesinde mümkün olur. Gerçekte her piyasa belirli güç merkezlerinin etkisi altındadır. Hatta bu çok zaman bir gereklilik olarak görülebilir (s. 163).

Bu gerekliliği Perry Anderson piyasa ortamın her karar alıcının eşit olmadığını ve bu eşitsizliğin devlet ya da düzenleyici bir kuruma ihtiyaç olduğunu şu şekilde anlatmıştır. *“Dezavantajların giderilmesi başka türden bir sosyal mantık gerektirir. Bunun ortaya çıkması için de, piyasanın hareketlerini düzenleyici ve onun kendiliğinden moleküler hareketlerine karşı koyan merkezi bir toplayıcı gücün var olması gerekir”* (Anderson aktaran Arslan, 2011, s. 163).

Bu tespit bölgeler ve bireyler arasında var olan eşitsizliklerin güçlü ve etkin bir yönlendirici şekillendirici müdahaleci bir üst kurumun gerekliliğini ortaya koyar. Bu üst kurum var olan farklı karar alıcıların çıkarlarını güçleri ne olursa olsun her karar alıcıya eşit bir şekilde yaklaşmalıdır.

Nitekim bu müdahaleler sonucunda ekonomilerde belli aşamalar kaydedilmekte piyasada var olan aksaklıklar giderilerek ekonomi istenilen yönde hareket ettirilebilmektedir. *“Buradaki ‘müdahale’ kelimesi, ‘ekonomiye daha çok karışma’, ‘daha çok el atma’ hatta zaman zaman ‘el koyma’, kapitalist sistemin zaafalarını düzeltmek için düzenlemeler yapma anlamındadır”* (Coşkun, 2011, s. 9).

Kapitalist sistemin zaafaları sonucu bireysel düşünme, bireysel çıkarlar uğruna her türlü yolda hareket etme vb. durumlar sonucu bazı bireyler ve bölgeler görece olarak geri kalmaktadır. İşte bu noktada devlet herkese eşit imkânlar ve fırsatlar sunarak adaletsizliklerin önüne geçebilmektedir. *“ekonomik büyüme ve gelişme, sadece sermaye sahipleri bağıntılı hale getirildiğinde, gelir dağılımı adaletsizliğin düşük gelirliiler aleyhine gelişeceği bir gerçektir”* (Aklan aktaran Miynat, 2004, s. 101).

Devletlerin, kendilerini oluşturan unsurlara ve bu unsurlara gelebilecek ekonomik iç ve dış tehditleri önceden sezerek korumalıdır. Ekonomik düzeni ve yaşantıyı devamlı olarak düzen altında tutmak zorundadır. Bu sosyal adaleti ve huzuru tesis etmek için çok önemlidir. Nitekim Aren (2008)’ in dediği gibi toplumun adalet görüşleri ekonomik düzenin ve durumun fiilen sağladığı adaletten farklı olabilir.

Kuştepelili ve Halaç (2004) ekonomik durum ve sosyal barış arasında ki bağıntıyı aşağıdaki şekilde açıklamıştır;

Bir ülkede sosyal barışın sağlanması ve korunması toplumsal amaçlar içinde üzerinde özellikle durulan bir konudur. Bunun sağlanması ise, büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belli bir noktanın altına düşmemesine bağlı bulunmaktadır. Adil gelir dağılımı, farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam yaratmayan dağılım olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan, sosyal barışın sağlanması, adil gelir dağılımını gerektirirken, gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi “sosyal devlet”in bir gereği olarak görülmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır. Var olan eşitsizlikleri azaltma ve gelir düzeyi düşük kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak bu bakımdan önem taşımaktadır (s. 16).

1980’li yıllarla beraber hayatımıza giren küreselleşme ve ticari hayatın dünya çapında serbestleşmesi kavramları sonucu, insanlar rahat ve kolay bir şekilde dünya ile tanışmaya başlamıştır. Bununla birlikte uluslararası ticaret yaygınlaşmıştır. Ancak bütün bu reformlar ve serbestleşmeler gelir dağılımını kötü yönde etkilemiştir. Devletlerin ekonomik hayata tekrar dönülmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Ticari liberalizasyon sonucunda, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, ticari reformların toplum tarafından daha kolay kabul edilmesi için kamu tarafından sosyal politikalar yoğunlaştırılmaktadır. Böyle bir durumda piyasa dağılımı düzeyinde gelir dağılımı eşitsizliği artarken, uygulanan yeniden dağıtım politikaları, özellikle de transfer politikaları aracılığıyla bu artış tamamen ya da büyük ölçüde nötralize edilebilmektedir (Miyntat,2004). Ekonomik hayatta en çok role sahip devletin, bölgeler ve bireyler arasında gittikçe artan oranda artan gelir ve fırsat eşitsizliklerini gidermede oldukça çok argümana sahip olduğu açıktır. Örneğin *“Gelişmekte olan ülkelerde vergiler ve kamusal transfer politikaları sınırlı da olsa üst gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru, devletin yeniden dağıtıcı bir rol oynadığını ortaya koymaktadır”*(Wulf, aktaran: Miyntat,2004, s. 78). Diğer ekonomik sistemler olan sosyalizm ve kapitalizmde bölüşüm ve dağıtım konusu kapitalist sisteme göre ciddi farklılıklar içermektedir. Sosyalizmin temel felsefesi üretim araçlarının devletten alınıp halka verilmesi sürecidir. Bu süreç sosyalizmin bitmesi

ve komünist hayatın başlaması ile biter. “*Sosyalist görüş üretim araçları mülkiyetinin topluma ait olması gerektiğini savunur. Bundan amaç gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasıdır. Bu sosyalist görüşün temelini oluşturur*” (Savaş, 1997, s. 469). Siyaseten sosyalizm, sınıfsız bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu sınıfsız örgütü, üretenler yani emek hareketi gerçekleştirebilme inancındadır. Emek hareketinin karşısında burjuvazi yani emek dışındaki bütün üretim faktörlerini elinde bulunduran sınıftır.

“*Sosyalizm, kapitalizme tepki olarak doğmuştur. 19. Yüzyılda ortaya çıkan sosyalizm ilk zamanlarda fabrikasyon üretimin yaygınlaşması karşısında iş olanaklarını yitiren zanaatkârların bayraktarlığını yapmış olduğu bir hareketti. Ancak büyüyen sanayiye bağlı olarak sayıları artan işçilerin ideolojisi olmuştur*” (Türköne, 2012, s. 116). Sosyalizmde üretime katılanlara ürettikleri oranda bölüşüm esastır. Yani orantı ilkesi mevcuttur. Çünkü bu süreçte bütünüyle komünizme ulaşılmamıştır. Burjuvazinin elindeki kaynaklar tam anlamıyla sistemli bir şekilde sosyalizme entegre olmamıştır ve insanoğlu geçmiş kapitalist mirasından henüz sıyrılmamıştır.

Komünizm ise üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu sınıfsız ve devletsiz bir toplum kurulmasını amaçlayan toplumsal, ekonomik ve siyasal bir harekettir.

Marx ve Engels(2010) “*Burjuvazi dinsel, politik göz bağlamayla üstü örtülü sömürü yerine, apaçık utanmaz, dolaysız, çıplak sömürüyü getirmiştir*” (s.40). İşte tam bu noktada insanların onurlarına yakışan bir hayatı sürdürebilmeleri için komünizm ekonomide devlet müdahalesinin hiç ya da çok az olması gerektiğini savunan felsefi bir kavramdır. Günümüzde 19. yy burjuvazinin devlet eliyle yaptığını bugün modern devletler kapitalist sermaye devretmişlerdir. Doğal olarak yaşamın her alanın da insanlar bağımlı kılınmıştır. “*Komünizmin spesifik özelliği; mülkiyetin bütünüyle kaldırılması değil burjuvazi mülkiyetinin kaldırılmasıdır*”(Marx ve Engels, 2010, s. 40). Komünistler ez cümle özel mülkiyete karşıdır ve bütün üretim araç-gereçleri ve onlara göre toplumun ortak malıdır. Komünizm, sosyalizmin ileri safhası olarak kabul edilir. En basit anlatımla “*Sosyalist görüş üretim araçları mülkiyetinin topluma ait olması gerektiğini savunur. Bundan amaç gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasıdır. Bu sosyalist görüşün temelini oluşturur*” (Savaş, 1997, s. 469).

İktisadi düşünce tarihi incelendiğinde kapitalizm ve komünizm arasında kalan ve her iki sisteme atıfta bulunan veya devlet müdahalesini öneren sistemler ve düşünceler mevcuttur. Bu düşüncelere örnek olarak ‘Sosyal piyasa ekonomisi’ ve ‘Kurumsal iktisat’ verilebilir.

“Sosyal piyasa ekonomisinin diğer ilkeleri ise özgürlük (ve piyasa özgürlüğü) rekabet (devletin müdahalesine açıktır),sosyal devlet (devletin temel sosyal amaçlar gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale etmesi; örneğin gelir dağılımının bizzat devlet tarafından düzeltilmesi gibi) ilkelerine dayanır” (Güngör, 2005, s. 32).

Kurumsal iktisat ise Marksist ve Neoliberalist sisteme alternatif fikirler ve öneriler getirmektedirler. İki uç düşüncenin arasında karma bir sistem önerilmektedir.

Kamil Güngör (2005) iktisadi düşünceler tarihi hakkında yazdığı makalede kurumsal iktisatçıları aşağıdaki şekilde özetlemiştir.

Kurumsal iktisada göre sosyal politikaların ana amacı topyekün insan refahının yükseltilmesine yönelmiştir. Devlet bireyin durumunu iyileştirmek için onun önündeki engelleri kaldırmalıdır.Onlara göre insanlar mülk sahipliği ve paylaşımı konusunda sürekli çatışma içerisinde. Bu çatışmanın herkesin yararına disiplin altına almak için kolektif kurumlara ihtiyaç vardır. Ekonomik düzenin kendiliğinden meydana geleceğini beklemek yerine ekonomik sistemi yönetmek ve yönlendirmek gerekmektedir.Kurumsalcılar sistemli teoriler kurmak yerine gelenekleri, kurumları ve davranışlarını incelerler. Tümevarım metodu kullanarak sonuca varmaya çalışırlar. Ekonominin sadece piyasadan ibaret olmadığı mantığı çerçevesinde ekonomiyi tüm yönleriyle inceleyerek gelişmenin temel dinamiklerini belirlemeye çalışırlar.(s.33)

Literatürde, devlet kavramının yatırım, harcama ve yönlendirme gibi argümanlarla piyasaya müdahalesi bölgelere ve bireylere katkı sağladığı hususunda araştırmalara rastlamak mümkündür.

King ve Rebelo' nun yaptığı araştırmalarda gösteriyor ki ekonomik bazı müdahalelerin ekonomi üzerinde etkileri olmaktadır.

King ve Rebelo, başta vergiler olmak üzere iktisat politikalarının ekonomik büyümedeki rolünü inceledikleri çalışmalarında vergi oranlarındaki değişimlerin uzun dönemli büyümeye doğrudan etkide bulunduğunu göstermişlerdir. Vergi oranlarının etkisi, sermaye hareketliliğinin hızı ile doğru orantılı olarak değişmekte, küçük ölçekli ekonomilerde finansal politikalar, büyüme üzerinde daha büyük etkiler yapabilmektedir (aktaran Arslan, 2011, s. 166).

Devlet piyasaya neden müdahale etmelidir? Sorusuna verilecek cevap aslında sadece makro hedeflerdir. Makro hedefler ülkenin kendi öz şartlarının ve sorunlarının neler olduğu ve bu sorunları çözüm yollarıdır.

Diğer yandan Musgrave ve Due da yaptıkları araştırmalar da aşağıdaki bulguları elde etmişlerdir:

Kamu sektörünün ülke ekonomisi için çok önemli olduğunu ve temel makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde kamu sektörüne önemli görevlerin düştüğünü ifade etmektedir. Bu görevler, ekonomik büyüme ve kalkınma, kaynak dağılımında etkinlik, gelir dağılımında adalet ve iktisadi istikrarın sağlanması başlıkları altında toplanabilir (Musgrave ve Due aktaran Gül ve Yavuz, 2011, s. 73).

Devlet kavramı, tarihte her zaman ekonomi içinde yer alarak varlığını ve bağımsızlığını devam ettirmek için bir takım düzenlemelere başvurmuştur. Devletin ekonomik hayattaki varlığı toplumların gelişmesi ve refahlarını elde edebilmesi için çok önemli bir faktör olmuştur. *“Nitekim 14. yüzyıl Çin’inde, İngiltere’dekine benzer bir sanayileşme için gereken bütün koşulların varlığına rağmen, böyle bir gelişmenin yaşanmamasının altında yatan temel neden devletin büyüme ve kalkınma konusundaki öncü rolünü bir kenara bırakmasıydı”*(Arslan, 2011, s. 169).

Bu bağlamda “*Modern anlamda büyümenin ilk örneği olarak kabul edilebilecek 17. yüzyıl İngiltere’ sine ilişkin iki çalışma farklı rollerle de olsa devletin ekonomik büyümeye katkısını göstermesi bakımından kayda değerdir*”(Arslan, 2011, s. 169). İngiltere, sömürgeleştirme, yeni bilimsel ve coğrafi keşiflerin teşviki, girişimci sınıfın oluşturulması ve uluslar arası piyasalarda kendi üretimi olan malların satılması hususlarında hem aktif hem de proaktif davranmıştır ve şu anda gelişmiş olan ülkelerde örnek olarak alınmıştır. İngiltere Kraliyeti, hükümeti ve toplumu özellikle kâşif, mucit ve girişimci sınıfın ilerlemesini desteklemiştir. Girişimci ruha sahip bireylerin girişimleriyle sanayi üretimi ve teknoloji alanında büyük ilerlemeler kaydedilmesiyle iktisadi büyüme elde edilebilmiştir.

Arslan (2011)’ e göre;

İngiltere’nin yaşadığı bu tecrübe Almanya, Rusya ve Japonya tarafından da taklit edilmiştir. Aynı şekilde ABD’nin 19. yüzyılda tarım sektörünün rekabetçi gücü yanında imalat sektörünü teşvik eden politikalar tercih etmesi ve Kore’nin, Samsung’ u yarı iletkenlerin üretimi için diğer bütün ticari faaliyetlerden alıkoymasını devletin ekonomik büyümede etkin bir rol almasına dair diğer örneklerdir. Büyüme ve kalkınma stratejilerinde yeni bilginin teşviki ve bazı sektörlerin diğerlerine tercihi her dönem karşılaşılan iki temel gelişme unsuru olmuş, bu teşvik ve tercihi ise genelde en etkili siyasi ve ekonomik kurum olarak devlet yapmıştır (s. 172).

Dünya’ da kendi üreticisine güvenen ve yalnız bırakmayan, gerektiğinde keskin yönlendirmeler yapan devletlerin gelişmiş oldukları aşikârdır. Nitekim gelişmiş ve halkının refah seviyesinin üst düzeylerde olduğu devletlere baktığımızda devletlerin ekonomideki payları yine üst düzeylerde seyretmektedir. Devletin ekonomik hayatı etkilemesi sonucu refah düzeyi artmakta ve ülke vatandaşları genel itibariyle ülkelerine daha bağlı olmaktadır.

Tablo:5.1 2009 Yılında Devletlerin Ekonomideki Payı

Ülkeler	Pay (%)
Danimarka	58,42
Finlandiya	56,25
Fransa	55,99
İsveç	55,16
Belçika	54,22
Yunanistan	53,63
Avusturya	52,32
İtalya	51,87
İngiltere	51,64
Hollanda	51,40
Almanya	47,50
ABD	42,18
Türkiye	39,38
Hindistan	27,35
Meksika	23,51
Endonezya	18,26

Kaynak: OECD (2011). General government expenditures. Government at a Glance 2011. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/gov_glance-2011-10-en IMF 2010 verilerinden

Tablodaki Uluslararası Para Fonu (International Money Found (IMF) verilerinden de anlaşılacağı üzere devletlerin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan, ticari küreselleşmeyi ve serbestleşmeyi dayatan gelişmiş ülkelerin bile ekonomideki payları görece olarak yüksektir. Bu oranların yüksekliği devletin halka olan sorumluluğu çerçevesinde ele almak gerekir. Örnek olarak kamu harcamalarının en üst seviyede tutan Danimarka 2013 Birleşmiş Milletler(BM) İnsani Gelişme Raporunda 15. Olmuştur. Yukarıda ki tabloda 2. sırayı alan Finlandiya’ da ise insani gelişmişlik endeksinde 21. Olmuştur. Türkiye de ise 2009 yılındaki % 39.38 oranı ile düşük kalmış sonuç itibariyle şu anda BM raporunda 90. sırada yer almaktadır(BM,2013).

Diğer bir önemli husus ise 2010 yılı itibari ile “*Türkiye 16. büyük ekonomi olmasına karşın, dünya satın alma paritesine göre 84, küresel rekabet gücü endeksinde 61. sırada bulunuyor*”(Coşkun, 2011, s. 123).

Devletin ülke içinde yaptığı harcamalar ve düzenleyici müdahaleleri o ülkenin piyasaların daha güçlü ve sorunsuz işlemesi için önemli bir unsurdur. Ülkenin var olan potansiyeline ulaşması ya da ekonomik potansiyel oluşturmak için yapılacak olan altyapı çalışmaları bu konuda önem arz etmektedir.

Arslan, (2011) bu konu hakkında şu fikirlerini paylaşmıştır:

Devletin ekonomik büyüme ve refahın gerçekleşmesindeki en önemli katkısı altyapı yatırımlarını sağlamasıdır. Alt yapı piyasanın oluşması ve genişlemesi için en gerekli unsurdur ve bu yatırım kalemi salt özel girişimlerle sağlanamayacak kadar maliyetlidir. Üretim faktörlerinin kıtlığı durumunda devreye yine devlet girer. İnsan kaynağının bulunması ya da geliştirilmesi için gerekli girişimlerde bulunur, eğitimi teşvik eder, girişimci sınıfın oluşmasına öncülük eder. Talebin azalması durumunda gelir dağılımını düzenleyici tedbirlerle talebin oluşmasına yardımcı olur. Diğer taraftan devlet piyasanın düzenlenmesi ve işlerliğinin artarak devam etmesi için standartlar koyar, yasama yoluyla piyasanın etkin bir şekilde işlemesi için gerekli önlemleri alır (Arslan, 2011, s, 172).

Literatüre baktığımızda yapılan araştırmalar sonucunda devletin var olan kamu kaynaklarını yatırımlarla veya değişik kaynak aktarma mekanizmalarıyla bölgelere aktarması sonucunda bölgelerde gelişmeler gözlenmiştir. Bu gelişme gerek fırsat eşitsizliğini gerekse gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Böylece toplumsal refah artmaktadır. Ancak Hakkâri ve benzeri güvenlik sorunu olan bölgelerde devletin başat görevi olan güvenlik sorununu çözmesi gerekmektedir. Nitekim yapılan mülakat ve karşılıklı görüşmelerde gerek devletin gerekse yabancı sermayenin bölgeye yatırım yapabilmesi için güvenlik sorununun önemli bir etken olduğu ilerleyen konularda işlenecektir.

Myrdal ve Hirschman (aktaran Öztürk, 2012) gibi kalkınmacılar ise az gelişmiş ekonomilerdeki sermaye kıtlığını da dikkate alarak büyümenin belirli bölgelerde, kilit ve önemli sektörlerde yapılacak kamu yatırımları ile başlatılması

gereğini vurgulamışlardır. Kamu yatırımlarının bölgelerdeki eşitsizliklerin giderilmesi için ciddi bir kanıt olması literatür taramasında da ortaya çıkmaktadır.

Öztürk(2012)' nin aktarımıyla bazı kalkınmacıların kalkınma alanında kamunun önemi aşağıda anlatılmaktadır;

Nitekim kamu yatırımları bölgelerin büyümesini hızlandırırken (Aschauer, 1989), ülkedeki ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımını da etkilemektedir (Martin ve Rogers, 1995). Bu nedenle uluslararası literatürde kamu yatırımları bölgesel eşitsizliklerde önemli bir faktör olarak ele alınmakta ve bölgesel eşitsizliklerin de önemli bir nedeni olarak görülmektedir (Martin, 1999, Öztürk, 2012, s.488)

Bölgesel eşitsizliklerin artmasında en büyük sebep, var olan nedenlere ek olarak devlet kurumunun geri kalmış bölgelere karşı ilgisizliği yatmaktadır. Nitekim yapılan deneysel araştırmalarda bu tezi doğrulamaktadır. Zaten birçok sebeple geri kalmış bölgeler cazibelerini yitirmişken devletin bu bölgelere altyapı ve üstyapı yatırımlarını esirgemesi eşitsizliğin katlanmasına sebep olmaktadır.

Öztürk' ün 2012 yılında yaptığı, "*Kamu Yatırımları ve Bölgesel Eşitsizlik: Bir Nedensellik Analizi, 1975-2001*" deneysel araştırmaya göre Türkiye' de 1975-2001 yıllarında yapılan kamu yatırım ve harcamalarında bölgesel dengesizliklere yol açıp açmadığı incelenmiş ve sonuç aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

Kamu yatırımları iller arasında adil dağıtılsa bölgesel eşitsizlikte bir azalma görülmektedir. Diğer bir deyişle kamu yatırımlarının alansal dağılımı ile bölgesel eşitsizlik arasında doğru orantı bulunmaktadır. Kamu yatırımlarının belirli bölgelerde yoğunlaşması (adil olmayan dağılımı) bölgesel eşitsizliği artırmakta veya nispeten daha adil bir dağılım iller arasındaki eşitsizliği bir ölçüde azaltmaktadır. Bu sonuçlar, kamu yatırımlarının bölgesel eşitsizliklerde önemli bir rolü olduğu ve bölgesel farklılıkların azaltılmasında politika aracı olarak kullanılabileceğini bir kez daha göstermektedir (s. 493)

Tablo 5.2. Türkiye Coğrafi Bölgelerine İlişkin Temel Göstergeler Bölgeler

Bölgeler	Toplam Nüfus Payı (%) (2000)	Kişi Başına Gelir (2000)	Toplam GSYH Daki Payı (%) (2000)	Kamu Yatırımlarının Payı (%) (1980-2000 Ortalama)
Ege	13.18	2.130	15.28	14.04
Akdeniz	12.84	1.726	12.06	14.08
Marmara	25.61	2.657	37.04	28.76
Orta Anadolu	17.12	1.820	16.96	21.61
Karadeniz	12.45	1.396	9.46	7.07
Güney Doğu Anadolu	9.75	954	5.06	7.96
Doğu Anadolu	9.05	841	4.14	6.58
Türkiye	100.0	1.837	100.0	100.0

Kaynak: Karadağ ve ark.(aktaran Pirili, M. U. , (2011). Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kuramsal Bir Değerlendirme. Ege Akademik Bakış, 11(2), 309–324. http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyaları/51/PDF2011_2_11.pdf

1980-2000 yılları arası 20 yıllık dönemde tablodan anlaşılacağı üzere bölgeler arasındaki eşitsizlikler ve kamu yatırımları arasındaki bağıntıları ortaya çıkarmaktadır. Marmara ve Ege bölgesi' nin GSYİH içindeki toplam payları % 53, 32 olmuş ve diğer iki geri kalmış bölgelerimiz Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi' nin GSYİH içinde toplam payları % 9, 14 olmuştur. Hakkâri ilinin içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi' nin kamu harcamalarından aldığı pay % 6.58' de kalarak ülkemizdeki en düşük düzeyinde kalmıştır. Tablo 5.2 irdelendiğinde ise kamu yatırımlarının bölgelerin nüfus sayısına oranlandığında ise Ege Bölgesi 1, 065, Akdeniz Bölgesi 1,095, Marmara Bölgesi 1, 1229, Orta Anadolu Bölgesi 1,2622, Karadeniz Bölgesi 0,5678, Güneydoğu Anadolu Bölgesi 0,8164, Doğu Anadolu Bölgesi 0,7270 oranları elde edilmektedir. Yani kişi sayısına göre en az kamu yatırımını sırasıyla Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri almıştır. Nitekim bu bölgelerinde kişi başına düşen gelirlerinin azlığı da irdelendiğinde bu 3 bölge, bölgeler sıralamasında son 3 sıradadır Buradan da

anlaşılacağı üzere bölgelere yapılan kamu harcamaları bölgelerin üretim sürecine katkılarını da dolaylı yollardan etkilemektedir. Bu durum bölgede yaşanan kişilerin gelirlerine de yansımaktadır.

Ayrıca yapılan kamu harcamalarının niteliği çok büyük önem taşımaktadır. Nitekim yıllar itibariyle devlet Hakkâri iline yaptığı kamu yatırım ve harcamaları incelendiğinde harcanan tutarların büyük bölümü savunma ve benzeri harcama kalemlerine gitmiştir. Gizli ve örtülü savunma harcamaları tutarlarının varlığı bütçe kalemlerine yansıtılmamaktadır. Maliye bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü 2014 yılı Nisan ayı içinde İller İtibariyle Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri analizinde Hakkâri' ye yapılan 434 422 000 TL kamu yatırım harcamasının 178 830 000 TL si Savunma Harcamaları, 93 222 000 TL' si ise Kamu Düzeni ve Güvenliği kalemlerine harcanmıştır. Bu iki tutarın toplam kamu harcamasına oranı ise % 62' sine tekabül etmektedir. Bu oran aslında yapılan harcamaların, hiçbir şekilde halkın refahını gözetmediği ve otonom yatırımlara aktarılmadığı açıktır. Bölgede yaşayanların göçe zorlandığı, ilkel de olsa tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin baltalandığı bir ilin devlet bütçesine herhangi bir katkısı ise olamayacaktır. Nitekim bu harcama tutarları 'Çözüm Süreci' diye tabir edilen güvenlik sorunlarının en düşük seviyede olduğu zamanda olmuştur.

Yine Maliye bakanlığı 2010 yılının ilk 8 ayının toplam verilerinden yararlanılarak hazırlanan Tablo 5.3' te bazı doğu illerimizde elde edilen vergi gelirleriyle illere harcanan giderler karşılaştırılmıştır.

Tablo 5.3. Bazı doğu illerimizde elde edilen vergi gelirleriyle illere harcanan giderler

	Vergi. Bin TL	Giderler	Vergi/	Nüfus.	Kişi Başı
	(Tahakkuk)	Bin TL	Gider. %	2009	Harcama TL
Türkiye	232.251.687	183.431.844	126.6	72.561.312	2.528
Tunceli	42.865	295.517	14	83.061	3.558
Hakkari	61.349	632.310	9.6	256.761	2.463
Bingöl	91.109	347.352	26.2	255.745	1.358
Siirt	100.825	411.268	24.6	303.622	1.355
Şırnak	180.561	571.830	31.6	430.424	1329
Van	403.304	1.225.880	32.9	1.022.310	1.199
Diyarbakır	793.273	1.749.063	45.4	1.515.011	1.154
Bitlis	93.969	370.238	25.3	328.489	1.127
Batman	215.031	426.209	50.5	497.998	856
Mardin	254.884	614.323	41.5	737.852	833
Ağrı	144.264	428.904	33.6	537.665	798
Şanlıurfa	682.233	1.130.409	60.4	1.613.737	700

Kaynak: <http://mustafasonmez.net/?p=199> Maliye Bakanlığı. Muhasebat G.M. ve TÜİK verilerinden hesaplandı

Tablo 5.3 incelendiğinde Güvenlik sorunun üst düzeyde olduğu Tunceli ili 3.558 TL ile Kamu harcama ve yatırımlarından kişi başına kamu harcamaları Türkiye ortalaması olan 2.528 TL'nin üzerinde yatırım almış. Bir diğer sorunlu bölge olan Hakkâri ili Türkiye ortalamasında yatırım almıştır. Görece olarak güvenlik sorununun olmadığı (varsa bile sadece dağlık alanlarda) diğer illerde kişi başına yatırım miktarları düşmektedir. Nitekim Ağrı' da 798 TL, Şanlıurfa' da 700 TL ve Mardin' de 833 TL olmuştur. Bu rakamlar göz önüne alındığında bazı doğu bölgelerine Türkiye ortalamasınının 3'te 1' i oranında kamu harcama ve yatırımı yapılmıştır. Ülkemizdeki bölgelerin Eurostat' ın belirlediği İBBS 2 düzeyindeki verileri de benzer bir eşitsizliği göstermektedir. Örneğin en gelişmiş alt bölge İstanbul'un 2000 yılındaki GSYİH içindeki payı %22.12' dir. Bununla birlikte 1980-2000 döneminde kamu yatırımlarından aldığı pay %28.47 iken, en az gelişmiş TRB2

Van bölgesinin GSYİH payı 0.69, kamu yatırımları payı ise%0.03 oranındadır (Önder ve ark., 2010).

TÜİK' in (2013) yılındaki Seçilmiş Göstergelerle İstanbul yayınında İstanbul bölgesinde ortalama kişi başına Gayri Safi Katma Değer 14.591 \$ ile Türkiye ortalamasının üstündedir.TRB2 Van Bölgesine baktığımızda bu değer kişi başına GSKD 3.419\$ kalmıştır. İki değeri birbirine oranladığımızda 4.26 kat İstanbul bölgesi öndedir. Yani bir başka deyişle İstanbul Bölgesindeki bir birey Van TRB2 bölgesinde yaşayan bir bireyden ekonomik anlamda 4.26 daha aktiftir.

Az gelişmiş ülkelerin veya bölgelerin kalkınma çabalarında devletin önemli roller üstlenmesinin ve birçok sektör ve alanda yatırımlar yapmasının altında kamu yatırımlarının büyümeye olumlu etkisi olduğu düşüncesi yatmaktadır. Gunnar Myrdal ve Albert O. Hirshman gibi kalkınmacıların düşüncesine göre devlet, altyapı, eğitim ve sağlık gibi yatırımlarla gerek ulusal düzeyde gerekse bölgesel düzeyde ekonomileri olumlu yönde etkilemektedir (aktaran: Öztürk, 2012)

Yine Öztürk (2012) bu konuyu aşağıdaki şekilde açıklamıştır;

Bu bağlamda kamu yatırımlarının bölgesel düzeydeki dağılımı, bölge ekonomilerini etkilediği gibi, bu bölgelerin ulusal GSYİH'dan aldıkları payları da etkileyecektir. Şöyle ki, kamu yatırımlarının belirli bölgelerde yoğunlaşması o bölgelerin büyümesini hızlandırırken, bu yatırımlardan daha düşük pay alan bölgeler daha düşük bir büyüme gösterecek ve zaman içinde bölgeler arasındaki gelir dağılımı giderek bozulabilecektir. Tersinden ifade edilirse, kamu yatırımlarının daha dengeli dağıtılması, bölgesel gelirlerin de daha dengeli dağılmasına yol açabilecektir. Yani, bölgesel eşitsizlik olarak tanımlanabilecek bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları, çeşitli alanlarda ki kamu yatırımlarından doğrudan ve dolaylı olarak etkilenecektir. Bu nedenle bu iki eşitsizlik arasındaki ilişkileri ortaya koymak, ülkeler açısından uygulanacak kamu yatırımları politikası ve bölgesel kalkınma politikası açısından oldukça önem taşımaktadır(s.487).

Yapılan ampirik çalışmalarda Kamunun yaptığı harcamalar vasıtasıyla yarattığı talep ve dışsal ekonomi gelir dağılımında ki eşitsizlikleri giderdiği yönünde bulgular elde edilmiş olup ve iki ana değer birbirleriyle doğru orantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Türkiye için bölgesel ve ulusal düzeyde yapılan ampirik çalışmalar, kamu yatırımlarının bölge gelirleri üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğunu ve dolayısıyla bölgesel kalkınma politikalarında kamu yatırımlarının önemli bir politika aracı olduğunu ortaya koymaktadır”(Pirili,2011, s. 321).

Ülkemizdeki kamu yatırımlarının bölgesel gelirin arttırılmasında ve özellikle bölgeler arası gelir dengesizliklerinin azaltılmasında önemli bir ekonomik politika aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle en az gelişmiş olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinin ekonomik kalkınmasının hızlandırılması için bu bölgelerde hem sağlık, eğitim gibi sosyal altyapı hem de ulaştırma gibi fiziki altyapı oluşturmaya yönelik kamu yatırımlarından daha fazla pay alması önerilmektedir (Karadağ ve ark., 2010).

Bu tür yatırımların ihmal edilmiş olması, ekonomik anlamda bölge insanının her türlü fırsat eşitsizliğine maruz bırakılması anlamına gelmektedir. Bölge insanı gelir dağılımında da Türkiye ortalamasının çok altında gelir seviyesine razı edilmektedir.

Türkiye’ de bölgeler arasındaki gelişmişlik sorunlarını çözmeye devletin eksik bıraktığı ve yeterince eğilmediği bazı fiziksel yatırımlar gelir dağılımını etkilemektedir. *“Gelir dağılımı üzerinde etkili olan önemli bir unsur da alt yapı ve bölgesel politikalarıdır. Fiziksel ve kurumsal altyapı politikaları gelir dağılımı üzerinde dolaylı etkide bulunmaktadır. Diğer taraftan kırsal ve bölgesel kalkınma politikaları gelir dağılımını önemli ölçüde değiştirebilmektedir”*(Miynat,2004, s. 80).

Bununla birlikte kamu harcamalarının yanı sıra ekonomik politikaların geri kalmış bölgeler ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler üzerinde etkisi vardır. *“Gelir dağılımında bölgesel farklılıkları düzeltmek için en iyi politika seçeneği, aktif ve doğrudan kamusal politika uygulamalarıdır. Gelir düzeyi düşük bölgelere eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları bölgesel gelir eşitsizliğini azaltmada, doğrudan refah transferleri ve mali teşviklerden çok daha etkili olmaktadır”* (Cornia aktaran Miynat, 2004, s. 81)

Atabay Baytar (2010) bu konuyu aşağıda şöyle açıklamaktadır;

Makroekonomi politikalarından özellikle bütçe yönetiminin, gelir dağılımı üzerine doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. Fiyat istikrarı ve sürdürülebilir bir büyüme politikası, gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir. Fiyat istikrarının sağlanması, düşük gelirlielerin satın alma gücünü, yüksek gelir gruplarına göre daha fazla arttırmaktadır. Bu durum, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan önemli bir gelişmedir(s. 124).

Ülkemizde yıllardan beri süregelen bu eşitsizlikler Hakkâri ilimizde kendini terör sorunuyla su üstüne çıkarmıştır. TRB2 bölgesinde yapılan kamu harcamaları genel olarak askeri savunma harcamalarına aktarıldığı için bölgede eşitsizlikler her geçen gün büyümektedir.

Kamu harcamaları ve ekonomik fırsatlar sunmadaki bölgesel ve etnik ayrımlar hem yatay hem de dikey gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Ancak bu tür gelir eşitsizlikleri politik sorunlara da neden olmaktadır (Miynat,2004).

Bu sorunlar çoğu zaman az gelişmiş bölgedeki halkın devlete olan inançlarını zedelemektedir. Devlet kavramına olan itibarın azalması politik ve etnik sorunlarla birleştiğinde telafisi zor sorunlar yumakları oluşmaktadır. Kronikleşen ve yapılaşan gelir ve bölgesel eşitsizlik çatışma ve nefret söylemlerini doğurmaktadır.

Kuştepeli ve Halaç (2004)' e göre;

Türkiye'deki toplum yapısı ve coğrafik farklılıklar nedeniyle, özde ekonomik içerikli olan gelir dağılımı sorununun yarattığı olumsuz etkiler, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamaktadır. Bu durum Türkiye'de bölüşüm konusuna, bugüne kadar olduğundan daha fazla önem verilmesi ve konunun farklı boyutlarının dikkate alınması gereğini ortaya koymaktadır. Toplumda ortaya çıkan ve bazısı çatışmaya dönüşen, bazısı da her an çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan sorunların çözümü için atılacak ilk adım gelir dağılımı yapısının, daha fazla geç kalınmadan düzeltilmesidir(s. 16).

Son tahlilde Devlet kurumunun geri kalmış bölgelerde ekonomik hayatı canlandırmaya yönelik her türlü yatırımı yapmaya gönüllü olması halkın taktirini toplayacak ve oluşan sinerji ile sorunlar çözülmeye yüz tutacaktır. Nitekim “*Ülke içi bölgeler arasında gelir eşitsizliği çok önemli bir sorundur. Bazı ülkelerde sanayileşme sürecinde yatırımların bazı bölgelerde yoğunlaşması, ülke içerisindeki yoksulluğun da bölgesel farklılıklar göstermesine neden olmaktadır*” (Miynat,2004).

5.1. Neoliberal Ekonomi Politikalarının, Geri Kalmışlık, Kalkınma ve Gelir Dağılımı Bağlamında Analizi

1980 sonrasında, özellikle Fransız İhtilali ile somutlaşan, toplumsal hayatın değiştirilmesinde kolektif siyasi eyleme ve devlet ve kamu olanakların kullanılmasına özel bir önem veren anlayış hızla bir şekilde gerilemiştir(Sapancalı, 2001)

Ülkemiz ve Dünya’ da hâkim olan serbest piyasa ekonomisi düzeni, sermaye ve girişim üzerine kuruludur. Geri kalmış ülkelerde ve bölgeler kalkınmanın en büyük dinamosu olan sermaye yetersizliği, girişimciliği de engellemektedir. Bir iş kurmak için ve var olan kaynakları değerlendirmek için sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sermayenin daha çok bulunduğu bölgelerde girişimcilik faaliyetlerinin de daha kolay olduğu bilinmektedir. Bu noktada geri kalmış bölgelerde neoliberal kuramlara göre girişimci kendi karını maksimize etmek için talebin daha çok olduğu ulaşım imkânlarının kolay olduğu bölgeyi seçerek geri kalmış bölgeyi dışlayacaktır. Kapital ekonomik düzenin kolay, karlı ve risksiz olmanı seçeceği açıktır.

Coşkun(2011) a’ göre kapitalizm “*sermayenin ve üretim araçlarının özel mülkiyet altında bulunduğu ve temelde özel kişi veya kuruluşların ilkesel olarak gelirlerini maksimize etmek (en üst noktaya çıkarmak) için gayret ve çaba harcadıkları bir ekonomik örgütlenmedir*”(Coşkun, 2011). Bu bağlamda özel mülkiyet serbest piyasa koşullarında kendisi için en rahat ve en kolay ortamı istemekte, ayrıca bütün üretim faktörlerini kendi emrinde olmasını arzulamaktadır. Gerek coğrafi gerek tarihsel nedenlerle geri kalmış bölgelerde yatırımı arzu etmemektedir. Özellikle son yıllarda “*Toplumsal ve ekonomik ilişkilerin*

düzenlenmesinde devleti ve siyasi iradeyi devreden çıkararak anahtar rolün serbest piyasa ilişkilerine, bireysel inisiyatife ve özel girişimciye verilmesi gerektiğine inanan neo liberal anlayış yaygınlaşmaya başlamış ve yeni dünya düzeninin temel dayanağı durumuna gelmiştir” (Yıldızoğlu aktaran Sapançalı, 2001, s. 117).

Pirili (2011) bölgeler arasındaki eşitsizlikleri ve neoklasik iktisat paradigma arasında kabul edilen bağıntıyı aşağıda da şöyle açıklamaktadır:

Olumlu faktörlere/koşullara sahip olan bölgeler zaman içinde ekonomik anlamda zenginleşip sanayileşirken, diğer bölgelerin çoğunlukla tarımsal bir ekonomik yapıyı sürdürüp görece geri kaldığını gözlemekteyiz. Ancak bölgeler/ülkeler arası gelişmişlik farklılıkları, ya doğal bir fenomen olarak kabul edilmiştir, ya da akademik çevrede, 1930'lara değin ve yine günümüzde, görece olarak iktisat biliminde hakim olan neo-klasik iktisat paradigmasına göre kapitalist gelişme dinamiğinin doğal bir sonucudur ve uzun dönemde serbest piyasa işleyişi ve dolayısıyla üretim faktörlerinin mekansal serbest dolaşımına bağlı olarak kendiliğinden ortadan kalkacaktır(s. 309).

Bölgeler arasındaki öngörülen eşitsizliklerin ortadan kalkması şöyle dursun her geçen zaman daha da derinleşmekte. Az gelişmiş bölgelerden veya ülkelerden gelişmiş bölgelere doğru göçler olmaktadır. Göç veren bölgeler ister nitelikli ister niteliksiz işgücü kaybına uğramakta nüfusun azalması ile ekonomik olarak kan kaybetmektedir. Göç alan bölgeler ise çalışmaya hazır ucuz işgücüne kavuşarak daha fazla ve ucuz üretim imkânına sahip olmaktadır.

Neo-klasik kuramın serbest piyasanın kendi işleyişinde bölgeler ve ülkeler arası dengeli ve eşit bir ekonomik gelişme sağlayabileceğine ilişkin tezi, ikinci dünya savaşı sonrası iktisat disiplini içinde çok güçlü bir alt disiplin olarak gelişen ilk dönem ekonomik kalkınma yaklaşımının öncü iktisatçıları tarafından eleştirilerek, iktisaden geri kalmış ülkelerin ekonomik kalkınma sorunu bağlamında reddedilmiştir (Pirili, 2011).

2. Dünya Savaşının ardından oluşan yıkım ve tahribatı gelişmiş devletler, 1929 Büyük Buhran Krizinden kazandıkları Keynesyen ekonomik politikalarıyla

edindikleri tecrübelerle, kendi halklarına sosyal devlet anlayışını sunmayı amaçlamıştır. Bu nedenle birçok araştırma yapılmış ve refah ve sosyal devlet kavramı irdelenmiştir. Refah devleti veya sosyal devlet, toplumu oluşturan bireyler ve bölgeler arasında en alt düzeyde gelir ve fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmak için devletin uyguladığı ve bizzat ekonominin içinde yer alarak eşitsizliklere ve dengesizliklere müdahale ettiği bir kavramdır.

Meier' e göre kamu müdahalesinin gerekliliği aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

1945'den başlayarak, 1970 ortalarına değin, aşağı yukarı otuz yıllık dönem boyunca, sürekli bir kuramsal yenilenme, çeşitlilik, karışıklık ve tartışma gözlemlenebiliyorsa da; tüm bu yaklaşımların ortak vurgusu, bölgeler ve ülkelerin iktisadi kalkınması ve gelir farklılıklarının ortadan kaldırılması için aktif kamu müdahalesinin gerekli olduğudur (aktaran: Pirili, 2011, s. 310).

Küreselleşme ve Neoliberal ekonomiye geçiş dönemlerin Devletler bir takım düzenlemelere giderek ekonomide kamu harcama ve yatırım meblağlarını nispeten aşağıya çekmeye çalışmıştır. 1970'li yıllarla başlayan "krizler ve uygulanan neo-politikalar sonucunda sosyal refah devlet anlayışının sarsılmaya başlandığı görülür. Küresel neoliberal dönem ile birlikte refah devletinin getirdiği sorumluluk ve yükten kurtulmanın arandığı bir dönem yaşanmaya başlanmıştır(Kökalan Çımrın, 2009).

Bu fikir geliştirmekte olan ekonomilere bir zorunlulukmuş gibi dayatılmış nitelikte geliştirmekte olan ülkeler bu fikre sıcak bakarak ekonomilerinde bu politikaları uygulamışlardır. 1970' lere kadar aşırı korumacı ve sosyal devlet ilkesine bağlı kalmaya çalışan ve az gelişmiş ülkeler ekonomik pozisyonları bu politikaları kaldıramayınca borç sarmalına girmişlerdir.

Kökalan Çımrın (2009) bu durum ile fikirleri aşağıdaki gibidir:

Özellikle de Üçüncü Dünya ülkeleri' nin içine girmiş olduğu borç bunalımı karşısında eğitim, sağlık, ücret gibi alanlardaki harcamaların kısıtlanması yeni borçların temin edilmesi için bir ön koşul ya da tehdit unsuru olarak gösterilmiştir. Neo-liberal kurumların uyguladığı politikalar

sonucunda devletlerin karar alma, denetleme ve uygulama güçlerinde aşınmalar yaşanmıştır (Kökalan Çımrın, 2009, s.200)

Günümüzde bu politikaları dayatan büyük devletler, devletin kamu içindeki payını az miktarlarda düşürerek “*korumacı*” politikalara arka planda devam etmişlerdir. “*Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çabalarda öncü rolü üstlenmiş olan gelişmiş ülkeler bugün, küresel rekabet baskısına bağlı olarak, ithalatın ve dış rekabetin kontrolüne yönelik en yaratıcı politikaları ve koruma engellerini uygulayan ülkeler konumundadır*”(Atabay Baytar, 2010, s. 194). Örnek vermek gerekirse mortgage krizi sonrası oluşturulan korumacı havadır. Mortgage, bireylerin veya şirketlerin uzun vadeli ve düşük faiz oranlarıyla gayrimenkul almasını amaçlayan bir sistemdir. Gelişmiş ülkelerde önemli bir gayrimenkul edindirme finansmanı olarak kullanılmaktadır. Kira öder gibi gayrimenkul alımına dayanan kredi sisteminde gayrimenkul finans kurumuna ipotek karşılığı rehin edilmektedir(Alp ve Yılmaz, 2004). Ancak bu alacakların başka finans kurumlarına kar karşılığında devri beraberinde ciddi riskler getirmiştir. “*2008 yılında yaşanan küresel mortgage kriz sonrasında gerek Fransa’da gerekse ABD’de alınan, yerli malı alınmasına ve yerli işçi çalıştırılmasına yönelik önlemler korumacılığı arttırmaktadır*”(Atabay Baytar, 2010, s. 118). Bir başka çarpıcı durum ise gelişmekte olan ülkelere dayatılan ticari liberalizasyon reform paketleri veya reçetelerine gelişmiş ülkeler uymayarak ve “*giderek daha fazla oranda yeni korumacılık uygulamalarına başvurmaları, gelişmekte olan ülkelerin ticaret yapılarına zarar vermekle kalmamakta aynı zamanda dünya gelir dağılımını da bu ülkelerin aleyhine değiştirmektedir*” (Atabay Baytar, 2010). Bu ironik durum küresel finans düzenininin de hâkim olan bireylerin ve devletlerin her türlü koşul ve durumu kendi lehine yönetme arzusudur. Nitekim bu arzu 1970’li yıllarda, gelişmiş ülkelerde iç piyasaların doyması ve talep yetersizliğinin kar oranlarını düşürmesi nedeniyle kapalı piyasaların bakırlığı iştah kabartmış ve kamu harcamalarının düşürülmesi, özelleştirme ve gümrük duvarlarının kaldırılmasını dayatmış nitekim gelinen noktada gelir ve bölgesel eşitsizlikler had safhaya ulaşmıştır.

1970’lerin ortalarından itibaren yaşanan krizlerle gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerde uygulamaya başlanan istikrar politikaları, IMF ve Dünya Bankasının

tarafından da savunulan ve dayatılan yeni anlayış, özelleştirmelerin, finansal liberalizasyon, sübvansiyonların kaldırılması ve kamu harcama ve yatırımlarının azaltılması ile piyasa ekonomisine tüm kurum ve kuralları ile birlikte işlerlik kazandırılmasını içermiştir. Bu şekilde orta vadede ekonominin kendiliğinde bir büyüme ortamına gireceğini öngörülmüştür. (Berksoy aktaran Miynat, 2004).

Yapılmayan sübvansiyonlar, kamu yatırımları ve özellikle ülkemizdeki yöneticilerin reformları uygulamadaki hazırlıksız aceleciliği bölgeler arasında dengesizlikleri derinleştirmiştir.

Gap idaresinin bu konu ile düşünceleri aşağıdaki gibidir:

1984'te ticaretin serbestleşmesinin ardından yabancı para birimleri üzerindeki kontrolün ve ithalatta kotanın kaldırılması, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalar, firmalar arası dolayısıyla bölgeler arası rekabetin artması da beraberinde getirdi. Bu politikalar İstanbul, İzmir gibi üretim kapasiteleri yüksek yerlerde, daha düşük kapasiteli az gelişmiş bölgelerde oranla daha kazançlı oldu; az gelişmiş bölgeler yeni gelişen global ticari ilişkilerle uyum sağlamaya çalışırken çeşitli zorluklar yaşadılar (Gap İdaresi aktaran Göymen, 2010, s.113).

Yeni düzene ayak uyduramayan bölgeler irdelendiğinde, bazılarının coğrafi konum bakımından dezavantajlı olduğu da görülür. Bölgelerin, uluslararası liman ve ticaret yollarına yakınlığı, geçmişten beri süregelen popülerlik ve birikimleri de gelişmişlik düzeylerine etkilidir. Gelişmiş bölge ve az gelişmiş bölgenin durumları birçok dinamiğe göre şekillenir. Ancak devletin görevi aradaki dengesizliği serbest piyasa şartlarına ve uygulamalarına terk etmek değil aksine bilinçli ve programlı müdahalelerle kabul edilebilir düzeyde tutmasıdır.

İstikrar ve reform politikaları Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde hayata geçirildikten sonra ani krizler patlak vermiş bu krizler gelir dağılımının bozulmasında büyük neden teşkil etmiştir. Ticari liberalizasyonun gelir ve eşitlik kavramları üzerindeki tezleri kanıtlanamamış aksine olumsuz yönde ilerlemiştir. *“Liberalleşme çerçevesinde uygulamaya konulan istikrar programları bu ülkelerde makroekonomik dengesizliği daha fazla artırarak bölüşüm ilişkilerinde de önemli değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur Liberalizasyon sürecinde zengin*

ile yoksul arasındaki mesafenin kapanacağı argümanının rağmen, gelir eşitsizliği daha da açılmıştır” (Miynat,2004, s. 174).

Diğer yandan Wallerstein, (aktaran: Ataay ve Kalfa, 2008,) bu süreci aşağıda söyle özetlemiştir.

1960’ların sonlarında başlayan ve 1973’te zirveye çıkan bir süreçte, ekonomik krizi derinleşen Batı dünyasının, küreselleşme sürecini başlatırken, temel amacı, azalan kâr oranları sorununa çare bulmaktı. Bu doğrultuda başvuru en önemli politikalarından biri, yeniden bölüştürme programlarının daraltılması, sosyal harcamaların kısılması ve vergi oranlarının düşürülmesi oldu (s. 306).

Dünya çapındaki krizlerden daha az etkilenmek için ve gelişmiş ülkeler, yıllarca kazandıkları gelirleri paylaşmamak için korumacı politikalara başvurmuşlardır. Yıllarca elde edilen gelirler yabancı sermaye adı altında gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine pompalanmış finansal araçlar ve türevleri sayesinde gelirlerinin daha da katlamışlardır.

Robert Went yabancı sermaye ile küreselleşme arasındaki bağlantıyı aşağıda söyle açıklamıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte artan kâr oranları ekonomik büyümeye, yeni yatırımlara ve istihdama yol açmıyordu. İzlenen daraltıcı para ve maliye politikaları sonucunda talep daha az artarken, üretime dönük yatırım cazibesini yitiriyor, yatırımcılar açısından finansal spekülasyon daha cazip hale geliyor, kârlar finans piyasalarına aktarılıyordu. Bu durum, ekonomik büyümenin istikrarsızlaşmasına ve büyüme oranlarının düşmesine yol açarken, tam istihdam ve kitlesel tüketim hedefleri gündemden kalkıyor, dünya genelinde üretimin giderek daha büyük bölümü orta ve üst sınıfları hedeflemeye başlıyordu(aktaran: Ataay ve Kalfa, 2008, s.306).

Bütün bu neoliberal küreselleşme politikaları, bir gecede ya da bir haftada onlarca reform yasalarıyla gelişmekte olan ülkeleri, dışa savunmasız ciddi finansal spekülasyonlara, krizlere ve ekonomik istikrarsızlıklara açık hale getirmiştir.

“Dışa açılma ve rekabetin arttığı liberalizasyon sürecinde genel olarak gelir dağılımının bozulduğu ve ülke içi emek ve sermaye gelirleri arasındaki dağılımın daha da arttığı önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır” (Miynat ,2004, s. 84). Nitekim Atabay Baytar(2010) araştırmalarında *“, sermaye gelirlerinin ve serbest meslek gelirlerinin eşitsiz dağılımı da gelir dağılımı eşitsizliğinin artışını hızlandırmış ve bu, son on yılda daha da artmıştır”*(s. 132) demektedir.

BM İnsani Gelişme Raporuna göre, “zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği liberalizasyon ve dışa açılma politikalarıyla birlikte şiddetlenmiştir. Örneğin, en fakir ülkeye kıyasla en zengin ülkede kişi başına düşen ortalama gelir 1985 yılında 76 kat fazla iken, bu oran 1997 yılında 228 kata yükselmiştir”(Ferkiss, aktaran: Miynat, 2004). Sayılara ve tarihlere dikkat edilirse liberalleşmenin başladığı tarihlerden itibaren eşitsizlikleri arttığı ve gelirlerin azınlık bir nüfusun elinde biriktiği tezi doğrulanmaktadır.*“Yine aynı rapora göre, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknolojik gelişmişlik farkı liberalleşme ile kapanmak yerine gittikçe daha fazla açılmaktadır. Örneğin teknolojik gelişmenin en önemli unsurlarından olan patentlerin %97’sini sanayileşmiş ülkeler ellerinde tutmaktadırlar”* (Miynat,2004, s. 166).

Gelir ve bölgesel gelir dağılımındaki adaletsizlikler sadece az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görülmemekle beraber sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Bu kavram kendini yoksulluk, evsizlik ve ihtiyaç sahipliği olarak dışa vurmaktadır.

Liberalleşme ve ticari serbestleşme ile beraber zengin ile yoksul bireylerarasındaki gelir ve fırsat eşitsizlik sadece gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelere arasında veya Avrupa ile ABD arasında değil, gelişmiş ülkeleri ve ABD’nin kendi içinde de artmaktadır. Bu gün dünyanın en zengin ülkesi olan ABD’de 30 milyon açlık sorunu yaşayan insan vardır.(Bozukurt, aktaran: Miynat,2004)

1970’li yıllardan günümüze uygulanan liberal politikalar ve kamu harcamalarının azaltılması var olan bireyler ve bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğine olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Miynat (2004) kamu harcamalarının en alt seviyede tutulduğu ABD’ de ki durumu aşağıda açıklamaktadır;

1973 ve 1994 yılları arasında, kişi başına düşen GSMH reel olarak üçte bir oranında artmış olmasına rağmen, çalışan kesimin nerdeyse dörtte üçünün ortalama maaşı %19 oranında gerilemiştir. Pramidin en altında yer alan, düşük gelirli milyonlarca nüfus bu ülkede 20 yıl öncesine göre, %25 oranında daha az ücret almaktadır. Dünyanı en zengin bölgesi olarak gösterilen Avrupa da bile gelir dağılımı bozukluğu dikkat çekici boyutlardadır (Miynat, 2004, s.167).

Bu durum sadece ABD için değil aynı zamanda Avrupa Birliği’ (AB) üye ülkeler içersinde de gözlenmektedir. *“Avrupa Birliği’nin en zengin %10 u bütün gelirlerinin %25 ini kazanırken, bu oran zenginlik dağılımında yalnızca %2.6 oranında pay alabilen en fakir %10 un 10 kat fazlası olarak gerçekleşmektedir”* (Sapançalı, 2001, s. 131).

Uzun sömürge döneminden sonra 1980’ li yıllarda ekonomide ciddi neoliberal reformlar kaydeden ve her yıl ekonomisinin hacmini büyüten Hindistan’ da 2006 yılı verileriyle yıllık kişi başına gelir 840\$ dır ve 2001 yılı verileriyle nüfusun % 25’i açlık sınırındadır (Özsoylu, 2009).

Açlık çeken kısım aşırı yüksek nüfus artışı nedeniyle düşürülememektedir. Ekonomide ki büyüme yeni sadece fakirlerin sayısını sabit tutmaktadır.

Diğer yandan kullanılabilir gelirden en fazla pay alan % 20’ lik kesim gelirin % 43’ ünü alırken en az pay alan % 20’ lik kesim ise gelirin sadece % 9’ unu almaktadır (Öz, 2007).

Liberalleşme ile beraber gelir eşitsizliği, hem toplumların farklı sınıfları ve bölgeleri arasında hem de ülkeler arasında gittikçe açılmaktadır. Bir başka ifadeyle ekonomik küreselleşme sürecinin meydana getirdiği kazançların ve kayıpların paylaşımı bölgesel bloklar, şirketler, toplumlar ve bireyler arasında adaletle maalesef gerçekleşmemektedir.(Selamoğlu, aktaran: Miynat, 2004). Dünya ticari liberalleşme ile daha fazla ürüne daha ucuz ve kolay elde, refah düzeyinde artış elde

etmişse de bu gelir ve refahın adaletli dağılımı sağlanamamaktadır. Sonuç itibariyle “*Neo-liberalizmin gelişmiş ülkeler açısından sonuçları işsizlik, düşük ücretler, nüfusun büyük kesiminin marjinalleşmesi ve sosyal dışlanma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gıda tüketimi düzeyinin düşüklüğü ve kötü beslenme sadece fakir ülkelerde ki değil zengin ülkelerde ki kent yoksullarını da etkilemiş durumdadır*”(Chossudovsky aktaran Sapançalı, 2001, s. 128).

BM 2006 yılında yapmış olduğu başka bir araştırma raporuna göre; “*yeryüzündeki yetişkinlerin en zengin %2’sinin küresel zenginliğin % 50’sinden daha fazlasını kazandığını ortaya koymuştur. Bu gelişme 1980-2006 yılları arasındaki neoliberal, deregülasyon ekonomi politikalarının bir neticesidir*”(World Institute for Development Economic Research, aktaran: Kurtoğlu, 2012, s. 48).

Bir başka çarpıcı örnek Şili’ dir. Şili uygulamaya koyduğu reformlar sayesinde ekonomisinin neoliberal politikalarla rahatlayacağını hesap etmiş ancak Şili yanılmıştır.

1973 yılında %4.3olan işsizlik 1982 yılında %22’ ye yükseldi. bu dönemde emeklilik fonları özelleştirilmiş ve gelir ve işletme karları üzerinden alınan vergiler kaldırılmıştır. Bunlarla beraber 212 kamu iktisadi işletmesi ve 60’a yakın banka özelleştirilmiştir. 1982-83 arasında Şili krize girmiş ve ekonomisi %19 küçülmüştür (Yıldızoğlu, 2006).

Şili’ de işsizlik oranları “*2009 ve 2010 yıllarında ise sırasıyla %9.6 ve %9.2 olarak gerçekleşmiştir (Bozkurt, aktaran: Us, 2011). Ancak bu oranlar 1973 yılındaki yani Neoliberal politikalar yürürlüğe girmeden önceki işsizlik seviyesinin oldukça üzerindedir 2 katından fazladır. İşsizlik konusundaki bu verilerin doğal bir yansıması yoksulluk ve gelir dağılımı boyutundadır. 1970 yılında hane halkının %17’si yoksul iken 1989 yılında bu oran %38,1’e yükselmiştir.(Us, 2011)*

Şenses (2004) neoliberal politikaları ve sanayileşme üzerine yaptığı araştırmaları aşağıdaki şekilde özetler;

Neoliberal politikaların serbest piyasalar üzerindeki vurgusu özünde azgelişmiş ülkeler için sanayileşme hedefinin rafa kaldırılışının bir göstergesi sayılabilir. Başta Japonya olmak üzere

Doğu Asya ülkelerinin daha yakın bir geçmişte gerçekleştirdiği sanayi atılımı da dâhil olmak üzere, serbest piyasa odaklı bir sanayileşme deneyimine bugüne kadar hiç rastlanmamış olması neoliberalizm ve sanayileşme hedeflerinin arasındaki tutarsızlığı açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, sanayileşmiş ülkelerin sanayileşme deneyiminin serbest piyasa modeliyle açıklanamayacağı, tam tersine dış ticaret korumacılığını da içeren etkili devlet müdahalesine dayandığına ilişkin bulgularla desteklenmektedir (Şenses, 2004, s. 15).

Dünya üzerinde Neoliberal politikalar incelenmeye devam edilirse “Wade’ ye göre; (aktaran Zafir, 2009) Doğu Asya’ daki bazı ülkelerin başarısını “kendi-kendini ayarlayan piyasa teorisi” olarak tanımlamaktadır. Hükümetlere çok önemli, ancak arka planda bir rol verilir, bu bağlamda devlet düzenleyicidir yönetici ve kamu mallarının sağlayıcısıdır. Neoliberal kuramın az gelişmiş ülkelerdeki devlet müdahalelerinin ve kamu harcama ve yatırımlarının ekonomik büyümeyi yavaşlatacağına dair tartışmaları, bu ülkelerdeki devlet müdahalelerinin büyümeyi artırdığı örnekleriyle çelişmektedir.



Şekil 5.1: 1961-2001, 22 OECD Ülkesinde Kamu Yatırımlarının GSYİH Oranı

Kaynak: Romp and de Haan, (aktaran: Pirili, 2011, s. 311).

Şekil 5.1’ e göre 1960-2001 yılları arasında Organization for Economic Cooperation and Development(OECD) kuruluşuna üye 22 devleti kapsayan analizde 1972’li yıllardan sonra kamu yatırım ve harcamalarında düşüşler yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşlerin başladığı ve günümüze kadar geldiği zaman dilimi

içersinde uygulanan Neoliberal ekonomik politikaları nedeniyle ülkeler ve bireyler arasında ciddi oranlarda dengesizlikler yaşanmıştır.

Tablo 5.4: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Dünyada Ortalama GSYH Büyümesi, %

Dönem	Dünya	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Afrika	Asya	Latin Amerika	Türkiye
	(1)	(2)	(3)	(3a)	(3b)	(3c)	(3d)
1963-65	5,2	5,1	6,0	4,7	5,8	5,9	5,2
1966-70	4,5	4,4	4,9	4,1	5,3	5,5	5,8
1971-75	3,5	2,9	4,9	3,9	4,8	6,3	5,6
1976-80	4,0	3,3	5,3	3,8	6,2	5,4	2,3
1981-85	2,6	2,3	3,0	1,2	6,4	0,8	4,7
1986-90	3,6	3,2	4,2	3,0	6,7	2,2	5,4
1991-95	3,4	2,0	5,4	1,5	8,1	3,3	3,2
1996-00	3,7	3,0	4,7	3,5	5,8	3,0	3,9
2001-02	2,6	1,3	3,7	3,4	5,9	0,2	-0,1
1963-80	4,2	3,8	5,2	4,0	5,5	5,8	4,7
1981-02	3,2	2,5	4,2	2,3	6,4	2,1	3,9

Kaynak: IMF, International Financial Statistics verilerinden hesaplanmıştır.(aktaran: Uygur, 2002)

Tablo 5.4'te 1980'li yılların ortalarına ve 2000' li yılların başları itibariyle kamu yatırım ve harcamalarının en aza indirildiği, Neoliberal politikaların en üst düzeyde uygulandığı ve serbestleşmeyi ön plana çıkaran Latin Amerika ülkelerinin büyüme oranları sıfırlı oranlara kadar düştüğü açıkça görülmektedir. Ülkemiz açısından da aynı durum kısmen doğrulanır niteliktedir. Türkiye için en düzenli büyüme kamunun yatırım ve harcama yaptığı ekonomiye müdahale ettiği aşırı serbestleşmenin olmadığı yıllara tekabül etmektedir.

Uygur (2002) gelişmekte olan ülkelerin büyümeleri ile ilgili düşüncelerini aşağıda şöyle özetlemektedir:

1980 sonrasında gelişmekte olan ÷lkelerde büyüme performansı hiç de beklendiği gibi yükselmedi, tam tersine düştü. Dünya Bankası ve IMF verilerinde, gelişmekte olan dünyanın bütününde kişi başına gelirdeki artış sıfıra doğru yaklaştı. Belirtmek gerekir ki, yaşanan finansal bunalımların da etkisiyle büyümenin dalgalanması volatilitesi de yükseldi(s. 49).

1980’li yıllarda uygulanan Neoliberal aşırı serbest piyasa ekonomi politikaları özelleştirme kavramıyla da kendinden bahsettirmektedir. “Gelişmekte olan ÷lkeler yılların birikimi ile kurdukları KİT’leri yabancı büyük şirketlere birer birer sattılar” (Coşkun, 2011). Ancak unutulmamalıdır ki KİT’ler ulusun varlığının ekonomik alandaki somut ve gerçek görünümleridir (Aren, 2008).

Ekonomik dalgalanma ve krizler sonucunda borç sarmalına giren ÷lkeler halka ait kamusal fabrika ve işletmeleri Neoliberal politikalara uyum sağlama kisvesi altında güçlü olan devlet ve bireylere satmışlardır.

Özelleştirme, 1980’li yıllarda borç tuzağına düşen ÷lkeler için merkez batılı veya zengin ÷lkelerin ortaya koyduğu başlıca çözümdür. Böylece, borç faizlerini dahi ödeyemez duruma düşen ÷lkelerden borç karşılığı hisse senedi alınacak; borç ödemeleri garanti altına alınırken merkez ÷lkeleri de kendi iç piyasalarındaki durgunluğu ve talep yetersizliğini yeni yatırım alanları kazanarak aşacaklardı (Birdal, 2012).

Bu tanımdan yola çıkarak Neoliberal özelleştirme politikaları gelişmiş bölgelerin ve zengin bireylerin yenedünya düzeninde uyguladıkları bir çeşit gelir ve kaynak sömürüsü diyebiliriz.

Bu yeni düzen daha önce bahsedildiği üzere gelişmiş ÷lkeleri yoksulluk ve sosyal çatışma ortamına sürüklediği için gelişmekte olan ÷lkelerde kendi ekonomileri için yeni ekonomik kuramlar denemektedir.

Nitekim bunun çalışmaları ve örnekleri detaylı değildir. Ancak yapılan bazı uygulamalar gelişmiş Neoliberal politikaların ve “küreselleşmenin, yerini ulusal korumacılığa, yavaş yavaş kapitalist devlet müdahaleciliğine bıraktığını söylemek hatalı değildir. Günümüz gerçeğini bu durumu yansıtmaktadır. Artık katkısız özgür

bir kapitalizm yerine, denetlenen, devletin derece derece ekonomiye müdahale ettiği bir ekonomik sistem daha etkin olacaktır (Coşkun, 2011).

Bu çalışmalar ve yeni kalkınma model arayışları sonucu, Neoliberal politikaların kalkınma ve adil bölüşüm konularında yetersiz kaldığını açıkça göstermektedir. Nitekim liberalleşme yanlısı kurum ve kuruluşlarda artık kalkınmada devlete sorumluluklar yüklemektedir.

Nitekim *“Washington Uzlaşmasına göre kalkınmanın tanımlanması açısından daha geniş bir kavram setini veri alan PWC ilkeleri sadece büyüme olgusuna odaklanmayıp, yoksulluk, eşitsizlik ve istihdam yaratılması gibi temel sosyal sorunlara da değinmekte”* (Şenses ve Öniş aktaran Tahsin, 2012, s. 283). *“PWC’nin en önemli katkısı kalkınmacı devlet anlayışını geri çağırma ya da piyasa merkezli politikaların yerine devleti de önemseyen bir çizgiyi benimsemesi olarak da tanımlanmaktadır”* (Fine aktaran Tahsin, 2012, s. 283).

Bütün bu yeni çalışmalara ek olarak DB’ de kalkınma stratejilerini yeniden tanımlama ve anlamlandırma yoluna gittiği, yayınlandığı son dönem Dünya Bankası kalkınma raporlarında daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk (1990) ve Yoksulluğa Saldırı (2000) raporları ile yoksulluğun azaltılması hedefini merkeze aldığı kazanırken Asya mucizesi (1993) ile Değişen Dünyada Devlet (1997) raporlarında devletin ekonomik ve siyasi rolünün ve etkinliği ile kalkınmacı devlet anlayışını tartışmaya açmaktadır (Tahsin, 2012).

Bu raporlar ve araştırmalar da açıkça ticari serbestleşme politikaların işlerliliğini ve geçerliliğini ve bu politikayı dolaylı yoldan dayatan küresel kurum ve kuruluşlarının tarafsızlıklarını sorgulamaktadır. *“Gelişen ülkeler piyasalarının, küreselleşmenin ortaya çıkaracağı istikrarsızlıkların olumsuz sonuçlarına karşı korunabilmesi için, sadece devlet ve piyasaların yeni kurumlarla geliştirilmesi değil, aynı zamanda Bretton Woods kuruluşlarının da daha demokratik biçimde yeniden yapılanmasına ihtiyaç vardır”*(Şen, 2005, s. 339).

Her ülkenin eşit söz hakkının olduğu kurum ve kuruluşlar Dünya ekonomik hayatının daha eşitlikçi dizayn edilmesine yarar sağlayacaktır. Dünya üzerinde geri kalmış bölgeler için yeni ve eşitlikçi kalkınma anlayışı dünya genelinde toplumsal huzur ve ekonomik istikrar için çok önemli bir konu haline gelmiştir.

Tahsin (2012)' e göre uygulamaya konan ve büyük vaatler sunan neoliberal reformlar eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olamamaktadır.

Büyüme ve makro ekonomik istikrar ve rekabet edilebilirliğe endeksli kalkınma stratejilerinin adil beşeri kalkınma hedefini içermesine rağmen belli kısıtları olduğu görülmektedir. Elde edilen büyüme süreci belli başlıklarda eşitsizliklerin yeniden üretilmesini de beraberinde getirmektedir. Yoksulluğun giderilmesi yerine azaltılması öngörülürken, uygulamaya giren reformlar istihdam başlığında eşitsizliklerin üretilmesini beraberinde getirmektedir(s. 303).

Belli başlı kurum ve kuruluşlarca önerilen ekonomik istikrar ve kalkınma reçeteleri, günümüz ekonomik sorunlara çare olmaktan uzak kalmakta ve her ülkeye uygun olmamaktadır. Bazı ülkelerde neoliberal ekonomik politikalar büyüme sürecinde kısmi ve düzensiz artışlar sağlarken kimi ülkelerde daha karmaşık sorunlar ve krizlere sebep olmaktadır.

Yine Tahsin(2012) eşitsizliklerin kaynağı olan kurum ve önermeleri aşağıdaki şekilde eleştirmektedir.

Büyüme sürecini nasıl bir toplumsal dönüşüm sağladığına bakıldığında ise eşitsizliklerin giderilmediği özellikle istihdam ile ilgili veriler özelinde eşitsizliklerin derinleştiği görülmektedir. Söz konusu dönemde Bretton Woods kurumları ve AB temelli öneriler doğrultusunda gerçekleşen reformun kır-şehir arasındaki eşitsizliklerin yeniden üretilmesinin başlıca nedenini oluştururken, büyümeye koşut olarak reel ücretlerin birçok sektörde sabit kalması da eşitsizliklerin giderilmesini kısıtlayan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Tahsin, 2012, s. 303).

Bretton Woods kurumları ve AB temelli öneriler çoğu zaman ikiyüzlü olmakta suçlanmaktadır. Bu önerileri ve ekonomik istikrar reçeteleri öneren bu gelişmiş ülkeler çoğu zaman dışarıya karşı daha korumacı güdülerle davranmaktadırlar. Nitekim *“ABD dahil bütün devletler ekonomik alanda korumacı önemler almaktadır. Ulusalçı, korumacı politikalara dayanan bir ekonomik anlayış geçerli olmaya başladı. Bu nedenle, kapitalist ekonomik sistemin temeli olan liberal*

ekonomi politikalarının çöktüğü, ulusalcı ekonomi politikalarının yükselişe geçtiği vurgulanmıştır” (Coşkun, 2011, s. 9).

Şenses (2004) Bu durumu şöyle anlatmaktadır;

Sanayileşmiş ülkelerin hâkim konumda olduğu mevcut güçler dengesi, bu ülkelerin kendi çıkarlarını ön plânda tutan tutum ve davranışlarıyla birleştiğinde azgelişmiş ülkeler için ek güçlükler yaratmaktadır. O kadar ki, sanayileşme süreçlerini etkin devlet müdahalesi ve korumacı politikalar yoluyla gerçekleştirmiş olan sanayileşmiş ülkelerin şimdi aynı yoldan geçmek isteyen azgelişmiş ülkelerin yolunu neoliberal politika uygulamaları aracılığıyla tıkadığı doğrultusundaki saptamalar giderek daha çok taraftar bulmaktadır(s. 5)

Son olarak Dünya ekonomik hayatını derinden sarsan sanayi ve üretim devrimleri sonucu artan üretim ve üretilen malların pazar ihtiyacı, insanları ve devletleri yeni yeni arayışlara itmektedir. Önemli olan oluşturulan gelir ve refahın bireyler arasında adil olarak dağıtılmasını sağlayacak politikalar üretmektir. Bu devrimlerle *“Pek çok oluşum gibi ulus-devlet ve sosyal devlet de varlığını sürdürmektedir. Ancak büyük dönüşümler yaşanmıştır. Dolayısıyla sosyal bilimcilere düşen en önemli görev felaket havariliği yapmak değil, toplumsal gerçekliği doğru ve gerçekçi biçimde okumayı mümkün kılabilecek anlama ve açıklama pratiğini geliştirmektir”*(Kökalan Çımrın, 2009, s. 202).

5.2. Kalkınmada Keynesyen Ekonomi Politikaları

Ünlü İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes (1883-1946)’ in çalışmaları ve ortaya attığı düşünceler sonucunda ortaya çıkan devletin ekonomiye müdahalesini esas alan ekonomi politikaları Keynesçi veya Keynesyen politikalar adını almaktadır.

“En önemli yapıtı The General Theory of Employment, Interest and Money (1936) (İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi) adını taşır. Keynes, özellikle klasik ve neoklasik ekonomi görüşlere karşı çıkmıştır.

John Maynard Keynes ekonomi kuramının eleştirisi, piyasanın serbest işleyişindedir. Nitekim piyasalar oluşan dengesizleri ve krizleri Klasik kuram çözmekte yetersiz kalmıştır. *“Keynes’in Genel Teori’de geliştirdiği analizin arka planında, Neo-Klasik modelin 1929 yılından itibaren gerçek dünyanın işleyişini açıklamakta yetersiz kalması yatmaktadır. Zira sanayileşmiş batı ekonomilerinin 1929 yılından itibaren yaşadığı durgunluk bunun apaçık göstergesi olmuştur”* (Ünsal, aktaran: Bekiroğlu, 2010, s. 27).

Klasik ekonomik kuramının, gittikçe karmaşıklaşan ekonomik düzen içinde oluşan sorunlara çözüm üretmekten uzak kalması nedeniyle yeni bir kuram olarak Keynes’ ortaya attığı bu politikalar işsizlik ve özellikle ekonomik durgunluğa çare üretebileceğini iddia etmekteydi.

Klasik öğretinin piyasaya müdahalenin piyasaları olumsuz etkilemesini savunmaktayken *“Keynes ise ‘piyasanın görünmez eli yerine, devletin görünen eli’nin ‘ikna edilmesini’ devlet yatırım ve müdahalelerinin öne çıkmasını öneriyordu”*(Coşkun, 2011, s. 61). Böylelikle devlet elde ettiği gelirleri yeniden dağıtım ve bölüşüm yollarıyla hem milletin refahını artıracak hem de oluşturduğu talep ile işsizliğe çare olacaktır. *“Keynes’e göre, hükümetlerin işsizliği azaltmak için piyasa mekanizmasının işleyişine “müdahale etmeleri” gerektiğini bunun içinde işsizlik merkezli bir “aktif iktisat politikası” üretmeleri ve uygulamaları gerektiğini ifade etmiştir”*(Ünsal aktaran Bekiroğlu, 2010, s. 29). Bir başka deyişle *“devletin yatırım yapması ve para harcaması gerekiyordu. Böylece para halka ve tabana doğru inecek, işçiler ya da kredi alanlar tarafından yeniden kullanılacak, sonunda piyasaya çıkacak ve piyasa yeniden canlanacaktı”*(Coşkun, 2011, s. 42).

Ergün (2000)’ nin özetlediği Keynesyen – Post-keynesyen Politikalarının temel varsayımları şunlardır:

- Piyasa Ekonomisi, karar alma mekanizmalarının farklı ellerde oluşu, eksik rekabetin yaygın olması ve fiyat ve ücretlerin - özellikle aşağıya doğru - esnek olmayışı nedeni ile istikrarsızdır. Piyasa güçleri, ekonomiyi kendi dinamizmi ile ve makul bir süre içinde noksan istihdam durumundan ve enflasyondan kurtarmak için yeterli değildir.

- İstikrar politikasının teorik temeli toplam taleptir. Para teorisinde, spekülâtif amaçlı para talebi ve likidite tuzağı ile yatırımların, faiz değışmelerine karşı fazla duyarlı olmadığı vurgulanmaktadır.
- Maliye politikası ve bu politikaya dayanan önlemler (özelde kamu harcamaları) para politikasından daha etkilidir.
- Devlet ekonomik istikrarın sağlanmasında (özellikle tam istihdam için) sorumluluğı üstlenir. Burada devletin ekonomiye müdahalesi söz konusudur. Ekonomik faaliyetlerde istikrarın sağlanması ise toplam talebin (tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve ihracat) devresel dalgalanmalara meydan vermeyecek şekilde yönlendirilmesi ile yapılmalıdır.
- Temel sorumluluğı maliye politikası üstlenir.
- Para politikası daha tali fonksiyonları üstlenir. Para politikasından beklenen, ekonomide konjoktüre uygun bir faiz oranının belirlenmesini sağlamaktır (s, 261).

Temel varsayımlardan anlaşılacağı üzere piyasalar var olan eksiklikler ve sakatlıklardan dolayı bir düzenleyiciye ve aktif bir yöneticiyle ihtiyaç duymakta ve bu aktif yönetici sayesinde eksik istihdamdan tam istihdam noktasına doğru hareket edebilecektir. *“Keynes, işçilerin cari ücret haddinden çalışmayı kabul ettikleri halde işsiz kaldıklarına ve sanayi kuruluşları da talep yetersizliği yüzünden boş kapasite ile çalıştıklarına göre bu durumun “eksik istihdam” durumu olduğunu ifade etmektedir”*(Bekiroğlu, 2010, s. 32).

Bu düzenleyici (devlet) çoğu zaman toplam talep fonksiyonunu ve maliye politikalarını kullanarak ekonomiyi sert dalgalanmalardan ve spekülâtif hareketlerden etkilenmeyecek şekilde yönetmelidir.

Nitekim *“1929 öncesinde arz yönlü klasik politikalar hâkimken, bu yıldan sonra talep yönlü Keynesyen politikaların ağırlık kazanması devletin ekonomideki ağırlığını artırdığı için kamu harcamaları da yıllar itibarıyla çeşitli nedenlerle artış göstermiştir”*(Gül & Yavuz, 2011, s. 73).

Bekiroğlu Keynes modeli ile aşağıdaki bilgileri vermektedir.

Keynes’in modelinde tüketim ve yatırım harcamalarının toplamı efektif talebi olmaktadır. Devletin efektif talebi bir araç olarak kullanması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirirken ekonomik

konjonktürü göz önünde tutarak tüketim ve yatırım harcamalarını azaltmalı- arttırmalıdır. Keynes; tüketim, tasarruf ve yatırım fonksiyonunu efektif talebin yaratıcısı olarak görmektedir. Tüketim fonksiyonu için; “tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacıdır (Bekiroğlu, 2010, s. 31).

Keynes ekonominin temelini toplam talebe bağlamaktadır. Talebin olduğu ekonomi belli bir gelirin olduğunu göstermekte ve gelirlerin harcamalara gitmesiyle bir döngü oluşacak bu döngü büyüyerek ekonomiyi ayakta tutacaktır. “*Keynes’e göre, bir ekonominin istihdam düzeyi o ekonomideki gelir ve harcama düzeyine bağlıdır. Gelirler yüksek olursa harcamalar yüksek olacak, harcamalar yüksek olunca da ekonomideki toplam talep de yüksek olacaktır*” (Bekiroğlu, 2010, s.32). Ancak unutulmaması gereken ve en temel nokta gelir kavramıdır. Gelir fonksiyonun ekonomide kullanılabilmesi için hanehalkının gelirinin olması gerekmektedir. Gelirin olmadığı ortamda tasarruf ve yatırımların olması beklenemektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere adil bireysel ve bölgesel gelir dağılımı harcamaları artıracaktır. Nitekim zengin bireylerin gelirlerinin çok azı harcamalara gidecektir. Geliri az olan bireylerin gelirlerin çoğu geçim dolayısıyla harcanmaktadır.

Keynes’ in (aktaran Bekiroğlu, 2010) tasarruf ve yatırım hakkında ki görüşleri aşağıdaki gibidir

Geliri yetersiz olan bir kişinin veya toplumun faiz oranı ne olursa olsun tasarruf yapma imkanı bulamayacağını da bu durumun gerekçesi olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan faizi, tasarruflarla yatırımları eşitleyen bir unsur olarak görmemiştir. Yatırım fonksiyonunu, “otonom” ve “uyarılmış fonksiyon” olarak ikiye ayırmıştır. Otonom yatırım fonksiyonunu, milli gelir değişmelerinden bağımsız olan yatırım şeklinde ifade etmiş ve uyarılmış yatırımları da milli gelirin artan bir fonksiyonu olarak ele almıştır. (s. 31)

Keynes yatırımlar ve girişimci ilişkisini şöyle anlatmaktadır; Girişimci yatırım kararı alırken üreteceği mal ve hizmetlerin kısa dönemde tüketilip tüketilmeyeceğine bakmaktadır. Eğer ki üretilen mal ve hizmete belli bir talep var ise yatırım kararı alacak ve istihdam yaratacaktır.

Ayrıca girişimci için en önemli konu kardan. Yani bir yatırım sonucunda girişimci, elde ettiği kardan kullandığı sermayeye ödediği faizi çıkartır ve elde girişimciyi tatmin edecek bir meblağ kalırsa girişimci yatırımlara devam eder. Bir başka deyişle *“yatırım belli dönemler sonunda girişimciye sağladığı yarar yani sermayenin marjinal verimliliği faiz haddinden büyük ise girişimci yatırımı karlı bulacak, aksi durumda ise girişimci yatırım yapmaktan vazgeçecektir”* (Bekiroğlu, 2010, s.32).

Keynes’ in ekonomi politikalarının özünü Ergün(2000) böyle açıklamaktadır;

Bir ülkenin kaynakları kısa dönemde sabittir. O halde ülkenin kaynakları, yani elinde bulundurduğu üretim faktörlerinin miktar ve kalitesi veri iken, bu kapasitenin ne kadarının kullanılacağını belirleyen ana unsur toplam taleptir. Dolayısıyla gelir ve istihdamı artırmak isteyen bir politikanın hedefi, talebi artırmak olmalıdır. Talep artışı ise otomatik değildir. Burada devletin müdahalesi zorunludur. Ancak Keynes devlet müdahalesi ile devletin bizzat işletmecilik yapmasını kastetmiyor; toplam talebin para ve maliye politikasının yardımı ile dolaylı olarak veya kamu harcamalarını ayarlamak suretiyle dolaysız olarak yönlendirilmesini kastediyor (s. 260).

Keynes’ in görüşleri ve kuramı 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran ile birlikte uygulanma imkânı bulmuştur. Bu kriz çok büyük derecede şiddetli yaşanmış ve bütün Dünya’ yı etkisi altına almıştır. Örneğin, *“ABD’de 1929 yılında 315 milyar dolar olan reel GSYİH,1933 yılında 222 milyar dolara gerilerken 1929 yılında %3,2 olan işsizlik haddi 1933 yılında %25 düzeyine yükselmiş ve böylece ABD’de çalışmak isteyen her dört kişiden biri işsiz kalmıştır”*(Ünsal aktaran Bekiroğlu, 2010, s. 28). Bu kriz bütün Dünya’ nın dengelerini alt üst etmiş ve Neoklasik ekonomik kuramları bu krizi atlatmakta etkisiz kalmıştır.

Avrupa’ birçok ülkesinde de etkili olan büyük bunalım diye nitelendirilen ve Neo-Klasik modelin tam istihdam öngörüsü ve gayri iradi işsizliğin olmayacağı öngörüsü ile çatışan var olan ekonomik durum karşısında; iktisatçıların, politikacıların klasik modele duydukları güven azalmış ve buna bağlı olarak iktisatçılar gerçek hayatın işleyişini büyük bunalımı açıklamayı amaçlayan teorik düzeydeki en önemli ürünü, Keynes’in Genel Teorisi olmuştur (Bekiroğlu, 2010).

Klasik ekonominin öğretilerine göre piyasalar kendi kendini ayarlayacaktı ancak bu teoriye olan inanç gitgide azalmaktaydı. *“Bu büyük krizden çıkış, başta ABD olmak üzere, hükümetlerin Keynesçi ekonomi politikalarını uygulamaya koymalarıyla mümkün olmuştur”* (Coşkun, 2011). Etkileri yıllarca süren bu büyük kriz sonucunda binlerce şirket batmış ekonomik düzen alt üst olmuştur. *“Dört sene süren ve “20. Yüzyılın siyasi olmayan en büyük felaketi” olarak adlandırılan 1929 Buhranı piyasanın her şeyi halledemeyeceğini ve kendi başına bırakılması durumunda ne tür olumsuz sonuçlar doğurabileceğini gösteren ilginç bir kırılma anıdır”* (Hobsbawn aktaran Arslan, 2011, s. 163). Bu kırılma anı var olan ekonomik hayatı derinden sarsmış, ABD’ de milyonlarca insan işsiz kalmış yüzlerce insan umutsuzca iş bulmayı beklemiştir. Nitekim bu olumsuz ve umutsuz hava sonucunda yüzlerce emekçi ve işveren intihar etmiştir. İşsizlere özel bedava karınlarını doyurabilecekleri aşevleri bile açılmıştır. Bu durum krizin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Yani piyasa serbest halde ve birtakım güçlü, zengin birey, kurum ve kuruluşların insafına bırakılması halinde neler olacağı böylelikle ortaya çıkmaktadır.

Kriz esnasında çıkış yolu arayan devletlere, Keynes ekonomiye müdahale etmeyi önermiştir. Arslan (2011) Keynes’ in ortaya attığı fikirleri aşağıda şöyle özetlemektedir;

J. M. Keynes’in “Uzun vadede hepimiz öleceğiz” şeklindeki ironisi ile eleştirdiği piyasanın uzun vadede her şeyi dengeleyebileceğine dair neoklasik varsayıma büyük bir darbe indirmiştir. Keynes, krize çözüm olarak eksik istihdam ve devlet yatırımlarının talep yaratıcı özelliğini dikkate alarak devletin piyasaya müdahale etmesini önermiş, bütçe açıklarının vergiyle değil banka kredileri ile telafi edilmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. Azgelişmişliğin nasıl ortadan kaldırılabileceğine dair bir şey söylemese de devletin iktisadi süreçlerde oynayabileceği rolü gösteren Keynes modeli devlet müdahalesini meşrulaştırarak bu rolün piyasa şartlarında nasıl olabileceğine dair örnek bir çalışmadır (s.163).

Devlet müdahalesinin meşrulaşması ile daha önceki dönemde var olan serbest piyasa ekonomisi kontrol altına alınmış, sosyal devlet, kamu harcamalarıyla talep yaratmış ve piyasaya düzen getirecek bir konum olarak devreye girmiştir (Kazgan, 2002). Nitekim yapılan literatür araştırmalarında Kamu harcamaları ve yatırımları;

Piyasaları düzenleyici, yönetici, makro hedeflere ulaşmada yönlendirici rol oynadığı ekonomilerde büyüme sağlandığını göstermektedir.

Türkiye ile ilgili Gül ve Yavuz (2011) yaptıkları bir diğer ampirik araştırma Keynesyen hipotezin ülkemizde geçerli olduğunu göstermiştir.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ekonomik büyümeden kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, bir bütün olarak kamu harcamaları ile cari, yatırım ve transfer harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Bu durum, Türkiye’de incelenen dönemde Keynesyen hipotezin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ulaşılan sonuçlar, Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınma hedefini gerçekleştirmesinde kamu harcamalarını etkin bir araç olarak kullanması gerektiğine işaret etmektedir (s. 83).

Özellikle son 50 yılda kalkınmış ve görece olarak büyümüş Doğu Asya ekonomileri ayrıntılı incelendiğinde Kalkınmacı Devlet anlayışının ne kadar etkin olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde kalkınmacı devlet anlayışı salt ve tekdüze kamu harcama ve yatırımları olarak algılanmamalıdır. Halka verilen eğitimin niteliği, halkın hangi alanda uzmanlaşması gerektiği ve toplumun sahip olduğu avantajları en üst düzeyde kullanabilmesini sağlamak ta önemlidir. Devletin belirlediği spesifik sektörlere girişimleri desteklemesi ve yönlendirmesi gerektiğinde mikro ölçekte yatırımları maddi ve danışmanlıkla desteklemesi de görece olarak büyümeyi sağlamaktadır.

Şen (2005) Devletin piyasaya yardımcı olması ile ilgili aşağıdaki örnekleri vermektedir;

Gelişen ülkelerin kalkınmasında piyasa ve devletin nispi yerine ilişkin bir önemli tartışma, yeni sanayileşmiş Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong gibi uzak doğu Asya ülkelerinin gerçekleştirdikleri başarılı performansın sebepleri çerçevesinde yaşandı. Neoklasik (neoliberal) yorum, bu ülkelerin ekonomik kalkınma yolunda elde ettikleri olağanüstü başarıyı, izledikleri “piyasa uyumlu” stratejilere bağladı. Ancak 1980 sonları ve 1990 başlarında, revizyonist olarak adlandırılan bir grup ekonomist Doğu Asya ülkeleri ve Japonya’nın kalkınmasında piyasa- devlet

tartışmasındaki neoliberal yaklaşıma, oldukça farklı perspektiften bir yorumla karşı koydu. “Kalkınmacı devlet” teorisi diye adlandırılan bu yaklaşımda bu ülkelerin gösterdiği harika performans ve başarının temelinde, piyasayla uyumlu veya onu izleyen devletten ziyade çeşitli kurumsal düzenlemelerle piyasaya öncülük eden bir devlet vizyonuna vurgu yapıldı. Aslında, Revizyonistlerin kalkınmacı devlet perspektifinde görülen özel mülkiyet ve piyasaya bağlılık, devlet müdahalesi ile iç içe girmektedir (s. 330).

Doğu Asya’ nın bir diğer mucizesi Çin’ dir. Çin sosyalist ekonomik politikalar uyguladığı dönemlerde başarısız olmuş özellikle Devlet Başkanı Mao tarafından uygulanan politikalar hüsrana yol açmıştır. Bu politikaların sonucunda ilk yıllar olumlu sonuçlar alınmış ancak ertesi yıl yaşanan kuraklık sonucu o yıl ‘1959 Çin Kıtılığı’ adını alarak tarihe geçmiş ve o sene 50 milyon insan açlıktan ölmüştür (Azgur, 2010).

Çin son 30 yılda çok büyük gelişme kaydetmiş ve dışı “açık bir gelişme stratejisi ve hızlı sanayileşmesi ile uluslar arası siyaset ve ekonomi tartışmalarının ana teması oldu. Bir zamanların fakir ülkesi 2000’ li yılların başından itibaren ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya ile birlikte en önemli iktisadi güç haline dönüştü” (Özsoylu, 2009, s. 55).

Çin’ in gelişmesi ile ilgili yazar aşağıdaki tespitleri yapmaktadır

Kapitalizmin sosyalizm karşısındaki ‘yenilgisinin’ kutlamaları devam ederken Çin bu kutlamalara deyim yerindeyse gölge düşürmekteydi. Dünyaca tanınmış liberal iktisatçılar ve az gelişmiş ülkelere ekonomik reçeteler dayatan uluslararası ekonomik örgütler, kendilerinin dışında böyle gelişmenin nasıl olduğunun şaşkınlığı içinde Çin’de olup bitenlere daha çok eğilme ihtiyacı duydular. (Sezen, 2009, s. 6)

Devletçi kalkınma modeli ile son yıllarda kalkınmayı başaran sadece Çin değil başka ülkelerde olmuştur. Kalkınmalarındaki en büyük etkenler Devlet kavramı ve kendi öz sorunlarına çözüm üreten politikalar uygulamalarıdır.

Fritz ve Menocal, kalkınmacı devlet ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamaktadırlar:

Neoliberal reçetelerin uygulanmasına yönelik uluslararası yardımların başarısızlığı karşısında bu reçetelere teslim olmaksızın daha farklı bir yol izleyen Çin, Vietnam, Rusya ve Hindistan gibi ülkelerin elde ettiği ekonomik ilerlemeler, piyasa ve iyi yönetim söylemler esasında olsa da kalkınma ile devlet ilişkisine ve kalkınmacı devlete yeniden bakma ihtiyacı doğurmuş görünmektedir (aktaran Sezen,2009, s. 204).

Bu ülkelerdeki ilerlemeler ve yüksek büyüme rakamları yıllarca yüz yüze kalınan açlıktan ve eşitsizlikten ölen insanlar sebebiyle başlamıştır. Yapılan reformların yanında kalkınmacı akıllı devlet profiliyle çok sayıda insan açlıktan ölmekten kurtarılmıştır. Ancak bütün bunlar yıllarca sömürülen ardından yanlış ve düzensiz yönetimlerin ardından yaşanmıştır. Genel olarak bu ülkelerin neoliberal politikalar ve reformlar sayesinde ekonomik büyüme kaydettiği savı kabul edilir. Ancak bu devletlerin üzerlerindeki ağır, gereksiz ve halka hiçbir fayda sağlamayan demode devlet müdahalesine dayanan ekonomik sistemler yerine ihtiyaca göre, eldeki avantajları kullanma yönünde reformlar yaptığı bilinmektedir. Bu devletler girişimin ve girişimciliğin önündeki bütün engelleri kaldırdıkları gibi devlet kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılanması ve devlet girişimlerinin efektif olarak yönlendirilmesi konularına ciddiyle eğilmişlerdir. Örnek olarak Hindistan bilişim teknolojilerinde eğitim sisteminin avantajıyla Dünya üzerinde ciddi pazar payı yakalamıştır. Çin ise devlet kurumlarını revize ederek veya birleştirerek güçlenmelerini sağlamıştır. Nitekim Çin'in devlet şirketleri yenilenen yapılarıyla günümüzde Dünya üzerinde petrol, madencilik ve demir-çelik alanında şirket ortaklıkları kurmaktadır. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen yüzyılların getirdiği gelir dengesizlikleri çözülememiştir. Yapılan reformlar yetersiz kalmakta özellikle Çin ve Hindistan' da milyonlarca insan düşük ücret seviyelerinde çalıştırılmaktadırlar.

Kalkınmacı devlet anlayışının sağladığı avantajlar özellikle ekonomideki kaynakların etkin ve ülke yararına kullanılabilmesi için yönlendirmesiyle başlar. Bu bakış açısıyla ülkenin ihtiyacı olamayan ve ekonomiye daha az yarar sağlayacak

üretimler yerine kaynakların ve yatırımların ülkenin güçlü olduğu alanlara kaydırılması sonucu kalkınma sağlanmaktadır. Bu hem kalkınma hamlesinde zaman tasarrufu hem de daha az mücadele etmeyi sağlar.

Şen (2005) Doğu Asya ülke devletlerinin anahtar sektör seçmeleri ve yönlendirmesi hakkında aşağıdaki görüşleri savunmuştur.

Kalkınmacı devlet perspektifinin taraftarlarının (revizyonist liberallerin) üzerinde hemfikir oldukları noktaların başında, böyle bir teorik çerçevede hareket eden Doğu Asya ülkelerinin izledikleri “stratejik sanayi politikası” gelmektedir. Revizyonist yazarlar için böyle bir politikanın ana amacı, çeşitli teşvik sistemleri vasıtasıyla ekonominin belirli alanlarında iktisadi kalkınmaya en önemli katkıları sağlayabilecek müteşebbis bir sınıf meydana getirmektir. Bilinçli bir devlet müdahalesi ile anahtar sektörleri teşvik etmek ve bu seçilmiş sanayileri uluslararası arenada rekabet edebilecek bir etkinliğe zorlamak, ekonomide kaynakların tahsisi açısından hayati öneme sahiptir. Bu şekilde ki kaynak tahsisi serbest piyasa sistemi içinde olabileceğinden daha farklı bir üretim ve yatırım sistemini ortaya çıkardı (s. 330).

1973 Küresel Petrol Krizi ile ekonomileri durgunlaşan ve aynı anda enflasyon yaşayan ülkelerde Keynesyen ekonomi politikaları çözüm üretmemiştir. Bunun en büyük sebebi Devletin üzerine gereğinden fazla sorumluluk almasıdır.

Alpaslan, (2003)’ e göre 1970’lere kadar işsizlik arttığında enflasyonun azaldığı ya da tersinin olduğu durumlarda bu iki duruma göre politika üreten Keynesyen ekonomipolitik, işsizlik ve enflasyonun bir arada görüldüğü stagflasyon olgusu karşısında çaresiz kalmıştır.

Devlet bürokrasisi yani yönetim gücü ve verimliliği yetersiz kalmıştır. Daha esnek ve çözüme odaklı yönetimin eksikliği devletlerin ekonomideki paylarının çokluğuna rağmen verimliliklerini azaltmıştır. “1929 sonrasında ise kamu sektörünün giderek büyümesi, yıllar itibarıyla hizmetlerin verimliliği ve etkinliği sorununu gündeme getirmiş ve söz konusu tartışmalar bu alanda yaşanmaya başlamıştır”(Gül ve Yavuz, 2011, s. 73). Yani Keynes ortaya attığı bu teoride bu krizi öngörememiştir. Ancak etkinlik ve verimlilik konusu kendi teorisini ilgilendirmediği açıktır. Keynesyen ekonomilerde politikacıların popülist politikaları

sonucunda “*Kamu sektörünün ekonomideki payının sürekli artması harcamaların verimliliğini ve etkinliğini düşüreceğinden, ekonomik büyüme hızı yavaşlayacaktır. Tabii ki bu durum, büyük ölçüde kamu sektörünün etkin olmamasından, bununla birlikte düzenleyici faaliyetlerin sisteme aşırı bir maliyet yüklemesinden kaynaklanmaktadır*”(Gül ve Yavuz, 2011, s. 72). Bütün bu sorunların üzerine “yanlış siyasi politikaların varlığı dikkate alındığında, sistemin verimliliği giderek azalmaktadır (Işık ve Alagöz, 2005).

Kamu harcamalarındaki anormal artışlarının sebepleri; “*II. Dünya Savaşı'nın yaralarının sarılması amacıyla yapılan harcamalar, daha önce yapılamayan sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi, endüstrileşmenin öngördüğü altyapı yatırımlarının yapılması, işsizlikle mücadelenin devletin temel görevleri arasında olduğu görüşünün kabul edilmesi vb. nedenler sayılabilir*”(Şener, 2008, s. 29). Ancak verimliğin az olması kamu harcamalarının finansmanında da sorunlara neden olmuştur. Bütün bu olumsuzlar bile kamu sektörünün bir ekonomi için motor güç olduğu, yatırımların yapılması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında çok önemli bir rolünün de olduğu söylenebilir (Ram aktaran Gül ve Yavuz, 2011).

Ergün (2000) Keynes' in ekonomik reçetelerinin gelişimi hakkında böyle bahsetmiştir;

Keynes'in reçeteleri, ekonomide 1960'ların ortalarına kadar çok başarılı olmuştur. Özellikle OECD ülkelerinde bu dönemde yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığını ve gelir ve istihdamda büyük artışlar sağlandığını görüyoruz. Ne var ki bu tarihten sonra, özellikle 1970'lerden sonra Keynesyen önermeler de, değişen dünya koşulları karşısında, sorunların çözümünde yeterli olamamıştır. Devletin ekonomik faaliyetlerinde meydana gelen artışlar nedeni ile, özellikle batılı ülkelerde kamu açıkları ve borçları çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Devletin ekonomik faaliyetlerinde meydana gelen artışlar nedeni ile özellikle batılı ülkelerde kamu açıkları ve borçları çok büyük boyutlara ulaşmıştır (s. 260).

Keynes' in ekonomik alanda ortaya koyduğu teori gerçek ekonomik ve siyasi hayatın kendisine dokunarak her alanda uygulanma imkanı bulmuş ve ‘refah devleti’ ne altın çağını yaşatmıştır. “*Sonuç olarak Keynes'in ortaya koyduğu teori 1970'li yıllara kadar dünya ekonomisinde yaygın olarak genel kabul görmüştür. Ancak*

1980'li yıllara gelindiğinde gelişmiş ülkelerde baş gösteren değişik ekonomik problemler Keynesyen Teori ile çözüm bulamamış ve yeni teorilerin gelişmesi kaçınılmaz olmuştur” (Bekiroğlu, 2010, s. 34).

Günümüzde Neoliberal ekonomik politikalar sonucu patlak veren her kriz sonrası, krizden çıkmak için devletler Keynesçi ekonomi politikalarına başvuruluyor. 2008 yılındaki bu son krizde de aynı yaklaşımlar görülmektedir”(Coşkun, 2011). Nitekim 2008 yılında krizden çıkmak için uygulanan tüm politikalar ve “ *Alınan tüm önlemlere karşın küresel krizden çıkışın ve eski günlere dönüşün pek kolay olmayacağı anlaşılıyor; krizin boyutları Keynesçi düşüncenin’’karma ekonomi’’ modelini yeniden gündeme taşımıştır*”(Coşkun, 2011, s.11).

5.3. Türkiye’ de Devletçiliğin Ortaya Çıkışı ve Yükselişi Sağladığı Atılımlar

Osmanlı Devleti’ nin 1500’ lü yıllardan itibaren gerek ekonomik gerek siyasi kaygılarla diğer devlet ve bölgelere kendi topraklarında rahat ve kolay ticaret yapmaları için verdiği ayrıcalıklar ve ekonomik kapitülasyonlar Osmanlı Devleti’ nin yıkılışını hızlandırmış ve ekonomik anlamda üretkenliğini bitirme noktasına getirmiştir. Nitekim “*II. Meşrutiyet Dönemi’ne geldiğinde, Osmanlı devletinde bütün sanayi, ulaştırma, madenler, ticaretin büyük bölümü, bankacılığın tümü yabancı sermayenin eline geçmiş bulunuyordu*”(Sencer aktaran, Coşkun, 2011, s. 286). Yabancı kaynak kullanımı had safhaya ulaşmış, devlete tabii olan insanlar verimli olmayan üretim yöntemlerine mahkûm kalmasının en büyük sebebi diğer devlet mallarının imparatorluk topraklarında gümrük tarifeleri bakımından ayrıcalıklı olmalarından dolayı daha ucuza satılabilmeleriydi. Devletin, yabancı ülkelere aldığı borçlar son dönemlerde sadece borçların faizine gitmekteydi. Devlet artık borçlarını ödeyemez duruma düşmüş ve eyalet gelirlerinin çoğu borç veren ülkelere tarafından kurulan ‘Duyun-u Umumiye’ Kurumu tarafından borç veren ülkelere temlik ettirilmiştir.

Bütün bu olumsuzlukların üstüne 1911 yılından 1923 yılına kadar süren olağanüstü savaş hali Anadolu’ yu beşeri ve ekonomik anlamda iflasa

sürüklemiştir. “Zanaat ve ticaret işleri ise azınlık dediğimiz yabancıların tekelindeydi” (Kargül, 2012, s. 472).

M. Kemal Atatürk’ ün 1922’de Sovyet Büyükelçisi Aralov’ la yaptığı konuşma, bu durumun boyutu hakkında önemli bir fikir verebilir. Tezel (2002) aktarımı şu şekildedir; “Türkiye’de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvamızı ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Benim amacım Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamaktır”(s.148).

Sistem değişikliğine gitmek zannedildiği gibi kolay değildir. Her ülke ve bölgeye için çok ağır sorumluluklar yüklemekte toplumun tüm kesimlerinin zaman zaman büyük bedel ödemek zorunda kaldıkları geçiş dönemi her ülkede ve bölgede farklı gerçekleşmektedir. Sistem değişikliği sadece iktisadi bir dönüşüm değildir aynı zamanda siyasal, sosyal ve toplumsal değişikliklere yol açan, her ülkenin sadece fiziki değil, aynı zamanda beşeri sürecinden de etkilenen bir süreçtir (Özsoylu, 2009).

Sermaye ve beşeri yetersizlikler her türlü gelişmenin önünde engel olmuştur. Geçmişten devralınan savaş tazminatları ve borçlar zaten zor durumda olan genç cumhuriyetin elini kolunu bağlamaktaydı.

Öyle ki bütün sorunlar bu kadar değildi “Bu dönem, Cumhuriyetin ilk yıllarıdır ve Cumhuriyet hükümetlerinin en zor dönemidir. Devlette para yok, kaynak yok, özel sektör ve kişilerde yeterli sermaye birikimi yok, girişimci yok...” (Coşkun, 2011, s. 301). Bütün yokluk ve sıkıntılara rağmen ülkenin önündeki kalkınma yolu açıldı. Dönemin özellikleri, olumsuzlukları ve kalkınmanın önündeki engellere rağmen planlar yapılıyor ve çözüm yolları araştırılıyordu.

“Türkiye, Atatürk döneminde korkunç savaşlar, sermaye birikimsizliği, imparatorluğun çözülme ve çöküş sorunları, vd. sorunlar yüzünden ulusal sanayi devrimini yapamadı. Ancak Atatürk, sanayi devriminin evrensel kazanımlarına kapılarını hiç kapatmadı. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için sanayi devriminin sonuçlarından yararlanmasını bilerek hareket etti” (Kalaycı, 2009, s. 165).

Bu şartlar altında kurulan yeni cumhuriyetin ekonomik anlamda başarısı özellikle geri kalmış bölgelerin kalkınması için bir model olabilecek özelliklere

sahiptir. Nitekim gelir dengesizliklerinin yaşandığı bölgeleri, analiz ettiğimizde diğer illerin ürettikleri mal ve ürünleri tükettiklerini görürüz. Beşeri ve ekonomik anlamda hem kaynakları yetersizdir hem de var olan kaynaklar ve olanaklar etkin kullanılamamaktadır. Bu bağlamda etkin devlet müdahalesi ve direkt yatırım yapma zorunluluğu doğmaktadır. Ayrıca durum tespiti için toplanan ülkenin önde gelenleri ve yöneticileri 1. İzmir İktisat Kongresinde toplanmıştır.

Kargül (2012) 1. İzmir İktisat Kongresi ile ilgili devletçi ekonomi model tespitini şöyle açıklamıştır:

Mustafa kemal 1923 Eylül'ünde ülkenin çeşitli sektörlerinden gelen temsilcileri bir araya getirerek bir nevi herkesin eteğindeki taşları dökülmesini istedi. Bu zaman aralığında bir fikir fırtınası yaratıldı. Bununla genç Cumhuriyete bir yol haritası oluşturacaktı. Kongre ertesi görüldü ki Türkiye'de oluşacak yatırımların finansmanını üstlenecek bir kapitalist (sermayedar) sınıf ortaya çıkmamıştı. Girişimci ise hemen hemen hiç yoktu. Üretim birimlerinde çalışacak, veri teknoloji işleme bilgisine sahip bir işçi sınıfı da ortada görünmüyordu. Bu koşullar altında girişimcinin devletin olması kaçınılmaz sonuçtu (Kargül, 2012, s. 472).

Nitekim etkin devlet ve girişimci devlet sadece bu yukarıda anlatılanlar yüzünden oluşmamış ülkede girişimci sınıfın varlığı olsa bile çok önemli çekirdek yatırımlar eksikti.

Gerekli sermaye birikiminin yetersizliği, güçsüz ve cılız bir ekonomik yapı, yatırım için gerekli enerjinin yokluğu, özel kişilerin güçlü bir sermaye sınıfının oluşturamaması gibi etkenler yanında, ekonominin ulaşım, enerji, ağır sanayi gibi büyük yatırım ve teknoloji gerektiren alanlarındaki geriliği ve genel ekonomik güçsüzlük devletin kollarını sıvaması zorunlu kılıyordu (Coşkun, 2011).

Devletçiliğin 1930'lu yıllarda Türkiye'de kabul görmesinin bir takım ciddi tarihsel, toplumsal ve dışsal nedenleri oluşmuştur. Bütün bunlar, Hamitoğulları'nın (aktaran: Kalaycı, 2009, s. 162) vurguladığı gibi, *“devletin, müdahaleci yetkisine bağlı olarak “yapma”, “yaptırma” “caydırma” işlevlerinden doğmuştur”*. İçsel neden olarak bir nevi halkın arzusudur. Tarihi geçmiş analiz edildiğinde devleti oluşturan halkın, çoğu zaman *“temel gereksinimlerinin karşılanmasını devletten beklemesi ve devleti “ana” ya da “baba” (“peder-devlet”) olarak nitelmesi,*

(Atatürk'ün henüz 1931'de "halkımız tab'an [yaradılıştan] devletçidir" demesi bu gerçeğin bir özetidir.)" (Kalaycı, 2009, s. 162). Bütün bu tespitleri yapan Mustafa Kemal Atatürk gibi bir hiç iktisat bilmeyen bir liderin yıkık bir ülkeyi devlet eliyle tekrar ayaklandırması ciddi ve gayretli bir olaydır.

Dışsal nedenler incelendiğinde o günlerde yaşanan ve var olan sarsıcı olaylar ve trend olaylar devletçiliğin nedenlerini açık şekilde ortaya koymaktadır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin liberal-kapitalist ekonomilerde patlak vermesi ve kamu girişimciliği ve müdahalesinin önemsenmesine neden olmuştur. Nitekim Sovyetler Birliği'nin planlı ve devletçi ekonomiyle hızla sanayileşmesi ve Büyük Buhran krizini hafif atlatması, ABD Başkanı F.D. Roosevelt'in 1933'te Tennessee Vadisi Örgütü'nü kurarak gelişmiş kapitalist ülkelerde ilk defa bölge planlama uygulamasına başlatması ve aynı tarihlerde, Adolf Hitler'in Almanya'da işsizliği önlemek ve azaltmak üzere uzun dönemli bir makro planı yürürlüğe koyması (Karluk, aktaran: Kalaycı, 2009) dışsal sebepler olarak gösterilmektedir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla ortaya çıkan bu kötü tablo o yılların 'Zor Yıllar' olarak anılmasına sebep olacaktı. Bütün savaşlara, borçlara ve imkânsızlıklar ile birlikte Dünya'yı derinden sarsan 1929 Ekonomik Buhranı da eklenince ekonominin kontrolü elden çıkmadan devletçilik anlayışıyla devlet artık olaya el koyacaktı.

Devletin ekonomiyi yönlendirmekten daha çok çeşitli alan ve sektörlerde yatırımları bizzat yapmasından başka çaresi kalmamıştır. 1930' a kadar, 'zor yıllarda' sağlanan her türlü desteğe rağmen özel kesim farklı bir ifade ile ticareti burjuvazisi ve sanayi erbabı, halkın ve devletin kendini güvende hissedeceği bir üretim yeteneğine kavuşması için gereken desteği sağlayamamıştır (Şahinkaya, 2009).

Aren (2008) az gelişmiş bölgeler devletlerin gelişmemesinin en çarpıcı örneğini böyle açıklamaktadır;

Görülüyor ki, kapitalist bir gelişme yolu izlenmek istendiği takdirde gelir artışlarının küçük bir azınlığın elinde toplanmasını sağlama zorunluluğu vardır. Çünkü ancak bu şekilde gelir artışlarının

tüketime değil de yeniden yatırımlara yönetilmesi mümkün olabilir. Şüphesiz ki, bu olanağın gerçekleşmesi, yatırılabılır fonları ellerinde tutan küçük azınlığın gerçekten girişimci nitelikte olmasına bağlıdır. Oysa az gelişmiş ülkelerde bu nitelikte bir girişimci sınıf ya hiç yoktur ya da yok denecek kadar zayıftır. Bundan ötürü, kalkınmanın esas olarak, kamu eliyle yürütülmesi bir zorunluluktur(s.358).

Görüldüğü gibi dönemin zorlu şartları ve sermaye yoksunu olan halk gerekli atılımı yapamamış “*Özel teşebbüs teşviklere rağmen sanayileşme hamlesinde önemli bir rol oynamamıştır. Özel sermayenin yetersiz oluşu kamu öncülüğünde Kamu İktisadi teşebbüslerinin kurulmasına neden olmuştur*” (Gül ve ark.,2009, s. 81).

Ergün (2000) o yıllarda devletçilik politikaların seçilmesine farklı bir düşünce ile açıklamaktadır;

Türkiye'nin 1930'larda devletçilik politikasına yönelmesini, sadece 1920'lerdeki liberal politikaların başarısızlığına veya Dünya Ekonomik Bunalımına bağlamak doğru değildir. Cumhuriyetin yönetici kadrosu da, kökü Osmanlı'ya kadar inen bir devletçi geleneğine sahiptir. Diğer taraftan tek parti yönetiminin doğal bir sonucu olan siyasal ve ekonomik gücün tek elde toplanması isteği de devletçiliğin tercih edilmesine yol açmıştır (s. 264).

Ayrıca devletçilik ilkesinin benimsenmesinde devlet geleneğine sahip ve fikir birliğine sahip dönemin düşünürlerinin de etkisi olmuştur. Akalın (1997) bahsettiği üzere; o dönemde Türkiye'de hızlı kalkınmanın planlama ve KİT'ler aracılığı ile sağlanabileceğini, reformların, küçük, seçkin ve eğitilmiş bir ekiple yürütülebileceğini savunan ve 'Kadro' adlı bir dergi etrafında toplanan yazarlar, ekonomide devletçiliğin kabul edilmesinde etkili olmuştur. Yapılan bu KİT'ler sadece beton ve makine yığınlarından ibaret değildir. Kurulduğu bölgeye ekonomik canlılığın yanı sıra toplumsal ve kültürel canlılık getirmiştir. Bu KİT' ler bölge halkına her alanda mesleki eğitimi vermesinin yanında kültürel değişim ve gelişmenin öncüleri olmuştur.

Alev Coşkun Nazilli Sümerbank Basma fabrikasının bölgeye olan katkısını aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Kentin ilk kütüphanesi, fabrikada kurulan Sümer Çocuk Kütüphanesi'dir. İmece ile yaptırılan devlet hastanesi gibi Ticaret Lisesi'nin yapımında da Sümerbank Fabrikasının büyük katkısı oldu. Nazili'nin ilk ortaokulu Atatürk Ortaokulu'nu da Nazili Fabrikası yaptırdı.... Bu kitabın yayınlandığı 21. asrın ilk 10'uncu yılında, 2011 yılında Nazili'de bugün bir tiyatro yok, oysa 1937'de Sümerbank Nazilli Fabrikası'nın 200 kişilik bir sinema ve tiyatro salonu vardı. Bu salonda sinema ve piyes oynatılıyordu (Coşkun, 2011, s. 271).

1930'lu yıllar ile hızlanan devletçilik anlayışı *“1930–1933 yılları arasında çıkarılan kanunlarla devletçi anlayışa kurumsal bir kimlik kazandırılmıştır. Devletçi anlayış dönemi ile birlikte topraksız olan köylülere toprak dağıtımı yine devam etmiş ve 1927 de % 4,9 olan işlenen toprak oranı 1934'te % 12,3 e çıkmıştır”* (Bekiroğlu, 2010, s. 175).

Devlet sadece kendine ait işletmeler kurmamış ayrıca bütün ekonomiye dışarıdan gelecek tehditlere hazırlamıştır.

1929 Büyük Bunalım, Türkiye dâhil tüm dünya ülkelerini derinden etkilemiştir. Türkiye'nin Büyük Buhran'ın etkilerinden kurtuluşu, sanayi planları çerçevesinde devletçilik yoluyla, tarımda yeni örgütlenmelerle ve bütün finansal piyasaları sıkı denetime alarak gerçekleşmiştir (Kazgan, 2002).

Devlet, yürüttüğü ekonomik politikalarda temkinli davranmış aşırı harcama ve borçlanmayı reddetmiştir. Özellikle yabancı sermayeye karşı durmamış sadece milli egemenliği tehdit edecek borç ve yabancı sermayeye karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Atatürk *“yabancı sermayenin ancak ulusal ekonomiye yararlı olması koşuluyla kabul edilmesini öneriyordu”* (Ahmad, aktaran: Coşkun, 2011, s.294).

Bütün bunlara ek olarak devlet bütçesi denk bütçe olarak gerçekleştirilmiş, askeri güvenlik harcamalar en az düzeyde tutulmuş ve hızla artan vergi gelirleri devletçilik politikaların yatırımlarını karşılanmıştır. Devletin bizzat girişimci olarak yaptığı ekonomik faaliyetler belirli bir plan çerçevesinde yürütülmüştür” (Coşkun,

2011). Dönemin ekonomik politikaları ayrıca *“hızlı ve dengeli sermaye birikimi, hakça gelir bölüşümü, dengeli bir dış ticaret, dengeli bir bölgesel kalkınma, özel sektör girişim işletmelerini destekleme ve hızlı teknolojik gelişme gibi iktisat politikası amaçlarını içermektedir”* (Kalaycı, 2009, s. 154). Ancak bu hedeflere ulaşılması ve özellikle gelişmiş ülkelerin kalkınma hızına yetişmek uzun zaman alacaktı. Nitekim dönemim İktisat Bakanı Celal Bayar. 1930 yıllara kadar edinilen deneyim sonunda ülkenin geldiği noktayı şöyle özetler. *“Milletin muhtaç olduğu refahı, bazı özel girişimin dayandığı sermayeye bırakmak gerekirse, en az iki yüz yıl daha bekleme dönemi beklememiz gerekir”* (Perinçek aktaran Gürbüz, 2009).

Atatürk ve arkadaşlarının uygulamak zorunda kaldığı ekonomik ve siyasi model, *“sosyalist ya da kapitalist anlamda ideolojik değil, ülkenin gerçek ihtiyaçlarına göre kurgulandığı için faydacıdır (pragmatiktir). Sınıfsal ya da sınıfçı bir karakter de taşımaz. Model, batının aydınlanma felsefesine ve refah standartlarına vurgu yapan, çağdaş ve demokratik bir anlayışın ürünüdür”* (Kalaycı, 2009, s. 154).

Etkin devlet hareketinin sonuçları analiz edilecek olursa; ekonomide “dört sihirli denge” diye iktisatçıların açıkladıkları; “para miktarı-harcama miktarı”, “kamu harcamaları-vergi gelirleri”, “dış gelirler-dış harcamalar” ve “kamu sektörü- özel sektör” dengeleri büyük ölçüde şekilde kurulmuştur. Bu dengeci ve temkinli iktisat politikalarının Atatürk’ün devlet müdahalesi ayarıyla birlikte başlaması ve Cumhuriyet’in 100. yılına doğru gidildiği günümüzde bile ulaşılmak istenen hedefler, çağdaş bir gerekliliğin kanıtıdır (Kalaycı, 2009).

Atatürk’ün başından beri iktisat danışmanlığını yapan C. Bayar, 1930’lu devletçilik yıllarında İktisat Bakanı ve Başbakan olarak görev yaparken, devletçiliği şöyle anlatmaktaydı. : *“Devletçiliğin iki aşırı ucu var; bir aşırı uç liberalizme, öbürü komünizme gider. Biz ikisine de meyletmiyoruz. Devletçiliğin gerekli olduğuna inanıyoruz, fakat bugünkü uygulamasında, bunun özel girişimcilikle paralel gitmesi önemlidir”* (Yenal aktaran Kalaycı, 2009, s. 163).

Ülkemizde o dönemde uygulanan ekonomik politikalar kesinlikle bir fikir ve ideoloji ekseninde şekillenmemiş, aksine bunların iyi ve faydalı yönleri seçilerek ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir.

“Beş yıllık sanayi planları ve onların dayandığı devletçilik sistemi, sosyalizm (kolektivizm) yanlısı ya da liberalizm (kapitalizm) karşıtı olarak ifade edilmediği için doktriner (ideolojik) değil, ihtiyaçların ve koşulların zorlaması ve Türkiye’ye özgü bir yapı arz ettiği için pragmatiktir” (Kalaycı, 2009). O dönemde devletin ekonomik hayata atılmasını savunanlar ülkedeki devletçiliği bu konuda savunmuşlardır; *“Devletçiliği savunanlar, bizdeki devletçiliğin mutedil (ılımlı) bir devletçilik olduğunu, sermaye birikimi amacına yönelik olduğunu, piyasadaki aksaklıkları gidermeyi amaçladığını ve ülkenin altyapı yatırımlarını bir an önce bitirmeyi hedeflediğini ifade etmişlerdir”*(Ergün, 2000, s. 265).

Öyle ki körü körüne başka ülkelerde uygulanan ekonomik politikalar direkt olarak uygulanmamış ülkenin faydası maksimize edilmiştir.

Dünya Bankası’nın 1951 yılı raporu sonraları sergilenen birçok yabancı görüşe göre Türkiye’de o yıllarda uyguladığı ekonomi politikalarının etkinliğini ve büyük gelişmeyi kabul etmektedir. *“Devletçilik yöntemi altında Türkiye büyük ilerleme yapmıştır. Osmanlı mirasıyla sakat olan yerli özel teşebbüs tarafından, bu devrede elde edilen başarıların sağlanabilmesi şüphelidir diye doğru bir yargıya varır”* (Coşkun, 2011, s. 395).

Atabay Baytar (2010) 1930- 1939 yılları arasında ki yılları aşağıdaki şekilde özetlemektedir;

1930–1939 döneminde iktisat politikaları bakımından iki belirleyici özellik vardır: Korumacılık ve devletçilik. Bu yılları Türkiye için ilk sanayileşme dönemi olarak nitelendirirken, bu yılların dünya ekonomisi açısından Büyük Bunalım yılları olduğunu vurgulamak önemlidir. Kısaca, bu dönemde dünya ekonomisi Büyük Bunalım’ın içinde sürüklenirken, Türkiye ekonomisi dışı kapanarak ve devlet eliyle bir ulusal sanayileşme denemesi içine girmiştir (s. 108).

1930- 1930 yılları arasında kesintisiz uygulanan Devletçilik döneminde,

(ekonomik gelişmenin devlet tarafından desteklendiği ve yürütüldüğü dönemde) asıl amaçlanan ulusal bir ekonomi oluşturmak amacıyla kamu hizmetlerinin ve sanayi yatırımlarının yeniden dağıtılması idi ve devlet bizzat girişimci olmuştur (Göymen, 2010). Ancak devletçiliğin amacı sadece ulusal bir ekonomi oluşturma değildir. Savaşlardan yorgun düşen ve geri kalmış bir ülkenin “*Devletçilik ve Kamu Girişimciliği yoluyla sanayileşme atılımıdır. Atatürk’ün deyimiyle “askeri zaferleri, ekonomik zaferle taçlandırma” savaşıdır*”(Coşkun, 2011, s. 389). Sanayileşme atılımına, bütün kaynaklar seferber edilmiş çeşitli çözümler üretilme çalışılmıştır. Ekonomiye zaman zaman dolaylı yollardan veya direkt olarak müdahale edilmiştir.

Diğer yandan Göymen (2010)’ e göre o yıllarda ekonomiye devlet müdahalesinde en etkin aracı olarak iktisadi devlet teşekkülleri (KİT) yatırımları yapılmıştır. Böylece ülkenin sanayileşme hareketini hız verme olanağı doğmuştur.

KİT’ ler vasıtasıyla bölgeler gelişme sanayileşme hareketine dahil edilecek “buna göre devlet, bu büyüme merkezlerindeki küçük işletmelere devlet yatırımı ve desteği sağlamak için çeşitli bölgesel planlar ve bölgesel kalkınma projeleri ortaya koyacaktı” (Göymen, 2010). Çoğu yatırımlar ekonomik anlamda karlılık bağlamında eleştirilmiştir ancak bu hareketin amacı sanayileşme ve ilerleme olduğu için karşısında ciddi muhalefet bulamamıştır.

Bu süreçte, devlet strateji ve kalkınma kaygılarını göz önünde tutarak sanayiye ülkede köklendirme siyasetine girmiş, Anadolu’nun en uzak kısımlarında sanayiler kurmuştur (Rivkin aktaran Göymen, 2010). 1930’lu yıllarda kurulan işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatları, aynı dönemde aynı ürünlerin ithal fiyatlarının üstünde seyretmesine rağmen bu işletmelerin bazıları o dönemde ekonomik açıdan çok anlamlı ve karlı olmasa da, bu bölgelerde daha sonra ortaya çıkacak gelişme merkezleri için (örneğin Kayseri, Eskişehir, Zonguldak, Karabük) ilk ivmeyi sağlamış ve temel oluşturmuştur (Göymen, 2010). Devletin o dönemde yaptığı bu ekonomik olarak anlamsız karşılanan bu yatırımlarının asıl amacını Aren (2008) kısa olarak şöyle anlatır; “ *devlet, çok defa, varolan bir talebi karşılamaktan çok gelişme (yeni talepler yaratma)maksadıyla yatırımlar yapar*”(s. 121). Bu noktada devlet planlar hazırlamış ve ihtiyaçlar dâhilinde birçok yatırımlar yapmıştır. “*Devletin sanayi alanındaki girişimciliğinin somut anlamda başlangıcı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP 1930) ile gerçekleşmiştir. Bu planda dokuma, maden*

işleri, kağıt, kimya, taş-toprak olmak üzere beş ana grupta sanayinin kurulması hedeflenmiştir” (Bekiroğlu, 2010, s.175). Bu kurulan sanayi işletmeleri özel mülkiyete ve özel girişime rakip değil aksine dışsallık yaratarak halkı ekonomiye dâhil etmeyi amaçlamıştır.

Kumkale (aktaran: Gürbüz, 2009)’ ye göre kurulan KİT’ ler aşağıdaki planlar göz önüne alınarak kurulmuştur.

Devletin sınai ve ticari alandaki faaliyetleri daima geçici, yol gösterici ve örnek olucu olarak düşünülmüş ve devletlerin iştegal alanları bir yıl içinde Türk müteşebbislerine devretmesi öngörülmüştür. Sistemin omurgasını teşkil eden Kamu İktisadi Teşekkülleri bu mantıkla ve bir planla dâhilinde kurulmuştur(s. 26).

Kurulan fabrikalar sadece bir fabrika olarak görülmemelidir. Onlar yöreyi değiştiren, toplumu orta çağdan modern çağa taşıyan, dönüştüren toplumsal olgulardı. (Coşkun,2011) . *“Ciddi olarak sürdürülen endüstri program uygulamaları sonucunda yaratılan her yeni endüstri eseri, bulunduğu yere zenginlik ve uygarlık ve bütün ülkeye zevk ve güç vermektedir. Bu uygulamalarla yaratılan tesisler gerçekten bahtı değişen şehirlere ve bir anlamda gerçek Anadolu Kaplanlarına dönüşmüştür”* (Şahinkaya,2009, s.94). Aydın ilinin Nazilli ilçesinde o dönemde kurulan Sümerbank Nazilli Dokuma Fabrikası Osmanlı döneminde bile pamuk üretiminde ülkeye yarar sağlayan Aydın Ovası’nda ki pamuk rezervlerinin işletilmesi bakımından çok önemlidir. Hem istihdam sağlamıştır hem de bölgeye sosyal yönden katkıları olmuştur. Nitekim *“Kentin ilk kütüphanesi, fabrikada kurulan Sümer Çocuk Kütüphanesi’dir. İmece ile yaptırılan devlet hastanesi gibi Ticaret Lisesi’nin yapımında da Sümerbank Fabrikasının büyük katkısı oldu. Nazilli’nin ilk ortaokulu Atatürk Ortaokulu’nu da Nazilli Fabrikası yaptırdı”*(Coşkun,2011, s. 371).

Özellikle geri kalmış bölgelerimiz için önerdiğimiz devletçi kalkınma anlayışının somutlaştırmak için devletçi ve korumacı politikaların uygulandığı dönemlere ait kalkınmayı ve Türkiye ekonomisinde yaşanan büyüme oranlarını diğer liberal ve dış borç güdümlü ekonomik dönemlere ait oranlarla karşılaştırması yapılmalıdır. Buna göre Tablo 5.5 karşılaştırma yapılmıştır.

Tablo 5.5 1924-2007 Türkiye Cumhuriyeti Dönemlere Göre İktisadi Büyüme

Dönemin Niteliği	Kapsanan Yıllar	GSMH Yıllık Ortalama Büyüme(%)
Cumhuriyetin 82 yılı	1924-2005	4.9
1. İlk 25.yıl	1924-1948	3.8
1a. Yeniden inşa ve devletçilik	1924-1939	6.6
1b. Savaş yılları ve sonrası	1940-1948	0.0
2. Öncesi ve sonrası DP	1941-1969	5.9
3. Karma,müdahaleci ekonomi	1962-1979	6.5
4. Neoliberalizmin Aşamaları	1980-2005	4.0
4a.Kısmi liberalleşme	1980-1989	4.8
4b.Serbest sermaye hareketleri	1990-1997	4.4
4c.Kesintisiz IMF Güdümü	1998-2007*	3.6

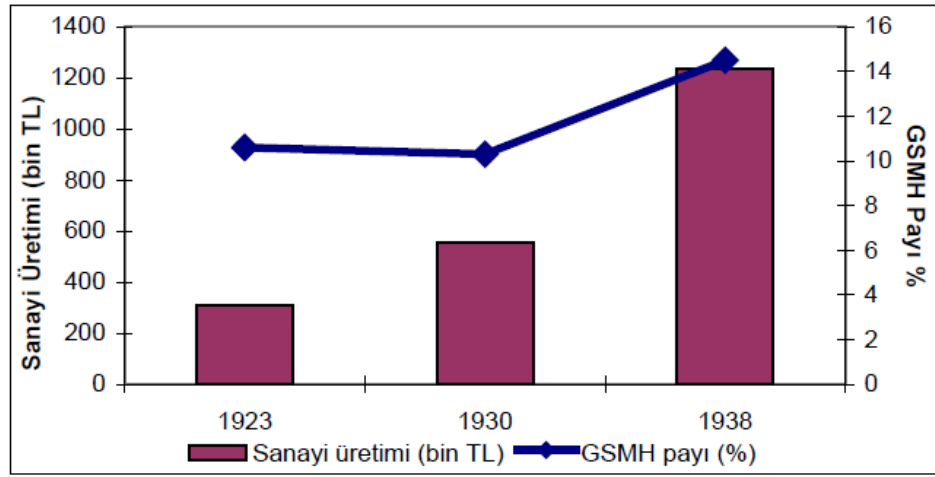
Kaynak : Boratav, aktaran: Şahinkaya(2009) , s. 113. (*)Bu değer Korkut Boratav'ın Türkiye İktisat Tarihi kitabının 12. Baskısında (2008) yer alan tablo XII'den alınmıştır.

Tabloda ki bulguların açıktır. 2007' kadar bütün Cumhuriyet döneminin bütününe analiz edildiğinde milli gelirin yıllık ortalama büyüme hızı % 4,9 düzeyinde kalmıştır. Ülkenin milli gelirin büyümesi açısından en yüksek seyrettiği yıllar ise kalkınmada devletçi anlayış yıllarıdır. Farklı bir anlatımla ile, 'yeniden inşa ve devletçilik' olarak adlandırılan 1924-1939 dönemi ülkenin milli geliri yıllık ortalama büyüme hızı % 6.6 ile zirve yapmıştır. En düşük dönem ise 2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olumsuzluklar haricinde '*kesintisiz IMF güdümlü*' Neoliberal politikaların uygulandı dönemdir ve Dünya' ya refah getireceğini öngören bu düzen Türkiye bölgesine de fayda sağlamamıştır. Kalkınmacı devlet anlayışının başarısı son derece açık ve nettir.

Şahinkaya (2009) Karma ve müdahaleci ekonomi dönemin büyüme başarısını aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

Cumhuriyet dönemi içerisinde bu orana yakın büyüme hızına çok yaklaşan dönem; yeniden inşa ve devletçilik döneminde kurulan kamusal işletmeleri, fabrikaları, tesisleri yani bütünüyle Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne (KİT) ait kurulu kapasitelere dayalı iktisadi alt yapıyı, 'planlama' anlayışıyla yeniden harekete geçirerek geliştiren ve 'karma, müdahaleci ekonomi' dönemi olan 1962-1979 yıllarını kapsayan dönemdir; yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 6,5' tir (s. 113).

Bütün bu değerlerden de anlaşılacağı üzere "1923'ten itibaren başlatılan "iktisadi bağımsızlık" ve "ulusal sanayileşme" hareketleri, sınıai üretimi hızla arttırarak somut sonuçlarını ortaya koymuştur"(Kalaycı, 2009, s. 170).



Kaynak: Pakdemirli aktaran Kalaycı, İ. (2009). Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar♦. *Maliye Dergisi*, 156, s.170

Şekil 5.2: Sanayi Üretimi ve GSMH' de ki Payı: 1923-1938

Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle 1923- 1930 yılları arasında devlet kurumları ekonomiye müdahalede bulunmamış. Daha çok özel girişime teşvikler sağlayarak özel girişimin önünü açmış ve yatırım kararlarını beklemiştir. Şekil: 5.3' ten anlaşılacağı üzere 1923 yılında sanayi üretimi 310 000 TL olarak gerçekleşmiş ve GSMH içindeki payı % 10'da kalmıştır. 1930'a kadar 7 yıllık sürede sanayi üretimi 550 000 TL civarına gelmiş ve sanayi üretimleri GSMH içindeki nispi olarak düşmüş % 9 seviyesinde seyretmiştir. Asıl önemli ve çarpıcı değerler 1930- 1938 yılları

arasında devletin bizzat giriştiği sanayileşme ve yatırım hamleleri ile sanayi üretimi GSMH içindeki payı % 14 seviyesine çıkmıştır.

1980’li yıllardan önce özel sektör girişimcileri genel olarak mal ithal edip iç piyasada satmakla meşgul olmuşlardır. Üretimi bir risk olarak algılayıp istihdam yaratmaktan ve yatırım kararı almaktan korkmuşlardır. Buna rağmen halkın geliri sadece devlet eliyle artırılmaya çalışılmıştır.

Yine Şahinkaya (2009) 1923-1939 yılları arasındaki dönemi hem devlet hem özel sektör açısından aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir.

Dönemin koşullarına göre bir hayli yoğun olan ithalat etkinliği içinde Türkiye’deki yerli özel sermaye büyük ölçüde ticaret karlarının peşinden koşuyordu. Yerli büyük ticaret çevrelerinin, karlarının büyük bir bölümünü yurtdışına aktardığı da bilinmekteydi. Bütün bunlara karşın hükümet, sanayileşmeyi hızlandırmak için arayışlarını sürdürürken ve yeni program tasarıları hazırlarken, yeni özel sermaye sahiplerinin bu çabalara haklı olarak destek vermesini de bekliyordu (s. 160).

Son olarak devletçi kalkınma döneminde(1930-1939) büyük başarımlar elde edilmiştir ve *“Şüphesiz planlı dönemde büyük atılımlar yapılmıştır, temel hammadde sanayileri kurulmuştur, çeşitli yan sanayiler gelişmiş ve gelir ve istihdamda önemli artışlar sağlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde ilk kez hiçbir komplekse kapılmadan Türkiye Ekonomisi masaya yatırılmış, ayrıntılı incelenmiş ve ele alınmayan konu kalmamıştır”*(Ergün,2000, s. 267).

Bölgesel kalkınma bağlamında ülkemizde çeşitli nedenlerle sanayileşememiştir. Halkın ortalama yıllık gelirinin ülke ortalamasının çok altında seyrettiği bölgelerde devlet bizzat yatırım yaparak bölgedeki işsizliğe ve gelir dengesizliklerine müdahale etmelidir. Tam tersi ekonomiden çekilmesi ve var olan işletmeleri satması bölgeye ciddi yaralar açabilmektedir.

“Örneğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu için yaşamsal önemden olan Süt Endüstrisi (SEK) ile Et ve Balık Kurumu’na (EBK) ait fabrikalar özelleştirildi. Onları satın alanlar ise fabrikaları kapattılar, fabrikaların rant açısından değerli

arsalarını değerlendirdiler”(Coşkun, 2011, s. 399-400). Bir başka ifadeyle özel girişim bölgenin yapısı ve oluşturacağı sinerjiyle ilgilenmez üretim yaparak ciddi kar elde edebileceklerine inanırlarsa yatırım kararı alacaklarıdır. Buradan yola çıkarak özellikle açıklamak gerekirse geri kalmış bu iki bölgedeki “özelleştirmedekiler büyük çelişkileri ortaya koymak için birkaç örnek vereceğiz EBK’ nın özelleştirilen 11 et kombinasyonunun 9’unda bir yıl içinde üretimine son verildi. İstihdamda yüzde 88, üretim yüzde 94 düştü. Süt Endüstri Kurumu’nda (SEK) istihdam yüzde 57, üretim yüzde 33 düştü” (Coşkun, 2011, s. 400).

Bu iki bölgenin geri kalmasının içsel ve dışsal nedenleri başta olmak üzere devletin bu iki bölgeye direkt yatırımı yapamamış az miktarda yaptığı yatırımları da plansız geliş güzel şekilde özelleştirme yoluyla elden çıkarmıştır.

Prof. Dr. Esfender Korkmaz (t.y.a) geri kalmış bölgelere yatırımı bizzat devletin yapmasının tavsiye ederek şöyle demektedir;

Geri kalmış bu 31 ilin aldığı yatırım teşviki, toplam içinde yüzde 8.6 oranındadır. Hazine geri kalmış illerde yatırım yapmak isteyen herkese teşvik veriyor. Buna rağmen yatırım teşviki alanların oranı yüzde 8.6 ise, demek ki bu illere kimse yatırım yapmak istemiyor. Bunun bir nedeni terördür... Ancak, terörden önce de bu geri kalmış illere yatırım yapmak isteyenler çok sınırlıydı. Kaldı ki, Kuzey Karadeniz bölgesinde terör de yoktur. Nedeni ne olursa olsun bu illere yatırım yapılmadığı bir gerçektir. Eğer devlet daha fazla yatırım desteği sağlıyor ve buna rağmen yatırım yapılmıyorsa, geriye tek seçenek kalıyor: “Bu bölgelere devlet bizzat yatırım yapmalıdır” iller arasında, bölgeler arasında gelir ve kalkınmışlık farkının yüksek olması, aynı zamanda terörün besleyicisidir. Devletin bu bölgelerde yatırım yapması sosyal huzuru da getirecektir.

Yani diğer bir deyişle bölgeler arası dengesizliklerin önüne geçmek için, “*bu bölgelerde devletin altyapı yapması, özel sektöründe yatırım yapması gerekir. Başka bir ifade ile bu bölgelere kaynak tahsis etmek gerekir... Kaynakları geri kalmış bölgelere aktarmanın tek yolu da, bu bölgelerin kalkınmasında etkili olacak yatırımları teşvik vermektir”(Korkmaz, 2007b).*

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda yapılamayan yatırımların sebepleri bölgenin merkeze uzak oluşu dönem itibariyle bölgede oluşan isyanlardan

kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Nitekim EK 5.1 ' de Devletçi politikaların hâkim olduğu yıllarda 1. Ve 2. Beş Yıllık Kalkınma planlarına göre Türkiye üzerinde yapılmış ve yapılacak olan KİT'ler gösterilmiştir. Bu haritada Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde çok az sayıda yatırımlar planlanmış. Bunlarda genel olarak Malatya ve Elazığ' da yapılması planlanan olan işletmelerdir. 1980'li yılların sonuna kadar yapılan işletmelerde özelleştirme kapsamında elden çıkartılmıştır.

Hakkâri ilinde hiçbir yatırım yapılmamış bununla birlikte TRB2 bölgesinde Kamuya ait hiçbir işletme devreye sokulmamıştır. Hakkâri' de 1984' te yapılan Hakkâri İplik Sanayi Anonim Şirketi (HİSAŞ) kurulduğu yıllarda aktif olmuş ancak hayvan yünüyle dokunan el dokuması kilimler hammadde ve pazarlama eksikliğinden dolayı kapasitesinin çok altında Hakkâri Valiliği' nin çabalarıyla atıl kapasitede çalışmaya devam etmektedir. Hayvancılığın bölgede gitgide azalması dokuma sektörünü de olumsuz etkilenmiştir.

Elde var olan KİT' lerin halkın refahı için uygun şekilde yönetmek çok zor ve zahmetli karmaşık yönetim gerektirir. Günümüzde ayakta kalabilen ve büyük başarılar elde eden KİT' ler özellikle yönetim anlamında karmaşık metotlar kullanarak özel sektör yapısından rol çalmışlardır. Nitekim Çin' 1978 kalkınma hamlesiyle halka ait işletmelerin dönüştürülmesi sürecin çok başarılı adımlar atarak KİT' leri ekonomiye ve halka fayda sağlama noktasına yönetim alanında getirdiği yenilikler ile bu başarıları kazanmıştır. *“Ekonomik reformların omurgasını devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması oluşturmaktadır. Temel amacı, devlet işletmelerinin piyasa koşullarına göre çalışır ve piyasa güçleri ile rekabet edebilir hale gelmesi”*

Sezen (2009) amaçlanan olan bu yapılanmanın yönetim uygulama yöntemleri şunlardır:

1. *İşletmelerin mülkiyeti ile yönetimi arasındaki bağların koparılması ve profesyonel yönetime geçiş.*
2. *Yönetimsel özerklik sağlanarak işletmelerin örgütlenme, personel ve ücret rejimi konusunda yetkilendirilmesi”(s. 208).*

Çin' in yönetsel reformları bununla sınırlı kalmamıştır. Nitekim “*Kamu iktisadi teşebbüslerinin yerel bazda karar almaları kabul edilmiştir, Ağır sanayi işletmelerinin teknolojilerinin yenilenmesi konusunda işletmelere merkezden bağımsız karar alma imkânı sağlanmıştır ve Karar verenlerin sorumluluğu olmalıdır*” (Özsoylu, 2009, s. 66). Bu mantıktan hareketle reformlarla yöneticilere bir takım yetkiler ve sorumluluklar verilmiştir.

Diğer yandan ABD' ye baktığımızda ise bölgesel kalkınma bağlamında North Dakota' ya özel kurulmuş ülkenin ilk ve tek kamu bankası Bank of North Dakota (BND)' nin başarısı ve bölgeye kazandırdıkları dikkat çekicidir.

Şanlı ve Sonat ABD' nin Tek Kamu bankası olan BND 'nin başarısını aşağıda şöyle açıklamıştır.

Bu arada küresel finans oligarşisinin ve kapitalizmin kalesi ABD'de Bank of North Dakota (BND) adlı tek kamu bankasının başarısı ve şöhreti her geçen gün artarak büyüyor. 1919'da kurulan ABD'nin ilk ve tek kamu bankası BND, ABD'nin içine düştüğü son mali krizdeki performansı ile yıldızı Amerikan halkı nezdinde iyice parlamış durumda. Bankanın CEO'su Eric Hardmeyer, özellikle son finansal krizden sonra BND' nin bankacılık modeline diğer eyaletlerin büyük ilgi gösterdiğini belirtiyor. Hardmeyer; “Bizim motivasyonumuz, Wall Street bankaları gibi patronların kârlarını maksimize etmek değil, bizim misyonumuz, North Dakota'daki tarımsal ve ticari işletmeler ile bireylere hizmet vererek ekonominin kalkınmasına yardımcı olacak yeni finansal fırsatlar meydana getirmek” diyor. Hardmeyer, BND' nin özel bankaların kredi riskini azaltan yöntemiyle, KOBİ ve çiftçilere ucuz kredi imkânı sağladığını da belirtti. İşsizliğin % 9.5 olduğu ABD ortalamasına karşın North Dakota'da bu oranın % 4.9'da kaldığına da dikkat çekiyor. BND' nin 25 yıllık memuru ve 10 yıllık CEO'su Hardmeyer. 2009 sonu itibariyle 4 milyar dolar toplam varlığı olan BND' nin toplam kredi portföyü 2.67 milyar dolar, 2009 net kârı ise 58,1 milyon dolar. Son on yılda eyalet bütçesine aktarılan kâr 350 milyon dolar ve BND' nin mevduatı ABD'nin TMSF' si olan FDIC tarafından sigortalı değil (Kurtoglu, 2012, s. 53).

5.4 Bölgesel Kalkınmada Devlet İmkânlarıyla Bir Devrim Tennessee Valley Authority (TVA)

Bir çeşit kalkınma ajansı olan Tennessee Valley Authority (TVA) “*merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bölgenin sosyoekonomik*

koşullarını geliştirme amacıyla”(Özkul ve Demirer, 2012, s. 162). 1933 yılında kurulmuştur. Bu konudaki ilk örnek olarak ayrı bir öneme sahiptir.

Ergun, (aktaran Sezgin, 2013) Bu önemli yatırımı aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

Tennessee Nehri'nin drenaj yatağı Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük dördüncü yatağıdır ve tam anlamıyla geliştirilmiş, düzenlenmiş tek nehir yatağıdır. Birbiriyle birleşik olan barajlar, suyun akışını düzenlemekte aynı zamanda ulaşımı, sel denetimini, elektrik enerjisi elde edilmesini sağlamaktadır. Nehir yatağını geliştirmeyi öngören sistemin yapımcısı olarak görülen Tennessee Valley Authority (TVA) 18 Mayıs 1933'te Amerikan Kongresi tarafından kurulmuş bir kamu işletmesidir (s.81).

TVA dönemin şartları gereği yoksullukla boğuşan ve Büyük Buhran' nın sonucunda milyonlarca insanın işsiz kaldığı ABD' de devlet eliyle bölgenin topyekûn kalkınması için yapılmış sıra dışı bir plan özelliğini gösterir.

“TVA' nın bölgesel gelişmede 3 ana amacı vardır: Çalışan bölge insanı, çalışan nehir ve suyu ve çalışan toprak”(Coşkun, 2011, s. 194).

Özellikle 1929 Büyük Buhran krizinden sonrasında bölgesel kalkınma anlayışı daha çok önem kazanmıştır. ABD bu krizden çıkmak ve diğer bölgelere göre daha fazla etkilenen Tennessee Vadisi'nin bulunduğu bölgeyi canlandırmak için harekete geçmiş ve bir dizi planı devreye sokmuştur (Sezgin, 2013).

Bölgenin sosyoekonomik özelliklerini Coşkun (2011) şöyle açıklamaktadır;

Tennessee Vadisi'nde yaşıyordu. 1933'te bu bölgede yoksulluk yaygındı; yıllık gelir kişi başına 168 dolardı. Doğum oranı da, Amerika ortalamasından üç misli daha yüksekti. Okuryazarlık oranı çok düşüktü. İşsizler örgütsüzdü. Bölgede genellikle niteliksiz işçi çoğunlukta idi. Sıtma vadiyi sarmıştı ve %30'dan fazla nüfusu etkiliyordu. Bölgede kırsal alanlara yayılmış olan 3 milyon

dolayındaki nüfusun çoğunun ekip biçmek için arazisi yoktu. Bölgede su taşkınları ve sellerden dolayı erozyon en son kertede idi (s. 177).

Nitekim *“Bu koşullar altına girerek yoksulluğun tüm bölgenin ve orada yaşayan insanların kurtarılması, topyekûn geliştirilmesi ve kalkınması gerekiyordu”* (Coşkun, 2011, s.178).

1929 Büyük Buhran karşısında çaresiz kalan Neoliberal politikalar sonucunda *“ABD’de de krizden çıkış politikaları bölgesel planlama pratikleriyle yürütüldü ve bunlardan en ünlüsü Tennessee Vadisi İdaresi (Tennessee Valley Authority-TVA), kapitalist planlamanın prototipi olarak tarihte yerini aldı. Kamu eliyle özel sektöre alan açma mantığına sahip bir planlamadır”*(Ekiz ve Somel, 2005, s.263).

Ergun TVA’ nın kuruluş sebebini ve başlangıcını aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Kalkınma ajanslarının ilk örneği olan TVA tarafından 1930’lu yıllarda Tennessee Nehri üzerine 21 baraj kurulmuş ve 6 baraj gölü oluşturulmuştur. Bu barajlar amaca uygun olarak, sel baskınlarını kontrol altına almak, gemicilik faaliyetlerini geliştirmek, elektrik üretmek için kurulmuştur. Nehrin iki yakasında da fabrikalar tesis edilmiştir. Böylelikle fabrikalar hem ucuz bir biçimde sudan yararlanabilecek hem de ham madde ve ürün taşımacılığında suyu kullanabileceklerdir. Bu şekilde nehir boyunca büyük sanayi kompleksleri gelişmiştir. Önemli örnekleri; Kentucky eyaletindeki Calvert City, Tennessee eyaletindeki Calhoun, Chattanooga ve New Johnsonville ile Alabama eyaletindeki Muscle Shoals, Decatur ve Guntersville kentleridir (aktaran: Sezgin, 2013, s.81).

TVA projesi birçok eyaleti içine alan söz konusu vadi çevresindeki geniş bölgenin ekonomik olarak kalkınması amacıyla kurulmuştur. Federal hükümete bağlıdır ancak, özerk bir yönetime sahiptir (Coşkun, 2011). Özerk yönetime sahip olması TVA’ nın siyasi konjonktürden etkilenmesini engellemesine yarar sağlamıştır. Nitekim KİT’ lerin en büyük handikapları yönetim şekilleridir.

“1933’te ABD’nin büyük krizden çıkış programı New Deal’in yaratıcısı Başkan Roosevelt, TVA’yı “devletçe korunan bir özel teşebbüs” olarak tarif ederek

hayata geçirmiştir. TVA odönemde, çevresel kalkınma, sanayi yatırımları, istihdam ve üretimde (tarımda) verimliliği bütünlüklü bir biçimde gerçekleştiren geniş çaplı bir projedir” (Ekiz & Somel, 2005, s. 280- 281).

Nitekim bu geniş çaplı proje kurulduğu yıllardan günümüze kadar uzanan ve hala misyonunu daha da genişleten bir projedir.

TVA’ ya ABD’ nin ekonomik ve insani anlamda geri kalmış sekiz güney eyaletini (Alabama, Georgia, Kentucky, Mississippi, K. Carolina, Tennessee ve Virginia) kalkındırmak, çok amaçlı bir ekonomik kalkınma programı uygulayarak, bu yörede yaşayan halkı yoksulluktan ve sefaletten kurtarma görevi vermiştir (Coşkun, 2011).

TVA yönetimi sadece kendisine sunulan ya da ürettiği projeleri bitirmekle kalmamış bölgenin sosyoekonomik sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Vazifesi olmadığı halde bölge insanının faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir role de bürünmüştür. *“Bunlara ilave olarak, TVA yöredeki işçilere hizmet sunmak için gübre fabrikaları kurmuş, tarımsal projeler getirilmiştir”*(Coşkun, 2011, s. 170). Planların yavaş yavaş hayata geçirilmesi ile bölgenin çehresi değişmeye, dönüşmeye ve gelişmeye başlayacak ve *“Santrallerin yapımından sonra ucuz enerji sağlanması nedeniyle elektrometalürji, kimya sanayileri, kâğıt fabrikaları, gübre fabrikaları yörede birer boy göstermeye başladı* (Coşkun, 2011, s179). Görüldüğü üzere başarılı bir şekilde yürütülen projeler sayesinde TVA bölge içersinde görülmemiş bir ekonomik ve sosyal bir sinerji yaratarak bölgenin içsel bütün potansiyelini kullanıma açarak ekonomik büyüme ve hane halkının gelir ve beşeri donanımlarında artışa olumlu katkılar sağlamıştır.

“TVA, kamu ve özel işletmelerle işbirliği içinde önemli endüstrilerin yükselmesine yardımcı olmuş ve bölgedeki yüksek nitelikli işgücü geliştirmiştir. TVA’ nın üstlendiği faaliyetlerinin yanında finansal kaynaklar ve teşvikler de vardır”(TVA aktaran Sezgin, 2013, s. 82).

TVA yöredeki tarım örgütleri, ticari sanayi odaları, kooperatifler, belediyeler ve sivil örgütlerle çok yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. Bölgede iş olanaklarının yaratılmasına önem vermektedir Bu çalışmalar TVA-Çayırotu örgütlenmesi başlığı altında, bilimsel ve sosyolojik araştırmalara konu olmuştur (Coşkun, 2011).

Altay ve ark. (aktaran Sezgin, 2013) araştırmalarına göre, TVA projesinin faydasının maksimum seviyeye çıkarılması için bir dizi proaktif düzenlemeler yapılmıştır.

Bölgenin iktisadi kalkınması açısından yapılan finansman ve teşvikler, 7 eyalet (Tennessee, Alabama, Georgia, Kentucky, Mississippi, Kuzey Carolina, Virginia) kapsamında ‘‘Bölgesel İktisadi Kalkınma Ofisleri’’ kurulmasını gerektirmiştir. Bu mekanizma aracılığıyla bölgedeki yeni kurulan ve mevcut işletmelere finansman açısından yardımcı olunması amaçlanmıştır. Bölgesel iktisadi kalkınma ofisleri, yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı firmalarla sürekli bir koordinasyon halindedir (Altay ve ark., aktaran Sezgin, 2013, s. 82).

TVA, kurduğu kalkınma ofisleri ile ekonomik kalkınma programları oluşturmuş ve bölgede yeni kurulan şirketlere sermaye ve yatırım kredileri sağlamıştır. Aynı zamanda işletmelerin üretim yeri seçiminde en doğru kararı vermeleri için hizmetler sunmuş ve teknik destek hizmetleri sağlamıştır (TVA aktaran Sezgin, 2013).

‘‘TVA, rneğin 1988 yılında yaşanan ekonomik krizin atlatılması için üç yıl süreyle ekonomik istikrar politikası uygulanacağını, bu süre içinde sanayi kuruluşlarına satılan elektriğin fiyatını arttırmayacağını açıkladı. Bu plan çerçevesinde, 2200 yeni sanayi kuruluşu yatırım için bölgeye geldi’’(Coşkun, 2011, s. 186).

TVA’nın uyguladığı enerji fiyatlandırma araştırmasını Sezgin(2013) aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

Elektrik enerjisini ucuz olarak sunan TVA’ nın ortalama enerji fiyatları oluşturulan grup ortalamasının altındadır. 2009 yılında grup ortalaması 9.9 cent iken TVA’nın ortalama enerji fiyatı 7.9 cent; 2010 yılındaki değerlere göre sanayi tüketimindeki elektriğin fiyatı TVA’da yaklaşık olarak %16 daha düşüktür. Ticari hayatta kullanılan elektrik fiyatı %9, konutta kullanılan elektrik fiyatı ise %20 daha düşüktür (s.82).

Tablo 5.6: Tennessee’de Yıllar İtibari ile Kişi Başına Düşen Gelir (\$)

1933	2000	2005	2009	2010	2011
168	26,689	31,327	33,774	34,921	36,533

<http://www.tn.gov/labor-wfd/lmr/pdf/2012/LMRFeb2012.pdf> verilerinden.1933 verileri ise www.tva.gov/80th/80th_FlipBook.pdf adresinden hazırlanmıştır.

TVA kurulduğu 1933 yılında bölgenin kişi başına düşen geliri 168 \$ iken 2000 yılında 26.689\$ yükselmiş 2011 verilerinde göre 36.533 \$ olmuştur. Bu artış devletin kendi imkânlarıyla kurduğu özerk yönetimli ilan ettiği bu KİT diğer bir ifade ile “*Devlet Gücünün Şalı, Özel Şirketlerin Esneklik Sağduyusu*”(Coşkun, 2011, s. 204) amacına ulaşmış bölge yoksulluktan ve işsizlikten kurtarılmıştır. TVA hem içsel hem dışsal sinerji oluşturarak bölgesel kalkınma ve yoksullukla mücadelesindeki kaçınılmaz başarısını göstermektedir. TVA projesi, kurulma amacına uygun hareket etmiş ve “*Çalışan bölge insanı, çalışan nehir ve su yolları ve çalışan toprak*” amaçlarına ulaşmıştır ve bu KİT değişen konjonktür çerçevesinde yeni hedefler üreterek hayatını devam ettirmektedir.

Bununla birlikte kabuk değiştiren TVA Dünya genelinde çok az KİT’lerin başardığı başarmış ve yoluna devam etmektedir. Bu değişimi Sezgin(2013) aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

1990’lı yıllarda artan rekabet çerçevesinde TVA yapı değiştirmek zorunda kalmıştır. Maliyetlerini azaltarak verimlilik ve üretkenliğe dayalı çalışmalara yönelmiştir.Günümüzde TVA bünyesinde olan 29 hidroelektrik barajı, 11 termik santrali, 3 nükleer santral, rüzgar türbinleri, metan gazı ve güneş panelleri ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu faaliyetlerinin yanı sıra araştırma ve geliştirme çalışmaları da yapmakta ve bu sayede elektrik üretimi ile dağıtım noktasında geleceğe dönük bir çerçeve hazırlamaktadır (TVA aktaran Sezgin, 2013, s. 81).

“*Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, ABD’li ilerici aydınların, TVA’ nın kuruluşunu ve kırsal alanda faaliyet göstermesini, demokrasinin kırsal alanda kökleşmesinin bir gerekçesi olarak değerlendirmektedir*”(Coşkun,2011, s. 187). Bu konu Türkiye için hayati önem arz etmektedir. Bölgesel gelişmişlik ve gelir

dengelesizliklerinin yaşandığı bölgelerde ülke demokrasisine ve otoritesine bağlılık azalmakta ve terör ve başkaldırı olaylarıyla dışa vurmaktadır. Bu yönüyle TVA KİT' i çok önemli bir rol modelidir.

“Sonuç olarak bölgede ekonomi canlanmış ve istenilen kalkınma hedefine ulaşılmıştır” (Filiztekin aktaran Özkul & Demirer, 2012,s. 163).

Günümüz Türkiye' sinde bu başarılı KİT' lerin varlığına rağmen hala devlet öncülüğünde geniş kapsamlı bölgesel kalkınma planlaması yapılmamakta aksine serbest piyasa koşullarının kutsallaştırılması politikaları izlenmektedir. Geri kalmış bölgelerde bölgesel kalkınma serbest piyasa koşullarının nazlı ve kaprisli işleyişine terk edilmesi ülkenin temelini sosyal ve ekonomik adalet bağlamında sarsmaktadır. Hakkâri ilinde ve diğer geri kalmış doğu illerimizde halkın devlete ve değerlerini sahip çıkmasını sağlamak bir takım kalıplaşmış sözcüklere sığmamaktadır. *“Özel sektör istihdam yaratmıyorsa devlet istihdam yaratıcı bir yatırım seferberliğine girişmelidir. Bunun bütçeye getireceği yük sorunu ikincildir”* (Dölek, 2012, s. 360). Devletin belirli bölgelerde yatırım seferberliğine başlaması bile dışsal etkiler gösterecektir.

“Yine askeri harcamalarda yapılan kesintiler, kamu yatırımları için kullanılabilir. Nihayet kamu bütçesini adeta ipotek altına alan dış borçların reddedilmesi ve iç borçların yeniden tanzim edilmesi kamu yatırım seferberliği ile birlikte değerlendirilmelidir” (Dölek, 2012, s. 360).

“1990'ların sonlarından bu yana IMF ve Dünya Bankası telkinleri doğrultusunda biçimlenen Neoliberal politikalarla tarımsal üretimin tasfiyesinin hızlanması, Türkiye'de emek piyasasının ve istihdamın yapısını son derece olumsuz etkileyen bir dizi zincirleme sonuç doğurmuştur”(Mütevellioglu ve Işık aktaran Gül ve ark., 2009, s.142).

Bu sebeplerden ötürü geri kalmış illerde ve bölgelerde devlet yatırımları ve atılımları tamamen dış konjonktürden bağımsız bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Ülke ve bölge için en yararlı sistemler karşılaştırmalı üstünlükleri ele alınarak devlet güdümlü projelerle hayat bulmalıdır. Tekrar Çin Halk Cumhuriyetinin kalkınma deneyiminden yola çıkarsak kalkınmada geri kalmış bölgeler için devlet yatırımlarının ve yönlendirilmesinin zorunluluğu faydacılık prensibine uymaktadır.

Diğer bir ifade ile “*pragmatizm, bu deneyimin en önemli göstergesidir. Sosyalist bir ülke olarak kapitalist araçları kullanmada bir sakınca görmeyecek ölçüde “düşünce kalıplarından sıyrılma” ve “gerçekleri test etmenin yolunun uygulama olduğu” na inanma, bu pragmatik yaklaşımın en önemli bileşenleridir* (Sezen,2009, s. 407). Geri kalmış bölgelerde nitekim daha önce uygulanmış ve başarılı olmuş devlet yatırımları ve yönlendirici reformların gerçekliği test edilmiş ve uygulanmıştır.

Yine Sezen (2009) Çin’ in kendine has gelişimini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Piyasanın kutsallaştırıldığı ve kalkınmanın tek yolunun piyasa güçlerinin serbest bırakılmasından geçtiği söyleminin güçlü biçimde işlenerek inanç düzeyine getirildiği bir dönemde, Çin, güçlü bir ekonomik aktör olan devlet eliyle küreselleşmenin olanaklarından yararlanmayı seçmiştir. Çin, sosyalist piyasa ekonomisi adı altında, devlet ağırlıklı karma bir ekonomik rejim uygulamaktadır. Bu rejimde, üretim unsuru olan toprak ve ekonominin kalbini oluşturan büyük işletmeler ve doğal kaynaklar kamu mülkiyetindedir (s. 264).

Nitekim Çin devlet kanalıyla kamuya ait şirketlerin teknolojik alt yapısını kuvvetlendirerek uluslar arası yatırımlar yapan kuruluşlara dönüştürmüştür. “*11. Beş Yıllık Planın temel politikalarını karara bağlayan Çin Komünist Partisi, ‘ulusal-stratejik şirketlerinin satışına karşı çıkıyor ve kendi gücüne dayanarak yenilikler yaratma yeteneğini artırılması’ olgusuna ağırlık verilmesini kararlaştırıyordu*” (Coşkun, 2011, s. 142).

Sonuç olarak toptancı ve dünya üzerinde genel olarak uygulanan tekdüze politikalar yerine karma politikalar ve devlet öncülüğünde bölgesel aktörler ve özel sektörler yardımıyla kalkınma topyekûn kalkınma anlayışı geri kalmış bölgeler için önerilebilmektedir.

Şenses (2004) bu konudaki fikirlerini aşağıda açıkça anlatmaktadır;

Yerli iktisatçıların ve karar alıcıların kendi sorunlarına sahip çıktıkları ve politikaların belirlenmesinde ağırlıklarını hissettirdikleri bir dönemin başlaması beklenebilir. Ülkelerin dışarıdan dayatılan “genel geçer” reçeteleri edilgen bir biçimde kabullenmek yerine kendilerine has çözüm yollarını ve özgün modellerini oluşturabilecekleri daha kalkınmacı bir döneme girmeleri olasıdır (s. 23).

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomiler incelendiğinde şu durum ortaya çıkmakta her bölge ve ülke için ayrı ayrı planlamalar gerekmektedir. *“Kaynaklar kıt ancak ekonomik kalkınma isteği büyük ve acildi. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde, siyasal iktidarlar sanayi-tarım ve ticaret sektörlerinde gelişmeyi sağlamak için KİT’ler kurarak harekete geçmek zorunda kaldılar”* (Hanson aktaran Coşkun, 2011, s. 158).

Çin reformlarının öncüsü eski devlet başkanı Deng Xiaoping’ nin dediği gibi *“fareyi yakaladığı sürece, kedinin siyah ya da beyaz olması önemli değildir”* (Wong, aktaran: Sezen,2009, s. 20). Diğer bir ifade ile *“fareyi yakalayan kedi iyi kedidir, üretimi artıran bir yöntemde iyi bir yöntemdir”*(Yabuki aktaran Sezen, 2009, s. 20).

6. GENEL EKONOMİK ÇERÇEVEDE VE BÖLGESEL KALKINMADA KÜÇÜK VE ORTA BOY İŞLETMELERİN (KOBİ) ÖNEMİ

6. 1. Genel Ekonomik Çerçeve KOBİ'lerin Önemi

KOBİ'ler, “tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye Ekonomisi'nin de dinamik ve sürükleyici unsurlarıdır. KOBİ'lerin toplam işletmeler içindeki payı %99,89, toplam istihdam içindeki payı %59,83 düzeyinde olduğu dikkate alındığında, ekonomimiz için böylesi öneme haiz KOBİ'lerin kalkınması sağlanmadan ekonominin bütününe kalkınmasının mümkün olmadığı söylenebilir”(Çatal, 2010, s. 333). Ülkemiz ekonomisinde 1-250 çalışan istihdam eden KOBİ sayısı toplam işletme adedi içindeki payı % 99,89 olarak üzerinde ciddi olarak eğilmesi gereken can alıcı bir kurumdur KOBİ.

KOBİ'ler, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye ekonomisinin de dinamik ve sürükleyici unsurlarından biri olup, ülkemizin sosyo-ekonomik gelişmesi açısından çok büyük öneme ve role sahiptirler. Genel olarak KOBİ'ler az sermaye kullanımı yanında daha çok emek yoğun faktörler ile çalışan, çabuk karar verme yeteneğine sahip, düşük düzeyde yönetim masrafları ile çalışan ve ucuz bir üretim gerçekleştiren iktisadi girişimler olarak ifade edilir (Uludağ aktaran Çelik ve Akgemci, 2010).

Türkiye ve bütün Dünya' da dinamik yapılarıyla öne çıkan KOBİ'ler “özellikle yarattıkları istihdam olanakları ve sahip oldukları esnek yapılarıyla çevresel değişmelere hızlı tepki vermeleri dolayısıyla ulusal, bölgesel ve yerel ekonomilerin gelişmesinde ve küresel rekabetin olumsuz etkilerinden korunmasında oldukça etkili bir rol oynamaktadırlar”(İraz aktaran Çarkçı, 2005, s. 101). Diğer yandan Özcan (2001)' e göre; “Kalkınmakta olan ülkelerde ve Türkiye'de üretim fabrikalar yanında, atölye veya imalathane olarak adlandırılan küçük üretim

birimlerinde de oluşur. Küçük ve orta boy işletmeler(KOBİ) çağımızın vazgeçilmez temel ekonomik birimleri olarak ortaya çıkmaktadır” (s. 115).

İraz (2005) KOBİ’lerin ekonomide neden önemli olduklarını aşağıdaki nedene bağlamaktadır *“Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, büyük ve/veya dünya çapında işletmelerin yerine getiremedikleri işlevleri gerçekleştirerek ulusal ekonomide dinamizmin sürekliliğini sağlamaktadırlar” (s. 224).*

Birebir ve sıcak ilişkileri, bu işletmelere büyük işletmelerin çok zor sahip olacakları bir üstünlük sağlamaktadır. Piyasayı ve pazar ortamını yakından takip edebilen, müşterilerin ihtiyaçlarının ve davranışlarını daha iyi bilen ve personeliyle daha yakın ilişkiler kurabilen KOBİ’ler, üretim pazarlama, meslek edindirme ve hizmet konuların da büyük işletmelerden daha fazla bir esnekliğe sahiptirler. Bu esneklik, dış çevrede meydana gelebilecek değişikliklere ve tehditlere zamanında uyum sağlayabilme olanağı tanıdığından, KOBİ’ler birçok olumsuzluğu ve badireleri daha az bir zararla geçiştirebilmektedirler (Çelik ve Akgemci, 2010).

Torlak veUçkun (2005) KOBİ’lerin bazı avantajlarını aşağıdaki gibi açıklamıştır:

KOBİ’ler ekonomiye katkıları ve ekonomik gelişmedeki önemleri yanında, ayrıca toplumdaki girişimcilik ruhunun geliştirilmesinde de önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda ülkemizde hızla gelişme gösteren KOBİ’lerin değişimlere çabuk tepki veren ve kolayca adapte olabilen basit yapıda olmaları ise, rekabete olumlu katkılarda bulunmaktadır (s. 201).

Nitekim büyük işletmeler ve Çok Uluslu Şirketler(ÇUS) yeni bir yönetim ve organizasyon modeli olarak küçük ve esnek birimlere dönüşme çabalarındadır. *“Ticaret rekabetin ekonomik sistem olarak benimsediği toplumlarda sistem sağlıklı olarak işleriyle KOBİ’lerin sistem içindeki varlıkları ve güçleri arasında yakın bir kişilik vardır. KOBİ’lerin çoğu, büyük işletmelerin yerine getirmediği bir takım fonksiyonları yerine getirdikleri için sisteme olumlu katkıda bulunmaktadır” (Çelik ve Akgemci, 2010, s. 150).*

Ekonomik gelişmede KOBİ'lerin çok önemli bir araç olduğunu, günümüzdeki gelişmelerin sonunda istihdamın önemli bölümünün KOBİ'ler tarafından karşılanan yeni bir dünyanın ortaya çıktığını (Müftüoğlu aktaran Çatal, 2010, s. 333) belirtebiliriz.

Dünya için bu kadar önemli bir konu olan KOBİ'ler çok çeşitli sektör ve bölgelerde değişik büyüklükte oldukları ve değişik miktarlarda katma değer ürettikleri için sağlıklı bir KOBİ tanımı ortaya çıkarılamamıştır. Her ülke ve kurum kendi ihtiyaçları ve makro hedefleri doğrultusunda KOBİ tanımı yapmıştır. Bu durum karışıklıklara yol açmaktadır. Ancak toptancı bir yaklaşımla oluşturulacak tanımlar bu karışıklıkları daha da derinleştirecektir.

“Tanımlamalarda oluşan farklılıklar işletmelerin, ulusal ve uluslararası desteklerden yararlanmada sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Ayrıca farklı tanımlamalar yapılacak araştırmalarda sağlıklı sonuçların alınmasını ve uygun politikaların belirlenmesini de engellemektedir” (Öztürk, 2007, s. 12).

Çelik ve Akgemci (1998) KOBİ' nin belli başlı bir tanımının olmamasını aşağıda şöyle açıklamaktadır; KOBİ'ler için yapılan tanımların ekonominin içinde bulunduğu duruma, sanayileşme düzeyine, kullanılan üretim tekniğine, faaliyette bulunulan işkoluna, pazar büyüklüğüne, bu işletmelere destek veren kuruluşlara, kişilere, zamana ve daha başka unsurlara bağlı olarak ülkeler arasında, aynı ülkenin farklı bölgeleri ve işkolları arasında değişiklik göstermesi ortak bir tanımın bulunmayışının nedeni olarak gösterilmektedir.

Ancak Ülkemizde en geniş ifadeyle Resmi gazetenin 2012 yılındaki 28457. sayısında “*Küçük ve orta büyüklükte işletmeler: İkiyüzelli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri kırk milyon Türk Lirasını aşmayan işletmelerdir*” şeklinde kabul görmüştür.

TÜİK' in 2009 ve 2011 yılları arasında elde edilen verilerine göre “*KOBİ'ler toplam girişim sayısının %99,9'unu, istihdamın %77,8'ini, maaş ve ücretlerin %51,5'ini, cironun %64,8'ini, faktör maliyetiyle katma değer %55,5'ini, maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %41,1'ini oluşturmaktadır*”

Dış ticarete de etkin ve girişimci olan KOBİ'ler, TÜİK (2012)' in yayınladığı bültenin göstergeleri de bunu ispatlar derecededir.

2011 yılında ihracatın %59,6'sı, ithalatın ise %39,9'u KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. İhracatta 0-9 kişi çalışan mikro girişimlerin payı %15,2 olurken, %25,7'si 10-49 kişi çalışan küçük ölçekli girişimler, %18,7'si 50-249 kişi çalışan orta ölçekli girişimler tarafından gerçekleştirilmiştir. İthalatta 0-9 kişi çalışan mikro ölçekli girişimlerin payı %6,5, 10-49 kişi çalışan küçük ölçekli girişimlerin payı %15,3 ve 50-249 kişi çalışan orta ölçekli girişimlerin payı %18,2 olmuştur. Girişim ana faaliyetleri esas alındığında, ihracatın %36,2'si sanayi, %57,9'u ticaret sektöründe faaliyet gösteren girişimler tarafından yapılırken, ithalatın ise %33,9'u sanayi, %56,6'sı ticaret sektöründe faaliyet gösteren girişimler tarafından gerçekleştirilmiştir.

KOBİ'ler ülke ekonomisine sadece istihdam noktasında değil kamuya gelir sağlama noktasında da çok önemli bir yere sahiptirler. Bu konu bile KOBİ'lerin ülke ekonomisinin altyapısı ve işleyişini inşa eden kamu nezdinde ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkartmaktadır. *“KOBİ'ler daha çok gelir vergisi mükellefi oldukları için ülkemiz vergi gelirlerinde önemli yere sahiptirler. Aynı zamanda, dolaylı vergi olan KDV'de dikkate alındığında, 2005 yılı itibariyle ülkemizde vergi gelirlerinin yaklaşık %51'ni KOBİ'lerin üstlenmekte oldukları söylenebilir”* (Çatal, 2010, s. 344).

Özcan (2001) KOBİ'lerin ekonomi için önemini şu şekilde ifade etmiştir; *“Bu tür küçük üretim birimleri, üretim türü farklılaşmasını sergiler ve esnek üretim sistemlerine sahiptirler. Bugün, Türkiye'deki KOBİ olarak adlandırılan ve büyüklük tanımı çalışan kişi sayısı dikkate alınarak yapılan bu işletmeler, ülke ekonomisinin lokomotifleri olarak kabul edilirler”* (s. 115).

İraz (2005)' e göre: KOBİ'ler *“ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarın sürekliliğinin sağlanmasında katkıları da dikkate alındığında, bu işletmelerin ulusal ve küresel iş dünyası açısından önemi ortaya çıkmaktadır”* (s. 233) der.

Diğer yandan “*Gerek kalkınma düzeyleri, gerekse, sosyal ekonomik, coğrafi, kültürel ve politik yapıları, birbirinden büyük farklılıklar gösteren birçok ülkenin ortak yönlerinden bir tanesi işletme sayısı, yatırım ve istihdam kriterleri bakımından KOBİ’lerin ekonomilerinde önemli bir paya sahip olmasıdır*” (Yalın aktaran Çatal, 2010, s. 337).

Bütün dünya ekonomilerinde olduğu gibi ülkemizde de KOBİ’ler; “*daha az yatırımla daha çok kişiye istihdam imkânı veren, teknolojik değişime daha yakın, ekonomik dalgalanmalardan çok daha az etkilenen*”(Savaşır: aktaran: Çatal,2010, s. 338) dışsal faydaları olan ekonomik birimlerdir. KOBİ’ler daha çok sayıda insana istihdam sağlamakla birlikte, daha çok sayıdaki girişimcilik niteliğine sahip insanlara fiili birer girişimci olma imkânı sağlamaktadır. Bu şekilde, KOBİ’ler insanlara yalnızca işgören olarak değil, aynı zamanda girişimci olarak da istihdam imkânı vermektedir” (Müftüoğlu aktaran Çatal,2010).

Diğer yandan Gök (aktaran: Öztürk, 2007) KOBİ’lerin istihdam üzerine ilişkisinden şöyle bahsetmektedir;

KOBİ’ler ve istihdam ilişkisi, yalnızca KOBİ’lerin daha az sermaye ile daha çok sayıda işgücüne istihdam olanağı sunması, çok sayıda insana ücretli olarak çalışabilme fırsatı vermesi ile sınırlı olmayıp, girişimci ruhu olan çok sayıda insanın, kendi işletmelerini kurarak işgücüne girişimci olarak katılmalarına olanak sağlaması ve bu yolla da bir ülkedeki istihdam seviyesini yükseltmesidir (s.18).

KOBİ’ler sağladıkları istihdam ile birlikte ekonomiye katkı sağlamakta diğer yandan toplum arzu, istek, refah ve huzur vb. sosyal kavramların toplumun tümüne olumlu yönde etkide bulunmaktadır.

Çatal (2010) bu konuyu aşağıda şöyle ifade etmektedir;

Ferdi tasarrufları teşvik etmek suretiyle kullanılmayan işgücü, hammadde ve finansman kaynaklarının daha küçük yatırımlarla işletilmesi fırsatını verebilirler. Küçük birikimlerin doğrudan yatırımlara yansıtılmasını sağlarlar. Talep değişikliklerine ve çeşitliliklerine daha kısa

bir sürede, daha kolay bir şekilde uyum sağlamaktadırlar. KOBİ'ler üretim ve sanayileşmeyi ülke geneline yayarak bölgeler arası dengeli kalkınmaya önemli katkıları bulunmaktadır. İşçi-işveren ilişkilerinin daha yakın ve olumlu bir ortam içinde geliştiği gözlemlenmektedir (s. 338).

KOBİ'ler, Türkiye'de bölgesel anlamda ekonominin özellikle üç sahasında "kilit" rolü üstlenmektedirler bunlar: İstihdam, Değişme, Geliştirme (TESK aktaran İraz, 2005).

Günümüzde hızla başkalaşan Dünya ekonomilere 'değişme' ve ' gelişme' kavramlarını dayatmaktadır. Alman filozof Nietzsche' nin dediği gibi "*derisini değiştirmeyen yılan ölür*" tıpkı değişime ve gelişime ayak uyduramayan ekonomiler gibi. Bu noktada KOBİ'lerin önemi ortaya çıkmakta ekonomi için hem bir emniyet supabı vazifesi görürken diğer yandan ekonominin motorudur.

ABD ve İngiltere' de yapılan araştırmalar sonucunda "*küçük işletmelerin ekonomik yapıdaki temel değişimlerin veya teknolojik yeniden yapılanmaların yarattığı etkiler sonucunda büyüklerden daha fazla ve net yeni iş imkânları yarattığını ortaya koymaktadır. Günümüzde küreselleşen dünyada "büyük" ve "küçük" birbirlerinin rakibi değil, esas itibariyle birbirinin tamamlayıcısıdır*" (Ekin aktaran İraz, 2005, s. 226).

Diğer yandan Müftüoğlu KOBİ'lerin ekonomilerde ki emniyet vazifesini şöyle belirtir; "KOBİ'ler dışsal şokları ve iktisadi krizleri büyük işletmelere göre daha kolay atlatabilme özellikleri ile Türkiye'de, sosyal ve ekonomik bunalımların derinleşmesini önleyen bir unsur" (aktaran Çatal,2010, s. 335) olarak öne çıkmaktadır.

6.2. Bölgesel Kalkınmada ve Sosyal Açından KOBİ'lerin Önemi

KOBİ'ler belli bir plan, hedef, istek doğrultusunda ortaya çıkmış ferdi veya kolektif girişim birimleridir. Bireylerin refah seviyelerini ve gelirlerini artırmak için yaptıkları girişimler olarak hem bireye hem bölgeye hem de topluma faydaları vardır.

İraz (2005) fertlerin KOBİ girişimciliğiyle hem kendilerini başardıklarını hem de bölgesel kalkınmayı hızlandırdıklarını aşağıda şöyle ifade etmiştir;

Bir ülkede sosyal ve ekonomik kalkınma, girişimcilik ruhuna sahip bireylerin toplumda kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve gizli güçlerini en yüksek düzeyde kullanabilmeleri durumunda, daha kısa bir zaman periyodu içinde gerçekleştirilebilir. Tarihsel süreç içinde girişimcilik ve genel yöneticilik karakterlerine sahip olan bireylerin yalnız kendi işletmelerinin başarısında değil, yöresel, bölgesel ve ulusal kalkınmada da etkin rol sahibi oldukları görülmektedir (s. 229).

Özcan(2001) *“Türkiye ekonomisi içinde de yaratılan katma değer, istihdam ve ihracatta önemli yapı olduğu görülen KOBİ’ler aynı zamanda yaratıkları ekonomik ve sosyal dışsal faydalar nedeniyle ekonomi politikalarının da önemli bir unsurudur”* (s.116) der.

Ayyagari ve ark. (aktaran Kanberoğlu, 2008)’ e göre; ülkenin geliri arttıkça var olan işletme ölçeği de artmaktadır. Dolayısıyla KOBİ sektörünün istihdama, ekonominin canlılığına ve yeni firma oluşumuna katkısı GSYİH’ nin payındaki artışa paralel artmaktadır

Diğer yandan *“ KOBİ’lerin sosyal yaşama en önemli katkılarından biri ülkedeki bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklılıklarını azaltarak bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır. KOBİ’ler Türkiye’de geniş bir alana yayılmaları sebebiyle bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde, mülkiyetin geniş alanlara yayılmasında ve istihdam imkânlarının oluşturulmasında oldukça önemlidirler”* (Çatal, 2010, s. 345).

Sarıaslan’ a göre; *“KOBİ’lerin “ülkenin tüm alanlarına dağılması ile ekonomik faaliyetlerin bölgeler arasında dengeli dağılımına katkıda bulunmakla birlikte, emek-yoğun olduklarından bölgesel istihdam imkânlarını genişleterek küçük şehirlerde ve kırsaldaki insanların iş bulma sebebi ile büyük şehirlere göçlerini engelleyerek bölgenin kendi potansiyeli içinde kalkınmasını sağlarlar”* (aktaran: Çatal, 2010, s. 345).

Diğer bir ifadeyle anlatmak gerekirse ; *“Küçük ve orta boy işletmeler, ekonomik faaliyetlerin hem ülke çapında hem de bir ülkenin bölgeleri içinde*

dağılımını sağlamaktadırlar. Bu açıdan KOBİ'ler şehir merkezlerine göçü engelleyerek bölgede yeni işletmelerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır”(Kanberoğlu, 2008, s. 148).

Bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve gelir adaletsizliklerini azaltmanın diğer bir önemli yolu KOBİ'lerin çoğalmasını sağlamaktır. “ *Söz konusu işletmeler ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde istihdam oluşturarak, yenilik yaratarak ve verimlilik artışı sağlayarak etkili olmaktadır”(Kanberoğlu, 2008, s. 134).* Bütün bu aşamaların olabilmesi için ilk önce piyasada girişimcileri ikna edecek bir talep yaratmak gerekir. Başka bir ifade ile ‘kıvılcım’ çakmak gerekir. Girişimciler kurdukları işyerleri ile kısa sürede istihdamı artıracak ve kaynakların etkin kullanımını sağlayacaktır.

Bu konuda Göymen (aktaran Göymen, 2010) Girişimci sınıfın yokluğunda devlet tarafından planlanan ve yürütülen ekonomik kalkınma(devletçilik) ise, sadece yoksulluk kısır döngüsünün kırılmasına yardımcı olduğunu ve bir sonraki aşamanın temeline de hazırlayarak organik bir kalkınma sürecinin başlangıcını oluşturduğunu açıklamaktadır.

KOBİ'lerin dışsal faydaları arasında en çok kuruldukları bölgenin içersinde var olan kaynakları değerlendirmeleri ve genel olarak o bölgenin ekonomisinde büyüme ve gelişme sağlamalarıdır. Diğer yandan ÇUS' lar ve büyük holdinglerin sadece ciddi karlar elde etmek ve risklerini en aza indirmek için cazibe merkezlerinde ya da ekonomik hayatın canlı, nüfus yoğunluğunun fazla ve tüketimin en çok olduğu bölgeleri seçtiklerini belirtebiliriz.

“Büyük işletmelerin yerine getiremediği pek çok işlevi yerine getiren KOBİ'ler, bir ülkedeki bölgesel farklılıklarının giderilmesinde önemli bir araç olma özelliği taşımaktadır. Esnek yapıları sayesinde iktisadi krizlerin atlatılmasının yanı sıra, sosyal hayatta da önemli roller üstlenmektedirler” (Kanberoğlu, 2008, s. 133).

İraz (2005)' göre; bu rollerden olan genç nüfusa istihdam sağlama rolü, kurumlar arasında koordine bir çalışma ile sağlanabilecektir. Bu çalışma hem KOBİ'lerin eğitimli personel bulmasını sağlayacak hem de girişimciğin teşvik edilmesine olanak sağlayacaktır ve aşağıda detaylı şekilde açıklanmıştır.

Genç nüfusun istihdam sorununa çözüm bulmak amacıyla küçük işletmelerde yetiştirilmeleri, bunun için de her şeyden önce küçük işletmelerin hem üretim hem de eğitim yapabilecek şekilde organize edilmeleri gerekir. Eğitimde transferin gerçekleşebilmesi için küçük, orta ve büyük işletme yöneticileri ile hükümetler ve eğitim kurumlarının temsilcileri arasında işbirliği bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ayrıca mesleki ve teknik eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, hem KOBİ'lerin nitelikli personel bulmadaki sorununu çözmeye hem de girişimciliğin teşvik edilmesinde önemli katkılar sağlayacaktır (s. 227).

Çelik ve Akgemci (2010) ' a göre; KOBİ'ler sadece ekonomik hayatta değil, sosyal yaşamda da önemli birer işlev üstlenebilmektedir. KOBİ'ler, geniş bir alana yayıldıkları için bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde, refahın ve zenginliğin geniş kesimlere yayılmasında, istihdam ortamı yaratılmasında ve demokratik yaşamın topluma işlenmesinde oldukça önem taşıyabilmektedir

KOBİ'ler önemi ve statüsü bakımından yarattığı dışsallıklarla, topluma ve bölgelere faydalı olmaktadır. Özcan(2001)' nin bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir;

Ülke ekonomisi için içsel ve dışsal faydaları olan Küçük ve Orta Ölçekli olan işletmeler politik ve sosyal sistemlerinin denge ve istikrar' unsuru ve demokratik toplumun ve liberal ekonomisinin ana sigortalarından biridir. Türkiye'de faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelere işyeri sayısı, çalışan personel sayısı ve yaratılan katma değer yönünde bakıldığında gerek sosyal gerek ekonomik dokusunda önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir (s. 116).

Yine Özcan(2001)' göre KOBİ'ler, bölgeler arasında gelişmeye paralel olarak ekonomik krizlerin yaşanması halinde toplumsal rollerde üstlenmektedirler.

KOBİ'ler daha az yatırımla daha çok üretim ve ürün çeşitliği sağlarken aynı zaman da daha düşük yatırım maliyetleriyle istihdam imkânları da yaratmaktadır. Yapıları itibarıyla ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenmektedirler. Ekonomik ve sosyal istikrarsızlığın yaşandığı ülkelerimizde, KOBİ'lerin istihdama olan katkıları, konjonktürel değişimlere anında uyum

sağlayabilmeleri ve belirli konularda sağladıkları uzmanlaşma sayesinde yaratıkları maliyet tasarrufları, ekonomik sıkıntı dönemlerinde ekonomik ve sosyal sorunları büyümesini önlemektedir (s. 116).

Nitekim geri kalmış bölgelerde, toplumsal huzurun olmadığını ülkemizde yıllardır var eşitsizlikler ve dengesizlikler yüzünden bölge halkları diken üstünde yaşamaktadırlar. Gelirde ve yatırımlarda adaletsizlik ülke demokrasine olan güveni de zayıflatmaktadır. Bu bağlamda KOBİ'ler desteklenmeli ve girişimcilerin önü açılmalıdır. Diğer bir ifade ile KOBİ'ler *“Bölgeler arası dengeli gelişmeye ve büyüme önemli katkıda bulunabilirler”*(Torlak ve Uçkun, 2005, s. 201).

KOBİ'ler gelir dengesizlikleri konusunda *“gelir dağılımındaki çarpıklıkları asgariye indirerek bölgelerarası dengeli kalkınmayı da sağlar. KOBİ'ler ferdi tasarrufları teşvik eder, yönlendirir ve hareketlendirirken aynı zamanda büyük sanayi işletmelerinin vazgeçilmez destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır”* (Özcan,2001, s. 116).

Diğer ifade ile *“Büyük işletmelerin yerine getiremediği pek çok işlevi yerine getiren KOBİ'ler, bir ülkedeki bölgesel farklılıklarının giderilmesinde önemli bir araç olma özelliği taşımaktadır”*(Kanberoğlu, 2008, s. 133). Nitekim ülkede gelir dağılımında denge unsurudurlar (Torlak ve Uçkun, 2005).

İsmailoğlu, (aktaran Çelik ve Akgeçici, 2010)' na göre; KOBİ'ler, birer mesleki okul niteliği taşımaktadır ve üretebilme yetenekleri, bölgesel gelişimde ve göçleri önlemede önemli bir rol oynamaktadır. KOBİ'ler gelip geçici, dönemsel veya mevsimlik krizden az etkilenme özellikleriyle, toplumsal huzurun tesis edilmesinde bunalımların aşılmasına da katkıda bulunabilir.

Örnek vermek gerekirse Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu (2006)' nun yaptıkları tespiti göre bölgelerin KOBİ sayılarına göre işsizliğin farklılaştığı ortaya çıkmaktadır.

KOBİ'lerin işsizliğin çözümüne yönelik katkılarından bir tanesi de, bölgesel işsizliğin azaltılmasında üstlendiği roldür. Ülkemizde, işletmelerin bölgelere göre dağılımının bozuk olması,

bazı bölgelerde işsizlik oranlarını yüksek seyretmesinin nedeni olurken (birçok Güneydoğu, Doğu, Karadeniz ve İç Anadolu'nun doğuda kalan bölgeleri), bazı bölgelerde KOBİ'lerin sayılarının yüksek olması ise, burada yer alan illerde işsizlik oranlarını Türkiye ortalamasının bile altına düşürmektedir (Konya, Gaziantep, Kahramanmaraş vb. (Özdemir ve ark., 2006, s. 31).

Yapılan bütün açıklamalardan sonra Karaçay' a göre; (aktaran Çelik ve Akgemci, 2010) KOBİ'lerin ülkemiz ve bölgesel kalkınma açısından taşıdıkları önemler şu şekilde sıralanabilir;

1. Ekmek yoğun teknoloji ile çalışma ve kaynak kullanımında etkili olma özelliğine bağlı olarak ülke çapında istihdam yaratmaya ve işsizliğin azaltmasına katkıda bulunma. Talep değişikliklerine ve çeşitliklerine daha kısa bir sürede, daha kolay bir şekilde uyum sağlama.
2. Büyük ölçekli işletmelerin kullandıkları hammadde, yardımcı malzeme, işletme malzemesi veya yarı mamul gibi giderleri üreterek onların gelişimini tamamlama ve böylece ekonomide yan sanayi oluşturma. Büyük ölçekli işletmelerin ürettiği aynı amal ve hizmetleri üretip, onları rekabetçi ortama çekerek ekonomiye canlılık kazandırma.
3. Esneklik ve yenilikleri teşvik etme. Ülkemiz KOBİ'lerin sosyal ve ekonomik bunalımların derinleşmesini önleyen bir unsur olmuşlardır. Şöyle ki, toplam imalat sanayi istihdam ve katma değer artışı hızının negatif değerler aldığı dönemlerde ülkemiz KOBİ'ler ya pozitif değerler elde etmiştir, ya da daha düşük negatif değerler almışlardır. Örneğin, 1994 yılında toplam imalat sanayi'deki büyük işletmeleri katma değer atışı yüzde -7.2 iken sektördeki KOBİ'lerin katma değer artışı yüzde 7,1 düzeyine ulaşmıştır.
4. Emek yoğun olmaları nedeniyle bölgesel istihdam olanaklarının artırılmasına önemli katkıda bulunarak küçük şehirlerde büyük şehir merkezlerine insan göçünün engellenmesine ve bölgenin kendi potansiyeli içinde kalkınmasına temel oluşturma.
5. Gelir dağılımı olumlu yönde etkileyerek, sermayenin büyük sanayi işletmelerinde ve az kişinin elinde toplanmasını önleyerek toplumda gelirin gerek fonksiyonel gerekse bölgesel düzeyde dağılımı olumlu yönde etkileme (s. 151- 152) .

KOBİ'lerin yukarıda belirtilen önemleri sadece ülke ekonomisi için değil aynı zamanda bölgesel kalkınma bağlamında da sıralanabilir bunun nedeni "*bölgesel sosyo-ekonomik amaçlar, ulusal sosyo-ekonomik amaçlardan ayrı düşünülemez. Bu*

açından bölgenin tamamına yayılmış KOBİ'ler, bölgesel ekonomik birimlerin yaratıcılığına katkıda bulunarak, bölgenin ekonomisine dinamizm kazandıracaklardır” (Kanberoğlu, 2008, s. 136).

Diğer bir ifade ile az gelişmişliği ve bölgesel ve gelir eşitsizliğini yaşayan vasıflı- vasıfsız işgücü kendisini tatmin edebilecek gelire sahip olabilmek için gelişmiş bölgelere göç etmektedir. Bu durum az gelişmiş gölgelere olumsuz anlamda yansırken gelişmiş bölgeye nispeten ucuz işgücü ve var olan tüketim talebini artıracak bir birey sağlamaktadır. Gelişmiş bölgelerdeki altyapı sorunlar diğer bir engel olarak sayılabilir. Nitekim *“Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler istihdam yaratmakla birlikte, yerel ve bölgesel nitelikli işletmeler olmaları dolayısıyla, nüfusun gereksiz biçimde göç etmesini engellemekte, sosyal düzensizliklerin ve çarpık kentleşmenin artmasını engellemektedir” (İraz, 2005, s. 233).*

Ülkelerin ve bölgelerin sosyoekonomik yönden kalkınması, girişimcilik ruhuna sahip bireylerin toplumda başarılı olmaları durumunda, daha kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilebilir. Bu bakımdan, girişimci bireyler sadece kendi işletmelerinin başarısında değil, aynı zamanda ülkelerin veya bir ülkedeki farklı bölge ve yörelerin kalkınmasında da önemli rol üstlenmektedir (İraz, 2005).

Küçük ve orta boy işletmelerin oluşumu ve gelişimini desteklemek ekonomik birimler arasında fırsat eşitliğinin yaratılmasına yol açacaktır. Fırsat eşitliğinin yaratıldığı ortam ise hem bölgesel hem de ulusal anlamda ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Küçük ve orta boy işletmelerin yukarıda belirtilen bölgesel düzeyde etkileri, bölgenin kalkınmışlık düzeyine göre farklılık göstermektedir (Kanberoğlu, 2008).

Literatürde KOBİ'lerin bölgesel kalkınmaya olan etkileri üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda olumlu yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Sonuç itibarıyla genel olarak KOBİ'lerin bölgesel kalkınmaya etkileri hem önemlidir hem de olumludur.

İşletme büyüklüğü ile ekonomik kalkınma ve büyüme süreci arasındaki ilişkiyi araştıran Parker ve Anderson'a göre; ekonomik kalkınmanın ilk evrelerinde KOBİ'lerin etkileri fazla olurken, en son aşamasında ise, büyük işletmelerin etkisi daha fazla olmaktadır (Sarıaslan aktaran Kanberoğlu, 2008).

Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2005) tarafından yapılan ve 45 ülkedeki 1990-2000 yıllarını kapsayan; KOBİ'lerin büyüme ve yoksulluk ile arasındaki ilişkiler araştırmalarında, KOBİ'ler ile ekonomik kalkınmada arasında pozitif bir ilişki vardır ancak çok güçlü değildir.

KOBİ'lerin ekonomik kalkınma üzerine bir diğer araştırma ise Craig ve Kohlhase (2006) ait olup 63.000 KOBİ incelenmiştir. ABD' de Houston ve Teksas eyaletlerinin küçük firmaları kentsel ve bölgesel kalkınmaya olan etkileri irdelenmiştir. 63000 firma üzerine yapılan çalışmada logit model kullanılmış ve analiz sonucunda küçük firmaların bölgesel ekonomik kalkınmada vazgeçilemez bir öneme sahip oldukları ve özellikle istihdam yönünde büyük firmalar ve ÇUS' lar kadar KOBİ'lerinde olumlu katkıda bulunduğu saptanmıştır.

Türkoğlu (2002)' nun yaptığı Isparta ve Burdur dahil ' Göller Yöresi' kapsayan KOBİ'lerin yerel kalkınmaya etkilerini "KOBİ'lerin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri ve Bölgesel Kalkınmada KOBİ Temelli Stratejiler" adlı araştırmasında bölgesel kalkınmada KOBİ'lerin rolünü ve önemini saptamaya çalışmıştır. Isparta ve Burdur'u kapsayan Göller Bölgesi için yapılan saha çalışması, frekans dağılımı ve crosstab analizleri ile değerlendirilerek, KOBİ'lerin bölgesel kalkınmada etkili olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Karaçay (2004) "Yerel Kalkınmada KOBİ'lerin Rolü" adlı araştırmasında yine bölgesel kalkınmada KOBİ'lerin rolünü ve önemini saptamaya çalışmıştır. 1985–1999 yılları arası 14 yıllık dönemi için ülkemizdeki imalat sanayi örneğinde bu durumu analiz etmiştir. Bu çalışmada 14 yıllık dönem içerisinde KOBİ'lerin imalat sanayisindeki istihdam ve yarattıkları katma değerler bakımından "*KOBİ'lerin imalat sanayideki istihdam ve katma değer payları üzerinden çıkarsamalar yapılmış ve KOBİ'lerin iktisadi krizlerin tüm olumsuz sorunlarını gideremedikleri fakat iktisadi dalgalanmaları yumuşatarak, büyümeye olumlu etki yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır*" (Kanberoğlu, 2008, s. 169).

"Türkiye için hazırlanacak bütünsel, entegre ve sürdürülebilir bir sosyoekonomik kalkınma projesi, işletmeciliği ve üretkenliği ülkede geniş bir alana yayan, ulusal ekonomi içinde bölgesel gelişmişlik farklarını gidermede etkin işlevler

gören ve önemli aşamalar kaydeden küçük ve orta ölçekli işletmeler” (İraz, 2005, s. 229) de dahil edilmeli ve önemli roller atfedilmelidir.

İraz(2005) sürdürülebilir bir kalkınma için devlet kurumuna ciddi görevler atfetmektedir. Buna göre; *“Günümüzün ekonomik modeli serbest piyasa ekonomisidir. Ancak bu serbest piyasa ekonomisi, bireyi homo-economicus olan "bırakınız yapınlar"cı tabii düzenin bir türevidir. Devletin hakem rolünü üstlendiği ulusal ekonomik düzen içinde, devlet oyunun kurallarını belirlemekte ve aktörlerin bu kurallara uymasını sağlamaktadır”(s.230).*

Ülkemiz gibi ve diğer gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara meydan veren bölgesel ve gelir dengesizlikleri devlet kavramının piyasada sadece yönetici olmaktan çıkarmasını gerektirmektedir. Diğer bir aktarımla *ülkemiz açısından ele alındığında, mevcut piyasa koşulları altında, devletin salt hakem olmakla kalmayıp özellikle gereksinim olan alanlarda girişimciliği, iş kurmayı özendirme gerektiği, uygulamada olan özendirme önlemlerinin kapsamının rasyonel bir sektörel analiz sonucunda yeniden sınıflandırılarak artırılmasının zorunluluğu da ortadadır”(İraz, 2005, s. 230).*

Diğer yandan Müftüoğlu’ nun bu konudaki görüşleri de önem arz etmektedir;

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesine ilişkin belirtilen bu görüşlerden, devletin bu işletmeleri "Devlet Baba" veya "Kerim Devlet" yaklaşımıyla koruması, kayırması ve sürekli sübvansiyon etmesi gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Küçük ve orta ölçekli işletmelere devletin yapması gereken "sübvansiyon değil enformasyon", "ayrıcalık değil eşitlik" ve "arz yönlü değil talep yönlü sübvansiyon"dur (aktaran: İraz, 2005, s. 230).

Bu açıklamadan yola çıkılırsa normal gelişmiş bölgeler için devletin ekonomiye müdahalesi var olmalıdır. Az gelişmişliği yaşanan bölgelerdeki sorunlar daha derin ve sarmal bir hal aldığı için devlet kurumunun toplumsal huzur için daha yaratıcı, yaptırımcı ve yatırımcı çözümler üretmesi şart olmaktadır.

“Dengeli bir yerel kalkınmanın en önemli araçlarından biri olan sermayenin tabana yayılması için yatırım, istihdam ve üretim her yönüyle teşvik edilmelidir. Bu

*çerçeve*de büyük sanayi kuruluşlarının yanı sıra, KOBİ'lerin verimliliği artırılmalı ve yerel ekonominin motor gücü olmaları sağlanmalıdır”(Çarkçı, 2007, s. 125).

Bölgesel anlamda eşitlik sağlanıncaya kadar ülke içinde demokrasi tam olarak yerleşmeyecektir. Bölgeler arasında eşitliğin sağlanabilmesi için az gelişmiş bölgelerdeki KOBİ'lere ve yeni yatırım sağlayacak girişimlere özgün ve ciddi çözümler üretilmelidir. Ülke ekonomisinin istikrarı ve toplumsal krizlerden en az hasarlarla çıkılması için KOBİ'lerin yerel kalkınmadaki rolleri arttırılmalıdır.

Nitekim DPT raporunda KOBİ'lere yapılan desteklere sadece ekonomik anlam yüklenmemektedir. Yani devletin küçük işletmelere “yönelik destekleri, her zaman için yalnızca ekonomik amaçlı değildir. İşsizliğin azaltılması ve yeni istihdam olanaklarının yaratılması başta olmak üzere, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, göçün önlenmesi, çevrenin korunması ve eşitsizliklerin giderilmesi gibi sosyal amaçlar da yüklenmektedir (DPT, 2006).

Daha önce bahsedildiği gibi kalkınma kavramı sadece ekonomik yönden büyümeyi temsil etmemektedir. Kalkınma ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yönden gelişmesini temsil eder. Sosyal açıdan KOBİ'lere büyük işler düşmektedir.

Çarkçı(2007)' e göre KOBİ'ler ekonomiye sayısız katkılarından dolayı aşağıdaki sebepler vasıtasıyla misyonlarını artıracaklardır.

KOBİ'lerin Mekansal Değişime Katkıları, KOBİ'lerin Yerel Rekabete Katkıları, KOBİ'lerin Orta Sınıfın Korunmasına Katkıları, KOBİ'lerin Yabancılaşmayı Azaltmaya Katkıları, KOBİ'lerin Mesleki Eğitime Katkıları, KOBİ'lerin Sermayenin Tabana Yayılmasına Sağladığı Katkılar boyutuyla yerel bölgesel ve ulusal ekonomilerin vazgeçilmez yapı taşlarıdır. KOBİ'lerin sayılan alanlarda yerel ekonomik gelişimin ana dinamiklerinden en önemlisi olduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte 21. yy. da KOBİ'lere olan ilgi giderek artacak, yerel kalkınma sürecinde KOBİ'ler önemli yapı taşları olarak misyonlarını sürdüreceklerdir (Çarkçı, 2007, s. 131).

KOBİ'ler daha önce bahsedildiği gibi sadece ekonomik bir birim olarak görülmemektedir. Taşralarda ve merkezden uzak bölgeler mikro anlamda sosyal roller üstlenmektedirler.

Büyük şehirler ve cazibe merkezleri dışında diğer il ve ilçelerde ve ülkenin tüm bölgelerinde kurulup ekonomik faaliyetlerde bulunan KOBİ'ler, bu bölgelerin kalkınmalarına; emek–yoğun yapılarıyla bu bölgelerde yeni işler imkânları yaratarak işsizliğin giderilmesine yardımcı olurlar. Diğer yandan işsizlikten ve gelir adaletsizliklerinden doğan toplumsal huzursuzlukların önlenmesine; sağladıkları istihdam olanaklarıyla o bölgelerden büyük şehirlere olan göçün önlenmesine; bölgesel gelir dağılımına yaptıkları katkı ile sosyal problemlerin azaltılmasına; kısaca bölgelerarasında oluşan dengesizliklerin giderilmesine önemli katkıları olmaktadır (Özsağır, 1999).

Mikro ölçekteki firmaların ekonomi ve ülkenin geleceği için bu kadar önemli roller biçilmesi onlara aslında daha fazla ilgi ve ayrıcalık tanınmasını gerektirmektedir. Topyekûn kalkınma ve ülkenin makro hedeflerine ulaşılmasında KOBİ'lerin hedefe şartlanmasını sağlayabilmek, süreç dâhilinde desteklemek ve sürece aktif katılımlarını sağlamak çok kilit bir konudur. Nitekim *“KOBİ'ler geliştikçe üretim artar, işsizlik azalır, gelir dağılımı düzelir, ekonominin rekabet gücü artar, dış alım ve satım büyür, ekonomi bir savunma gücü kazanır, girişimcilik ruhu canlı tutulur, tasarruf ve yatırım düzeyi de artar”*(Önal, aktaran: Çatal, 2010, s. 344).

Yukarıdaki bilgiler ışığında küçük ve orta ölçekli işletmelerin bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik kalkınma için önemli bir görev üstlendiği ve bölgeler arasında kalkınma dengesizlikleri bulunan ekonomilerde bu dengesizlikleri gidermek için önemli bir araç olduğu rahatlıkla söylenebilir (Kanberoğlu, 2008).

Sonuç olarak *“Bir ekonominin gerçek dinamosu nedir diye sorulduğunda buna verilecek yanıt KOBİ 'ler olacaktır”*(Çelik ve Akgemci,2010, s. 112).

6.3. KOBİ'lerin Karşılaştıkları Temel Sorunlar

KOBİ'lerin Dünya üzerindeki önemi bu kadar ortada iken bu kurumlara sadece önem atfetmek yetmemektedir. Çünkü bu kurumların sayısı ve avantajlarının çok fazla olması onları sorunsuz ve çok karlı kurumlar yapmaz. Nitekim KOBİ

diyerek adlandırdığımız küçük ve orta boy işletmelerin ciddi imkânsızlıkları ve sorunları vardır. Bu sorunlar birbirleriyle ilişkili ve tetikleyicidir. Diğer yandan

Müftüoğlu (1991)' göre *“Bu sorunlar incelendiğinde, KOBİ’lerin sosyal, siyasal ve yasal koşullar ile rekabet, teknolojik gelişim veya inovasyon ve bölgesel farklılıklar gibi faktörlere bağlı olarak kendi iradeleri dışında oluşan şartlardan fazlasıyla etkilendiklerini görülmektedir. Sorunların bir kısmı ise, işletmelerin kendi özelliklerinden kaynaklanmaktadır”*(s.63).

Bir KOBİ’ nin finansal açıdan çok güçlü olması onu iflastan uzun süre koruyacaktır ancak yetişmiş personelinin olmaması, üretilen ürünlerin pazarlama eksiklikleri, üretilen ürünlerin kalitesi, yönetimde kurumsallaşamama, yeniliklerden uzak üretim şekilleri ve vizyon eksikliği gibi sorunlar yüzünden sıkıntıya düşecektir. Ya da yukarıda bahsedilen finansal gücün olmadığı ancak diğer bütün olumsuzlukların olumlu varsayılması durumunda da firma finansal yetersizlikleri yüzünden yaptığı atılımlarda ve yatırımlarda büyük risklerle karşı karşıya kalacaktır. Örneğin yetişmiş kalifiye elaman eksikliğinin olmadığı, üretilen ürünlerde kalite ve üretim şekillerinin mükemmel olduğu, gelişime açık kurumsal vizyon sahibi profesyonel yönetimin işbaşında olduğu bir şirkette maddi yetersizlikler sonucunda maaş ödemeleri bütün beşeri sermayenin dağılmasıyla sonuçlanacaktır.

Diğer bir deyiş ile bütün sorunlar birbiriyle yakından ilgilidir ve KOBİ’lerin avantajları olduğu kadar ciddi dezavantajları vardır.

6.3.1. KOBİ’lerin Finansal Sorunları

Finansal yetersizlikler ve çıkmazlar irili ufaklı bütün şirketleri etkilemektedir. *“Türkiye’de KOBİ’lerin sorunları ile ilgili olarak yapılan uygulamalı çalışmalarda, finansal sorunlar listenin en başında yer alabilmektedir. Ülkemizdeki KOBİ’ler, diğer ülkelerdekilere göre kredi hacminden daha az yararlanmaktadırlar. KOBİ’lerin bankacılık sisteminden kullandıkları kredilerin, toplam kredi içindeki payı çok fazla değildir”*(Kahraman, 2012, s. 30). Finansal zorluklar sadece kredi ve dışarıdan fon temininde değil, yetersiz öz sermaye ve işletmenin kısa vadede

varlığını ve yatırımlarını sürdürebilmesi için gerekli olan işletme sermayesinin yetersizliklerinde de görülmektedir.

KOBİ'ler dışarıdan kaynak temininde büyük zorluklar yaşamaktadır. Kredi veren kuruluşlar alacaklarını garanti altına almak için yüksek teminat bedelleri istemekte veya yüksek oranlarda faiz oranları ile alacaklarını talep etmektedirler. Bu uygulamalar şirketlerin maliyetlerinin yükselmesine ve yok edici rekabet ortamında kar oranlarını düşürmektedirler. Diğer yandan. Finansal sorunların yaşanması özellikle şirketlerin kuruluş yıllarında şirketlerin dinamizmine ve ömrüne direkt etki etmektedir. Yeni kurulan şirket veya işletme kredi olanaklarından yararlanamaması durumunda uzun süre öz sermaye ile yetinmek zorunda kalır ve hedeflerine ulaşma noktasında ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Finansal zorluklar ve çıkmazlar sonunda her türlü şirket faaliyetleri aksama yaşar. Örnek olarak şirket, ucuz hammadde temini için yüksek ölçekte girdi almak isteyecektir ancak finansal zorluklar ucuz ürün teminini engellemektedir. Yönetim ve insan kaynakları ile ilgili bir örnek vermek gerekirse şirket, rekabet ortamında yeni ve daha özellikli bir ürün üretmek için gerekli olan araştırma geliştirme için kalifiye eleman arayacak ancak ücret ödeme ya da istihdam etme konusunda sıkıntılar yaşacaktır.

6.3.2. KOBİ'lerin Yönetim ile İlgili Sorunları

KOBİ'ler genel özellikleri bakımından işletme sahipleri hem girişimci hem de yönetici pozisyonunda bulunurlar. Aile işletmesi profili çizerler ve kurumsal bir yapı bulunmamaktadır. İşletme sahibi veya ortaklar hem girişimci hem yönetici görevleri üstlendiği için işletme ile ilgili teknik bilgidен çoğu zaman yoksundurlar.

Örgütsel planlarda aynı şekilde bu yönetim kadrosu tarafından sezgiye ve olayların akışına dayalı olarak yapılmakta, biçimsel ve teknik yapıya yeterince önem verilmemektedir. KOBİ'lerde yetki devredilmemesi, aile fertlerinin uzman olmadıkları halde bazı pozisyonlarda bulunmaları ve profesyonel eleman bulundurulmaması göze çarpan sorunlardır (Sarıaslan,1996).

İşletmelerde, yönetim ve organizasyon alanının en çok dikkat çeken ayrıntı ise işletme sahip ve yöneticilerin işletmenin tümü ile ilgili konularda karar vermeleridir. Mantık çerçevesinde ele alındığında bir veya birkaç kişinin işletme ile ilgili bütün durumlar ile ilgili isabetli ve sağlıklı karar alabilmeleri güçtür.

İşletmedeki geleneksel yönetim kadrosu işletmenin geleceği ile ilgili pazarlama, üretim finansal süreçleri ve mahalli gelişmeleri ve küçük fırsatları izleyebilen ve mikro sorunların üstesinden gelebilen bu işletmeler, makro ekonomik gelişmeleri ve krizleri izleyememekte ve dolayısıyla önlemlerin alınmasında çok geç kalmaktadır (Özdemir aktaran Dane, 2010).

6.3.3. KOBİ'lerin Pazarlama ile ilgili Sorunları

Günümüzde KOBİ olarak adlandırılan işletmeler, genel olarak pazara kolay girilen ve kolay çıkılan çok fazla sabit yatırım gerektirmeyen tekel oluşturacak kadar büyük olmayan işletmeler olarak bilinirler. Bu pazarlara kolay girilmesi KOBİ'lerin rekabet ortamının daha fazla zorlayıcı etkilerine maruz kalmasına sebep olacaktır. Rekabetin işletme içersinde üretilen ürün ve hizmetlere olumlu yansması ve işletmeyi daha ileriye taşıyabilmesi için pazarlama unsurunun dikkatlice incelenmesini gereklidir. Üretilecek mal ve hizmetlerin hedef pazarlarının incelenmesi, müşteri temini, saha araştırmaları ve işletmeyi ayakta tutacak nakit döngüsünün sağlanması için mal ve hizmetlerin pazarlanması için aktif bir pazarlama örgütü şarttır.

Çetin (1996) pazarlama ile ilgili aşağıdaki tespitlerde bulunmuştur “*KOBİ'ler hedef pazarlarını tanımlamada, pazarlama stratejisi belirlemede yetersizdirler. Çünkü pazar araştırması yapmadan kişisel gözlemlerini kullanmaktadırlar. Ayrıca KOBİ' ler özellikle sosyo-ekonomik koşullardaki değişmeler sonucu oluşan tüketici tercihlerindeki hızlı değişiklikleri izlemede ve bunlara ayak uydurmada da yeteri kadar başarılı olamayabilmektedirler*” (s.162).

Diğer yandan KOBİ'lerin pazarlama işlevine ilişkin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Müftüoğlu, 1991):

- KOBİ'lerde pazarlama konusunda uzman kişilerin istihdam edildiği ayrı bir pazarlama bölümü yoktur.
- Bu açıdan KOBİ'lerde "az gelişmiş bir pazarlama" anlayışından söz etmek mümkündür.
- KOBİ'ler pazarlama araçlarından yeterince yararlanamamaktadırlar. - KOBİ'lerde düzenli bir pazarlama araştırması yapılmamaktadır.
- Genel olarak KOBİ'lere ihracat pazarları kapalıdır veya bu işletmelerin ihracat pazarlarına girmeleri çok zordur.
- KOBİ'ler, genellikle ürünlerinin pazarlamasında pahalı, karmaşık satış kanalları,satış örgütleri kullanamamaktadırlar.
- Büyük işletmeler kitle üretiminin avantajlarından yararlanırlarken, KOBİ'ler yararlanamamaktadırlar.KOBİ'ler daha çok yerel pazarlara hitap etmektedirler. KOBİ'ler genellikle sınırlı bir pazar payına sahiptir(s. 70).

KOBİ'lerin pazarlama ile ilgili var olan sorunlarının çözümün de Şimşek(1996) pazarlama departmanı kurulmasını şu şekilde önermektedir; KOBİ yönetimleri, ölçekleri oranında büyük işletmelerde olduğu gibi pazarlama departmanları oluşturup, burada hedeflere yönelik planlar hazırlayarak, etkinlik hedefleyebilmelidirler. Pazarlama örgütünde yer alan çalışanlara kararları doğrudan alıp, uygulama serbestliği tanınması bu etkinliği olumlu yönde etkileyebilecektir (Şimşek,1996).

6.3.4. KOBİ'lerin İnsan Kaynakları İlgili Sorunları

KOBİ'ler finansal yapılarının verdiği birçok olumsuzluklara rağmen ülkeye çok sayıda katkı sağlamaktadır. Bu katkıların biri ise sanayinin gereksinimi olan beşeri sermayenin temini yetiştirilmesi ve istihdamı yönündedir. KOBİ'ler kalifiye olmayan bireyler için iş kapısı olmaktan çok, bir işi öğreten, tecrübelendiren ve mesleki eğitimin zor şartlar altında verildiği birer okul gibidir. Bu vasıf KOBİ'lerin beşeri sermaye oluşturma aşamasında birçok zorluklar ve kayıplar yaşamasına sebep olmaktadır.

KOBİ'lerin, işletmede çalışan personele ilişkin başlıca özellikleri şu şekilde belirlenebilir (Müftüoğlu, 1991);

- KOBİ'lerde insan faktörü büyük işletmelere göre daha büyük önem taşır. Bu olgu, KOBİ'lerde emek yoğun teknolojilerin önemli olmasının doğal bir sonucudur.
- İşletmenin üst ve orta yönetim kademelerinde çalışan personel içinse, genellikle tam tersi durum geçerlidir. Bu durum özellikle üst yönetim kademelerine ilerledikçe daha çok geçerlilik kazanır. Zira, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler finansman, pazarlama, muhasebe, Ar-Ge gibi çeşitli işletmecilik işlevlerinde uzman kişileri istihdam edilebilecek maddi güce sahip değildirler.
- KOBİ'lerde yönetim ve personel arasında doğrudan bir ilişki vardır ve bu ilişki bireyselleşmiş durumdadır.
- Personelin ücret düzeyi, büyük işletmelerde KOBİ'lere göre genellikle daha yüksektir.
- Personel ile işletme arasındaki bireysel ilişki konjonktürel dalgalanmalarda kendini özellikle hissettirir. Ekonomik konjektörün kötüye gittiği durumlarda büyük işletmelerin karlılık durumlarını koruyabilmek için genellikle ilk başvurdukları yol, işgören çıkarımıdır. Olumsuz konjonktürel şartlarda KOBİ'ler büyük fedakarlıkları göze alarak işgücünü korumak gayretindedirler. Bu tutum, burada çalışan personelin kaliteli olması ile beraber yerel çevreden gelebilecek olası tepkilerden de kaynaklanabilir (s.73).

Finansal zorluklar sonucunda ise KOBİ'ler ellerinde var olan beşeri sermayeyi daha güçlü olan büyük ölçekli işletmelere kaptırmakta ve yeni kalifiye eleman temininde zorlanmaktadırlar. Özellikle bölgesel açıdan gelişmemiş olan bölgelerde kalifiye eleman sıkıntısı hat safhadadır.

6.4. Hakkâri İlindeki KOBİ'lerin veya Kurulacak Yeni İşletmelerin potansiyel Sorunları

Hakkâri ili gibi dağlık, devamlı olarak göç veren, beşeri sermayeden yoksun ve en önemlisi güvenlik sorunlarının çokça yaşandığı bölgelerin kalkınma ile ilgili birden fazla önemli sorunları vardır. Bu sorunlar bölgenin hem ülkenin üretim gücüne katılmasını engellemekte hem de ülke bütçesine yeterli katkı yapmasını engellemektedir. Günümüzde devlet kavramı bu sorunların çoğu ile baş edebilecek sistemlere ve imkânlara sahiptir. Geri kalmış bölgelerin altyapı ve üst yapı problemlerinin çözülmesi bölgenin kendi dinamikleri ve potansiyeli ile harekete geçmesine yol açabilecektir.

Peki, bu sorunlar nelerdir? Hakkâri ilinde sosyal ve ekonomik kalkınmanın önündeki engellerin irdelendiği ve bir sistematığe döküldüğü ilin özerk ve kamu kuruluşlarının temsil edildiği DAKA (2013) tarafından yapılan '*Hakkâri Yatırım Kurulu-1*' adlı mülakat ve raporda belli başlı sıkıntılar ortaya konmuştur.

Yapılan anket çalışmasında kurul üyelerine yöneltilen, 1. "*Sizce Hakkâri'nin kalkınamayışının en önemli nedenleri nelerdir? Neden kalkınamıyoruz. Sorunumuz çok, ancak en önemli üç tanesini belirtir misiniz?*" yönündeki soruya verilen cevaplar aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır:

- a. Doğru politikalar yapılmıyor (% 82,22 önem derecesi ile)
- b. İnsan Kaynakları nitelik ve nicelik olarak yeterli değil (% 73,33 önem derecesi ile)
- c. Coğrafi konum ve yapı bizi engelliyor (% 72,22 önem derecesi ile)
- d. Hayvancılık sektöründe sorun var (% 68,88 önem derecesi ile)
- e. Bölgede güvenlik sorunu var (% 58,88 önem derecesi ile)
- f. Sermaye yetersiz ve olan sermayede etkin kullanılmıyor (% 47,78 önem derecesi ile) (s.5).

Kurul üyelerinin önem derecesine göre yaptığı seçimden de anlaşılacağı üzere Hakkâri için gerekli ve ile özel politikalar uygulanmamaktadır. İlin şartları gereği uygulanacak doğru ekonomik politikalar ile Hakkâri' nin beşeri ve ekonomik sermayeleri harekete geçebilecektir.

Önem derecesine göre İnsan Kaynaklarının diğer bir ifade ile Hakkâri' nin beşeri sermayesi yılların ve coğrafyanın getirdiği çıkmazlardan dolayı gelişmemiştir.

Diğer bir önemli soru. 2- “Her şeye gücünüz yetseydi, elinizde her türlü imkân olsaydı Hakkâri’ye ne yapardınız? Hakkâri için ne yapardınız?” yönündeki soruya verilen cevaplar gruplandırılmış olarak aşağıdaki gibidir:

- Kentsel dönüşüm -kentlilik bilinci (Hakkâri'nin fiziksel yapılaşmasını, altyapısını, sosyal yaşam ünitelerini düzenlerdim) % 87,78 önem derecesi
- Yeraltı kaynakları - maden yatakları (Hakkâri'nin tüm yer altı kaynaklarını harekete geçirirdim) % 83,33 önem derecesi
- Hayvancılık (Hakkâri’de küçük ve büyükbaş hayvancılık sektörünün sorunlarını çözer, teşvik ederdim) % 80,00 önem derecesi
- Dış ticaret (Hakkâri’de dış ticaret sektörünü canlandırır sınır ticaretini geliştirirdim) % 74,22 önem derecesi
- Eğitim (Hakkâri’de insan kaynakları altyapısını iyileştirmek için eğitimi destekler, halkım için en iyi eğitim imkânlarını geliştirirdim) % 66,67
- Turizm (Hakkâri’de kış turizmi başta olmak üzere turizm sektörünü canlandırırđım) % 65,56 önem derecesi
- Ar-ge bölge potansiyeli (Hakkâri’de potansiyel sektörleri, ekonomik kaynakları araştırır, desteklerdim) % 61,11 önem derecesi
- Bürokrasi – Yasa Değişikliği (Hakkâri’de bürokrasiden kurtulmak ister, gerekli gördüğüm yasaları değiştirirdim) % 58,85 önem derecesi
- Güvenlik sorunu (Hakkâri’de terör ve huzursuzluk ortamını sona erdirirdim) % 51,11 önem derecesi
- Devlet desteği (Hakkâri’ye yapılan kamu harcamalarını ve desteklerini artırırđım) % 45,56 önem derecesi (s. 6).

Yukarda önem sırasına göre sıralanan ve spesifik çözüm önerilerinden karma bir çözüm oluşturulacak olursa Hakkâri' nin fiziksel altyapı ve üst yapısının geliştirilerek ilin kendi potansiyeli açığa çıkarılmalı var olan kaynakların açığa çıkarılması ve üretime katılması için önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Eş anlı olarak beşeri sermayenin kalitesinin artırılması da çözüm yollarına

eklenebilir. Var olan güvenlik sorunu ilin turizm faaliyetlerini doğrudan etkilediği için güvenlik sorunu öncelikle gelmektedir. En son önem sırasında kalan ve konumuzu yakından ilgilendiren Kamu yatırım ve harcamalarının artırılması direkt olarak beyan edilmemiştir. Ancak var olan bütün çözüm önerilerinde Kamunun gücünün ve düzeninin bizzat talep edildiği görülebilir.

Nitekim Kurul' un ankette verdiği;

1. Doğru politikalar yapılmıyor,
2. Bölgede güvenlik sorunu var,
3. Sermaye yetersiz,
4. Hayvancılık sektöründe sorun var,
5. Hakkâri'nin fiziksel yapılaşmasını, altyapısını, sosyal yaşam ünitelerini düzenledim,
6. Hakkâri'nin tüm yer altı kaynaklarını harekete geçirdim,
7. Hakkâri'de küçük ve büyükbaş hayvancılık sektörünün sorunlarını çözer, teşvik ederdim
8. Hakkâri'de dış ticaret sektörünü canlandırır sınır ticaretini geliştirdim,
9. Hakkâri'de insan kaynakları altyapısını iyileştirmek için eğitimi destekler, halkım için en iyi eğitim, imkânlarını geliştirdim,
10. Hakkâri'de potansiyel sektörleri, ekonomik kaynakları araştırır, desteklerdim,
11. Hakkâri'de bürokrasiden kurtulmak ister, gerekli gördüğüm yasaları değiştirdim,
12. Hakkâri'de terör ve huzursuzluk ortamını sona erdirdim,
13. Hakkâri'ye yapılan kamu harcamalarını ve desteklerini artırırdım ve
14. Kış turizmi başta olmak üzere turizm sektörünü canlandırırdım.

Cevapları incelendiğinde her cevap içinde aslında Hakkâri ilinde yeterli bir düzenleyici gücün var olmadığı ve bu gücün şiddetle arzulandığı görülebilir. İlde altyapı ve üstyapı kurumlarını yapacak olan, güvenlik sorununu çözecek olan sınır ticaretinin önünü açacak olan belli sektörlere yönlendirecek olan, temel ve mesleki eğitimi halka verimli şekilde verecek olan ve doğru politikaları uygulayacak olan Kamu yani devlettir.

6.5. Kalkınmada ve Yoksulluğu Önlemede Yeni Bir Yaklaşım Mikro KOBİ ve Mikro Kredi

2006 yılında Nobel Barış Ödülü'nün, mikro kredi sisteminin başlatıcısı ve yoksullara mikro kredi sağlayan Grameen Bank'ın sahibi, Bangladeş uyruklu ekonomist Muhammed Yunus'a sosyal ve ekonomik anlamda yoksullara devrim niteliğinde şans vermesi nedeniyle verilmesi aniden ilgi mikro kredi kavramının ilgi odağı olmasına neden olmuştur. *“Ülkemiz ve daha birçok gelişmekte olan ülkenin en temel sorunlarından birisi olarak işsizlik hala yerini korumaktadır ve işsizler arasında gizli işsizler önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmiş olarak nitelenen birçok ülkeye nazaran Türkiye’de işsizlik oranları oldukça yüksek ve buna karşın istihdam da bir o kadar düşüktür”* (Şengür ve Taban, 2012, s. 60).

Bu durumda atıl durumdaki kaynak ve işgücünü ekonomiye kazandıracak her yöntem dikkatlice incelenmelidir. Nitekim kıt olan ülke kaynakları ve zaman kavramı gereksiz ve boş uygulamalarla harcanmamalıdır. Bu noktada mikro kredi ve bu kredilerle oluşturulacak mikro ölçekte KOBİ’ler doğru ve yansız analiz edilmelidir. Sonuç olarak mikro kredi uygulaması kar amacı güden bir sistemdir. Yapılacak araştırmalar güvenilir kaynaklarla irdelenmelidir.

Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı (TİSVA), aktaran Güneş (2009)’ e göre; *“Mikro kredi, düşük kredilerle ticari bankalar tarafından uygulanan normlara uygun olmayan fakir insanları kapsayan veya sadece fakir insanlara yönelik olan, herhangi bir kefalet veya ipotek işlemi gerektirmeyen bir borç verme yöntemidir”*(s.43).

Güneş’ e göre yoksullukla mücadele de mikro kredi aracı dikkate değerdir ve aşağıdaki şekilde anlatılmıştır.

Bu yeni yoksullukla mücadele yönetiminin en dikkate değer aracı olarak da “Mikro Kredi uygulamaları” ön plana çıkmaktadır. Kendi işini kurarak gelir elde etmek isteyen ancak içinde bulunduğu yoksulluk koşulları nedeniyle herhangi bir kefil veya teminat gösteremediği için formel finansal piyasalardan kredi bulamayan kişileri hedef alan mikro kredi uygulaması, 2003 yılından sonra ülkemizde de hızlı bir şekilde yayılmış ve gündemi meşgul etmeye başlamıştır (Güneş, 2009, s. 11)

Bu sistem diğer finans ve kredi kurumlarının ödünç para verme sistemlerinden farklılık arz etmektedir. Çünkü ciddi bir kefalet gerektirmemekte ve verilen krediler, yoksul kişiler tarafından kurulan bir ekibe sistem ve girişimcilik üzerine eğitimler verilir.

Güneş (2009) ‘un araştırmasına göre mikro kredi prosedürleri aşağıda şöyle açıklanmıştır;

Mikro krediden yararlanmak isteyen üyeler belirli şartları (haftalık toplantılara düzenli olarak katılmak, disipline uymak ve taksitleri düzenli olarak geri ödemek gibi) yerine getirmeleri şartı ile hizmetten yararlanabilirler. Beş kişiden oluşan grupta öncelikle 3 kişiye kredi verilir. Kredi alan üç kişi geri ödemelerini düzenli olarak yaptıkları takdirde diğer üyeler de kredi alabilirler. Grup oluşturulurken üyelerin aynı mahalle veya köy sakini olmaları; benzer sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip olmaları beklenirken aynı aileden birden fazla kişinin grupta yer alması arzu edilmez (s. 78).

Literetürde yapılan araştırmalarda kısmi başarılar görünmekte ancak bunlar yoksulluk kavramının tam olarak aşılamadığı göstermektedir. Ancak sistem üzerinden yapılan ciddi eleştirilerde vardır. Nitekim yoksulluk kavramının Dünya üzerinde var olan sistemin yansıması olduğunu ve bireylerin istemedikleri halde yoksul ve işsiz oldukları gerçeği var olan ekonomik yapının sonucudur. Nitekim *“sorunun yoksulluk değil eşitsizlik olduğuna dikkat çekilmektedir”* (Bebbington, aktaran: Tunçcan Ongan, 2012, s. 368) .

Ülke çapında bir çalışmalara bakacak olursak Filipinler’de Helen Todd tarafından 2000 yılında yapılan çalışmadır. Todd Filipinler’de bir mikro finansman şirketi olan Ahon Sa Hirap Inc. (ASHI) finans kuruluşunun diğer bir ifade ile mikro kredilerin toplumsal yoksulluğu azaltma üzerindeki etkilerini incelemiştir.

ASHI’nin mikro kredi hizmetlerinden yararlanmadan önce müşterilerin %76’sı çok yoksul iken, bu oran araştırma sonucunda %13’e düşmüştür.

- ASHI müşterilerinin birçoğu çok yoksul durumundan orta derece yoksul durumuna geçmiş; %22’si yoksulluktan kurtulmuştur.
- Kontrol grubunda yer alan kişilerin ise hala %50’si çok yoksul durumundadır ve sadece % 2’si yoksulluktan kurtulabilmiştir.
- ASHI’nin mikro kredi hizmetlerinden yararlananların üretici varlıklarını ciddi şekilde arttırdıkları gözlenmiştir. Buna göre ASHI müşterilerinin %54’ü makine, taşıma araçları ve canlı hayvan gibi üretici araçlara kavuşurken; %22’si daha değerli üretici varlıklara sahip olmuştur. Aynı rakamlar kontrol grubunda %39 ve %2 olarak gerçekleşmiştir.
- ASHI müşterilerinin %38’i hane halkı gelirlerinin geçmiş bir yıl boyunca arttığını bildirirken, mikro finansman hizmetinden yararlanmayanlar %9 oranında arttırmıştır.
- ASHI müşterilerinin %40’ı var olan işlerini geliştirmişler %41’i ise satışlarını arttırmışlardır. (Yılmaz ve Koyuncu, aktaran: Güneş, 2009, s. 81-83).

Ülkesel bazda mikro kredinin yoksulluk üzerindeki etkilerinin incelenmesine yönelik yapılan bir diğer çalışma Dunn tarafından 2001’de Peru’da yapılan araştırmadır. Peru’da bir mikro finansman kuruluşu olan Accion Comunitaria of Peru (ACP)’nin 1996-2000 yılları arasında yaptığı çalışmaların toplumsal etkileri analiz edilmiştir.

Buna göre; Hane halkı gelirinin %65’i mikro işletmeden elde edilmektedir. Mikro kredi, işletmeler üzerinde işletme geliri, sabit varlıklar, istihdam konularında pozitif etkiler yaratmıştır.

- Mikro krediden faydalanan kişiler gelir seviyesi olarak mikro krediden faydalanmayanlara göre %20 daha fazla gelir elde etmektedirler.
- Mikro krediden faydalanan hane halkının ortalama geliri ve yiyecek harcamaları faydalanmayanlara göre daha yüksektir.
- Mikro kredi müşterileri müşteri olmayanlara göre işletme bazında 1.000 dolar daha fazla kar elde etmektedirler.
- Sonuç olarak mikro işletme net gelirindeki yükselmeler hane halkı toplam gelirinde artış şeklinde kendini göstermiş böylelikle hane halkı refah seviyesi artmıştır (Yılmaz ve Koyuncu aktaran Güneş, 2009, s. 81-83).

Mikro kredi adından da anlaşıldığı gibi çok az bir miktarda krediyi temsil eder. Verilen kredi miktarı 2014 yılı itibariyle başlangıç olarak en çok 1000 TL' dir. Bu miktarla *“kişilerin iş kurmaları, sürdürülebilir gelire kavuşmaları ve böylelikle yoksulluktan kurtulmaları hedeflenmektedir. Ancak Türkiye koşullarında hizmet ve sanayi sektöründe istihdam yaratma maliyetinin 7500 TL ile 50.000 TL arasında değişiyor olması verilen kredinin ne kadar cüzi kaldığının göstergesidir”*(Güneş, 2009, s.91).

Mikro kredi uygulaması ilk olarak ülkemizde Diyarbakır İlinde uygulanmıştır. Bu bakımdan Adaman ve Bulut tarafından 2005'te Diyarbakır'da 89 mikro kredi müşterisiyle yüz yüze ve 708 müşteriye de anket uygulanarak yapılan araştırma özellikle yoksul bayanlara verilen bu kredilerin etkinliğini incelemektedir. Sonuçlara göre müşteriler kredilerle şunları yapmıştır:

- *Ailemin borçlarını ödedim %10,8,*
- *Aileme harcadım %7,2,*
- *Mevcut işimin borçlarını ödedim %2,6,*
- *Mevcut işimi büyüttüm %54,4,*
- *Yeni bir iş açtım %24,9'dur* (Adaman ve Bulut, aktaran Güneş, 2009, s. 86)

Ankette ortaya çıkan çarpıcı diğer sonuç ise *“Ben işte çalışmıyorum %54,8”* 'dir. Diğer bir ifade ile *“Kadınlara kredi sağlayarak yoksulluğun azaltılması ve özellikle de kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadının toplumsal statüsünün*

arttırılması iddiası üzerine kurulan mikro kredinin ana varsayımlarından biri Diyarbakır uygulamasında işlememektedir.”(Güneş, 2009, s. 87)

Olumlu veya olumsuz sonuçlara baktığımızda yoksulluk kavramı daha derin irdelenmesi gereken ve üzerinde ciddi olarak makro planlar yapılması gereken bir kavramdır. Yoksulluk sorununu üreten politikaların terk edilmesi yerine yoksulluğu yok etmeye çalışmak havanda su dövmeye benzemektedir. *“Piyasanın dokunulmazlığı doğrultusunda şekillenen kamu politikaları, yoksulluğu önlemek yerine yönetme işlevi göstermekte ve gerçekte sorunu yeniden üreten bir dizi mekanizma telafî sistemi olarak devreye girmektedir”* (Tunçcan Ongan, 2012, s. 365). Bu telafî sistemler, çoğu zaman hayır işleri, popülist politikalar, gereksiz ve tembelleştirici sübvansiyonlar olarak veya konumuz mikro kredi benzeri argümanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksullara verilen cüzi miktarda krediler çoğu zaman iş kurmaya değil yoksulların var olan acil ihtiyaçlarına harcanmaktadır. Özellikle yoksul kadınlara verilen krediler ülkemiz koşullarına göre çok az kalmaktadır. Ev ortamında ailenin işleriyle uğraşan kadınlara özgürlük sloganıyla mikro kredi ile cüzi miktarda para vererek, yükler yüklemek sonrasında ciddi gelir artışı ve dönüşüm beklemek ülkemiz gerçekleriyle örtüşmemektedir. Özetle bu sistemden ciddi geri dönüşler almak için sistemin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Nitekim sistemde 1000 TL mikro kredi için yıllık 260 TL hizmet bedeli tahsil edilmektedir. Herhangi bir banka veya finans kurumundan alınacak 1000 TL kredi için 2014 yılı Şubat ayı için alınacak faiz tutarı 78 ile 128 TL arasında değişmektedir. Bu değerlere göre mucize olarak yansıtılan mikro kredi sistemi normal bankalardan neredeyse 4 kat fazla faiz almaktadır. Mikro kredi, diğer anlamda kapitalist sistemin ev kadınlarını ekonomik düzene dâhil edip emeklerini sömürme üzerine kurulmuş bir sisteme benzemektedir. Özellikle kadınların seçilmesi diğer yandan gruplar halinde kullandırılması ve çok cüzi kredilerin verilmesi yoksulları düşünmekten çok kredilerin geri dönüşlerini % 100'e tamamlamak amacı taşımaktadır.

Konumuz itibariyle Müftüoğlu da (aktaran: Tunçcan Ongan, 2012) yoksulluk kavramını bugüne kadar sadece tek taraflı tartışılmasına değinmekte ve bunu futbol aforizmasıyla sade bir şekilde anlatmaktadır. Buna göre:

Oyunun kurallarını da belirleyen bu takım, sürekli olarak yenilen takımın durumunu tartışmakta ve yenilen takımı da kendilerini nasıl tartışacakları konusunda yönlendirmektedir. Böylece, oyunun

kuralları ve galip takımın nasıl sürekli olarak galip geldiği hiçbir şekilde sorgulanmazken, sadece, yenilen takımın halinin ne olacağı tartışılmaktadır (s.367).

7. HAKKÂRİ' NİN HAYVANSAL ÜRÜNLER VASITASIYLA KALKINMASI İÇİN KOMŞU ÜLKE IRAK' IN PAZAR ARAŞTIRMASI

Pazar uygunluğu ve yakınlığı bakımından Hakkâri ilimize en uygun ülke Irak' tır. Irak ile sınırı olan Hakkâri' nin kalkınma programında güçlü olan yanlarını kullanması gerekmektedir.

Irak yakın geçmişte 1980-1988 yılları arasında İran ile yıkıcı bir savaşa girişmiştir. Ardından 1990-1991 yıllarında Irak' ın Kuveyt' i işgal etmesinin ardından BM Koalisyon güçleri Irak' a savaş açmış ve 1. Körfez Harekâtı çerçevesinde Irak ordusu Kuveyt' ten çekilmek zorunda kalmıştır. Bütün bu savaşlar sonunda Irak' ın bütün askeri gücü sıfırlanmış ve bölge ülkelerde ekonomik ve siyasi anlamda zarara uğramıştır.

Tayyar Arı'nın (2007), Irak, İran, ABD ve Petrol adlı eserinde ekonomik yaptırımları aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

Nitekim savaşlarla Ekonomik yaptırımların Irak ekonomisini ciddi biçimde yıpratmıştır. Özellikle komşuları ile olan ekonomik münasebetlerin sınırlandırılması Türkiye gibi gelişmekte olan komşu ülkelerin Irak pazarından mahrum kalması ve birçok maddi kayıplara neden olmuştur. Irak'a uygulanan 12 yıla aşkın ambargodan dolayı Türkiye'nin yaklaşık 50 milyar Amerikan Doları kaybına neden olmuştur (s. 458).

Bütün bu savaşların ardından 2. Körfez Harekâtıyla ABD öncülüğünde BM Koalisyon güçleri 2003 yılında geniş kapsamlı bir harekâtle ülkenin başkentine kadar ilerleyip ülkeyi ele geçirdiler. Bu esnada ve sonraki yıllarda yaşanan yoğun çatışmalar nedeniyle ülke tam anlamı ile çökmüştür.

Nitekim İnci Selin Aydın' nın 'Irak Cumhuriyeti Ülke Raporu' durumu açıkça anlatmaktadır.

Irak'ın yeniden yapılandırılması, yeni iş alanlarının oluşturulması, güvenli bir büyümenin sağlanması için Irak geçici hükümetinin yaptığı harcamalar yeterli olmamıştır. Irak'a yabancı ülkelerden elde edilen yardım ve bağışlarda yeterli olmamıştır. Irak'ta çalışanların yaklaşık üçte biri, Saddam dönemindeki gibi devlet tarafından istihdam edilmektedir. Petrol dışı sektörlerdeki temel ekonomik faaliyetlerin büyük şehirlerde yoğunlaşması, tarım sektörünün GSYİH'ye katkısını azaltmıştır. İmalat sektörünün gelişimi ise 2003 yılı sonrası artan şiddet olayları nedeniyle yavaşlamıştır (s. 10).

İmalat sektöründeki eksiklikler ve ambargoların kaldırılması komşu ülkelerin Irak' a 2003' ten günümüze ihracat rakamlarını katlamasına vesile olmuştur. Örnek olarak ülkemizin TÜİK (2014) verilerine göre 2004 yılından 2013' e kadar Irak ülkesine ihracatımız % 656 artmıştır. Bu artıştan ve ticaret hacminden Hakkâri ili kendi iç potansiyelini kullanarak kısa zamanda yararlanmalıdır. Bölgelerin kalkınmasında beşeri ve fiziki sermayesi çok önemli bir husustur. Nitekim daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere artı ve eksi yönlerini iyi analiz eden bölgeler kalkınma planlarını rahatlıkla hayata geçirebilmektedirler. Bu bağlamda Hakkâri, hayvan varlığı ve hayvancılık potansiyeli göz önüne alındığında Irak ülkesinde süt ve süt ürünleri sektöründe kendine yer bulabilecektir. Nitekim Irak saha araştırmamıza göre; Irak' a çok uzak olan Brezilya menşeli hayvansal ürünler market raflarında görülmüştür.

Tablo 7.1. Yıllara göre Türkiye'nin Irak ile ihracat ve ithalat rakamları

Yıl	İthalat (milyon dolar)	İhracat (milyon dolar)
2004	145	1.821
2005	66	2.750
2006	121	2.589
2007	118	2.845
2008	133	3.917
2009	120	5.123
2010	153	6.036
2011	86	8.310
2012	149	10.830
2013	146	11.958

Kaynak: TÜİK(2014)veri tabanı

7.1. Hayvansal Ürünler Bağlamında Hakkâri İçin Irak Pazar Araştırması

Hakkâri' ye yakınlığı sadece coğrafi anlamda olmayan aile ve soy bağları ile de Irak' a yakın olan ili Hakkâri bu avantajını en etkili şekilde kullanabilmesi için kendi iç kabiliyetlerini açığa çıkarmalıdır. Yörede fazlasıyla bulunan mera ve otlak araziler şehirde var olan hayvancılığı daha üst seviyelere çıkarmak için uygundur. Irak' a yakınlık, Türkiye menşeli ürünlere olan güven ve rağbet, ilde ki hayvan varlığı ve bu alandaki beşeri sermaye Irak' ı hayvansal ürünler noktasında ciddi ve kolay bir pazar haline getirmektedir. Bu yüzden KOBİ'ler girişimciliklerini kullanarak pazara eğilmelidirler. Devlet ise arka planda kalarak altyapı ve üst yapı kurumlarını oluşturmalı hayvancılık için gereken bütün mekanizmaları harekete geçirmelidir.

Eylül 2014 Irak saha araştırmamızda Zaho, Duhok ve Erbil şehirlerinde, büyük AVM (Alışveriş Merkezi) ve kenar mahallelerde toplam 100 satış noktasında görölen süt ve süt ürünleri ele alındı. Ürünlerin marka ve menşei raporlandı. 1250 ürün tespit edildi. Ürünler sadece ürün çeşitliliğine göre alındı. Satış merkezlerinde aynı markanın sadece 1 adet peynir, 1 adet süt veya 1 adet yoğurt vb. ürünü numune olarak alınmıştır. Örnek vermek gerekirse Sütaş markasının aynı markette 1 adet yoğurdu, 1 adet peyniri, 1 adet tereyağı vb. ürünü araştırmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 7.2. Irak iç piyasasında satılan süt ve süt ürünlerinin marka ve menşeleri

Marka	Üretilen Ülke(Menşei)	Ürünün Adeti
Muratbey	Türkiye	180
Ekici	Türkiye	170
Akbel	Türkiye	140
Sütaş	Türkiye	110
Yörsan	Türkiye	100
Kiri	Fransa(Polonya Üretim)	100
Tahsildaroğlu	Türkiye	80
Taciroğlu	Türkiye	70
GürSüt	Türkiye	50
Pınar	Türkiye	40
La vache qui rit	Fransa	45
Smeds	Mısır	45
Al Bunnai	Irak	45
Al Safi/ Donone	Suudi Arabistan	45
Bega	Avusturalya	30

Yukardaki tabloya (7.2) göre 20 marketin hepsi gezilmiş görülen markalar sıralanmıştır. Türk Malı ibaresini taşıyan ürünler pazarın % 75,2 gibi büyük bir oranla hâkimidir. Bunun en büyük sebebi yaptığımız mülakatlara göre Türkiye' nin teknolojisi ve bilgi birikimine olan güvendir. Diğer ülkeler süt ve süt ürünleri bakımından toplamda pazarın % 24, 8' inde kendilerine yer bulmaktadırlar.

Irak, sanayi endüstrisi, yıllarca süren iç karışıklıklar ve savaşlarla gerileyen bir ülke durumundadır. Bunun sonucunda Irak, özellikle gıda endüstrisinde dışa bağımlı bir ülke profili çizmektedir. Hakkâri bu durumda Irak' ın süt ve süt ürünleri ihtiyacının bir bölümünü rahatlıkla karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Ülkemizde, Devlet ve KOBİ bu pazara birbirlerinin açığını kapatacak şekilde hâkim olabilecek güçtedir.

8. SONUÇ

Türkiye'nin Dünya üzerindeki jeopolitik konumu gereği, hassas bir coğrafya olan Ortadoğu' da güçlü olabilmesi tamamıyla ekonomik anlamda güçlü olmasına bağlıdır. Bölgenin aşırı kırılgan olması ve birçok etnik veya dini unsuru içinde barındırması sebebiyle ülkemiz dış tehditlere açıktır. Nitekim Türkiye' de yaklaşık 90 yıldan beri görece olarak geri bırakılmış doğu ve güneydoğu bölgesinde etnik ve dini çatışmalar yaşanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar giden bu çatışmalı ortam, ülkemizin bu bölgelerinin geri kalmışlığa mahkûm edilmesine neden olmuştur. Bir sarmal şeklinde birbirini devamlı olarak tetikleyen karşılıklı olaylar hem ülkenin ekonomik anlamda zayıf düşmesine sebep olmuştur hem de bölge insanlarını gelirlerine ve sosyal hayatlarına olumsuz etki etmiştir.

Güçlü, kendine ve ülke demokrasisine güvenen eğitilmiş bireylerin oluşturduğu ülke; ekonomik anlamda güçlü ve demokrasisi güçlenen ülke anlamına gelmektedir. Bu bağlamda geri kalmış bir ilimiz olan Hakkâri' nin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlamak için Devlet'in mutlak suretle ilk önce bölge insanını kazanmaya ve ülke demokrasisine katılımını sağlamalıdır. Bunun için Hakkâri için makro planlar hazırlanmalı ve sınır ticaretinin önü açılmalıdır.

Devlet, bu bölgeye Neoliberal ekonomik anlayışın aksine 'Kalkınmacı Devlet' ekonomi politikaları devreye sokarak Hakkâri ekonomisine direk olarak katılmalıdır. Halkın gelir seviyesini artıracak, işsizliği, dışlanmışlığı azaltıcı istihdam yaratıcı önlemler almalıdır. Ekonomi bakımından geri kalmış Hakkâri bölgesinin kaynaklarının ülke istihdamına katılımını en hızlı, en kısa vadede sağlamak için Devlet aynı anda bütün altyapı sorunlarını çözmeli ve yöreyi kalkındıracak bir modern bir yönetim ve organizasyona sahip kapsamlı bir KİT' i devreye sokmalıdır. Bu KİT' ilk başta yörede istihdam sağlayacak işsizliği azaltacaktır. Bu KİT geliri artan bölgede bir meşale gibi bölgeyi aydınlatacaktır. Bu aydınlık ortam aslında

yaratılan tüketim ve taleptir. Artan gelir; tüketim, talep ve tasarrufun artırılmasını da sağlayacaktır. Bundan sonra bölge halkı üzerinde düşeni yapacak ve kendi imkânları ve tasarruflarıyla kar elde edebileceklerine inanırlar ise girişimlere başlayacak ve Hakkâri' nin kalkınmasında en önemli diğler aktör KOBİ'leri devreye sokacaktır.

En nihayetinde Hakkâri, kaynaklarını etkin kullanabilecek ve ülke ekonomisine katılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, Ö ve İnan, Ö, (1989). Kalkınmada öncelikli yöreler ve bölgesel gelişme için bir model. Ankara: TOBB Yayınları.
- Acun, S., & Güneş B. (2013). Türkiye’de 2008 krizinin eksik istihdama etkileri. International Congress on Economics I. Ankara. 30 Ocak 2014’ te <http://www.ekonomikyaklasim.org/eyc2013/?download=Paper%20279.pdf> adresinden indirildi.
- Akalın, G. (1996). Türkiye’de Devletçilik Hareketi ve Sosyo-Ekonomik Maliyeti, Liberal Düşünce, 1(1). 88-92.
- Akçacı, T., & Özçalılı, M. (2012). İşsizliğin aile harcamalarına olan etkisinin algısal analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 14(2), 161–172. Erişim: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=sit e&authtype=crawler&jrnl=13021966&AN=90149838&h=pT9aR44TpfSrDfc qxl%2BhC9uBTbjm1ttVAdvn56%2FDySdgVvPfRW%2B7gsGFH4E8h1yM vQ0wxvb1axMPR6ZxL6ueXw%3D%3D&crl=c>
- Aklan Adanur, N. (2008). Dünyada ve Türkiye’de gelir dağılımı ve gelir dağılımını etkileyen faktörler. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 11.
- Akpınar, R. (2005). Bölgesel gelişme politikalarında yaşanan değişim, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu-II Bildiriler Kitabı. Ankara: DPT Yayınları.
- Alp, A., & Yılmaz, U. (2004). Gayrimenkul finansmanı ve değerlemesi. İstanbul: İMKB yayınları.
- Alpaslan, B. (2003). İktisat teorisinde arayışlar: evrimci iktisat teorisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, SBE.
- Altınkaş, E. (2013). Tarih ve iktisat: Hâkim sınıfın meşrulaştırıcıları. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(11), 31–38.
- Anton, I., & Danciu, D., & Mitu, C. (1996). The Role of SMEs in The Regional Redevelopment of Romania. Eastern European Economics, 34(2), 65–95.

- Arı, T. (2007). Irak, İran, ABD ve Petrol. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arpacıoğlu, Ö., & Yıldırım, M. (2011). Dünya’da Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2011, 4(2), 60-76.
- Ataay, F., & Kalfa, C. (2008). Küreselleşme, neoliberalizm ve demokrasi. Alternatif Politika, 4(3), 304-317. 3 Ocak 2014’te, <http://www.academia.edu/download/30364878/farukataay-cerenkalfa.pdf> adresinden indirildi.
- Atabay Baytar, R. (2010). Dünya gelir dağılımındaki bozulmada yeni korumacılığın rolü. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.
- Ataman, B. C. (1999). İşsizlik piyasasında kurumsallaşma Avrupa Birliği ve Türkiye. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Yayın no: 583. 01 Şubat 2014’te <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/018.pdf> adresinden indirildi.
- Ataman, B. C. (2000). İşgücü piyasası ve istihdam politikalarının prensipleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Aydemir, C., & Karakoyun, İ. (2011). Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı ve kalkınma ajansları Karacadağ Kalkınma Ajansı Örneği. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Aydın, A. (2008). İktisadi açıdan bölgesel dengesizlik: Mardin ili örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 304-312.
- Aydın, İ. S. (2009). Irak Cumhuriyeti ülke raporu. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Aytaç, S., & Keser, A. (2002). İşsizliğin çalışan birey üzerindeki etkisi: İşsizlik kaygısı. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 4,(2). Erişim: <http://www.isguc.org/?p=article&id=48&cilt=4&sayi=2&yil=2002>
- Ayvaz, Z. (1990). Türkiye’de istihdam ve işsizlik sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Azgun, A. (2010). Yüzyılın yeni devi: Çin Halk Cumhuriyeti. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. Erişim: <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/cin-halk-cumhuriyeti/2010/03/16/3772/yuzyilin-yeni-devi-cin-halk-cumhuriyeti>
- Barber, W. J. (2008). İktisadi Düşünce Tarihi. (Çev.) Durdu, İ. İstanbul: Metropol Yayınları.
- Başkaya, F. (2001). Az gelişmişliğin Sürekliliği. Ankara: İmge Kitabevi.
- Başaymaz, T. (1983). İşsizlik kavramı ve gelişen ülkeler. Uludağ Üniversitesi İdari ve İktisadi Birimler Fakültesi Dergisi,4(2).

- Battal, Ö. (2010). Hakkâri ilinin sosyal , ekonomik ve kültürel yapısı.Yayımlanmamış YüksekLisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi,SBE.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2005). Small and medium enterprises, growth and poverty. NBER Working Paper Series.
- Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye’ de işsizlik sorununun çözümlenmesinde uygulanan ekonomi politikalarının analizi.Yayımlanmamış YüksekLisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, SBE.
- Birdal, M. (2012). Osmanlı’dan günümüze dış borçlar ve yapısal dönüşüm. Tahsin, E. (Ed.), Türkel Minibaş’ a Armağan: Kriz, Kalkınma ve Türkiye ekonomisi seçme yazılar içinde. (s. 227-252). İstanbul: Derin yayınları.
- Birleşmiş Milletler(BM), (2013). Human development report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. Erişim: <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/HDR2013%20Summary.pdf>
- Bocutoğlu, E. (2012). İktisat teorisinde emeğin öyküsü: Değerin kaynağı olan emekten marjinal faydanın türevi olan emeğe yolculuk. HAK – İŞ Toplum Bilimleri Dergisi Emek ve Toplum, 1,(28-51). 4 Nisan 2014’te <http://ersanbocutoglu.net/Custom/OdesisMc/emekvetoplum.pdf> adresinden indirildi.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. (2009) .1990’dan Günümüze Türkiye’de İşgücü Piyasası ve istihdamın yapısının analizi. 29 Ocak 2014’ te <http://www.akademikbakis.org/eskisite/sayil1/makale/bozdaglioglu.pdf> adresinden indirildi.
- Bozkurt, V. (2005). Enformasyon toplumu ve Türkiye, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Boztepe, Y. (2007).Türkiye’de işsizlik kavramı ve işsizliğin ortadan kaldırılması ile ilgili bir model oluşturulması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE.
- Bruinessen, M. Van. (2003). Ağa, şeyh, devlet. Çev. Banu Yalkut. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cengiz, S., & Şahin, A., (2011). Refah kaybı çerçevesinde işsizlik. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(1), 135-141.
- Coşkun, A. (2011). Liberal ekonominin çöküşü: Küresel kriz, Ulusalçı ekonominin yükselişi. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Craig, S.G., & Kohlhase, J.E. (2006). The economic role of small businesses using large data sets: An analysing of the contribution of small firms to urban growth. United States: Small Business Adminastiration.

- Çarkçı, A. (2007). Yerel kalkınmada KOBİ'lerin Rolü. Yüksekisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.
- Çatal, M. (2010). Bölgesel kalkınmada küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) rolü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), 333–352. 16 Şubat 2014' te <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewArticle/443> adresinden indirildi.
- Çeçen, B. (2013). Ulus devletın geleceği. Yüksekısan Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi, SBE.
- Çeken, H., Ökten, Ş., & Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme Ve Yoksulluk. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9,2, 79–95. 1 Nisan 2014' te http://www.academia.edu/download/30359184/esitsizligi_derinlestiren_bir_surec_olarak_kuresellesme_ve_yoksulluk.pdf adresinden indirildi.
- Çelik A., & Akgemci T. (2010). Girişimcilik kültürü ve KOBİ'ler. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Çelik, A., & Akgemci, T. (1998). Girişimcilik kültürü ve KOBİ'ler. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çetin, C. (1996). Küçük ve orta boy işletmeler ve bunların özendirilmesi. İstanbul: Der Yayınları.
- Dane, E. (2010). Türkiye'de ve İtalya'da kobi'ler ve ikili ticari ilişkiler çerçevesinde kobi sorunlarının incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksekısan Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, SBE.
- Darkot, M. B. (1964). Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi. İstanbul: Arkın Kitapevi.
- data, 67 provinces, 1955-1965. Hacettepe Üniversitesi Nüfus yayınları bülteni, 3(3), JulySeptember.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2003). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını
- Dinler, Z. (2008). Bölgesel iktisat: Genel olarak ve Türkiye de bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkışı ve azaltılmasına yönelik politikalar. Bursa: Ekin kitapevi.
- Doğan, S., & Yıldız, Z. (2007). Bölgesel kalkınma, turizmin ilişkisi ve göller bölgesi kalkınmasında alternatif turizm potansiyelinin kullanılabilirliğine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6. 18 Ocak 2014'te <http://www.sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/seyhun-doganzafer-yildiz-27022013.pdf> adresinden indirildi.

- Dölek, L. (2012). Temel gelir mi çalışma hakkı mı?. Tahsin, E. (Ed.), Türkel Minibaş' a Armağan Kriz, Kalkınma ve Türkiye ekonomisi seçme yazılar. (s. 349-364). İstanbul: Derin yayınları.
- DPT, (1995). Yedinci beş yıllık kalkınma planı 1996 – 2000. 23 Ocak 2014' te <http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/14145/plan7.pdf> adresinden indirilmiştir.
- DPT, (2001). Gelir dağılımını iyileştirme ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: DPT: 2599, ÖİK:610.
- DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013): Devlet Yardımları Özel ihtisas Komisyonu Raporu (Taslak), Ankara, DPT Yayını, Erişim: http://plan9.dpt.gov.tr/oik05_devletyardimlari/raporsontaslak.doc
- DPT,(1995). 7. Beş yıllık kalkınma planı. erişim: <http://esk.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/13742/plan7.pdf>
- DPT,(2000). 8. Beş yıllık kalkınma planı. erişim: <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13743/plan8.pdf>
- DPT,(2000). Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001 – 2005. 25 Ocak 2014' te <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13743/plan8.pdf> adresinden indirilmiştir.
- Dura, C. (2013). [Türkiye'nin işsizlik rakamları neden gerçeği yansıtmıyor](http://www.usiad.net/dergi/62.Sayi/). USİAD Bildiren, 62, (14-17). 15 Ocak 2014' te <http://www.usiad.net/dergi/62.Sayi/> adresinden indirildi
- Ekiz, C., & Somel, A. (2005). Türkiye'de planlama ve planlama anlayışının değişimi. Mülkiye Dergisi, 31, 256-290. Erişim: <http://kamyon.politics.ankara.edu.tr/aktarımlar/1360770587.pdf>
- Ekonomi Bakanlığı, (2013). Ülke Masaları, Irak. Erişim: <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pgulke.cfm?id=Irak>, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=6581BF84>
- Erarslan, İ. (2010). Küreselleşmiş dünyada işsizlik; Türkiye' de işsizlik üzerine inceleme. Yüksek lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, SBE.
- Erdut, Z., (2002). Uluslar arası Sosyal Politika ve Türkiye: Küreselleşme Bağlamında. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Ergün, I. (2000). Prof. dr. Nusret Ekin' e armağan. Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, 38, 257–284.
- Erkan, H. (1987). Sosyo-ekonomik bölgesel gelişme: Teorik ve uygulamalı bir yaklaşım, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

- Eyüboğlu, D. (1998). İstihdam ve verimlilik: 1970 sonrasında günümüze gelişmeler. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Eyüboğlu, D. (2003). 2001 krizi sonrası işsizlik ve çözüm yolları. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Gök, M. (2004). İşgücü piyasası ve KOBİ'ler. Ankara: Rono Yayınları
- Göktürk, A. (2006). Bölgesel dengesizliğe küreselleşme-yerelleşme penceresinden bir bakış, Bölgesel kalkınma politikalar ve yeni dinamikler, F. A. Arı (Ed.). İstanbul, Derin Yayınları.
- Göymen, K. (2010). Türkiye'de yerel yönetim ve yerel kalkınma. İstanbul: Boyut yayıncılık.
- Gül, E., & Yavuz, H. (2011). Türkiye'de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi. Maliye Dergisi, 160, 72–85. 3 Şubat 2014' te http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/160/004.pdf adresinden indirildi.
- Gül, E., Ekinci, A., & Konya, S. (2009) Türkiye'de istihdam politikaları: Yapısal bir analiz. Bursa: Ekin Basım Yayınevi.
- Güler, V. (2010). Bölgesel kalkınma politikası aracı olarak bölgesel kalkınma ajansları: Türkiye uygulaması. Yüksek lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013). Basın açıklaması. Erişim: <http://www.gtb.gov.tr/basin-merkezi/basin-aciklamalari/cumhuriyet-gazetesinin-10-eylul-2013-tarihli-nushasinda-yer-alan-ihracat-ne-zaman-hayali-olur-baslikli-habere-i%CC%87stinaden-basin-aciklamasi-11092013>
- Gündoğan, N., & Biçerli, M. K. (2003). Çalışma Ekonomisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, A. Y. (2006) Bölgesel Kalkınma Politikası. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Güneş, S. (2009). Yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü proje destekleri. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. 3 Ocak 2014' te <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:Yoksullukla+mucadelede+mikro+kredi+uygulamalar?+ve+Sosyal+Yard?mla?ma+ve+Dayan?ma+Genel+Mud?rl?+proje+destekleri#0> adresinden indirildi.
- Güney, A. (2010). Türkiye'de Geliştirilmiş İşsizlik Oranları. Çalışma ve Toplum, 24, 239–252. 30 Ocak 2014' te <http://www.calismatoplum.org/sayi24/guney.pdf> adresinden indirildi.

- Gürbüz C. (2009). Atatürk ekonomisi ve beş destan adam. İstanbul: Asya Şafak Yayınları.
- Hakkari Belediyesi. (2009). Hakkari Belediyesi Stratejik Planı 2010 – 2014. Hakkari. 13 Mart 2014’ te <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/62dRA+HakkariBelediyesiSP1014.pdf> adresinden indirildi.
- Hakkâri Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. (2012). Hakkâri işgücü piyasası analizi raporu 2013.
- Hakkâri İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. (2009). 2008 Yılı Hakkâri il çevre durum raporu.
- Hakkâri Ticaret Odası, (2013). Dış ticaret sürecinde il geneli şirketler üzerinde sınır kapılarının etki derecelerinin analizi: Derecik ve Üzümlü sınır kapılarının teknik altyapı gereksinimleri çalışması.
- Hakkâri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (t.y.). İlimizin coğrafi yapısı ve tarihi.Tanıtım. 10 Ocak 2014’ te <http://www.csb.gov.tr/dosyalar/images/file/Ä°LÄ°MÄ°ZÄ°N%20COGRAFI%20YAPÄ°SÄ°%20VE%20TARÄ°HÄ°> pdf adresinden indirildi
- Hakkâri Valiliği, (2003). Hakkâri 2003 İl Yıllığı.
- Ildırar, M. (2004). Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri,: Nobel basım evi İdare Dergisi, 429(Aralık).
- Işığışok, E. (1998).Türkiye’de gelir dağılımı ve 1987-1994 gelir dağılımı araştırmalarının karşılaştırmalı bir analizi. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16, 1.
- Işık, N., & Alagöz, M. (2005). Kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 63–75. Erişim: <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:KAMU+HARCAMALARI+VE+BÜYÜME+ARASINDAKİ+İLİŞKİ#4>
- İraz, R. (2006). Küresel Rekabet Ortamında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Ulusal Sosyo-Ekonomik Sisteme Katkıları Açısından Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 223–236. 2 Mart 2014’ te <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/download/679/631> adresinden indirildi.
- İşeri, R. (2008). Türkiye’ de etnik terör: Asala ve Pkk örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Kahraman, S. (2012). KOBİ’lerin sorunları ve çözüm önerileri; Bursa alan araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, SBE.

- Kalaycı, İ. (2009). Atatürk'ün kalkınma modeli (AKM): Günümüz sanayisi için kazanımlar♦. Maliye Dergisi, 156, 152–176. 3 Ocak 2014' te http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/156/10.Irfan.KALAYCI.pdf adresinden indirildi.
- Kanberoğlu, Z. (2008). KOBİ'lerin bölgesel kalkınma üzerine etkileri: Van ili üzerine bir uygulama.Yayımlanmamış Yüksekisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE.
- Kapusuz, N. (2010). Bölgesel kalkınma aktörleri ve yoksulluğu önleme politikaları. Yüksekisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2010). Irak ülke raporu. 25 Ocak 2014' te http://www.karacadag.org.tr/ContentDownload/irak_ulke_raporu.pdf adresinden indirildi.
- Karaçay, Ç.H. (2004). Yerel kalkınmada KOBİ'lerin rolü: Türkiye imalat sanayi örneği. Türkiye İktisat Kongresi, Bölgesel Gelişme Stratejileri Tebliğ Metinleri, 217–241, İzmir: DPT Yayınları.
- Karaçay-Çakmak, H. (2004).Yerel Kalkınmada KOBİ'lerin rolü: Türkiye imalat sanayi. Türkiye İktisat Kongresi, Bölgesel Gelişme Stratejileri Tebliğ Metinleri, (217-241). Ankara: DPT Yayınları.
- Karadağ, M., Ö. Önder & E. Deliktaş, (2004). The effects of public capital on private sector performance in the Turkish regional manufacturing industries. European Planning Studies, 12 (8), 1145-1156.
- Karakayalı, H. (1997). Türkiye'nin ekonomik yapısı ve değişimi. İzmir: Emir Ofset.
- Kargül, D., (2012). Osmanlı' dan günümüze iktisadi kalkınma. Tahsin, E. (Ed.), Türkel Minibaş' a armağan: Kriz, kalkınma ve Türkiye ekonomisi seçme yazılar içinde. (s. 469-473). İstanbul: Derin yayınları.
- Kasnakoğlu, H. (2001). Eksik istihdam kavramı ve istatistiksel ölçümü. Ankara: DİE Yayınları Çalışma İstatistikleri.
- Kaya, A. M. (2007). Sosyal ve kültürel yönleriyle Hakkari. Yüksekisans Tezi.Kayseri:Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri.
- Kazgan, G. (2002.) İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kocacık, F. (2000). Çalışma ekonomisi. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık
- Koçdemir, K. (2000). Atatürk dönemi kültür politikası ve küreselleşme. Türk Meydan Laorusse Kalkınma Maddesi, 10,400.
- Korkmaz, A., & Mahiroğulları, A. (2007).İşsizlikle mücadelede emek piyasası politikaları, Türkiye ve AB ülkeleri. Bursa: Ekin Basım Yayın.

- Korkmaz, E. (2007b). Geri kalmış bölgeler unutuldu. Kişisel web sitesi. Erişim: <http://www.esfenderkorkmaz.com/tercuman/geri-kalmis-bolgeler-unutuldu.html>
- Korkmaz, E. (t.y. a). Devlet, geri kalmış illere sanayi yatırımı yapmalıdır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı. Erişim: http://www.iktisatlilar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=421:sanayi
- Kök, R. (1999). İktisadi düşünce: Kavramların analitik evrimi. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Kökalan Çımrın, F. (2009). Küreselleşme, neo-liberalizm ve refah devleti ilişkisi üzerine. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), 23(195-204). 3 Şubat 2014' te <http://eski.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/23-10.pdf> adresinden indirildi.
- Kurt, Ş. (2005). İşsizliğin sosyo-ekonomik analizi: sosyal açıdan Türkiye örneği. Yüksekisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Kurtoğlu, R. (2012). Küreselleşme ve ekonomide judeo -hristiyan elitist bir modelleme: Neoliberal “şok ve dehşet.” 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, 1, 43–69. 6 Şubat 2014' te http://www.21yuzyildasosyalbilimler.com/assets/uploads/files/ramazan-kurtoğlu-pdf_18032013.pdf adresinden indirildi.
- Kuştepelı, Y., & Halaç, U. (2004). Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim: <http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/gelir-sbe.pdf>
- Marx, K., & Engels, F. (2010). Komünist manifesto. Ankara: Alter Yayınları.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı, (2013). Hakkâri ve Adana Merkez Buğday hasat tahmini. Erişim: <http://212.175.180.197/hasat/Default.aspx>
- Miynat, M. (2004). Liberasyon sürecinde istikrar politikalarının gelir dağılımına etkisi: İsrail, Meksika ve Türkiye. Ankara: Odak Yayınevi .
- Murat, S. (2007). Dünden bugüne İstanbul’ un işgücü ve istihdam yapısı. İstanbul: İTO Yayınları.
- Müftüoğlu, T. (1991). Türkiye’ de küçük ve orta ölçekli işletmeler: Sorunlar ve öneriler. Ankara: Sevinç Yayınevi.
- OECD, (2011). General government expenditures. Government at a Glance 2011. OECD Publishing. Erişim: http://dx.doi.org/10.1787/gov_glance-2011-10-en
- Onar, S. S. (1968). İktisat devlet teşekküllerinin mahiyeti. İktisadi Devlet Teşekkülleri. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti.

- Oral, B. G., Uğur, A. (2013). Türkiye’ de bölgesel eşitsizlikleri gidermek için devlet yardımları(teşvikler): 2012 teşvik sisteminin bölgesel teşvikler açısından getirdiği yenilikler. (2013). Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 21, 140–168. Erişim: [http://www.bjmer.net/Makaleler/82080403_8 - jmer165_140-168.pdf](http://www.bjmer.net/Makaleler/82080403_8_-_jmer165_140-168.pdf)
- Önder, Ö., Deliktaş, E., & Karadağ, M. (2010). The impact of public capital stock on regional convergence in Turkey. *European Planning Studies*, 18(7), 1041-1055.
- Öz, S.(2007). Küresel rekabette yeni bir güç: Hindistan. TÜSİAD- Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu. 7 Aralık 2013’ te <http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/hindistanraporu.pdf> adresinden indirildi.
- Özcan, K. M. (2001). Türkiye’nin sanayileşmesinde KOBİ’ler ve sanayi siteleri. Esen, O. (Ed.), *Anadolu’da kalkınma süreçleri ve Malatya örneği*. (s.115-140). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Özdemir, S., Sarıoğlu, İ., & Ersöz, H. Y. (2006). İşsizlik sorununun çözümünde KOBİ’lerin desteklenmesi. İstanbul Ticaret Odası, 45. 6 Mart 2014’ te <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:??sizlik+sorununun+??z??m??nde+KOB??+lerin+desteklenmesi#0> adresinden indirildi.
- Özdemir,U. (2002). Küreselleşme Tarihin Sonu Mu? , Köprü Dergisi, 77 . 17 Ocak 2014' te <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&Yazi No=37>
- Özer, A. (1998), *Modernleşme ve Güneydoğu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgür, E. M. (2010). Bölgesel kalkınma.[PDF Document]. 23 Aralık 2013’ te http://www.geography.humanity.ankara.edu.tr/ders_notu/COG323.pdf adresinden indirildi.
- Özkul, E., & Demirel, D. (2012). Şehirlerin turistik markalaşmasında kalkınma ajanslarının rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 157–181.
- Özmen, F. (2008). AB sürecinde Türkiye de bölgesel kalkınma ajanslarının karşılaşılabilecekleri temel sorun alanları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,13(3), 327-340.
- Özsabuncuoğlu, İ., & Direkçi, T. (2012). Seçilmiş bazı makroekonomik değişkenlerin Türkiye’de bölgesel istihdama etkisi. Tartışma metni 2012/ 86 .Türkiye Ekonomi Kurumu. 30 Ocak 2014’ te http://econpapers.repec.org/paper/tekwpaper/2012_2f86.htm adresinden indirildi.

- Özsağır, A. (1999). Bir istihdam politikası olarak küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ'lerin) desteklenmesi: Gaziantep Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Özsoylu, A. F. (2009). Nasıl Başardılar?: Hindistan, Çin, İrlanda. Ankara: Destek Yayınları.
- Öztürk, N. (2006). Türkiye'de sınır ticaretinin gelişimi, ekonomik etkileri, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 107-127.
- Öztürk, Ö. (2007). İstihdam konusunda KOBİ'lerin önemi ve kobi alanında eğitim istihdam ilişkisi açısından kamu istihdam kurumunun rolü. Uzmanlık Tezi. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. 2 Şubat 2014' te [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/ÖZKAN_ÖZTÜRK_\(İSTİHDAM_KONUSUNDA_KOBİ'LERİN_ÖNEMİ_VE_KOBİ_AL.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/ÖZKAN_ÖZTÜRK_(İSTİHDAM_KONUSUNDA_KOBİ'LERİN_ÖNEMİ_VE_KOBİ_AL.pdf) adresinden indirildi.
- Parlak, B. ve Özgür, H. (2002). Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde Türkiye' de yerel yönetimler. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Pazarlıoğlu, V., & Turgutlu, T. (2007). Gelir, işsizlik ve suç: Türkiye örneği. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi. Erişim adresi: http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/513/Sayi_513_Makale_04.pdf
- Pekin, T. (2007). İstihdam; Makroekonomi. İzmir: Zeus Kitapevi.
- Peşellioğlu, İ. (2007). Avrupa Birliği perspektifinde Türkiye ekonomisinde bölgesel kalkınma ajanslarının uygulama imkânları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE.
- Polanyi, K. (2006). Büyük Dönüşüm, (Çev.): Ayşe Buğra, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rand, A., & Yayla, A. (2005). Kapitalizm Nedir? Liberal Düşünce Dergisi, 37, 165–184. 4 Aralık 2013' te http://ozgurtoplumundegerleri.com/res/Ayn_Rand_Kapitalizm_Nedir.pdf adresinden indirildi.
- Sakal, M. (2010). Ekonomik kalkınma sürecinde bölgesel gelişmenin yeri ve önemi: Bölgesel kalkınma sürecinde kalkınma ajansları. İzmir: Altın nokta yayınevi
- Sapancalı, F., (2001).Yeni dünya düzeni ve küresel yoksulluk. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,3(2),115-140. Erişim: <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt3.sayı2/3.2%20sapancali.pdf>
- Sarıaslan, H. (1996). Türkiye ekonomisinde küçük ve orta ölçekli işletmeler, Ankara: TOBB Yayınları.

- Savaş, V. F (1997). İktisadın tarihi, liberal düşünce topluluğu. Avcıol Matbaacılık, İstanbul.
- Serter, N. (1993). Genel olarak ve Türkiye açısından istihdam ve gelişme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Sertlek, T. (2002), Küreselleşmenin emekçiler üzerine etkileri: Yoksulluk, şiddet ve insan hakları (Ed.), Y. Özdek), TODAİE Yayın No: 311, Ankara
- Seyhun, D., & Zafer, Y. (2007). Bölgesel kalkınma, turizmin ilişkisi ve göller bölgesi kalkınmasında alternatif turizm potansiyelinin kullanılabilirliğine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 147–181.
- Seyitoğlu, H. (1999) Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999
- Sezen, S. 2009. Çin’i incelemenin gereği: Çin’in ikinci uzun yürüyüşü. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme idaresi Enstitüsü.
- Sezgin, A. (2013). Kalkınma ajansı uygulamasının gelişmiş ve az gelişmiş ülke örnekleri açısından sonuçları. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, SBE.
- Shorter, F. C. (1971). Estimates of crude birth rates from place-of-birth
- Sönmez, M. (1990). Türkiye’de gelir eşitsizliği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stilwell, F. J. B. (1980). Bölgeseli iktisat politikası. (çev.) Sevgi Güran, İstanbul: Macmillan iktisat Serisi. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları
- Şan, İ. (2002). Hakkâri Sanayi Potansiyeli ve Yatırım Alanları Araştırması. Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.
- Şen, A. (2005). İktisadi Kalkınmada Devlet-Piyasa Nispi Rollerine İlişkin Tartışmalara “Washington-Sonrası Konsensüs” Son Noktayı Koydu Mu? Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 325–342. 3 Şubat 2014’te <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:İktisadi+Kalkınmada+Devlet-Piyasa+Nispi+Rollerine+İlişkin+Tartışmalara+“Washington-Sonrası+Konsensüs”+Son+Noktayı+Koydu+Mu?#0> adresinden indirildi.
- Şener, O. (2008). Teori ve uygulamada kamu ekonomisi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şengür, M., & Taban, S. (2012). Yoksullukla mücadele stratejisi olarak mikro kredi uygulaması: Eskişehir ili örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 59–89. 1 Şubat 2014’te <http://kutuphane.dogus.edu.tr/makale/13029703/2012/cilt13/sayi1/M0014413.pdf> adresinden indirildi.

- Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, M. (2002). Ekonominin lokomotifi KOBİ'lerin olmazsa olmazları. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şimşek, M. Ş. (1996). Yönetim ve organizasyon. Konya: Damla Ofset.
- T. C. Resmi Gazete, (2012), 28457, 4 Kasım 2012 PAZAR.
- Tahsin, E. (2012). 2001 krizi sonrası Türkiye' de kalkınma stratejilerine bakmak. Tahsin, E. (Ed.), Türkel Minibaş' a Armağan: Kriz, kalkınma ve Türkiye ekonomisi seçme yazılar içinde. (s. 277-310). İstanbul: Derin yayınları.
- Taneri, E. (1977). Bölge planlama. İstanbul: İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları.
- Taş, H. (2012, Şubat, 10).Hakkâri'de işsizlik. Hakkârihabertv. Erişim: <http://www.Hakkârihabertv.com/Hakkâride-issizlik-5900yy.htm>
- Tayyar, A. E. (2011). Türkiye'de gelir dağılımı ve makro ekonomik faktörlerin gelir dağılımı üzerine etkisi: Bir ekonometrik analiz. Yüksek Lisans Tezi.İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, (2013). Terör ve şiddet olayları kapsamında yaşam hakkı ihlallerini inceleme raporu. 25 Ocak 2014'te <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/TERÖR%20VE%20ŞİDDET%20OLAYLARI%20KAPSAMINDA%20YAŞAM%20HAKKI%20İHLALLERİNİ%20İNCELEME%20RAPORU.pdf> adresinden indirilmiştir.
- Tekelioğlu, M. (1993). İktisadi Düşünceler Tarihi. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Tekin, F. (2005). Hakkari örneğinde aşiret, cemaat ve akrabalık örüntülerinin modernleşme ve kırsal çözülme sürecindeki siyasal ve toplumsal sonuçları. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE.
- Tezel, Y. S. (2002) Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tireli, M. (2009). Küreselleşme ve Yoksulluk : Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası göstergeleri ışığında bir analiz. Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü.
- Topbaş, F., & Kurt, S.(2005). İşsizlik ve boşanma ilişkisi: 1970–2005 VAR Analizi, Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,7,30-43.
- Torlak, Ö., & Uçkun, N. (2005). Eskişehir' deki KOBİ'lerin pazarlama ve finansman sorunları ara kesiti. Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 199–216. 7 Şubat 2014'te http://kybele.anadolu.edu.tr/makaleler/sb2005_5_1/249668.pdf adresinden indirildi.

- Tosuner, Ö.(2007). Dünya Bankası ve yoksullukla mücadele. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, SBE.
- Tunçsan Ongan, N. (2012). Yoksulluk ve sosyal politika. Tahsin, E. (Ed.), Türkel Minibaş' a Armağan: Kriz, kalkınma ve Türkiye ekonomisi seçme yazılar içinde. (s. 365-382). İstanbul: Derin yayınları.
- TÜİK, (2008). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6, Ankara: TÜİK Matbaası.
- TÜİK, (2012). Girişim özelliklerine göre dış ticaret istatistikleri. 13141 Sayılı Haber Bülteni. Erişim: <http://www.TÜİK.gov.tr/HbPrint.do?id=13141>
- TÜİK,(2014). Bölgesel İstatistikler, TÜİK veritabanı. Erişim: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguGiris.do>
- TÜİK,(2014). Konularına Göre İstatistikler, TÜİK veritabanı. Erişim: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011
- TÜİK, (2012). Küçük ve orta büyüklükteki girişim istatistikleri, 2011. Haber bülteni, Sayı 13146. Erişim: <http://www.TÜİK.gov.tr/PreHaberBultenleri.do%3Fid%3D13146&sa=U&ei=mI4CU632N4XRtAa-iYDwAw&ved=0CAYQFjAA&client=internal-uds-cse&usg=AFQjCNEpQXNOgAD8emAqIoJKJlpVfAnj5A>
- TÜİK, (2013). Seçilmiş göstergelerle Hakkâri 2012. 10 Ocak 2014' te <http://www.TÜİK.gov.tr/ilGostergeleri/iller/HAKKÂRI.pdf> adresinden indirildi.
- TÜİK, (2013). Seçilmiş göstergelerle İstanbul 2012. 28 Ocak 2014' te <http://www.TÜİK.gov.tr/ilGostergeleri/iller/ISTANBUL.pdf> adresinden indirildi.
- TÜİK, (2013). Seçilmiş göstergelerle Muş 2012. 25 Ocak 2014' te <http://www.TÜİK.gov.tr/ilGostergeleri/iller/MUS.pdf> adresinden indirildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi .(1997). Doğu ve Güneydoğu Anadolu' da boşaltılan yerleşim birimleri nedeniyle göç eden yurttaşlarımızın sorunlarının araştırılarak alınması gereken tedbirlerin tesbit edilmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu (10/25). 15 Mayıs 2014' de <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf> adresinden indirildi.
- Türkoğlu, M. (2002). Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ'ler)'in bölgesel kalkınmaya etkileri ve bölgesel kalkınmada kobi temelli stratejiler. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(1), 277–300.
- Türköne, M. (2012). Siyaset. İstanbul: Etkileşim Yayınevi.
- Türkyılmaz, A., Çay, A., Avşar, Z., & Aksoy, M. (1998). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan terör nedeniyle göç eden ailelerin sorunları. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Uygur, E. (2002). Kalkınma ortamı. Ekonomik Yaklaşım, 44–58. 4 Şubat 2014'te http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V14_N49_A03.pdf adresinden indirildi.
- Vurucu, A. N. (2013). Bölgesel kalkınma ajansları ve bölgesel eşitsizlik üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, SBE.
- Weiss, L., & J. M. Hobson. (1999). Devletler ve Ekonomik Kalkınma-Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz. Ankara: Dost Kitapevi.
- Yaman, B. (1977). Kalkınmakta olan ülkelerde işsizlik sorunu ve çözüm yolları. Bursa: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Yıldırım, K., & Karaman, D. (2001). Makro ekonomi, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, K., & Karaman, D., & Taşdemir, M. (2006). Makroekonomi. Eskişehir: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldızoğlu, E. (2008). Emperyalizm ve siyasal islam arasında Türkiye. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Yıldızoğlu, E., (2006). Milton Friedman öldü. 21 Aralık 2013' te <http://www.sendika.org/2006/11/milton-friedman-oldu-ergin-yildizoglucumhuriyet/> erişildi.
- Yücel, T. (1970). Hakkâri: Türk Ansiklopedisi, 18, Ankara: MEB yayınları.
- Zafir, C. Z. (2009). Neoliberalizmin minimal devlet yaklaşımına bir eleştiri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), 65–82. 12 Şubat 2014' te http://ybd.comu.edu.tr/sites/ybd.comu.edu.tr/files/Neoliberalizmin_Minimal_Devlet_Yaklaşımına_Bir_Eleştiri.pdf adresinden indirildi.
- Zaim, S. (1997). Çalışma Ekonomisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

EKLER

EK 1.1

Taş (2006) AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) adlı makalesinde istatistiki bakımdan Türkiye’ de bölgesel sınıflandırmayı aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde, Türkiye yeni bir bölge kavramı ile tanışmıştır. İBBS (İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması) bölgelerinin belirlenmesi ve ülke genelinde ya da bölgesel ölçekte yapılacak planlamaların bu bölgelere göre yapılması, Avrupa Birliği’ne tam üye olabilmek için gerçekleştirilmesi gereken bir kriter olarak karşımıza çıkmıştır. 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararına göre Türkiye İBBS bölgelerine ayrılmıştır (s.187).

Avrupa Birliği, bundan yaklaşık 25 yıl önce istatistik bilgilerin toplanması ve değerlendirilmesi amacıyla, üye ülkelerde İBBS adı verilen bölge sistematiğini geliştirmiştir. İBBS kapsamında oluşturulan Düzey 2 bölgelerinde kurulan kalkınma ajansları vasıtasıyla bölgesel kalkınmanın önü açılacak; sonunda tüm Avrupa’nın kalkınması ve gelişmesi sağlanacaktır. Birliğe üye olmak isteyen ülkeler, bu sistemi kendi ülkelerine uyarlamak ve tam üyelik ile birlikte birliğe entegrasyonlarını sağlamak yükümlülüğündedirler. Türkiye de Avrupa Birliği’ne tam üyelik yolunda İBBS bölge sistematiğini uygulamakla yükümlü kılınmıştır. Bu çalışmada İBBS bölge sınıflandırması ve Türkiye’de oluşturulan İBBS bölgeleri değerlendirilmeye çalışılacaktır (Taş, 2006, s.185).

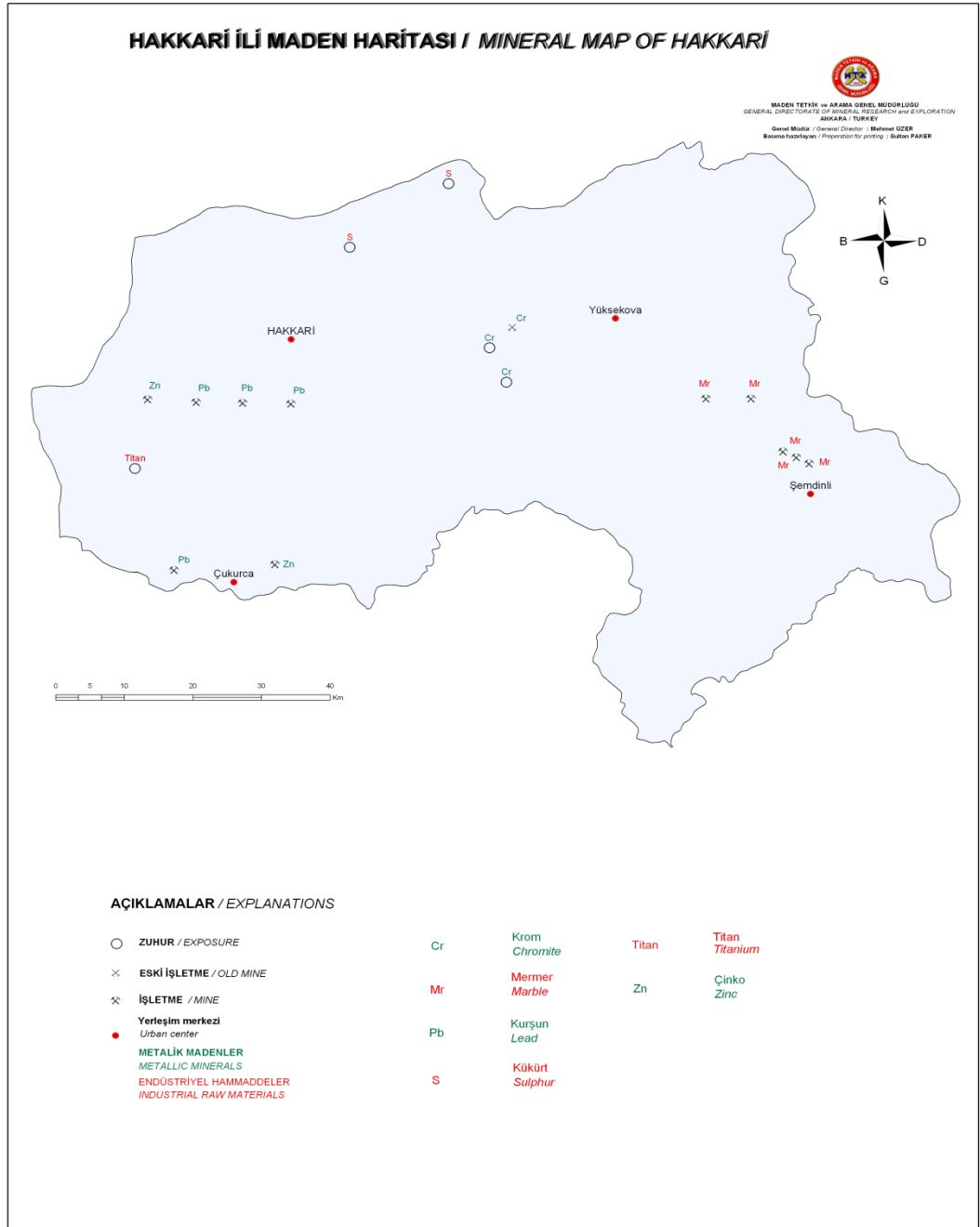
Temel olarak 3 farklı sınıflandırma sistematiğine dayanan İBBS bölgeleri, idari sınırlar göz önünde bulundurularak oluşturulmaktadır. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak sınıflandırılan bölgelerden Düzey 3 Türkiye’deki il idari alanlarına karşılık gelmektedir. Diğer yandan bu sınıflandırma AB’ den farklılıklar gösterebilmektedir (Taş,2006).

Yine Taş (2006)’ göre Türkiye de bölgesel farklılıkların fazlaca gözleendiği bir ülke konumundadır.

Özellikle ülkenin batı kesimi ile doğu kesimi arasında hem ekonomik hem de sosyal açıdan büyük farklılıklar gözlenmektedir. Kısa vadede bu farklılıkların giderilmesi mümkün olmamakla birlikte uzun vadede bölgesel ölçekte uygulanacak kalkınma planları ile mevcut farklılıklar minimum düzeye indirilebilir. Düzey 2 bölgelerinde

kurulacak olan “Kalkınma Ajansları”nın, bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılmasında önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir (s.194).

EK 2.1



ÖZGEÇMİŞ

Armağan Güney 13 Ocak 1985 tarihinde Batman’da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Aydın’ da tamamladı. 2008 yılında Çukurova Üniversitesi, İşletme bölümünden mezun oldu. 2014 yılında Maltepe Üniversitesi’nde aynı bölümde lisansüstü eğitimini tamamladı. Aynı alanda akademik çalışmalarına devam etmektedir.